

Hans Egede Schack
som jurist og politiker

Dokumentation og
dokumenter

ved Jørgen Mathiassen

G · E · C GAD · KØBENHAVN

1978

Til mine forældre
Ragnhild og
Svend Mathiassen

ISBN 87-12-56566-0

Indholdsfortegnelse

Forord *side 9*

DOKUMENTATION

Tema og tid 11	Danmark til danskhedens
Tema 11	grænse 58
Tid 12	Status 1847-48 58
	Slesvigs deling 60
Biografi og bibliografi 20	
Biografisk oversigt 20	Den grundlovgivende rigs-
'Den vedel'ske familie-	forsamling 68
tradition' 21	Ved tronskiftet 1848 68
Bibliografi 24	Hippodrombevægelsen 69
'1848' 25	Valgreform-Selskabet 71
	Rigsforsamlingens
	»otte Grupper« 74
Det juridiske studium 27	Novemberministeriet 75
Immatrikulation 27	Schacks »harniskklædte«
Fakultetet 28	Foredrag 76
Studiet – undervisningen 30	Værnepligtssagen 77
Studietid 32	Stilling – »Pengenes Ret« 79
Candidati juris, laudabilis 38	
Påvirkninger? 41	Junigrundloven 81
Skandinavisme og statsret 46	Grundlovsudkastet 81
Uppsalatoget 1843 46	Folkekirke? 83
Politisk eller upolitisk	Embedsmænds forflyttelse
universitet? 48	og afskedigelse 85
Samfunds- eller folke-	Et- eller tokammer? 86
individualiteten 50	Valgretten 87
Sverigesrejse 1845-46 53	Juni 1849 89

Indholdsfortegnelse

Folketinget	92	Embedsmændene	124
Et nyt slag ved Zama	92	Afslutning –	
Omvalg i Farø	93	»desillusion«	127
Rigsdagsmanden Schack	94	Embedsmanden Schack	129
Principielle synspunkter	97	Forudsætninger –	
Tyendeloven og presseloven		juristen	129
m. fl.	100	Landstingssekretær	132
Partidisciplin – person-		Fællesforfatningen	135
dyrkelse	101	Sekretær hos konseil-	
Kunst og videnskab	103	præsidenten	138
Mellem samlingerne	107	Afslutning – afklaring	142
Mod midten	109		
		Schacks bog	143
Sidste samling	113	Phantasterne	143
Fjerde session	113	Sammenhænge	144
Den europæiske		Hovedsigte	150
nødvendighed	114		
Rigsdagen og ministeriet	117	Ende	153
A. S. Ørsted	121		

DOKUMENTER

Uppsalaabrevet (17.12.1845) 157	Clara Raphael fejden (8.-9.1.1851) 214
Prokurator Levinsens politiske taler (aug. 1848) 164	Kunst og videnskab (11.1.1851) 231
Om stilling – »pengenes ret« (25.1.1849) 168	Ministrenes »ledige« embeder (14.12.1852) 237
Adel, titel og rang (10.5.1849) 178	Den europæiske nødvendighed (19.3.1853) 240
Om Slesvigs deling (18.5.1849) 184	Vejlebrevet (14.4.1857) 249
Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg? (23.12.1849) 194	Fannys brev (12.7.1859) 252
Hvem skal erstatte Oehlen- schlæger? (27.1.1850) 200	Tidstavle 254
	Biografisk register 259
Frisind og frihed (4.12.1850) 210	Kilder 276

Forord

Hans Egede Schack er med romanen *Phantasterne* centralt placeret i litteraturhistorien. Det er på grund af Phantasterne, det i dag kan have nogen interesse, hvad Schack beskæftigede sig med, når han ikke digtede. Min egen interesse herfor blev vakt af en bemærkning et eller andet sted om, at Phantasternes forfatter var jurist og yngste medlem af den grundlovgivende rigsforsamling 1848-49. Med en venlig tanke med tak for idéen til professor Poul Andersen, der ind imellem de juridiske lærebogsskriverier havde givet sig tid til at skrive om N. F. S. Grundtvig som rigsdagsmand, begyndte jeg at se nærmere på juristen og politikerens H. E. Schack. Det gik ret hurtigt op for mig, at jeg ved at nærme mig Phantasternes forfatter under denne mere specielle synsvinkel ikke kom til at stifte bekendtskab med en »anden« Schack. Tværtimod viste min forestilling om at finde den samme person i to eller flere forskellige roller sig meget snart at være »grundfalsk«, som Schack ville have udtrykt det. Det er først og fremmest sammenfaldene og de indre sammenhænge mellem Phantasterne og dens forfatter, der falder i øjnene ved det nærmere studium af Schacks politiske skrifter, hans udtalelser i rigsforsamlingen, folketinget osv. Det er grunden til, at *Hans Egede Schack som jurist og politiker* blev skrevet. Undertitlen *dokumentation og dokumenter* refererer til, at bogen dels forsøger at give en karakteristik af Schacks juridiske og navnlig politiske virksomhed (dokumentation) og dels indeholder et udvalg af Schacks bidrag i forskellige former til sin samtids politiske debat (dokumenter). Det vil næppe undgå en nutidig læsers opmærksomhed, at den politiske virkelighed, som Schack oplevede på nærmeste hold, havde væsentlige berøringspunkter med den, vi kender i dag. De offentligt ansattes position var udsat, meningerne om støtte til kunst og kultur var delte, 'den europæiske nødvendighed' var et omstridt politisk program punkt osv. Schack var ikke blot tilhører

Forord

ved debatterne om disse spørgsmål. Han indtog standpunkter og forfægtede dem.

Kronologien i det begivenhedsforløb, det drejer sig om, er så vidt muligt fastholdt i fremstillingen. *Tidstavlen* (s. 254 f) er tænkt som et hjælpemiddel til at få begivenhedsforløbet tidsmæssigt placeret. *Det biografiske register* (s. 259 f) er noget mere omfattende end et egentligt personregister. Det skyldes et ønske om at gøre dokumentations-afsnittet så overskueligt som muligt.

Der er i videst muligt omfang i dokument-afsnittet og i citater overhovedet taget hensyn til Schacks ret originale ortografi med dens inkonsekvenser (svecismer m.v.). Phantasterne er citeret fra originaludgaven (1857), hvortil også sidehenvisningerne refererer.

Citater er markeret ved sædvanlige citationstegn (»–«), men hvor sådanne i forvejen er benyttet i de citerede tekststykker, anvendes apostroftegn ('–'). Tilsvarende tegn er så vidt muligt anvendt ved titel- og begrebsangivelser o.l.

Jeg retter en tak for velvillig bistand til Det kongelige bibliotek, Københavns bymuseum, Rigsarkivet, Statsbiblioteket i Aarhus og Universitetsbiblioteket i København.

En særlig tak rettes til fru Gudrun Bure, der har stillet Wetterberghs maleri og den originale gouache af Schack til rådighed for fremstillingen.

Jeg takker det Finneske Legat for økonomisk støtte til bogens udgivelse og G. E. C. Gads Fond for tilskud til udgivelsen af det udvalg af Schacks tekster, der som »dokumenter« indgår i bogen.

Jørgen Mathiassen

Tema og tid

Tema

Hans Egede Schacks roman *Phantasterne* udkom i december 1857, og interessen for bogen har siden været stadig stigende.

Schack var 37, da bogen lå færdig, og omkring 25 da han begyndte på den i midten af 1840-erne.

Schack var ikke blot forfatter, men tillige politiker og embedsmand. I begge henseender drejede det sig om relativt kortvarige perioder, tre-fire år, og i hvert fald hans karriere som embedsmand var på ingen måde bemærkelsesværdig. Heller ikke hans indsats som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling (1848-49) og derefter af folketinget indtil april 1853, kunne berettige en særlig omtale, hvis han ikke netop havde skrevet *Phantasterne*.

Når dette udgangspunkt er slået fast, er temaet forsåvidt givet. Det bliver da mindre væsentligt, at Schacks samtidige ikke vurderede hans politiske engagement entydigt positivt. Peter Vedel taler i sine *Erindringer* ligefrem om, at det var Schacks »Ulykke at han kom for tidligt ind paa Politiken.« Schack savnede efter hans mening bl. a. »grundige Kundskaber og Udholdenhed til at erhverve dem,« smh. Vedels brev af 13. januar 1848 til Schack (DpB IV s. 14 f). Helt uden betydning i denne sammenhæng bliver det, når Schack om sig selv kunne sige: »Jeg, der som sagt, ikke egentlig er Politiker, men derimod finder min bedste Fornøjelse i at see paa Livet i alle sine Tilskikkelser« (ugebladet '1848' sp. 19).

Det kan undre, men uden større vanskelighed forklares, at Schack som jurist, politiker og embedsmand har interesseret så forholdsvis lidt. Den litteraturhistoriske tradition har fortrinsvis haft den enkelte forfatters litterære forbillede for øje, for Schacks vedkommende først og fremmest *Poul Møller*. Hvilken betydning andre påvirkningsfaktorer kan have haft for forfatterskabet er mindre klart. Der gøres dog som regel en bemærkning om 'mil-

Tema og tid

jøet' i snævreste forstand – også Schack kom til verden i en præstegård.

I moderne litteraturforskning er sigtet både videre og bredere. Der spørges, hvad der er 'frihed', og hvad der er 'nødvendighed' i en forfatters arbejde. »Hvad er det for et socialt rum, digteren lever i? Hvor er de afgørende brydninger i perioden? Hvordan er disse brydninger markeret i forfatterskabet? Hvor kommer de med nødvendighed, og hvor vælger digteren selv?« (John Chr. Jørgensen).

Heri ligger, kan man sige, en tilskyndelse til også at beskæftige sig med juristen og politikeren Schack, men det må straks pointeres, at en omtale af de nævnte sider i Schacks levnedsløb ikke vil kunne give et udtømmende svar på de spørgsmål, der rejses. Der er kun tale om fragmenter af det helhedsbillede, der er ved at dannes omkring Schack og hans roman, se navnlig Hans Hertel: *Omkring Phantasterne*. En Studiebog (1969).

Da disse fragmenter hidtil har stået noget i baggrunden, forekommer det nærliggende at tage dem op som et bidrag til Schackforskningen, se nu også Jens Kr. Andersen: *Feudalistisk fantasteri og liberalistisk virkelighed*. En historisk analyse af H. E. Schacks »Phantasterne« (1978).

Der findes, som Hans Hertel har peget på, blandt Schacks efterladte udkast og ideer til litterære arbejder både optegnelser til en samling portrætter af skikkelser fra folketinget og et notat 'Sandhed og Digtning' om at »fremstille hele vor Hist. siden 1848 i god dramatisk Form ... m. Personernes, Bladenes etc.'s virkelige Navne – m. egne Ord helst – af Rgd. Tid. og Skrifter.« Schack var selv en person i sin samtids historie, som politisk portræt vel kun en miniatur, men også hans ord er bevaret i Rigsdagstidendes referater og de politiske skrifter.

Tid

Schacks tid faldt sammen med overgangen fra enevælde til fri forfatning. Han kendte den absolutistiske styreform, og han oplevede

på nærmeste hold gennemførelsen af den konstitutionelle forfatning.

Han blev student i 1837, endnu mens Frederik VI regerede, og han studerede lovkyndighed i Christian VIII's regeringstid. Hans studium byggede for statsrettens vedkommende på enevældens ordning, hvor kongen med bistand af geheimestatsrådet forhandlede alle vigtigere statsanliggender, mens centraladministrationen udgjordes af de kongelige kollegier. Efter bestået embedseksamen får candidati juris Conrad Malcolm, hovedpersonen i Phantasterne, da også ansættelse som kopist i et kollegium med præsident og departementschef – 'Excellencen' og 'Conferentsraaden'.

Kollegialprincippets afløsning af et ministerialsystem var blevet drøftet gennem 1840-erne i stænderforsamlingerne og i pressen. Det samme gjaldt en række andre af tidens nok så brændende spørgsmål, ikke mindst *ytringsfriheden*.

Først grundloven 1849 § 91 bestemte: »Enhver er berettiget til ved Trykken at offentliggøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene. Censur og andre forebyggende Foranstaltninger kunne ingensinde paany indføres.« Det 19. århundrede havde i tiden forud for grundloven været præget af censur og censurlignende ordninger. Trykkefrihedssagerne florerede, herunder de bekendte retssager mod C. N. David i 1835 og Orla Lehmann i 1842 (den Falsterske sag) og i 1846 (Ridehustalen).

Højesteretssagen mod professor David endte vel med frifindelse, men hertil kom som et kongeligt supplement cancelliets resolution om Davids afskedigelse fra universitetet. Det gav stødet til dannelsen af 'Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug'. I 1844 blev det tilkendegivet selskabet, at det ville blive ophævet, såfremt det atter holdt »Sammenkomster til at deliberere om Lovgivnings- og Regeringsanliggender.« Advarslen var navnlig fremkaldt af en sammenkomst, hvor der blev »holdte Foredrag, som udtalte bitter Dadel imod Regeringens Foranstaltninger.«

Grundloven 1849 sikrede også *foreningsfriheden*. Under enevælden forbød regeringen ikke blot ulovlige foreninger, men tillagde sig også en friere adgang til at forbyde foreninger, der fandtes

Tema og tid

politisk farlige eller skadelige, smh. den netop omtalte advarsel til Trykkefrihedsselskabet og se om 'Skandinavisk Samfund' ndf. s. 47 f.

Offentlighed var et af nøgleordene i tidens debat. Krav om offentlighed og orden i rigets finanser blev stadig fremført i og udenfor østifternes stænderforsamling af *Algreen-Ussing*, navnlig i årene før han i 1840 blev juridisk professor.

Grundloven 1849 § 79 bestemte: »Offentlighed og Mundtlighed skal saa snart og saa vidt som muligt gennemføres ved hele Retspleien.« Offentlighed gennemførtes ved retsplejeloven, der trådte i kraft 1919. I festskrifter 'Retsplejeloven gennem 50 år' (1969) indleder højesteretsdommer Henrik Tamm en skildring af den kriminelle retspleje i ældre tid ved at gengive Schacks beskrivelse af stud.jur. Conrad Malcolms forsøg på at få adgang til at overvære et retsmøde på domhuset: »Mine Forventninger bleve dog ubehagelig skuffede. Først adresserede jeg mig til Politiretten; men her betydede man mig, at jeg maatte vente med at komme ind, til jeg engang blev stævnet. Hvor muligt det nu end er, at dette snarlig kan arrivere, saa var det dog at skyde Sagen for meget ud i det Uvisse; og jeg søgte derfor at bevise min Berettigelse til fri Entree. Først tog jeg da, som philosophisk Jurist, min Tilflugt til almindelige Retsgrundsætninger, og beviste af dem klarligen, at fuldstændig Offentlighed bør finde Sted ved hele Retspleien. Da det imidlertid af det Svar, jeg modtog, blev mig tydeligt, at jeg havde med de mest haardnakkede Empirikere at gjøre, steg jeg ned til deres Standpunkt og deducerede min Beføielse af Lovens 1-3-1: 'Bye-Ting skal holdes offentlig og ikke paa Raadhuus inden lukte Døre'. – Herimod vidste man ikke at anføre nogen Modgrund; og efter al exegetisk Ret maatte Sagen saaledes være afgjort til min Fordel. Men istedetfor at aabne mig Døren til Helligdommen bad man mig om at gaae ad Helvede til ...« (Ph. s.204 f).

Indførelsen af *provinsialstænder* i henhold til anordningerne af 28. maj 1831 for henholdsvis kongeriget og hertugdømmerne betød en ændring i rigets forfatning. Stænderforsamlingerne sikrede vel befolkningen en lovordnet indflydelse på statsstyret, men for-

samlingerne var kun rådgivende, og valgret såvel som valgbarhed var betinget af besiddelse af grundejendom over en vis størrelse. Enkelte medlemmer blev ikke valgt, men udnævntes af Kongen. Denne var iøvrigt repræsenteret i forsamlingen af en kommissarius.

De fire stænderforsamlinger var samlet seks gange inden 1848. I dette år var de to kongerigske forsamlinger samlet for sidste gang og kun for at give deres betænkning om indkaldelse af en grundlovgivende rigsforsamling.

En vigtig sag, der førte stænderforsamlingen i Roskilde ud i en voldsom debat, og resulterede i dannelsen af to fløje, var forordningen af 1838 om *jorddrotter og fæstere* (Hans Jensen I s.441 f). Det var på længere sigt formålet med forordningen at få ophævet naturalhøvet. Efter manges opfattelse var de mulker, som forordningen hjemlede godsejerne, i bedste fald ikke nødvendige for at fremme dette formål. Algreen-Ussing ræsonnerede: når gods-ejerne siger, at loven er et gode for bønderne, men disse erklærer, at de ikke ønsker at modtage dette gode, vil jo sagen bedst kunne ordnes på den simple måde, at loven ikke udkommer.

Tutein, der var ophavsmand til udkastet, fremhævede sin redelige hensigt. Det var at udbrede lykke og velstand i fæsterklassen. Han græd.

A. S. Ørsted stod uforstående overfor, at forordningen kunne sætte lidenskaberne i kog – men »det er jo ej sjældent, at Philosopherne lever udenfor den Verden, hvori de lever«, bemærkede den liberaltsindede Drewsen filosofisk.

P. G. Bang, for hvem landbosagen i årenes løb blev en livssag, gik ind for forordningen, men pointerede bondens gennem århundreder grundede ret til, at bøndergårdene skulle gives i livsfæste.

I Phantasterne nyder Conrad overfor den ældre bondedreng Thomas »Autoritet som Herremandens Brodersøn og præsumtive Arving«, og mens Christian og Conrad vælger og vrager mellem Hof- og Statskalenderens titler og ordner, stamhuse og len, falder Thomas' bemærkninger nøgternt: »og saa vil jeg dertil blot have

Tema og tid

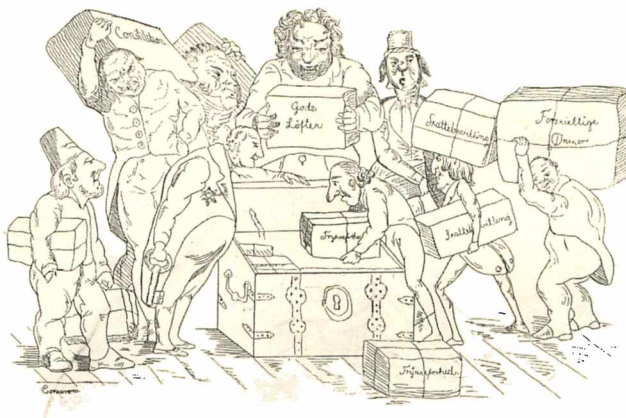
Jens Larsens Gaard: for det er da den bedste Bondegaard her i Sognet.« (Ph. s. 33).

Forfatningsspørgsmål i egentlig forstand kom efterhånden under debat. Den liberale bevægelse arbejdede tidligt for en forening af de to kongerigske forsamlinger, der pegede i retning af en konstitutionel forfatning, og i 1846 kom et egentligt forfatningsforslag til behandling. Kommissarius P. G. Bang »mødte med en Protest hvori Sigtelsen for Edsbrud og Trussel med Stejle og Hjul blev antydet«, skriver Lehmann i sine 'Efterladte Skrifter' (III s. 188).

Den liberale stræben var blevet karakteriseret som »revolutiønær« af Sibbern, men – advarede han – 'Konversationsaanden' havde rejst sig, og der havde ikke siden 1784 »eksisteret saa megen positiv, villet, sig selv bekræftende konservativ Aand i Danmark som nu.«

Oehlschläger og Ørsted, ungdomsvenner og svogre, hver på sit felt blandt de første repræsentanter for 'konversationsånden', kom tidligt i karambolage med generationen, der var på vej, eller rettere endnu kun en side af den: *frimodighed på grænsen til respektløshed*. Den treogtyveårige Algreen-Ussing overskred grænsen, da han i 1820 udgav pjecen 'Beviis for at Adam Oehlschläger er gaaet fra Sands og Samling'.

Anledningen til pamfletten var et af Oehlschläger forfattet universitetsprogram, og Algreen-Ussing tog hårdt fat fra begyndelsen, hvor han taler om indbydelsesskriftet som »et sjeldent, sørgeligt interessant Beviis, baade paa hvad Lærere ved et Universitet i vore Dage tør byde Studerende, og paa at selv den, der engang var iblandt de Ypperste, er istand til at blive en af de Ringeste i Aands Klarhed og Kraft.« Slutningen giver ikke begyndelsen noget efter: »Skjøndt Afhandlingen er lige gal fra Begyndelsen til Enden, og den følgende som den foregaaende Deel kun bestaaer af tomt uvedkommende Sliddersladder: ville vi dog ikke, med mindre *Omstændighederne* skulde fordre det, længere spille enten Sættens eller Trykkerens eller Læserens eller vor egen Tid og

Politisk Sammensurium i 1840erne
Følgeblad til Corsaren 29.1.1841.

1848.

Ugeblad for Politik og Litteratur,

udgivet og redigeret af H. C. Schack.

Mandag den 24. September 1849.

Program.

Det er naturligt, at den, som nærer Interesse for Statens Anliggender uden dog at have Del i deres Skjæbne, ofte ønsker at udtale sig om disse. Ligesaa naturligt er det, at man dertil ønsker sig et Organ, med hvis Anstaltelse man i det Besøntlige stemmer overens, og at man, hvis intet saadant findes, søger at skabe sig et.

Det politiske Formaal for det Blad, hvis Program herved udkommer, kan i sin største Almindelighed siges at være **Frihed**. Men det er en Erfaringsætning, at Friheden, for at faa sig Tilværelse i Verden, behøver ikke alene de enkelte Individuer, Menneſter, men ogsaa flere aandelige Personligheder, **Nationer**. Ligesaa vist som Frihedens Ven bør arbejde for Menneſket og dets Rettigheder, ligesaa vist har han altsaa denne Pligt mod Nationen og dens Rettigheder.

Denne Nationalitetens Nødvendighed for Frihedsudviklingen er, som sagt, en Erfaringsætning. Men hvilken særlig Betydning hver enkelt Nation har i Frihedens Tjeneste, det kan Erfaringen ikke godtgjøre. Forsk naar en Nation var uddød, eller reistere, først naar alle Nationer vare uddøde, kunde man med nogen Sikkerhed tale herom. Indtil da kan man vel, ved at sammenholde et Folk med andre Folkeslag, paavise Enkeltheder, som for hint synes særegne; men umuligt er det dog af slige Maaske at forudsige, hvad Nationens Maal er, og hvad Vej den skal faa ind for at naa det. Ingen kan skrive en Nations Program.

Hvad skal man da gjøre for at føre Nationen til dens Maal. Dertil gives kun eet Middel, og det er: ikke ved nogen ydre Tvang at afslutte den Vej; thi der er Ingen, som faaer over Nationen og kan paatage sig dette. Balget maa overlades til Folket selv; det maa frit kunne høre og prøve Alt; da vil det, som i Altsyn er Nationens, snart af den anerkendes som saadant.

Derfor bør Nationen i sin Hælfed have den fuldeste Frihed: religiøs, politisk, videnskabelig, Trefrihed og Talefrihed; — og ingen anden Indskrænkning bør heri findes Sted, end den, som tidligere Foranstaltninger gjøre nødvendig, og som altsaa er i Frihedens egen Interesse. Saaledes har den absolute Kongemagt haft Berettigelse som den, der skulde bryde de Bænd, Kristendomsforfatning havde lagt paa den øvrige Del af Folket.

Der kan da umulig være nogen virkelig Strid mellem Frihed og Nationalitet; tværtimod ere de hinandens nødvendige Betingelser. Den, som tilintetgjør en Nationalitet, vilde derved tilintetgjøre en Nærbæring af Friheden; han vilde altsaa hemme Friheden selv og forsaavidt være uberettiget til at kalde sig Frihedens Ven. — Og den, som berøver en Nation dens Frihed, forvandler derved Nations Udvikling og berøver den Undergang, hvis den ei forinden brøder over Stranden tilbage paa den rette Vej. Enhver, der gjør endog kun det mindste Indgreb i Folkets Frihed, er saaledes uberettiget til at kalde sig national; thi han vil gjøre Nationen til Skindet, end hvad den efter sit Bæsen bør være: han vil sætte noget Ultranationalt over Nationen.

*Program for Schacks ugeblad '1848', der udkom med
26 numre i tidsrummet 1.10.1849-1.4.1850.*

Flid paa videre at ryste fra hinanden dette aftærskede sammenfiltrede Ærtehalm; formenende, at Enhver, der ikke hører til Tidens tankeløse og forfængelige Partislæng, men har en Mening selv, ærlig og fornuftig, af det Anførte tilfulde kan indsee Skriftets hele Usselhed, der, paa Grund af dets Forfatters Embedspost og fordums Genie, bør være ligesaa lidet uden Klage som uden Sorg.«

Pamfletten resulterede i, at Algreen-Ussing fik en irettesættelse. Han udgav desuagtet 'Nok et Universitets-Program, drøftet af T. A. Ussing', og hans relegation var på tale, men blev ikke til noget, se H. Matzen: Københavns Universitets Retshistorie 1479-1879 II (1879) s. 163.

Oehlschlägers program var ikke godt, og ser man bort fra den udfordrende tone, var tidspunktet i det hele velvalgt for den, der ville pille ved digterkronen. Og Algreen-Ussing havde allerede tidligere bekendt sig som den sandhedssøgende i skriftet »Napoleon den eneste. Af Sandheds Elskeren« (1817).

Over Phantasternes første sider stråler »Trylleglandsen af Napoleon den Førstes Billede«; det strålede »i sin største Glorie, og man mødte overalt Gjenstande, der tjente til dets Forherligelse – Kort sagt, Napoleon var dengang Helten i fast enhver Phantasi.«

Nogle år efter sammenstødet med Oehlschläger greb Algreen-Ussing ind på Ørstedes gebet, ikke kritisk, men tværtimod i største påskønnelse af Ørstedes forfatterskab. Algreen-Ussing udgav i eget navn en række af Ørstedes retsvidenskabelige undersøgelser stort set uændrede. Hans betragtning var – stadig i sandhedens navn! – at »de ikke synes at kunne fremsættes paa en heldigere Maade.« Ørsted reagerede med en skarp påtale og et ønske for Algreen-Ussing om større modenhed.

Episoden fik et særligt perspektiv ved, at Algreen-Ussing netop i begyndelsen af 1820-erne havde påbegyndt en karriere i kanceliet, hvor Ørsted var deputeret. Ti år senere, da Algreen-Ussings indlæg i den offentlige debat var præget af større selvstændighed og dømmekraft, var han lige uforknytt. Han stod da som stænder-

Tema og tid

forsamlingens midtpunkt og talte regeringen midt imod. Han blev af de konservative betragtet som det radikaleste og farligste medlem af forsamlingen – ifølge biskop Mynster »Hovedet for Oppositionen.«

Det var *foreningernes* og *forsamlingernes* tid. Bondebevægelsens konturer blev stadig mere markante. 'Bondevennernes Selskab' konstitueredes i 1846 med Tscherning som formand.

Det var *folkefesternes* og de *politiske skåltalers* tid. Ved majgildet udenfor Københavns Vesterport i 1839 registreredes 12 'toaster': for Kongen, prins Christian, Fædrelandet, Stændernes Offentlighed, Besparsessystemet, Læseforeningen, Trykkefriheden, Trykkefrihedsselskabets forrige Skriftkomité, Den danske Stats Enhed, Haandværkernes Emancipation, en udvidet Valgbarhed, de danske Kvinder. Det var den 27. maj. Dagen efter holdt Maj-selskabet sin 'grundlovsfest' på skydebanen. I 1843 overrakte Drewsen på Skamlingsbanken Hiort Lorenzen hans sølvdrikkehorn, og tre år senere modtog han selv fra bønder i Københavns amt en gulddåse med sit navn i brillanter. Ved en fællesspisning i Holbæk 1845 udbragte skolelærer Gleerup på bondens vegne en skål for »et alvorligt og dybtfølt Had.« Der blev sunget meget ved disse folkefester, blandt andet sange af Fr. Barfod.

Schack har i 'Folkefesten paa Bøgebjerg' hverken glemt den lange række af taler eller »den lange Rad af Toaster,« heriblandt vexelmægler Wulff-Philips (læs: overretsassessor Algreen-Ussings) for »fuldstændig Orden i Statshuusholdningen og den yderst mulige Sparsomhed i Finantsadministrationen.« Bifaldsytringerne (Meget godt! Bravo! Hør! Meget godt!), hædersgaverne (Guld-Cylinderuhr, Sølvthepotte, Merskumspibehoved samt et større Quantum Tobak til Piben) og den »smukke Sang« er også med (Ph. s. 162 f).

Det var også *de hurtige generationsskifters* tid. Algreen-Ussing udbragte under umådeligt bifald den 28. maj 1837 en skål for fuldstændig uindskrænket offentlighed i hele rigets finans- og statsgældsvæsen. Et par år efter modtog han sin guldpokal fra »erkendtlige og fædrelandssindede Medborgere.« Men da var han

allerede på retur som folkefører. Han var i de første stænderforsamlinger gået stærkt ind for bøndernes sag. I 1845 havde han ingen nævneværdige bemærkninger til regeringens forhadte 'bondecirkulære', og omsider kunne han og Ørsted gå sammen om monarkiets enhed. Allerede i 'Kjærlighed under Karantæne' af Poul Rytter (Carl Ploug) fra 1842 skal tilskuerne have genkendt Algreen-Ussing i personen Svend Tveskæg, »forhen Folketribun, nu Skolelærer og Kirkesanger paa Samsø.«

Orla Lehmann havde overtaget hans plads som folkefører, dømt i 1842 af Højesteret, frifundet i maj 1846 for 'ridehustalen' under de nordiske studenters sommerstævne, omtrent samtidig medstifter af 'Bondevennernes Selskab'.

Blot to år senere dannedes *den grundlovgivende rigsforsamling* af repræsentanter for de konservative, de nationalliberale og Bondevenerne. Schack var med, forsamlingens yngste medlem, på den yderste venstre fløj.

Nogle træk i tidsbilledet er her blevet trukket lidt udførligere op end umiddelbart set nødvendigt, men det er rigtigt, når Peter Ilsøe i sin afhandling om de litterære forudsætninger for Phantasterne peger på, at Schack gik tilbage til 1830-erne og lod fortiden undgælde for samtidens fejl (s. 194). Bøgebjergmødets hovedperson, den liberale major Knagenhjelm-Løvenklo, var Algreen-Ussig med et islæt af Orla Lehmann, se ndf. s. 145.

Biografi og bibliografi

Biografisk oversigt

Litteraturhistorien fortæller om Hans Egede Schack, at han fødtes den 2. februar 1820 som søn af Nicolai Clausen og Tagea Schack. Faderen, født 1781, var præst.

Hans Egede blev student i 1837 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og bestod juridisk embedseksamen 1844. Han var ivrig skandinav, deltog i krigen 1848, blev underofficer, og samme år medlem af den grundlovgivende rigsforsamling – med sine 28 år det yngste medlem. Han var i begyndelsen af 1850-erne medlem af folketinget og varetog derefter forskellige administrative hverv. Han blev gift 1854 med den svenskfødte Fanny Hebbe, debuterede med romanen *Phantasterne* ved juletid 1857 og døde – 39 år gammel – i 1859.

Egede, som han kaldtes i familiekredsen, var den yngste i en søskendeflok på seks, en broder og fire søstre, se det biografiske register (ndf. s. 269 f) og bemærkningerne til Uppsalabrevet (s. 157).

Broderen Tage (f. 1810) blev præst, og søstrene Edle (1808) og Augusta (1812) giftede sig med præster. Interessen samler sig, når emnet er politikeren Schack, om søstrene Marie (1814) og Hansine (1817), der giftede sig med henholdsvis Kr. Røvsing og C. G. Andræ, begge politikere, Andræ endog centralt placeret.

Kristian Røvsing var født 1812 og teologisk kandidat fra 1841. Han var skolemand og i årene 1849-52 medlem af folketinget, hvor han bl.a. sammen med Schack dannede fraktionen 'det oplyste (eller intelligente) Venstre'.

C. G. Andræ var ligeledes fra 1812 og blev med en militær karriere bag sig kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling 1848, senere medlem af rigsdagen, finansminister 1854-58, i en periode 1856-57 konseilpræsident. Billedet af Schack, der lyttende og iagttagende er til stede ved Andræ's 'torsdagsaftener' med Hall og Krieger, har sin faste plads i enhver Schack-biografi.

Biografi og bibliografi

Schack flyttede hyppigt, og muligheden for at tidsfæste hans forskellige bopæle har spillet en rolle i forskningen omkring ham, idet hans efterladte manuskripter, optegnelser, notater mv. i et vist omfang har kunnet placeres kronologisk efter adresseangivelserne, bl.a. Peter Ilsøe s. 162 og Hans Hertel s. 17, samme: Sandhed med Modification (1968) s. 203 f.

Efter at være blevet kandidat i 1844 boede Schack 1845: Overgaden oven Vandet 179 A (nu 50); 1847: Dannebrogsgade 5/Vesterbrogade 61; 1848: Kronprinsessegade 401 C (nu 40); 1849: Nytorv 85 (nu 11 & 13); 1850-51: Nørrebrogade 36 A (nu 29 og 31); 1852: Store Kannikestræde 45 (nu 10); 1853: Badstuestræde 128 (nu 13); 1854: Ny Kongensgade 225 (nu 14); 1855: Frederiksberg Allé 12 (nu 19); 1856-58: Frederiksberg Bredegade 24 A (nu 7); 1859: Studiestræde 75 (nu 49; hj. af Vester Voldgade 19).

'Den vedel'ske familietradition'

Fanny, der blev enke 1859, giftede sig i 1861 med Schacks ungdomsven *Peter Vedel*. Han var på det tidspunkt departementschef i udenrigsministeriet. Ægteskabet fik betydning for Schack-forskningen, der har været præget af 'den vedel'ske familietradition'. Dens pointe er, at Schack, der skrev Phantasterne, selv var en uhelbredelig fantast.

Synspunktet er først og fremmest blevet fremført af Valdemar Vedel, som ikke kun tilgodeså den litterære inderkreds med en afhandling i Litteratur og Kritik III (1890) s. 361-82, om Phantasterne og Bogens Forfatter. Vedel befordrede også som medarbejder ved diverse leksika den almindeligt udbredte opfattelse af Phantasternes forfatter, der fra moderen havde modtaget en »levende Hang til Fantasteri« eller »en god Portion Fantasteri«, se f.eks. Dansk Biografisk Lexikon (udg. af C. F. Bricka) XV (1901) s. 30-33 og Salmonsens Konversationsleksikon XV (1904) s. 713, XX (1926) s. 1047.

Familietraditionen »blev lanceret 1890 af Valdemar Vedel«, skriver Hans Hertel, »og så var *det* en sandhed«, først for Vilh.

Biografi og bibliografi

Andersen: »Conrads Historie i Fantasterne er Schacks historie«, senere for mange andre.

Hertel har en note »til benefice for liebhavere: der er måske en forbindelse mellem Blancas spanske afstamning og Fanny Schacks do. på fædrene side«, og han antyder, at muligheden for at kunne (bort)forklare Fannys forhold til Schack som »ufarlig« medlidenhed kan have spillet en rolle for sønnen Valdemar Vedel, og at et middel hertil kunne være beskrivelsen af Schack som »den barnligt charmerende hypokonder, neurotiker og fantast.«

Det har været en taknemmelig opgave at bygge videre på denne tradition. F.eks. rejser Schacks biograf P. Læssøe Müller med henblik på romanens sidste fjerdedel spørgsmålet: Er forfatteren faldet for fristelsen til at lave en konventionel afslutning, eller, værre endnu, har han af indgroet vane fantaseret sig op i lignelse af en energisk initiativrig administrator, som skylder sig selv alt (i grunden vidste Schack naturligvis, at hans karriere skyldtes protektion) ...?, se Dansk Biografisk Leksikon XXI (1941) s. 9 f. Lignelsen kan kompletteres med, at Schack i folketingsperioden ihærdigt søgte at bekæmpe favoritisme og protektion (af andre).

Hvis man vil bruge kræfter på det, kan man sætte flere spørgsmålstejn af samme art, f. eks. gik Schack i den grundlovgivende rigsforsamling ind for en bestemmelse om, at adelskabet skulle ophøre med de dalevende adelspersoners død, og han lader i bogen de tre venner fantasere om titler og rang. Imidlertid skriver A. F. Krieger i sin dagbog den 15. marts 1859 om konseilpræsident Halls sorg over, at han »ikke kan skaffe Schack Dannebrogss Korset, som denne forlanger gennem Vedel ...«, og allerede året før var Schack blevet udnævnt til ridder af Nordstjärneordenen. Der er banet vej for endnu en parentetisk tilføjelse til karakteristikken af en Schack, der forlangte mere af andre end af sig selv.

Det er i det hele taget ikke vanskeligt for den nøjsomme (og fantasifulde!) at finde bidrag til støtte for opfattelsen af Schack som den uhelbredelige fantast. De findes, hvor beskedne de end er, i dagbogsoptegnelser, breve osv. Karakteriserede Schack ikke

sig selv som »endnu værende Phantast« i et brev til svogeren Andræ så sent som i 1858? Jo!

Men det er naturligvis heller ikke svært at spinde andre, lige så løse ender, når der kan slækkes på beviskravene. Skriver Peter Vedel ikke allerede i 1848 til Schack fra Berlin, at han »ikke vil være Phantast«? Svaret er igen bekræftende, og når der i samme brev står: »Jeg erkjender ogsaa fuldkomment, at det eneste Mid- del for mig til 'at kunne reise mig' er at fordybe mig med Liv og Sjæl i Romer Ret etc.« er det som til forveksling at høre Conrad Malcolm gå op og ned ad gulvet, mens han gentager: »Man kan see, han har ligget, men reist sig igjen.« (Ph. s. 338).

Også her er der plads for en note til benefice for liebhavere: I sammenligning med Schack kom Peder Vedel – og Conrad Malcolm – til at gøre en anderledes glimrende embedsmandskarriere, og Peder Vedels første hustru Annette kan såmænd lige så godt som Fanny havde stået model til litteraturhistorikernes smertens- barn prinsesse Blanca, som Conrad træffer på »Excellens Godser« et sted i provinserne, hvortil han kommer pr. skib. Annette Vedel var født på herregården Engelsholm i Vejle amt som datter af en generalkrigskommissær, 'Generalen' kaldet. Schack og Fanny hørte – ifølge Sjøqvist (I s. 50) – til den vennekreds, som samledes i Peter og Annette Vedels hjem, og associationer til de østjyske godser kan Schack meget vel have fået som konstitueret amtmand, se Vejlebrevet s. 249 f.

Jeg vil afstå fra et forsøg på at give den vedelske familietradi- tion en ny facet. Kendsgerningen er, som Hertel har påpeget, at den biografiske kritik »bogstaveligt har spærret for en strukturel helhedsbetragtning af romanen.«

Derfor ligger der i de biografiske udviklinger omkring Schack, og ikke mindst i de litteraturhistoriske sidespring, en særlig til- skyndelse til at beskæftige sig med juristen og politikeren Schack i et forsøg på at give et signalement. Herved skulle det måske også blive muligt at få et svar på spørgsmålet, om Schack ikke – hvad enten han selv var fantast eller ej – var blandt dem, der

Biografi og bibliografi

med størst styrke vendte sig kritisk mod det fantasteri, der forekom i datiden, ikke mindst i dens politiske liv.

Det bekræftende svar på spørgsmålet skulle gerne fremgå af den følgende karakteristik af politikerens Schack. Fristelsen til at få svaret frem bliver ikke mindre af, at Valdemar Vedel i sine leksikonbiografier også indfletter 'fantasteriet' i Schacks politiske løbebane, hvor han – med min udhævelse – svingede mellem de Nationalliberale og Bondevennerne, »altid udvisende *den samme Blanding af lyrisk Fantasteri og Entusiasme* og saa en egen ædruelig, praktisk Virkelighedssans, en egen kættersk, udisciplinær Kritik.«

Schacks syn på selve spørgsmålet om poesi og politik synes nu – for at bruge Vedels egne udtryk – at have været såre ædrueligt og præget af betydelig praktisk virkelighedssans. Allerede i skriftet 'Om Slesvigs Deling' fra 1849 hedder det: »I alle Livsforhold, og ikke mindst i Politik, er Poesien sand og velgjørende, naar den vil indtage sin rette Plads i den almindelige ideale Grundvold for enhver høiere Stræben; men vil den gribe umiddelbart ind og befatte sig med praktiske Enkeltheder: da maa den famle og gribe feil ...«

Bibliografi

Schacks forfatterskab kan rummes i følgende, ikke omfangsrige bibliografi:

Nogle Bemærkninger om Sveriges Trykkefriheds Lovgivning, i 'Student-Bladet', Uppsala (Marts-April 1846).

Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme (1848).

Om Slesvigs Deling (1849).

1848. Ugeblad for Politik og Litteratur, udgivet og redigeret af H. E. Schack (nr. 1-26, fra 1.10.1849 til 1.4.1850).

Til Vælgerne i Præstø Amts 2den Valgkreds, To Flyveblade (21. Januar 1850 og 5. Juli 1850).

Nogle Oplysninger om mit Forhold til Bondevennerne (28. juni 1852). Flyveblad, Aftryk af Berlingske Tidende (1. juli 1852).

Biografi og bibliografi

Bidrag til Bedømmelsen af Rigsdagens Virksomhed. Udgivet ved »Femte Juni Foreningen« II (1852).
Bondevennernes Virksomhed. Yderligere Oplysninger i Anledning af det forestående Valg II (Februar 1853).
Rigsdagen og Ministeriet No. 2. Oplysende Bemærkninger i Anledning af de forestaaende Valg (Mai 1853).
Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkastet (1855).
Phantasterne (1857).
Sandhed med Modification (posthumt).
Herudover bidrag til blade og tidsskrifter, bl.a. 'Corsaren' (24. Marts 1843, 'Charivari'), 'Aftonbladet' (om skandinaviske forhold, 1846), 'Dansk Folkeblad', 'Dagbladet', 'Fædrelandet', 'Berlingske Tidende'.

Foruden forarbejder til de litterære værker (på Det kgl. Bibliotek) har Schack efterladt sig dagbogsmateriale, bl. a. Optegnelser 1856, i Privatarxiv, samlingspakke nr. 1790, Rigsarkivet.

Der er bevaret adskillige breve fra Schacks hånd, se bl. a. Nic. Bøgh i Personalhistorisk Tidsskrift 1908 s. 1 ff, Ib Ostfeldt: H. E. Schacks Breve (1959), Danske Politiske breve IV (1958). I øvrigt breve på Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling Us. phot. 128 fol: Breve fra H. E. Schack til Axel Nyblæus, Aug. Sohlman, Carl Säve o.a. (Hierta). Heraf 11 breve til Sohlman. (Orig. i Stockholm, Kungl. Bibl. Ep. S 427).

'1848'

Der kan være grund til i forbindelse med Schacks bibliografi at knytte et par bemærkninger til '1848', ugebladet for politik og litteratur. Undertitlen angiver sigtet med ugebladet, men kan selv sagt ikke give nærmere besked om, hvad Schack havde på hjerte i sin kortvarige periode som redaktør.

Schack udsendte mandag den 24. september 1849 program for: »1848 .Ugeblad for politik og Litteratur, udgivet og redigeret af H. E. Schack.« Søndag den 7. oktober kom ugebladets nr. 1, der var et prøvenummer, og derefter fulgte femogtyve numre, der var

Biografi og bibliografi

pagineret fortløbende. Det sidste kom som nr. 26 søndag den 31. marts 1850.

I programmet hed det: »I vort Land at udvikle *Frihed* og *Nationalitet* som de, der nødvendig betinge hinanden, vil ... være Formaalet for '1848'.«

Ugebladet indeholder et broget stof spændende fra alment kulturelle indlæg, f.eks. »Demokrati og Humanitet« (nr. 3), »Hvem skal erstatte Oehlenschläger?« (nr. 17), ndf. s. 200 f, til anekdotiske randbemærkninger. Der er mange artikler om politik, f.eks. »Bør man som Politiker høre til et Parti?« (nr. 2), og kommentarer til rigsdagsarbejdet, herunder en række portrætsudier af ledende politikere, f.eks. »Aristokratiet paa forrige og nærværende Rigsdag« (nr. 22 og 23), »Vore nuværende Ministre« (nr. 26). Et principielt indlæg er »Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?« (nr. 12) ndf. s. 194 f.

Eksempler på indlæg af socialt og juridisk indhold er »Om Forbedringer i de arbejdende Klassers Kaar« (nr. 9) og »Hvilken Betydning bør der tillægges Valgprotester« (nr. 19), »Tre karakteristiske Kriminalssager« (nr. 7). Der er opsatser om Slesvig, skandinavismen og krigen, f.eks. »Professor Mundt om Slesvig« (nr. 11), »Skandinavismens nuværende Stilling« (nr. 15), »Krigs-Litteratur« (nr. 16). Der er polemiske indlæg som f.eks. »M. Goldschmidt« (nr. 6), og egentlige litteraturrecensioner som f.eks. »En Nytaarsnat« (nr. 13) og – med kritik af de lange titler der var på mode: »Historien om Jesus Christus samt Jubelsange og et christeligt Æventyr om den store Christopher i barnlig Stil fremstillet, som passende Julegave for Børn, af A. E. Meinert, cand. theol. Med to Illustrationer« (nr. 15).

Det juridiske studium

Immatrikulation

Schack dimitteredes fra Borgerdydskolen på Christianshavn i 1837 med karakteren *laudabilis* (rosværdig), jfr. hertil og til det følgende Københavns Universitets Aarbøger udgivet af Hannibal Peter Selmer 1837 ff.

Universitetets rektor var i 1837 den teologiske professor *H. N. Clausen*.

Schack afgik fra Borgerdydskolen med et *testimonium* til rektor og professorerne, hvori skolen udtrykte håb om, »at han nu, høj-lærde Mænd, ikke blot vil tilfredsstille Jer ikke saa daarligt, men endog, hvis han vender sit hele Sind mod Sandhed og Ærlighed, engang kan blive en Pryd for Sine og for Fædrelandet.« Den 17-årige Schack kunne nok være tjent med vidnesbyrdet. Han skulle faktisk blot være flittigere: »Han ejer visselig en saadan Sindets Skarphed, en saadan Kraft i at tænke, en saadan Evne til at udtrykke, hvad han mener, at hvis han ogsaa havde udvist Flid og Iver i Studiet af de gode Kunster, ville han ogsaa synes at skulle have været blandt de mest fremragende Elever fra denne Skole.«

Schack er optaget i Selmers fortegnelse over studerende pr. 31. december 1838 med angivelse af immatrikulationsåret 1837, men uden angivelse af studiefag. I fortegnelsen over studerende pr. 31. december 1839 er studiefaget angivet som lovkyndighed.

Af 1107 studerende i 1837 læste 583 teologi, 175 lovkyndighed, 124 medicin. Af de øvrige var gruppen med studerende, hvis studieretning (endnu) var ubekendt, den største (175). 32 studerede filologi. Resten var i smågrupper fordelt på forskellige fag.

Den største gruppe af studerende blev rekrutteret fra embedsmandskredse. Det fremgår af en oversigt hos Selmer med titlen '*Forældrenes Stand*', at fædrene til 95 af de 175 studenter, der blev immatrikuleret i 1837, var embedsmænd, navnlig gejstlige og civile, henholdsvis 33 og 36. I grupperne professorer og skole-

Det juridiske studium

mænd, medicinske embedsmænd og læger samt militære embedsmænd var der henholdsvis 3, 4 og 7. Tolv var underordnede betjente.

Udenfor embedsmændenes kreds var den største gruppe handlende, håndværkere og næringsdrivende med 44. Grupperne proprietærer og landmænd (»hvoriblandt 2 Bønder«!) samt prokuratorer, institutbestyrere, kunstnere osv. bestod af henholdsvis 20 og 14.

Fakultetet

De lovkyndige professorer var i 1837 Mathias Hastrup Bornemann (født 1776), Janus Lauritz Andreas Kolderup-Rosenvinge (1792), Johannes Ephraim Larsen (1799), Anton Wilhelm Scheel (1799).

M. H. Bornemann, der havde fungeret siden 1799, forelæste over naturret og kriminalret. I vinteren 1837-38 forelæste han offentligt over naturrettens enkelte dele for kun 14 (efter slutningslisten 9) tilhørere, og selvom han var fakultetets ældste, var det åbenbart ikke blot et spørgsmål om alder. Den omtrent jævnaldrende Oehlenschläger holdt samtidig en forelæsningsrække over forfatteren Tieck »for et temmelig talrigt Auditorium« (Selmer 1838 s. 85). Orla Lehmann, der studerede jura i årene omkring 1830, gjorde ifølge sine Efterladte Skrifter »gjentagne Forsøg paa at høre Bornemann,« men »hans Forelæsninger vare i den Grad dræbende og uklare, at de fleste Studerende nøiedes med at tro de Enkelte paa deres Ord, som forsikkrede, at deri fandtes gode, selvstændige Tanker. Jeg hørte ikke til de Lykkelige, som kunne hitte dem, og skulde jeg ene have bygget mine Forestillinger om Retsfilosofien paa hvad Universitetet deraf gav, da vilde jeg – ærlig talt – ikke være kommet til noget andet Resultat, end at benegte dens Tilværelse« (I. 30).

Kolderup-Rosenvinge varetog den juridiske encyklopædi, retshistorien, folkeretten, kirkeretten og den kriminelle proces. Encyklopædien skulle – ifølge Kolderup-Rosenvinges lærebog i fa-

get – i eet semester »give dem, som begynde Lovkyndighedens Studium, en Udsigt over Videnskaben.«

I. E. Larsen spændte vidt med forelæsninger og eksaminatorier i 1837-39 over statsret, privatret, kriminalret, politiret, tinglige rettigheder og den ekstraordinære proces.

Scheel forelæste bl. a. over romerret, søret, kriminalret og handelsret. I vintersemestret 1841 holdt han foruden de »i Katalogen anmeldte« forelæsninger »nogle særegne Foredrag med Hensyn til Udarbejdelsen af praktiske Specimina, bivaanede af 40 Tilhørere« (Selmer 1841 s. 149).

Året 1840 havde budt på væsentlige fornyelser. Gamle Bornemann døde og efterfulgtes af *Tage Algreen-Ussing* (1797). Han bragte noget nyt med. Flere gange i begyndelsen af 1840-erne gav han i løbet af tre måneder i tre ugentlige aftentimer en populær fremstilling af »de hos os bestaaende Laugs- og Næringsforholde, hvilket Foredrag nærmest var beregnet paa og besøgt af Næringsdrivende« (Selmer 1842 s. 165 f).

Begivenheden i undervisningsåret 1839-40 var den tiltrædelsesforelæsning, *F. C. Bornemann* – afdøde Bornemanns søn, født 1810 – holdt som lektor. Den varslede nye signaler. Universitetsundervisningen og retsvidenskaben var, hævdede Bornemann, nået til et endepunkt i dyrkelsen af »Exegesens productive Element.« Det gjaldt nu »Retsvidenskabens philosophiske Behandling.« Det var reaktionen mod Ørsted, og nogle ville måske mene, »at vi ere paa en farlig Afvei, som de, der ville ombytte det daglige Livs og Historiens faste og solide Grund med Illusionernes Fata Morgana.« Men: »Er Philosophien en Illusion, da er ogsaa Retsvidenskabens kun et Skin, og den maa opgive Troen paa sig selv; men saa vist som den ingensinde har gjort det og aldrig vil gjøre det: saa vist maa den erkjende, at den kun ved sit Formaaals Endelighed er forskjellig fra Philosophien, og at dens Ære og Værd netop er selv i sit Væsen at være Philosophie.«

Bornemann appellerede i indledningsforedraget til studenterne, »der ei blot have Fordring paa mit Arbeides Frugter, men som selv skulle være mine Medarbejdere.« Appellen var fyndig, men

Det juridiske studium

byggede på tillid: »Derfor, mine Herrer, skulde der og være No-gen iblandt os, som hidtil har unddraget Videnskaben sin Tiene-ste, da lyder Opfordringen desuagtet ogsaa til ham. Ingen er uværdig til at følge dette Kald, naar han ikke udelukker sig selv; Enhver kan give sig den fornødne Indvielse, naar han forsager Trældommens Aand og vælger Friheden.«

Bornemann, der blev professor i 1844 (1840), havde i de føl-gende år ifølge Selmer ikke så få tilhørere til sine forelæsninger over bl.a. 'den offentlige Rets Filosofi' og 'den nyere Retsphilo-sophi's Historie', i 1843 henholdsvis 52 (47) og 23 (30).

Bornemanns retsfilosofiske frontdrejning mod Ørstedes dogma-tisk-exegetiske praktik gik ikke hen over hovedet på stud.jur. C. Malcolm, der skriver om retsfilosofien: »Den exegetiske eller for-tolkende Jurisprudens staaer nemlig aabenbart paa en daarlig Fod med bemeldte Rets-Philosophi. Jeg havde i Begyndelsen i min Eenfoldighed ventet, at denne skulde have givet ligesom et Blik paa alt det Andet, men til min store Fornøielse har jeg opdaget, at den i Grunden diverterer sig med at gøre Nar deraf; hvorimod den exegetiske Jurist paa sin Side lader sig nøie med at ignorere Philosophen, og blot seer skævt til ham. Indtil videre har jeg taget Parti med Philosophien, og er saaledes paa Feltfod med Exe-gesen.« (Ph. s. 204).

Bornemann var ikke alene om i disse år at repræsentere de yngre kræfter i fakultetet. *Carl Christian Hall* (1812) anmeldte som privat docent, at han i vinteren 1841-42 »i tre Timer om Ugen offentlig, efter en forudskikket orienterende Fremstilling af Romerrettens Kilder, (ville) gennemgaae Justinians Institutioner.«

Andreas Frederik Krieger (1817) blev lektor i maj 1844 og fore-drog i vintersemestret offentligt den ordinære civilproces i første instans.

Studiet – undervisningen

Forelæsningerne holdtes som regel på den måde, at professorerne og lektorerne *dikterede* kollegier. Diktatforelæsningerne var træ-tende både for lærerne og studenterne, men de var tildels nød-

vendige i de fag, hvor der ikke fandtes lærebøger. Da professor J. F. W. Schlegel i 1827 udgav 'Danmarks og Hertugdømmernes Statsret med stadigt Hensyn til deres ældre Forfatning' bemærkede han i forordet: »Jeg har hidindtil maattet under Foredraget dictere mine Tilhørere de vigtigste Sætninger, men for at undgaae en saadan tidsspildende Dictering i Fremtiden udgives nu et System over denne Disciplin i Trykken ...« En anden årsag til, at der blev dikteret, kunne være den residerende professors utilfredshed med forgængerens lærebog. Kolderup-Rosenvinge betjente sig således af den »trættende Dicteren«, indtil han i slutningen af 1840-erne udgav sin 'Grundrids af den juridiske Encyclopædie. Til Brug ved Forelæsninger'. Han fandt ikke, at Schlegels omfattende fremstilling fra 1825 var »beregnet paa at lægges til Grund for Forelæsninger,« men advarede dog samtidig mod at »sammentrænge Videnskabens Indhold til et saa ringe Omfang, at den kunde ligge ligesom i en Nøddeskal.«

Diktatforelæsningerne er med til at gøre det juridiske studium surt for Conrad Malcolm: »Jeg gider ikke høre en Forelæsning og ikke læse i en Bog, idetmindste ikke i det juridiske 'Hu-hei-ha-Pedantus-Pedantums'-Sludder: det er umuligt, at nogen virkelig stor Mand kan have været Jurist; og ialtfald naaes den Storhed, som jeg vil have, ikke ved at gaae flittig paa Collegier eller faa 'bedste Karakter', eller 'komme tidligt ind i Noget' ...« (Ph. s. 236).

Ved siden af forelæsninger anvendtes i et vist omfang *eksaminatorier*, og det har været en undervisningsform med dens muligheder for dialog og diskussion, som ialfald visse professorer har foretrukket. Således skriver F. T. J. Gram, professor i 1849, om I. E. Larsen: »Dog var det især ved sine Examinatorier over den danske Retsvidenskab, naar i den engere Kreds Fortroligheden løste Baandet paa hans Tunge, at han virkede opvækkende og belærende paa den studerende Ungdom,« Nordisk Universitets-Tidskrift (1857) s. 227 f.

Den officielle universitetsundervisning blev i rigt mål suppleret med den private *manuduktion*, og det er ikke mindst den, Orla Lehmann slår ned på, når han i sine Efterladte Skrifter fælder

Det juridiske studium

dommen over det juridiske studium i 1830-erne: »De fleste juridiske Studerende tilsigtede ikke andet, end gennem Embedsexamen at slippe ind i Embedsaspiranternes Forgaard, og de fleste Manuduktører stillede sig som deres vigtigste Opgave, saa hurtigt og mageligt som muligt at forhjælpe dem dertil, saa at Besiddelse af gode Kollegiehefter, hvis Afskrivning og Udleie var bleven til en Industri, ofte var deres bedste Adkomst« (I s. 37).

Denne dom, der som nævnt gjaldt det juridiske studium i 1830-erne, kan uden videre overføres til også at gælde for studiet i 1840-erne, smh. citatet fra Phantasterne ovenfor om at 'komme tidligt ind i Noget' osv.

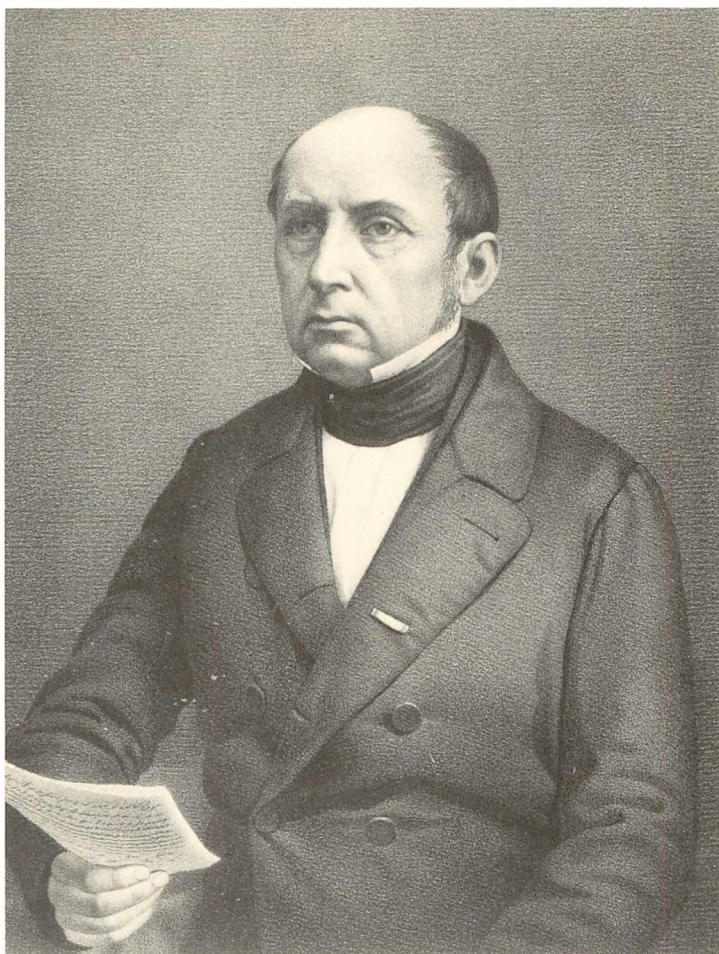
Studietid

Ved Schacks immatrikulation stod der ikke kun forelæsninger i lovkyndighed på universitetets officielle program. I undervisningsåret 1837-38 ville *Poul Møller*, der var ekstraordinær filosofiprofessor, »i en Eftermiddagstime« mandag, tirsdag og lørdag gennemgå 'Ontologien eller Kategoriernes System.' I foråret 1838 døde han efter til det sidste at have syslet med nedskrivningen af sine forelæsninger over metafysikken (ontologien).

Schacks studietid var præget af betydelig *studenteraktivitet*. Regensens læseforening vandt i årene efter stiftelsen i 1832 stadig større tilslutning, og fra 1837 blev foreningen med dens krav om selvbestemmelsesret direkte modarbejdet af universitetet; i 1839 praktisk talt afskaffet. Det gav stødet til '*Academicum*', der blev dannet på Carl Plougs initiativ som en ny akademisk læseforening. Opposition havde været drivkraften bag Academicums stiftelse, og en række af foreningens medlemmer, der siden blev kendt for deres bestemte politiske standpunkter, havde allerede nu deres meningers mod; men meningerne var ingenlunde sammenfaldende, og for de enkeltes vedkommende var der langt fra i alle tilfælde tale om at forfægte de standpunkter, som de i tidens løb især kom til at stå for. Blandt medlemmerne var medicineren Emil Fenger, juristen Hother Hage, matematikeren Adolph Steen,

F. C. Bornemann
1810-61

I. E. Larsen
1799-1856

teologen P. Chr. Kierkegaard og – ifølge Hother Ploug s. 78 f – »Spektakelmageren J. Levin, den bekendte Sprogmand, der sammen med Frederik Barfod og Kristian Mantzius blev det urolige Element paa Generalforsamlingerne.«

Spektakelmageren Levin, der altid kom i strid med nogen, udsendte blandt mange stridsskrifter også et mod skandinavismen (og det svenske å), mens 'Academicum's mere officielle linie under Plougs auspicer netop var det nordiske studenterfællesskab, se s. 47.

Fr. Barfod, der senere taltes blandt Bondevennerne, deltog sammen med P. Chr. Kierkegaard, Søren Kierkegaards broder, i oppositionen mod Orla Lehmann på *d'Angleterre-mødet* den 3. december 1839.

Dette møde, der fandt sted om aftenen, som Frederik VI var død om morgenen, blev den politisk skelsættende begivenhed i Schacks studietid. Lehmann talte, kraftigt støttet af Monrad, for en studenteradresse til Christian VIII, der om formiddagen var udråbt til Konge. Adressen fremhævede, at Norge i 1814, da Christian VIII var statholder deroppe, havde fået en konstitutionel forfatning. Nu måtte turen være kommet til Danmark: »Deres Majestæt har givet Verden et Pant paa den Aand, der vil besjæle Deres Regjering, ved at skænke et kjært Broderfolk, der i Modenhed ikke stod over os Danske, den Forfatning, som har kaldet dets slumrende Kræfter tillive, og som i Historiens Aarbøger har beredet Deres Majestæt en Hæder, som det nu er givet Dem paa den herligste Maade at stadfæste.«

Mødet var stormfuldt, bl.a. den 25årige filologiprofessor J. N. Madvig talte de besindiges sag. Jeg »frarådede det hele Foretagende, om hvis Ubetimelighed jeg havde en inderlig Overbevisning,« skriver han i sine Livserindringer. Et af de punkter Madvig slog ned på var, at studenterne »for den allerstørste Del savnede ethvert Bekjendtskab med den Grundlov, de opstillede som Mønster« (s. 127), smh. ndf. s. 48.

Der opnåedes ikke enighed om adressen, men dens tilhængere

Det juridiske studium

lod den overbringe til Chr. VIII den næste dag af en deputation bestående af bl.a. Lehmann, Monrad, Ploug og Hother Hage.

Nogle dage senere overbragte en anden studenterdeputation med P. Chr. Kierkegaard som ordfører en ny adresse, der i det væsentligste blot var en loyalitetserklæring, og endelig fulgte en tredje studenteradresse, der repræsenterede et mellemstandpunkt i forhold til de to første.

Billedet af studenternes splittede holdning er givetvis typisk for en tid, hvor den politiske bevidsthed var under udvikling og mere udviklet hos nogle end hos andre. Lejligheden til at handle, der pludselig meldte sig ved Frederik VI's uventede død, måtte skabe usikkerhed og splittelse. Derfor bliver det på sin vis også typisk, at studenterne kan forenes blot få måneder senere i foråret 1840 og stifte '*Studentersamfundet*', jfr. M. Hammerich og A. F. Krieger: *Forhandlingerne ved Studentersamfundets Stiftelse* (1840).

Her peger medicineren C. Kayser på, at den politiske bevidsthed bliver stadig mere fremtrædende; »selv i vore huslige Cirkler begynde politiske Samtaler at fortrænge den hidindtil saa meget yndede Konversation om Theatret, om Ingenting og om Vejret.« Og han fremhæver: »Studenterne er i Færd med at afkaste den Sløvhedsaand, der saa længe har hvilet over Landet.«

Her tager *Monrad* den samme tråd op og siger om studenterne: »Eet have de, eet er deres, eet skal ingen Magt i Verden tage fra dem, og det er – Fremtiden!« Og han svarer Kaysers medicinerkollega Fenger, der foreslår et fælles borgerligt samvirke i stedet for den særlige studenterkorporation: »Giv mig en Sal saa stor, at den kan rumme hele den danske Nation, giv mig Lunger saa stærke, at mine Ord kan høres, giv mig Øren saa fine, at intet gaar tabt, og jeg stemmer for Oprettelsen af det Samfund, som Opponenten foreslaar. Men vil man udrette noget i Virkeligheden, saa maa man begrænse sig.«

Her træder endelig *Schack* frem og taler også – på sin manér – om samfundets eller kredsens begrænsning. Imod stud.theol. Gude »taledede en anden af de yngre Studenter, Stud.jur. Schack,« hedder det hos Hammerich og Krieger s. 46 f: »Det gjør os ondt, at han

ikke har seet sig istand til at meddele os sin Tale, der vilde have moret Læserne ligesaa meget som den morede Tilhørerne, medens den tillige interesserede dem ved den fuldkomne Contrast, som den dannede imod Hr. Gudes, baade i Anskuelser, Stiil og Foredrag. Hr. Schack meente, at Professorer kun burde optages af Samfundet undtagelsesvis, som overordentlige Medlemmer. Han stod paa, at man ikke maatte gaae ud fra de ideelle, men fra de reelle Forhold. Han mindede om flere af Studenternes Collisioner med Professorerne, men meente tillige, at dette Forhold ikke var at beklage, fordi Man jo, som bekjendt, ikke just lærer bedst af de Lærere, Man holder meest af. Endelig udviklede han, at Professorerne bør være Gensidighedens Repræsentanter, Studenterne derimod Alsidighedens: disse skal æsthetisere, politisere, dilettiere i alle Videnskaber og tvivle om Alt; thi Ingen bliver dygtig, naar han ikke har tvivlet, idetmindste ikke dygtig i andet end det, hvorom han har tvivlet. For sit Vedkommende tilstod han, at han endnu hørte til de Ubefæstede, som Professorernes blotte Autoritet vilde kunne imponere.«

Studentersamfundet blev stiftet og trådte også i virksomhed, men Kongens frygt for, at det skulle udvikle sig til en politisk forening, fik konsistorium til at forbyde det, jfr. bek. 16. juni 1840.

Fragmenter af Schacks refererede indlæg anes i stud.jur. C. Malcolms refleksioner over (ikke) at være noget. »Men det er just Ulykken, at man ikke er Noget. Selv i Studenterforeningen, hvor den ene Student dog skulde være ligesaa god som den anden, saa at kun den fik størst Autoritet, som havde de bedste Grunde, er det ingenlunde, som det burde være. Naar en Magister siger Noget, hvori der blot er jevn Gaaseforstand, kan man være vis paa, at han har mere Indflydelse end den unge Student, der just kan træffe Hovedet paa Sømmet. Og her er det nu igjen saa ærgerligt, at man selv paavirkes af denne dumme Overtro. Da der saaledes for nogen Tid siden var Discussion, og nogle Magistre og theologiske Candidater længe havde vaaset mod hverandre, vilde jeg tilsidst, for at gjøre Ende paa Vrøvlet, sige, hvorledes det ganske simpelt forholdt sig; men da jeg kom frem, kunde jeg tydeligt mærke, at den almindelige Stemning sagde, at her nu kom en Rus, der vilde gjøre sig vigtig. Jeg blev derover selv genert; skyndte

Det juridiske studium

mig med at blive færdig, og fik slet ikke tydelig sagt, hvad jeg vilde« (Ph. s. 185).

Under forhandlingerne ved Studentersamfundets stiftelse bed *Hostrup* mærke i stud.teolen og stud.juren, navnlig deres ydre fremtræden. »Vi stiftede Studentersamfundet, som Regeringen dog strax forbød,« skriver han i 'Erindringer fra min Barndom og Ungdom' s. 92: »Ved den Generalforsamling, paa hvilken det oprettedes, optraadte to unge Studenter, begge fra mit Aar, som Talsmænd for den gamle og den ny Tid. Den første blev repræsenteret af en ung theologisk Student, der altid gik i sorte Klæder med snehvidt Halstørklæde, det var den nuværende Domprovst Gude i Roskilde, den anden var den lidet soignerede Jurist, Hans Egede Schack, Forfatteren til *Phantasterne*.«

Schack blev tilsyneladende aldrig dette billede af en temmelig derangeret fremtoning helt kvit. »Den lille skidne, uopdragne, men begavede og hæderlige Secretair hos Conseilpræsidenten« hedder det hos Trap om Schack langt senere, da han i 1856 var bragt i forslag af Andræ som ministerialreferent hos Kongen. »Det vilde ... have været meget nærgaaende at paatvinge Kongen en saadan Mand.« Trap fik stillingen, Fra fire Kongers Tid II s. 259.

I dag, hvor det ikke er et ukendt fænomen, at skødesløshed i påklædning anses for en slags 'uniform', mens der ingenlunde slækkes på kravene til den personlige hygiejne, må man spørge, om Peter Vedel ikke giver den præcise karakteristik af Schack i de sidste studieår, når han i *Erindringerne* skriver: »Selv var han meget reenlig forsaavidt som han idelig vadskede sig, men sin Klædedragt soignerede han meget lidet. Jeg husker saaledes at han engang kom i Visit hos min Moder med et Par Støvler, der vare sprukne saa at den hvide Uldstrømpe stak frem«. Schacks strømpesok har ikke behaget konferensråindende Vedel, den senere slotspræst Hostrup og den senere geheimeråd Trap.

Det centrale i Hostrups karakteristik af de to studenter er naturligvis opfattelsen af dem som repræsentanter for »den gamle og den ny Tid.« Den unge Hostrup så som så mange andre yngre og især naturligvis ældre med en blanding af bekymring og skep-

sis på det, der var ved at ske. Hvad enten det nu var virkelig revolution eller blot krusninger på overfladen, var modsætningsforholdet mellem det bestående og det fremrykkende ikke til at komme uden om, og opløsningstendenserne på det ene eller det andet plan, eller på flere planer samtidig, måtte hos mange give anledning til uro eller i det mindste en vis æstetisk idiosynkrasi. »Man erholdt en ny Inddeling af de danske Undersaatter: Bevægelsesmænd og Stillestandsmænd,« skrev Henrik Hertz i romanen 'Stemninger og Tilstande' (1839), hvori han bl.a. portrætterede kritikeren P. L. Møller (personen Verner), en af de samtidige, som Schack sluttede varigt venskab med, næppe fordi de i særlig høj grad havde samme syn på og fælles mening om det ene og det andet, men antagelig fordi Schack følte sig tiltrukket af det frimodige og respektløse hos P. L. Møller, et stykke af en rebel, som tog vare på Blicher, også en af Schacks favoritter, og som tog sit litterære udgangspunkt i den unge Oehlenschläger, smh. 'Hvem skal erstatte Oehlenschläger?' (Schack) s. 200 f, mens han ikke uden held polemiserede mod Heibergs 'ekstravagancer' og 'metafysiske' skole (Martensen). I det hele taget forberedte P. L. Møller reaktionen mod Heiberg-epokens absolutistiske smagstyrannei og endte følgerigtigt nok i en slags landflygtighed i Frankrig, se om Schacks breve 1855 ndf. s. 108 f.

Schack følte sig – som iøvrigt også P. L. Møller – draget mod disse års satiriske ugeblad 'Corsaren' og dets ophavsmand Goldschmidt. I Corsaren var Goldschmidt »Skaber af en ganske ny komisk Retning«, skrev Schack senere i sit eget ugeblad '1848' (nr. 6), »han greb den Rigdom af Lune, som ellers kun udfolder sig i Samtalen men gaaer tabt for Litteraturen, opfandt en Form, hvorunder den kunde bringes ind i denne, og udfoldede i flere Aar en sprudlende Virtuositet i denne Retning. Noget Lignende fandtes vel allerede i fremmede Lande; men ligesom den altid har stor Fortjeneste, der paa rette Maade kan indføre noget Fortrinligt, saaledes var der i den danske 'Corsar' Momenter, som vare den aldeles ejendommelige. Og det var ikke blot den almindelige danske Gemytlighed; men der fremtraadte ogsaa ofte i den et,

Det juridiske studium

næppe noksom paaskønnet, højere Element, hvilket Forf. med et mærkeligt Talent forstod at sammensmelte med det Ironiske, saa at hint forædlede dette, medens dette kastede det pikanteste, morsomste Lys over hint.«

Schack skrev selv anonymt i 'Corsaren', se f.eks. nr. 131, fredag den 24. marts 1843, Et Gjæstebud hos 'Dagen'. Det er en satirisk beskrivelse af et gildeparti for alle bladene med kortspil, diskussioner (om sensationer), stiklerier, sang (af H. P. Holst), skåler, taler, forbrødring – og dyb søvn: Men da man gik til bords, herskede der længe tavshed. »En saadan Taushed varer desto længere, jo mere sultne Gjæsterne ere, og man kan altsaa tænke sig, hvorlænge den maa vare, naar vore Blade er Gjæsterne.«

Schack brugte syv år på det juridiske studium, som ifølge hans bog kunne gennemføres på tre et halvt år, uden at det ville være »saa særdeles Mærkværdigt.« Før ham havde Lehmann brugt 6 (i 1833), og det samme gjorde senere P. Vedel (1846). Hall og Krieger tog begge eksamen på 4 år (i henholdsvis 1833 og 1837).

Candidati juris, laudabilis

Den fuldstændige juridiske eksamen bestod af en skriftlig og en mundtlig prøve. Schack gik op i efteråret 1844. Der blev stillet syv skriftlige opgaver, som vi kender fra Selmers årbog:

1. At udvikle besiddelsens begreb, samt undersøge, om besiddelsen er et rent faktisk forhold eller en ret?
2. Quænam sunt juris Romani regulæ de jure retentionis? (Hvilke er romersk rets regler om tilbageholdelsesret?)
3. Hvorvidt kan en kongelig resolution, der er bestemt til at bekendtgøres som almindelig lov, være forbindende for nogen, førend dens officielle bekendtgørelse ved tinglæsning har fundet sted?
4. På hvem falder det tab, der følger af tingens undergang eller forringelse, og hvem tilfalder den fordel, der flyder af

dens forbedring, i den tid der ligger mellem købekontraktens afslutning og fuldbyrdelse?

5. Hvilke regler gælder efter vor lovgivning om uagtsomme lovovertrædelsers strafbarhed?
6. I hvilke hovedpunkter er reglerne om bevis forskellige i civile og kriminelle sager?
7. Hvad forstås ved 'aldeles fuldstændig adkomst' i fr. 15. maj 1834 § 2?

I Phantasterne konstaterer Conrad: »Skriftlig Examen var forbi. Jeg havde staaet mig som en Ulfsklinge.« Conrad holdt stand.

Den mundtlige eksamen bliver i romanen ensbetydende med Conrads sejr over fantasteriet, men eksamensmæssigt blev det ikke en succes. »Examinationen gik istaa; Censorerne begyndte at blive opmærksomme og flytte paa sig; Professoren paastod hvert Øieblik, at jeg godt kunne svare, naar jeg blot gav mig Tid, og lod den ene lange Pause indtræde efter den anden ...« (Ph. s. 336). Resultater blev haud illaudabilis (ikke urosværdigt).

Der var tretten mundtlige eksaminationer, og Schack fik laud (rosværdig) for de ti, haud for de tre. Det var romerret, almindelig retslære og encyklopædi. De ti rosværdige præstationer faldt i de to civilretlige fag, kriminalret, proces, positiv statsret, retshistorie, kirkeret, søret, positiv folkeret og statistik.

Slutresultatet blev således et *laudabilis* den 29. oktober 1844.

Det samme fik den anden kandidat, William de Coninck, der gik til mundtlig eksamen den samme dag, og de to eksaminander fik endda samme talværdi (123). Dermed delte de tredjepladsen på efterårsholdet 1844, der bestod af 11 kandidater, bl. a. den senere kreditforeningsdirektør Chr. Herforth. På forårsholdet 1844 var bl. a. Adolph v. der Recke, der med sit haud illaudabilis påbegyndte sin mangeårige administrative karriere med en ansættelse som volontør i admiralitetskollegiet.

I Phantasterne hedder det om Conrad Malcolm: »Udsigterne for unge *Candidati juris*, *haud illaudabiles*, vare imidlertid dengang ikke glimrende; og naar jeg strax vilde 'ansættes', maatte jeg

Det juridiske studium

nøies med at faa Plads i et Collegium, hvor de rette latinske Jurister almindelig ansaae det for under deres Værdighed at søge Ansættelse, idet Forretningerne efter den Tids Anskuelse bleve regnede for mindre vigtige og interessante.« (Ph. s. 340 f).

Udsigterne for unge candidati juris, laudabilis, Schack var lyse-re, men han stiledede ikke direkte mod en »ansættelse« (hvorimod de Coninck straks gik til udenrigsministeriet). Foreløbig overtog Schack et manuaktionshold efter Krieger, der var blevet lektor. Peter Vedel, der var blandt manucenterne på holdet, husker herom: »Da Kr ikke længere kunne manducere os, fik vi den dristige Idee at tage H. E. Schack i Stedet. Jeg havde gjort hans Bekjendtskab paa en ret original Maade. En Dag efter et Examinatorium kom han hen til mig og sagde at han syntes godt om mit Ansigt, og derfor vilde gjøre mit Bekjendtskab. Saa spadserede vi en Stund sammen og jeg blev naturligvis indtaget af hans Friskhed og originale Maade at see Alt paa. Det følgende Aar blev han Candidat, og var han aabenbart end ikke egentlig skabt til at være Jurist, troede jeg at det i alt Fald vilde være ret oplivende at læse med ham. Men det var rigtignok en meget original Manuduktion. Han boede dengang paa Christianshavn i en af de gamle øde Gaarde, der havde seet bedre Dage. Det var et stort lidet møbleret Værelse med en gammel Kakkellovn, intet Tæppe paa Gulvet, altid koldt og uhyggeligt ...«

Schack boede på dette tidspunkt Overgaden oven Vandet nr. 179 A (nu 50).

Schack synes, som det fremgår af Peter Vedels erindring om deres første møde, at have stiftet bekendtskaber med de yngre jurister på en ret ligefrem, utvungen måde. 'Dagbladet's grundlægger og mangeårige redaktør C. St. A. Bille, der læste jura fra midten af 1840-erne og på det tidspunkt lærte Schack at kende, skriver i et brev af 19. oktober 1868 til Schacks søster Augusta Nielsen: »Deres afdøde Broder var en af mine allerførste Venner; igjennem ham var det, at jeg gjorde Bekjendtskab med Hall, kom i Forbindelse med det national-liberale Parti og i det hele fik min senere politiske Retning bestemt.«

Det juridiske studium

Peter Vedel var ikke ene om den opfattelse, at Schack næppe var den fødte jurist. Goldschmidt har ytret noget lignende i 'Livs Erindringer og Resultater': »Han studerede Jura, men var ikke fyldt deraf.«

Nu var Schack imidlertid blevet juridisk kandidat, og følger man ham i hans videre gerning både som politiker og som embedsmand foreligger der adskillige vidnesbyrd om, at juraen ikke blot var hans fag, men også hans '*basis*'.

Påvirkninger ?

Der foreligger ikke vidnesbyrd om, at Schack i egentlig forstand er blevet påvirket af sine universitetslærere eller enkelte af dem, men der er fingerpeg, og de viser i større almindelighed mod *I. E. Larsen*, i mere specielle forbindelser mod *F. C. Bornemann*, se nvn. s. 50 f.

I Schacks pjecer og indlæg på rigsdagen spores synspunkter, som *F. C. Bornemann* havde gjort sig til talsmand for på universitetet. Bornemann søgte at »vække den selvstændige Granskings Aand hos sine Tilhørere, ikke at opdrage dem til Eftersnakken.« Han så f.eks. med skepsis på historien som et gyldigt bevis. Historien kommer som regel for sent, fremhævede han i tiltrædelsesforelæsningsen, »naar den fører bittre Klager over Exegesens uhistoriske Vilkaarlighed, naar den forsøger at gjenindsætte den gamle legitime Ret, og at uddrive Usurpatoren ...« Historikerne og det historiske studium havde for den unge Bornemann været 'kildehestene', se herom og om Bornemann i det hele Frantz Dahl: Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie (1937) s. 86 f, Juridiske Profiler (1920).

Schack harcelerede gerne over politiske modstanderes argumentation, der var støttet på '*det historiske bevis*', se f.eks. ndf. s. 87 f (om almindelig valgret), smh. s. 98.

I det hele taget har Bornemann i sit indledningsforedrag fremført synspunkter, som efter al sandsynlighed måtte være efter Schacks smag, f.eks. udtalelsen: »Men dersom Nogen mener, at

Det juridiske studium

han ikke kan dyrke Videnskaben, uden at gjøre Afkald paa Livets Skjønhed, da feiler han. Vel bestaaer Videnskabens Dyrkelse ikke i Livsnydelse, men uden Livsnydelse hentørres Sjælen, og mister den Friskhed, der udkræves til Videnskabernes Tjeneste. Thi Videnskaber fordrer vel Arbeide, men ikke Slid.«

Conrad Malcolms vaklen mellem retsfilosofien, som Bornemann førte frem, og den ørstedske retsdogmatik er omtalt ovenfor s. 30. Conrad tog indtil videre »Parti med Philosophien« og var altså »paa Feltfod med Exegesen.«

Dette valg mellem to retninger, der brødes i 1840-ernes juridiske fakultet, svarer sikkert ganske nøje til *Schacks eget standpunkt*, ialfald hvis man tager både forbeholdet »indtil videre« og den aktuelle anledning til, at der skulle træffes et valg, i betragtning. Algreen-Ussing var den aktuelle anledning. I '1848' havde Schack omtalt hans »djærve Ord« om den retskafne jurist, der ville frem i verden (sp. 202 f). Han måtte »arbeide sine 14 Timer om Dagen og i den Tid hverken tænke paa Heste, Hunde, Tøse, Romanlæsning eller Dyrehavstoure.« I Phantasterne hedder det i oplæget til, at Conrad tager parti med retsfilosofien (Bornemann): »En Autor, som nylig har skrevet om det juridiske Studium, har saaledes ikke ganske Ret, naar han siger, at man i den Tid, man læser Jura, ikke maa tænke hverken paa Heste, Hunde, Tøse eller Dyrehavstoure; idetmindste gjælder det ikke om Tøsene, *c'est à dire*: de elskværdige unge Damer; de maa blot ikke komme frem paa Scenen som Medspillende, men holdes usynlige i Baggrunden som Tilskuerinder. I øvrigt kan det vistnok ikke fordres, at en Autor, som væsentlig er Exeget, skal have tænkt paa det Tilfælde, at man studerede Rets-Philosophi eller saakaldet Naturret« (s. 203).

En satire over dogmatisk retsvidenskab til fordel for den mere abstrakte retsfilosofi finder tematisk sin helt selvfølgelige plads i bogen. For Schacks eget vedkommende kunne der kun blive tale om et standpunkt »indtil videre«. Bornemann kunne give ham værdifulde impulser og et oplagt idégrundlag for overvejelser af den statsretlige problematik omkring Slesvig-spørgsmålet, se s. 50 f. På længere sigt kunne en retsfilosofi, der havde væsentlige be-

røringspunkter med den Hegel-Heiberg'ske æstetik givetvis ikke tilfredsstillende Schack. Under de politiske forhandlinger er det da også hyppigt I. E. Larsen, Schack refererer til, f.eks. i det juridiske spørgsmål om offentlighedens adgang til statsrådsprotokollerne (ndf. s. 241, smh. 97, se også s. 99).

Schack har formentlig allerede i studietiden været opmærksom på *den politiske orientering* hos sine lærere, i hvert fald blev han det til fulde senere, da han genså flere af dem både i rigsforsamlingen og i folkettinget. Det gjaldt således Algreen-Ussing, Larsen og Scheel.

Kolderup-Rosenvinge og Bornemann, både M.H. og F.C., repræsenterede principielt den upolitiske fløj i fakultetet.

Kolderup-Rosenvinge vedstod forsigtigt sin tilknytning til Ørstedes program med pjecen 'Stemmer fra Frankrig og England om Tokammersystemet' (1848), og Ørsted satte ham et smukt minde i 'Oversigt over det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbejde i Aaret 1850' (s. 97-124), specielt om de franske og engelske stemmer (Laboulaye og Brougham) s. 116: »Det var nu sandelig ikke Fjender af Frihed og Fremskridt, som Rosenvinge tog med sig for at advare sine Landsmænd imod at overile sig ved den nye Statsbygning, de vare i Begreb med at opføre.« Kolderup-Rosenvinge magtede ikke at vække »de juridiske Students meget lunkne Interesse for Universitetet,« skriver Lehmann i *Efterlade Skrifter I* s. 32, »Hans Liberalisme gik ikke videre, end at han kunne følge Ørsted, og det er intet Under, at han ikke sympathiserede med den Retning, Tingene toge efter 1848 ...«

F. C. Bornemann var mere engageret. Allerede i et brev af 18. august 1835 skriver han fra Heidelberg til M. Hammerich: »At Sanden for det offentlige Liv er saa mægtigt vaagnet i Danmark, er mig særdeles kjært. Jeg troer ogsaa det vil blive af Værdighed ...« Med Bornemanns deltagelse i aktiv politik kom det ifølge Kriegers Dagbøger (II s. 145 f) ikke videre end til nogle »uklare Tanker« hos Monrad om at gøre ham til justitsminister efter ministeriet Rotwitts fald i 1860, smh. P. Lauritsen II s. 644 f,

Det juridiske studium

der citerer Monrad om Bornemann: »Senere hen i Livet blev Venskabet varmere ved Overensstemmelse i politisk Opfattelse.«

Larsen og Algreen-Ussing har været vidt forskellige. De var omtrent jævnaldrende, men det var den et par år yngre Larsen, der i 1830 satte Algreen-Ussing på plads som juridisk forfatter. Larsen forstod – ifølge Frantz Dahl – ikke spøg i videnskabelige anliggender. Han betegnede Algreen-Ussings håndbog i kriminalretten som »en Mængde Papir, fuld af unyttig Detail,« se Maa-nedsskrift for Litteratur V (1831) s. 65 f.

Larsens faglige overlegenhed i forhold til Algreen-Ussing har næppe undgået Schacks opmærksomhed. Efterhånden kom han også politisk til at stå Larsen forholdsvis nær, men aldrig Algreen-Ussing. I '1848' er han stærkt kritisk overfor både Algreen-Ussing og David. De beskrives (sp. 176) som de nyere 'dioskurer' (tvillingsønner), som imidlertid langtfra kan måle sig med de ældre. Det var Ørsted og Mynster. Men alligevel sætter Schack spørgsmålstegn ved deres placering mellem de konservative. Han anser dem begge for stærkt radikale. »Om det er en politisk Usandhed, at de ere komne tilhøjre, skulle vi ikke afgjøre, men saameget er vist, at det er en æsthetisk Usandhed.«

Et endnu større spørgsmålstegn sætter Schack i ugebladet ved *Larsens* placering på grænsen til højre. Her er sympatien ikke til at tage fejl af: »Baade hans Personlighed og hans Virksomhed have egentlig altid været demokratiske, og han havde virkelig Ret, da han ved sit Valg i 1848 ganske naivt yttrede: 'Ja, hvorfor skulle jeg ikke være Demokrat?' – Naar han alligevel paa forrige Rigsdag stundom stod temmelig langt tilhøjre, da maa Grunden hertil sikkert søges i en forbigaaende *injuria temporis*: hans Eet-kammer-Forslag var med alle sine Mangler ogsaa langt mere demokratisk, end alle hine andre Census- og Klasse-Forslag.«

Schack kunne have ret. Der var tale om en forbigående 'tidens uretfærdighed'. Larsen sluttede sig senere uforbeholdent til de national-liberale.

Larsen var kandidat fra 1825 og blev knyttet til fakultetet i 1830. Han havde ikke kunnet bidrage så gloriøst til den lille stati-

Det juridiske studium

stik over forældrenes stand som kollegerne Bornemann, Kolderup-Rosenvinge og Scheel. Hans far var ølhandler, og han voksede op i en kælder. Han var som forelæser og rigsdagsmand ikke veltalende i ordets egentlige forstand, men hans fremstilling – og tanke – var klar. Det var ved hans eksaminatorier, at »Retsvidenskabens Lys opgik for dem,« der deltog, skrev Gram efter hans død i *Nordisk Universitets-Tidsskrift* 1857. Både Hall og Krieger har vidnet om det udbytte, de havde af hans undervisning, og det samme gælder Knuth, der var kandidat fra 1833. »Blandt Professorerne i Fakultetet,« skriver Thorsøe (s. 12), »var der ingen, der i den Grad tiltalte ham som I. E. Larsen.«

Schack har antagelig haft en lignende mening. Han kunne under deres politiske meningsudvekslinger være frimodigt slagfærdig, f. eks. under den indledende debat i rigsforsamlingen om almindelig værnepligt. Larsen rejste på et tidspunkt spørgsmålet, om embederne ikke burde forbeholdes »dem, hvem der affordredes Krigstjeneste.« Schack replicerede, at konsekvensen ville blive, at ingen kunne blive embedsmand, »medmindre han er over 61 Tommer. Dette kan dog umuligt være hans Mening ...« (*Rigsfors.* 626 f).

Orla Lehmanns fremhævelse i *Efterladte Skrifter* af, at Larsen »skulde blive en af vor Friheds bedste og paalideligste Støtter« (I s. 36), fremtræder for så vidt kun som en bekræftelse af de formodninger, som indgik i Schacks lille karakteristik i '1848', som er omtalt ovenfor. Det er vist, at Schack ikke satte Algreen-Ussing højt, og det er sikkert rigtigt, at Bornemanns retsfilosofi i længden måtte blive Schack for spekulativ. Larsen bliver da den blandt de juridiske professorer, opmærksomheden naturligt samler sig om, når man i større almindelighed rejser spørgsmålet, om Schack modtog nogen påvirkning fra universitetet.

Skandinavisme og statsret

Uppsalatoget 1843

Schack var blandt de 152 studenter, som den 1. juni 1843 tog fra København med Kalmar, Uppsala og Stockholm som mål. Bevægelsen i retning af en nordisk enhed var herhjemme omsider bragt så vidt, at de danske skandinavister fandt tiden inde til at præsentere den i Sverige-Norge.

Skandinavismens program vakte på flere punkter anstød i regeringskredse. Selve tanken om en fællesunion førte i sin videste konsekvens til, at enten måtte det danske monarki træde tilbage for det svenske eller omvendt, og for den danske regering kunne det selvsagt ikke uden videre være tilfredsstillende, at ingen dansk skandinav offentligt ville foretrække det svenske monarki for det danske. Da *Carl Ploug* efter Uppsalatoget blev tiltalt for en tale, han havde holdt i Kalmar, rejste han i sit forsvar bl.a. spørgsmålet: »Hvorfor skulde det netop være det danske Kongehus, jeg havde tiltænkt denne Skjæbne; hvorfor kunde jeg ikke lige saa godt have tænkt mig det svenske som Offeret for Nordens Enhed; hvor kunde man vide, om jeg ikke tilsigtede Udvidelse og Forherligelse af Kongen af Danmarks Magt, istedenfor dens Indskrænkning og Fornedrelse?» Ploug bedyrede iøvrigt, at han ikke havde haft så drastiske følger i tankerne (Hother Ploug s. 176). Men i hvert fald kunne ingen efter begivenhederne omkring tronskiftet i 1839 og senere være i tvivl om, at i den skandinaviske bevægelse lurede – som det mindre i det mere om man vil – de liberales krav om en *fri forfatning*.

Skandinavismens alvorligste anstødssten kunne imidlertid søges i dens konsekvenser for det *udenrigspolitiske* forhold til Rusland og Tyskland. De danske liberales interesse i et fællesskab af hensyn til det slesvigske problem og de svenske liberales interesse i en konsolidering af hensyn til det finske problem var den gensidighed

i bevægelsen, som gav den et realistisk indhold og foruroligede stormagterne.

I en artikelserie i Fædrelandet maj 1842, der på sin vis fremtrådte som en optakt til Uppsalatoget, havde Lehmann peget på, hvad der var sagens kerne set med danske øjne: Vejen til Norge og Sverige, når Holsten og Lauenborg var udskilt, og Slesvig inkorporeret i Danmark. Men den russiskfjendtlige holdning var også en realitet for de liberale herhjemme, hvad enten den nu udsprang af et mere principielt »mod reaktionens Rusland og for den norske Forfatning,« som Fr. Barfod talte om under mottoet »Nordens Enhed er Nordens Frihed« (Danstrup s. 212) eller måske snarere skyldtes en mere spontan sympati for tanken om solidaritet med svenskerne. »Skandinavismen er en dejlig Ungdomsdrøm, – men vogt Dem, mine Herrer! at Virkeligheden ikke kommer til at hedde Rusland,« er en af Schacks talemåder, der af H. O. Buemann nævnes som »et glimrende eksempel på hans vidunderlige evne til at skabe et koncentreret og receptmæssigt udtryk for sin agitatoriske trang.«

Det var den russiske gesandt, der foranledigede, at der blev rejst generalfiskalsag mod Ploug for Kalmartalen, og det var fra samme kant, der blev interveneret, da deltagere i Uppsalatoget, bl.a. Rovsing og Schack, sidst i juni 1843 besluttede at stifte *Skandinavisk Samfund*. Formålet var »at fremme det sociale og litteraire Samkvem mellem de skandinaviske Folk.« Den russiske regering gav udtryk for alvorlige betænkeligheder, og kancelliet nægtede samfundet tilladelse til at konstituere sig; »efter Indholdet af de Love, der foreløbig ere vedtagne for dette Selskab og de øvrige Omstændigheder«, som det siges i skr. af 22. juli 1843 til Københavns politidirektør.

»Et scandinavisk Selskab er ved en Voldsgjerning blevet opløst,« lyder det patetisk i et brev fra Orla Lehmann til Marie Puggaard; mere lakonisk – mindre »agitatorisk« – skriver Schack i et postscriptum til et familiebrev 25. juli 1843: »Scandinavisk Samfund er bleven opløst af Cancelliet, og en høitidelig Protest nedlagt af Dideriktionen derimod.«

Skandinavisme og statsret

'Skandinavisk Samfund's ansøgning til Kongen om at hæve cancelliets forbud blev afslået ved res. af 12. august 1843.

Men den skandinaviske bevægelse var ikke bremset hermed, og Schack var overbevist skandinav til det sidste, bl. a. deltog han i Uppsalatoget 1856.

Politisk eller upolitisk universitet?

Der er intet overraskende i, at *statsretten* var det universitetsfag, som i særlig grad måtte blive genstand for interesse hos den del af 1830- og 1840-ernes akademikere, der var engageret i politik. De to hovedpunkter på de liberales program – den konstitutionelle forfatning og Slesvig-Holsten – var begge statsretlige spørgsmål, og allerede på d'Angleterremødet i 1839 var det formodningen om studenternes manglende indsigt i disse spørgsmål, Madvig slog ned på, da han opfordrede til at vise besindighed (ovf. s. 33).

Madvigs opfordring måtte specielt ramme juristerne blandt de studerende, og selvom en redegørelse for de forfatningsmæssige forhold i et naboland vel aldrig kunne blive et centralt emne indenfor rammen af statsretsundervisningen på Københavns universitet, var der i en anden sammenhæng tale om en 'ackilleshæl'. Det var det slesvig-holstenske spørgsmål.

Statsforfatningsretten var som universitetsfag forholdsvis nyt. Det var indført ved forordningen af 26. januar 1821 § 3 pkt. 6 om den positive folkeret og statsret med særdeles hensyn til den danske stat. Endnu i 1848 var den officielle lærebog i faget *J. F. W. Schlegels* 'Danmarks og Hertugdømmernes Statsret med stadigt Hensyn til deres ældre Forfatning, Første Deel' fra 1827. Schlegel virkede som universitetslærer fra 1789 til 1830 og nød international anseelse som stats- og folkeretslærd. Hans fremstilling, der var ny i sin art, repræsenterede med sine knap 450 sider en prisværdig indsats, og den gav på mere end hundrede sider en redegørelse for suverænitets indførelse og den på Kongeloven grundede forfatning, dvs. Kongens enevældige magt, hans majestætsrettigheder og regaler. En omtale af forfatningsændringer eller blot tilløb hertil

faldt udenfor fremstillingens ramme. Den var dogmatisk, ikke retspolitisk, og den udkom før stænderinstitutionen indførtes i 1831.

Hovedindvendingen mod fremstillingen måtte imidlertid blive, at Schlegel, der døde i 1836, lod det have sit forblivende ved den første del om kongerigets statsret, inclusive et selvstændigt kapitel om Bornholms forbindelse med Danmark. Den anden del om de statsretlige forhold i Slesvig, Holsten og Lauenborg skrev han aldrig.

Den manglende redegørelse hos Schlegel for hertugdømmernes statsret har givet *Orla Lehmann* anledning til at udtale sig om det altid aktuelle spørgsmål om *et politisk eller upolitisk universitet*. For Lehmann var der ingen tvivl om svaret. Schlegel havde 'svigtet sagen'. Det forekom vel, at han holdt forelæsninger over hertugdømmernes offentlige ret, men ingen brød sig om dem. Det »var en bekjendt Sag, at man ikke blev examineret deri, naar man kun Dagen før Examen, idet man bragte ham Honoraret, lod falde et Ord om, at man ikke havde havt Leilighed til at gjøre sig bekjendt dermed.« Emnet blev åbenbart betragtet »som noget, der egentlig kun vedkom Universitetet i Kiel, som visselig ikke forsmøgte sin Del af Opgaven, og saaledes opvoxede der – Slægt efter Slægt – en Embedsstand i Danmark, som Høiskolen havde ladet i den dybeste Uvidenhed om den vanskeligste, men tillige vigtigste Del af Rigets offentlige Ret.« (Efterladte Skrifter I s. 27 f).

I 1840-erne blev der taget forskellige initiativer til at afhjælpe savnet af indsigt i slesvigske (rets)forhold. I. E. Larsen var i maj 1843 blandt initiativtagerne til udsendelse af en indbydelse til dannelse af et fond, der skulle hjælpe til oprettelse af lærerstillinger i *slesvigsk ret* ved Københavns universitet og danske undervisningsanstalter i Slesvig, og med det tilsvarende formål at oprette danske undervisningsanstalter i Nordslesvig stiftedes 'Den slesvigske Forening' i juni 1843 af nordslesvigske bønder med Hans Nissen, Hammelev, som formand og Laur. Skau som sekretær.

Tanken om at påvirke den statspolitiske udvikling '*indefra*' var i det hele taget ikke fremmed for de nationalliberale. I årene

Skandinavisme og statsret

umiddelbart inden 1848 tilskyndede Krieger og Schack stærkt *Peter Vedel* til at studere videre i Berlin med henblik på at tage eksamen i Kiel og derefter indlede en karriere i det kongelige slesvigholstenlauenborgske cancelli. Senere overtalte Krieger ham til at gennemgå en mængde tyske aviser for at finde grundtrækkene i den agitation, der var med til at forberede det slesvig-holstenske oprør (Sjøqvist I s. 38 f.).

Nødvendigheden af at der blev taget sådanne initiativer måtte set med nationalliberale øjne være helt åbenbar, men bekræftes også af mindre, tilsyneladende uskyldige episoder. Chr. VIII lod f.eks. i 1847 en mådelig lauenborgsk jurist undersøge arvefølgen og lensforholdene i Holsten og Slesvig. Den eneste begrundelse for ikke at foretrække en dansk statsretskyndig som Larsen eller Krieger var »visse Svagheder og Antipathier« hos Kongen (Madvig i *Historisk Tidsskrift* 1885 s. 115).

Selv om Schlegel var foreskrevet som boggrundlag for universitetsundervisningen i statsret, blev der af både *Larsen* og *F. C. Bornemann* holdt selvstændige forelæsninger i faget. I vinteren 1837-38 og sommeren 1838 forelæste Larsen således over Danmarks statsret. Han har formodentlig været inde på spørgsmålet om hertugdømmernes forhold. Det var han i hvert fald i forelæsningerne 1845-46. Det fremgår af hans 'Statsretlige Foredrag og Afhandlinger før 1848', som indeholder et afsnit: Hertugdømmet Slesvigs, Hertugdømmet Holsteens, Hertugdømmet Lauenborgs Statsret; en overvejende historisk-dogmatisk fremstilling.

Samfunds- eller folkeindividualiteten

F. C. Bornemann forelæste første gang over den offentlige ret i 1842-43 og sommeren 1843, og der er, når det drejer sig om Schack som jurist, særlig grund til at være opmærksom på disse forelæsninger og på Bornemanns indsats indenfor statsforfatningsretten i det hele taget. Stikordet findes i Schacks Uppsalabrev af 17. december 1845, ndf. s. 157 f. Han beder her om at få *Bornemanns Coll. & Statsretten (et Colleg. i Quart)* sendt til Sverige.

Da meget tyder på, at Schacks bevidsthed omkring den statsforfatningsretlige problematik for alvor udvikledes under opholdet i Uppsala 1845-46, der omtales umiddelbart nedenfor, bliver den citerede passus fra brevet især vigtig. Bornemanns statsretsforelæsninger har været Schacks juridiske bagage under diskussionerne med de svenske liberale og skandinaver; og da spiren til de tanker om løsningen af det slesvig-holstenske problem, som Schack senere udtrykte i skriftet 'Om Slesvigs Deling', nedenfor s. 60 f, antagelig skal søges i Sverigesopholdets meningsudvekslinger, må Bornemanns hovedsynspunkter om statens begreb og væsen, folk og land osv. naturligt påkalde sig opmærksomhed.

Bornemanns udredninger navnlig om *Folk og Land*, som de fremtræder i 'Foredrag over den almindelige Rets- og Statslære', udgivet efter hans død af Goos og Krieger (1863), indeholder på ingen måde et fuldt færdigt program, som Schack har kunnet bygge sit skrift 'Om Slesvigs Deling' på, men der er åbenbart tale om et idégrundlag. Bornemanns tanker er næppe fuldstændig afklarede, men måske netop derfor velegnede som genstand for drøftelse og overvejelse. Ialfald indgår der i Bornemanns gendrivelse af, hvad han kalder 'det abstracte Nationalitetsprincip' argumenter, som de svenske og danske skandinavister må have billiget, f.eks. når han pointerer: Det er sandt, »at Nationalforskjellen til sine Tider har viist sig som en Kilde til Antipathie, ja endog til Had, dog ikke paa alle Steder og ikke til alle Tider, og heller ikke blot mellem forskjellige Nationer i, men ogsaa udenfor den samme Stat, t.Ex. mellem Naboer, hvilke man i lang Tid var vant til at betragte som fødte Fjender – en Anskuelse, der har været saa rodfæstet, at man endog har talt om Arvefjender, medens man nu begynder mere og mere at ansee Naboer som fødte Allierede.«

Det centrale for statsdannelsen er ifølge Bornemann *samfundselles folkeindividualiteten*. Selv hvor der ikke hersker stor overensstemmelse i sprog, dannelse, sæder, opfattelsen af livsforholdene »kan den politiske Eenhed dog successivt tilveiebringe Bevidstheden om et Fællesskab med Hensyn til de vigtigste indre og

Skandinavisme og statsret

ydre Samfundsforhold og Interesser, der i Forbindelse med nogen Overeensstemmelse i Dannelse og Opfattelse af Samfundsforholdenes Betydning, væsentlig fremmer Opvækkelsen af den individuelle Almeenbevidsthed, hvis Tilstedeværelse er det egentlige afgjørende Kriterium for, at en stor Masse ikke blot er en Mængde af Individer, men at der, skjøndt usynligt for legemlige Øine, er opstaaet en Individerne og Generationerne overlevende Samfundsindividualitet, et Folk« – »Statsherredømmets ideelle Berettigelse beroer – paa Folkeindividualitetens Realitet. Vare Individerne ikke Medlemmer af denne naturlige Samfundsindividualitet, som vi kalde Folket, saa vilde Statsherredømmet ikke kunne gøres gjældende mod Nogen, der ikke frivilligt underkastede sig samme. Formaalets ubetingede Værd kunde ikke gjøre det til Pligt, allermindst til Retspligt for Nogen, at virke for det paa en anden Maade, end han selv fandt at være den bedste, ikke gjøre det til Pligt for ham, at indtræde i et saadant Samfund, og undergive sig dets Love og Regjering; endog Individets Berettigelse kunde sættes under Qvæstion; den kunde maaskee hævdes, men Underkastelsen under Statsmagten maatte i ethvert Tilfælde blive en frivillig Sag. Statsherredømmets, af Individernes Anerkjendelse uafhængige Berettigelse er kun forklarlig, naar det udgaaer fra et Samfund, til hvilket Individerne ikke henhøre ifølge frivillig Beslutning, og heller ikke tvungne dertil af andre Individer, men af sig selv, et med deres Tilværelse givet, et naturligt Samfund. Det er saa langt fra, at det ovenfor berørte Phænomen, Stater med en Befolkning, men som ikke er et virkeligt Folk, gjendriver vor Opfattelse, at det tvertimod først ved denne bliver forklarlig. Uden Folkeindividualitetens Tilværelse, vilde Tanken om et den hele Befolkning endog med Magt over Liv og Død, uafhængigt af Individernes Samtykke, omfattende permanent Samfundsherredømme aldrig være opstaaet: Idealet er den nødvendige Forudsætning for Caricaturen.« Heroverfor forkastes det abstrakte nationalitetsprincip. Selvom nationaliteten hverken kan frakendes politisk betydning eller al naturlig berettigelse, mangler påstanden om nationalitetens politiske eneberettigelse bevis, og det abstrakte nationalitets-

princip er upraktisk. »Ifølge det skal Staternes Afgrændsning mod hinanden skee efter Nationaladskillelsen. Det gjælder altsaa at finde Grændsen mellem Nationerne. Den særegne Nationalitet aabenbarer sig nu i et Indbegreb af Momenter, hvis samlede Tilstedeværelse gjør den kjendelig: Overensstemmelse i Anlæg, Dannelse, Livsopfattelse, Sæder, Sprog. Men disse Momenter ere ikke altid samlede tilstede; der kan ved Begivenhedernes Gang være opstaaet Forskel i Dannelse, Sæder, Livsopfattelse. Overensstemmelsen i Anlæg er da vanskelig at paavise. Sproget alene er i sig selv ikke aldeles afgjørende; et fremmed Sprog kan være tillært, men slet, det oprindelige tilsyneladende forglemt, dog ikke ganske og let at restituere. Imidlertid maatte man nødes til at holde sig til Sproggrændsen.« Men sproggrændsen er ikke let at finde, og desuden er den bevægelig.

Statsherredømmets naturlige berettigelse kan kun erkendes under forudsætning af et folk, en uafhængig af den politiske enhed bestående, generationer og individer omfattende samfunds-individualitet, som kan opstå uafhængig af og i modsætning til nationaludviklingen. Det er – med Bornemanns egne kursiveringer – »et naturligt Samfund, som konserverer sin Individualitet igjennem Individernes og Generationernes Omvexling, *en naturlig, mangfoldige Individer og Generationer omfattende Samfunds-Individualitet*. Deraf den sig saa ofte manifesterende Bevidsthed om Fælledekskab og Solidaritet hos den store Masse af Individer, der hverken ved Slægtskabet eller nogen bestemt paaviselig Interesses Baand ere sammenknyttede.«

Sverigesrejse 1845-46

Schack tog til Sverige i 1845. »Som afgjort Skandinav besluttede han sig til at studere statsret i Upsala og saaledes afbrødes vor Læsning med ham –«, skriver Peter Vedel i Erindringerne.

Inden afrejsen deltog Schack i det skandinaviske studentermøde i juni, hvor Orla Lehmann i *Christiansborgs Ridehus* talte med kraftig appel til studenterne om at »holde sammen, indtil vi have

Skandinavisme og statsret

frelost vort Fædreland, det hele, store skandinaviske Norden.« Lehmann tog på det nærmeste studenterne i ed på et løfte herom; »et helligt Løfte, hvormed ingen ærlig Mand letsindigen tør lege, et helligt Løfte, for hvilket De sætter i Pant Deres Ære og Deres Sjæls Fred.« Lehmann blev sat under tiltale for talen, men blev frifundet i 1846.

Studieopholdet i Sverige fik afgørende betydning for Schack. Hans teoretiske forestillinger om liberalisme og statsret får et fastere, realistisk grundlag. Han modtager impulser fra forskellige liberale-skandinaviske kredse, der ikke blot ytrer sig i en indbyrdes meningsudveksling, men som noget helt selvfølgeligt omsætter deres tanker og teorier i praktisk handling. Det gælder kredsen omkring *Lars Hierta*, stifteren af 'Aftonbladet' i Stockholm, med bl.a. C. J. L. Almquist som medarbejder, og det gælder universitetsfolkene i Uppsala, først og fremmest den radikale retslærde *Pehr Erik Bergfalk*. Det er i disse kredse de liberale og skandinaviske anskuelser om ytringsfrihed, almindelig valgret, forholdet til stormagterne Rusland og Tyskland osv. udvikles og afklares for juristen Schack, der her finder sin bestemmelse som aktiv politiker, politisk skribent og på længere sigt forfatter. Efterladte breve viser, at han lige til sin død i 1859 bevarede forbindelsen med de kredse, der fik en så afgørende betydning for ham i udgangspunktet for hans politiske løbebane. Den var, hvor kort den end blev, præget af juridisk sans og realpolitisk indsigt.

I Uppsala var der vel, som Schack skriver i brevet derfra, »ondt om liberale professorer«, men det er en passus i Uppsalabrevet, som skal sætte understregningen af Bergfalks betydning i yderligere relief (ndf. s. 157 f).

Schack er, når han ikke fagligt beskæftiger sig med juraen, tilhører ved Geijers og Atterboms forelæsninger, og han omgås bl. a. skandinaven Carl Säve, den senere professor i nordiske sprog.

Statsvidenskabsmanden og historikeren W. E. Svedelius, der i 1845 var docent, giver Schack »en Deel Timer« i statsret, men først og sidst var det mødet med juristen Pehr Erik Bergfalk, der

fik betydning for Schack i Uppsala: »Blandt Professorerne er Bergfalk den, jeg synes bedst om og har været meest hos; han besidder en ualmindelig Lærdom og Alsidighed og en beundringsværdig Ungdommelighed, og Liberalitet, saa at jeg, naar vi ere sammen er det conservative Element.«

Bergfalk, der på det tidspunkt var midt i fyrrerne, indtager en fremskudt plads i den svenske personalhistorie, og specielt for de juridiske biografiers vedkommende er det bemærkelsesværdigt, at hans betydning som retslærd fremhæves stærkt, uanset at han kun har efterladt sig en forholdsvis sparsom litterær produktion, der fortrinsvis består af mindre arbejder, før 1845 bl.a. 'Om försvarslösa personers behandling enl. k. förordningen den 29 juni 1833' (1833), 'Om svenska städernas författning och förvaltning' (1838), 'Anmärkningar om justits och administration samt om dömande och verkställande befattningar' (tidsskriftet Frey 1841), 'Om den ungerska urbarial-författningen' (Frey s.å.). Hertil kommer forskellige anmeldelser, navnlig af historisk prægede fremstillinger, således Geijers 'Svenska Folkets Historia' og Nordströms 'Bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia'. Træffende, er det sagt, »uppenbarede Bergfalks författarskap blott fragmentariskt vidden och djupet af hans forskning och insikter.« Hans hovedindsats må – udover virksomheden som universitetslærer – søges i det lovforberedende kommissions- og udvalgsarbejde, bl. a. var han sekretær i rigsdagens forfatningsudvalg 1840-41, og fra midten af 1840-erne deltog han i lagberedningen med henblik på reformer (se iøv. Boëthius).

Hvor betydelig Schacks respekt for og tillid til Bergfalk har været fremgår af, at Schack som medlem af rigsforsamlingen i efteråret 1848 sender Bergfalk det danske grundlovsudkast med sine bemærkninger. Han får svar den 23. december 1848: »I hufvudsaken tänker jag derom på sama sätt som du.« Det gælder således bestemmelsen om et »öfra kammaren (landstinget), som utan skada kunnat vara borta.« Specielt fremhæver Bergfalk forslagens udformning som heldig: »Det ser ut som I på en gång frigjort eder från allt tyskeri.« I Bergfalks samvittighedsfulde gen-

Skandinavisme og statsret

nemgang af grundlovsudkastet, næsten paragraf for paragraf, indgår flere synspunkter, som forhandlingerne i rigsforsamlingen viser, at Schack deler, har ladet sig inspirere af eller ialfald har taget op til overvejelse, se ndf. s. 85.

I Bergfalks udførlige brev forekommer der iøvrigt almene betragtninger, som man vanskeligt kan forestille sig ikke har været fremført i den ene eller den anden form under samtalerne allerede i 1845, således betoningen af at man bør acceptere de forfatningsmæssige fremskridt, som det er muligt at få: »Låter det sig göra att förmå regeringen till yterligare concessioner åt förnuftet och friheten, så är det godt. Men lemna ej reaktionen rådrum at hemta sig och börja pruta.«

Særligt om udkastets bestemmelse om, at »enhver er berettiget til ved Trykken at offentliggøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene«, anbefaler Bergfalk at overveje »ett och annat yterligare säkerhetsmått emot möjliga maktmisbruk till tryckfrihetens inskränkning«, smh. tilføjelsen om censur i grundloven 1849 § 91 (ovf. s. 13).

Ytringsfrihed var et emne, som optog Schack under Sveriges opholdet. Han var i Uppsala med til at grundlægge Aug. Sohlmans nye skandinaviskorienterede tidsskrift 'Student-Bladet' og skrev 1846 heri tre artikler: Nogle Bemærkninger om Sveriges Trykkefriheds-Lovgivning, fordi – som han fremhævede – »denne Del af Sverigs Statsret for mig har så megen Interesse.« I artiklerne foretages en kritisk gennemgang af den svenske trykkefrihedsforordning fra 1812, f. eks. er det »en dobbelt Feil«, når det betegnes som 'falskneri' at angive en forfatters eller udgivers navn på titelbladet uden vedkommendes tilladelse: »Kun Sandheden er bragt for Dagen, ihvorvel en Sandhed, som borde være bleven skjult«. Schack tog afstand fra en hjemmel til administrativ konfiskation af et ikke-strafbart skrift, såfremt »genom densamma missförstånd med utländsk Makt sig yppat.« Bestemmelsen havde vel en historisk begrundelse, men kunne ikke længere forsvares fra noget standpunkt: »Den stemmer kun lidet med Retfærdighets Grundsætninger; den udsætter under en illiberal Regering

Skribenterne for megen Chicane; og, hvad der er end værre, den giver en fremmed Magts Gesandt den letteste Adgang til at forvolde ikke blot en Skribent, men endog selve Regeringen, mange Ubehageligheder.« Schack kritiserede endvidere den svenske ordning for på visse punkter at være i strid med »den skarpe Adskillelse, som enhver vel organiseret Stat ellers gör emellem ... den dömende og den administrative« magt.

Afsluttende pegede Schack på, at det vel var i strid med den absolutistiske stats væsen at have en fri presse. »Anderledes forholder det sig med en Stat, der har en Folkerepresentation, som förtjener dette Navn. Just denne er det bedste Värn og den bedste Garantie for og imod Pressen.« Han afstod iøvrigt fra at forfølge temaet videre. Resultatet beroede sikkert ikke kun »på statsretlige eller filosofiske Grundsætninger, men også på den specielle nationalitet, på hvilken Loven skal virke.« Han anbefalede en overførelse til svensk ret af den norske grundlovs § 100: I Norge skal herske Trykkefrihed.

Schack var rede til at give sit bidrag til forhandlingerne om ytringsfrihed i den grundlovgivende rigsforsamling et par år senere.

Danmark til danskhedens grænse

Status 1847-48

I København begyndte brikkerne at falde på plads. Der fremkom bidrag, både politiske og upolitiske, med adresse til forfatningssagen og det slesvig-holstenske problem.

Peter Vedel tog emnet trykkefrihed i engelsk og fransk ret sammenlignet med dansk presselovgivning op i en prisafhandling, som i 1847 efter indstilling fra Kolderup-Rosenvinge, Larsen, Krieger og Gram blev belønnet med universitetets guldmedalje. Sigtet med afhandlingen var at oplyse »*Sammenhængen mellem Statsforfatningen og Trykkefriheden.*«

Der var talrige pjecer om hertugdømmerne, bl. a. af Monrad i 'Dansk Folkeblad', og H. N. Clausen tog i 1846 initiativet til 'Antislesvig-holstenske Fragmenter' med indlæg af Krieger, Larsen (»die gesammte Hand«) o. a.

Den skandinaviske bevægelse havde overlevet regeringens indskriden mod 'Skandinavisk Samfund'. Det var i stedet lykkedes at stifte 'Det skandinaviske Selskab' med stort set samme formål. Nu hed stifterne blot Clausen, Hall, Hvidt, M. Hammerich, Monrad m.fl. Schack holdt forbindelsen med svenskerne vedlige. I et brev den 15. marts 1847 til Nyblæus skriver han om Krieger som »en af de vigtigste Bestyrere i vore liberale Selskaber.«

Den svenske forfatter O. P. Sturzen-Becker (Orvar Odd) havde været i København, mens Schack var i Sverige. Han havde forelæst i 'Det skandinaviske Selskab' og især samarbejdet med Ploug. Fra 1847 agiterede han for skandinavismen i sit blad 'Øresundsposten'; søgte med egne ord: »efter bästa förmåga verka för utvecklingen af den skandinaviska idéen, hvarfor en yttervärre fantast, än någonsin tillförene för sina demokratiska eller annars temligen emanciperade tendenser.«

Danmark til danskhedens grænse

Schack var blandt indbyderne til en *nordisk fest* for akademiske borgere på Skydebanen den 13. januar 1848, den sidste dag af den gamle nordiske jul.

Da Christian VIII døde en uge senere fandt *Ploug* ikke længere grund til at lade det henstå i det uvisse, om det danske eller det svenske monarki måtte ofres for Nordens enhed. Han pegede overfor Sturzen-Becker på det splittede Tyskland og muligheden for en tilslutning af Danmark til Sverige (om *Plougs* 'kup' Danstrup s. 256), smh. Schacks brev af 20. maj til Hierta straks ndf.

Frederik VII blev konge, og i marts udbrød *krigen*. Schack var medlem af den væbningskomité af studerende og kunstnere, som var blevet dannet 20. marts 1848 for at tilbyde frivillig krigstjeneste, og deltog selv i krigen (som nr. 133 i 4. batallion). Den 4. juli 1848 blev han hjemsendt efter anmodning. I additionalrapporten fremhævedes han for mod og koldblodighed ved Dybbøl (se nærmere Dumreicher s. XIII). Schacks breve fra disse måneders felttjeneste indeholder både beskrivelser af krigsskuepladsen og vurderinger af den politiske situation. I et brev til Lars Hierta af 30. maj 1848 omtaler Schack sin deltagelse i træfningerne på Als et par dage forinden: »dock är jag glad över att vi kom med, och det var isär intressant, da vi om natten drogo öfver valplatsen, och öfveralt stötte på döde – menniskor og hästar –, på nedtrampede sädemarker, og så vagteld rund omkring i det ferna, medan näktergaler och kukkukar musicerade från alla sider i den varma sommernat.« En halv snes dage før havde Schack skrevet til Hierta fra Fyn (20/5): »I det hele er det mig klart, at denna krig ... just för oss er vägen ... til at få ende på vore slesvigholstenske vrövlrier, – och isär til at få et Scandinavien bragt tilveje; ty dertil gives säkert intet bättre middel än att de tre folk fäktat på samme linie; – och när krigen är lycklig förbi, hoppas jag da, at det ligger opslaget, at svenske Kronprinsen bör adopteras af kong Frederik.«

Den afgørende svenske indgriben i krigsbegivenhederne lod vente på sig, og i et brev af 17. juni 1848 modtog Schack svogeren *Andræs* nøgternt-kølige vurdering af situationen: »Vore gode

Danmark til danskhedens grænse

svenske Venner have da indtaget deres Plads ved Rubicons Bredder, men passere over paa hiin Side synes dog nok endnu at være dem lidt betænkeligt. Deri giver jeg dem forsaavidt ganske Ret, thi man maatte være Redacteur eller idetmindste Medarbejder af 'Fædrelandet', for at see Tydskland absolut ruineret naar 35.000 Skandinaver stillede sig i Marken.«

Den svenske politik var 'russisk', og Andræs hib til Ploug og hans meningsfæller ikke til at tage fejl af. Det måtte være op til Schack selv, om han ville henregnes til meningsfællerne.

Slesvigs deling

Schack sammenfattede sine synspunkter på løsningen af det slesvig-holstenske dilemma i skriftet 'Om Slesvigs Deling'. Skriftet udkom i maj 1849, men det er af flere grunde nærliggende at omtale det på dette sted. Selvom det ikke lader sig påvise, hvornår *delingstanken* blev endeligt formuleret, endsige nedskrevet af Schack, ligger det udenfor al tvivl, at hans idéer om, hvad der måtte være det rigtigste (og gavnligste) i den slesvigske sag, kan henføres til et væsentligt tidligere tidspunkt end forsommeren 1849. Han skriver selv i forordet, dateret 18. maj 1849, at den anskuelse, han gør gældende, ikke er en følge af den senere tids begivenheder, men »allerede for længe siden« har forekommet ham at være den rigtige. »Endnu før Krigens Udbrud havde jeg Lejlighed til i et da eksisterende Samfund at udvikle det Væsenlige af, hvad jeg her har fremsat ...« fortsætter Schack, og det er det nærmeste, han kommer en tidsfæstelse. Men det giver et fingerpeg, specielt da det ligger fast, at Schack ikke har fremført sine synspunkter på Casinomødet 11. marts 1848, ndf. s. 69 f. Det må altså være sket ved en tidligere lejlighed, og meget tyder på, at ialfald kimen til hans synspunkter skal søges i meningsudvekslingerne med de svenske liberale (1845/46). Slesvig er naturligvis blevet drøftet som et vigtigt punkt i den skandinaviske helhedsplan, og drøftelserne er fortsat i de følgende år. I et brev til Lars

Hierta den 28. januar 1849 – altså før udgivelsen af skriftet – konstaterer Schack: »Angående Slesvig er vi temmelig enige.«

Fra norsk side blev grundlæggende betragtninger hos Schack tildels foregrebet af *Ludv. Kr. Daa*, der udgav pjecen 'Danmark russisk eller skandinavisk' (1849). Schack glæder sig over, at han »uden at vide det, i alt Væsentligt er kommen til samme Resultat, som en saa indsigtfuld og under saa forskellige Forhold levende Forfatter.« Ludvig Kristensen Daa, etnolog, historiker og politiker, blandt studenterne 'Konstitutions-Daa', betegnes af Halvdan Koht som en »fremskutt frihetsmann - - skandinav, altsaa forut for den romantisk-farvede skandinavisme.« Han polemiserede bl.a. kraftigt mod Peter Andreas Munch, der vel ønskede en skandinavisk enighed, men ingen enhed, jfr. 'Om professor Munchs antiskandinaviske Politik' (1849).

Schack fremsætter i skriftet 'Om Slesvigs Deling' synspunkter, som Daa, Hierta m.fl. har kunnet billige helt uafhængig af det aktuelle problem, f.eks. når han om en eventuel hjælp fra *Ruslands* side bemærker: »Det kunde kun altfor let gaae os som Hesten i Fabelen, der i sin Nød fik Hjælp af Mennesket, og da Nøden var forbi, mærkede, at Hjælperen var bleven Herre; eller rettere, det *maa* i Grunden gaae saaledes: en virkelig Alliance imellem en saa stor og en saa lille Nation kan ikke give andet Resultat, selv om den Mægtige havde til Hensigt at være aldeles uegennyttig, Noget, der iøvrigt hverken kan fordres eller ventes. – Vi have vistnok al Grund til at ønske et venskabeligt Forhold til Rusland, men Mere er os neppe tjenligt.«

Skriftet 'Om Slesvigs Deling' er opbygget i tre afsnit. Det første, der er gengivet in extenso s. 184 f, handler om delingen som den *rette* eller rigtige løsning. Det andet afsnit handler om delingen som den *gavnligste* løsning, og det tredje afsnit beskæftiger sig med den *praktiske* gennemførelse af delingstanken.

Når Schack peger på, at Slesvigs deling må være konsekvensen af en national anskuelse, går han tilsyneladende ind for det nationalitetsprincip, som Bornemann bekæmpede, se ovf. s. 50 f. I virkeligheden forholder det sig vistnok modsat. Schacks argu-

Danmark til danskhedens grænse

mentation bygger også på forestillinger om den 'folkeindividualitet', som er det centrale for Bornemann. Det fremgår således, når det ifølge Schack fra det nationale standpunkt må erkendes for rigtigt, »at den tyske Deel af Slesvig kom til Tydskland, den danske til Danmark.« På linje hermed fremhæves i afsnittet om den største gavn: »Vor dansk-nordiske Charakteers farligste Fjende er ... vor Sammenblanding med Tydskland, Bestræbelsen efter at gaae udenfor os selv, Opgivelsen af at være Danske. Man har til forskellige Tider, endog af besindige Folk, hørt Ytringer om, at hvis Tydskland blev opløst, da var det en tænkelig og ønskelig Mulighed, at flere nordtyske Provindser kunde komme under Danmark. Til Grund for et saadant Ønske ligger den samme Drift, som bevæger et Menneske til at jage efter Livsstillinger og ydre Vilkaar, som han selv erkjender ligge udenfor hans egentlige Formaal: Resultatet vil blive, at han aldrig realiserer dette; hans Væsen bliver adsplettet, og han løser ikke sin Opgave. Det Samme vil skee med den Nation, der ikke vil nøies med at være sig selv.« Den grænse, der ud fra et praktisk synspunkt bliver tale om, er »*Danmark til Danskhedens Grænse*.«

Der er fra Schacks standpunkt ingen principiel forskel på de konservatives grænse ved Elben og de nationalliberales grænse ved Ejderen, for de sidstnævnte har overset, at »det kun var kvantitativt, men ikke kvalitativt de anerkjendte Nationaliteten, og at Eidergrændsen fra et nationalt Standpunkt kun deri er forskellig fra Elbgrændsen, at det er et mindre Stykke af Tydskheden, man vil have indenfor Danmarks Grændse.«

I skriftet om Slesvigs deling er der adskillige vidnesbyrd om det modsætningsforhold mellem det sande og det falske, virkelighed og fantasi, der optog Schack og afspejles i hans roman. Om begrebet 'det slesvigske Folk' skriver han: »En mere falsk Betragtningssmaade, en urimeligere Illusion, end den, som Navnet: 'det slesvigske Folk' involverer, vil man ikke let kunne udfinde. Hvad vil man dog paavise, der skulde være fælleds og characteristisk for dette slesvigske Folk? Kan der være mere stridende Elementer, end de, der omsluttet af det Stykke Land, der fører Navn af

Danmark til danskhedens grænse

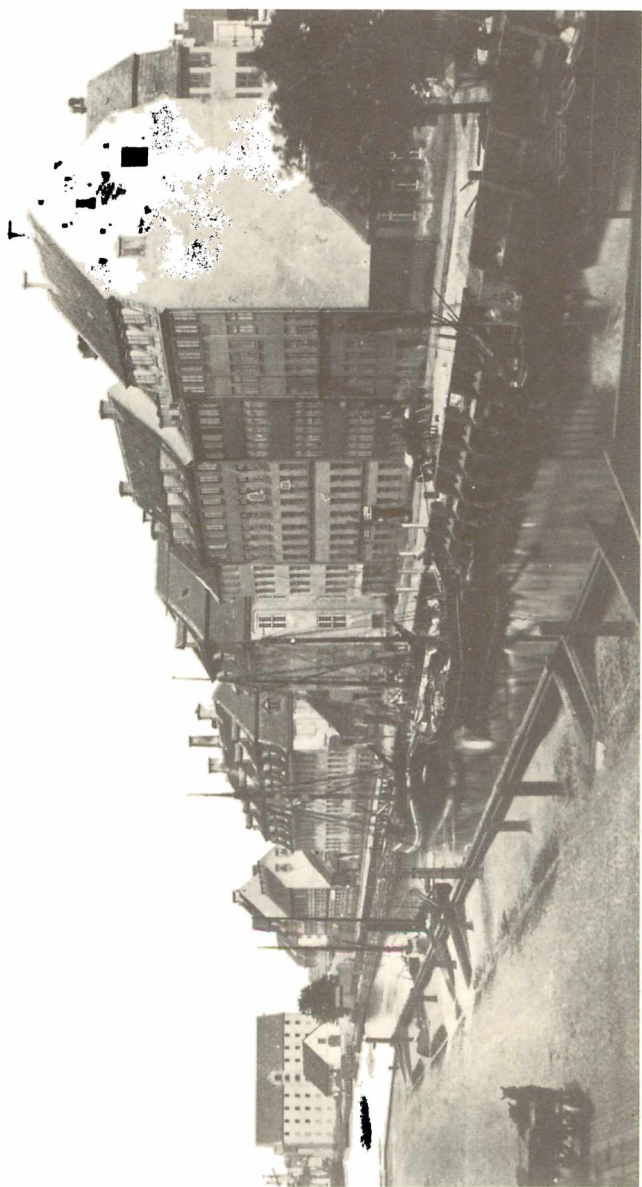
'Slesvig' og Titel af 'Hertugdømme'? Hvilken falsk Betragtning-maade har dette Navn og denne Titel dog ikke medført, og hvor vilde det ikke fremme den rette Erkjendelse, om man rev sig løs herfra, og erkjendte, at der Intet eksisterer, som kan constituere Begrebet 'slesvigsk Folk' eller Staten 'Slesvig', men at det Antal Qvadratmile, man kalder saa, kun indbefatter et Stykke af Danmark og et Stykke af Tydskland, hvis Grænser her støde sammen.« Specielt med de nationalliberale for øje fremhæver Schack den magt over sindene, som begreberne kan have, dvs. det mere eller mindre tilfældigt valgte begrebs magt over sindene.

Han taler således om den indvending (mod Danmark til danskhedens grænse), som går ud på, »at hele det danske Folk, altsaa ogsaa de danske Slesvigere, nu engang vil Eidergrændsen, og at Nationen ikke uden yderste Nød vil finde sig i nogen anden Løsning af Sagen. Denne Paastand ansee Mange maaskee for sand; min Overbeviisning er det, at den er *aldeles urigtig*. Folket som Heelhed vil blot have den danske Nationalitets Ære og Ret hævdet; Folket vil ikke gjøre Erobringer, og *kan* derfor ikke ville Andet end *Danmark til Danskhedens Grændse*: falder denne Grændse ved Eideren, saa vil Folket Eidergrændsen; falder den nordligere eller sydligere, saa vil Folket en nordligere eller sydligere Grændse. Vil man indvende, at Eidergrændsen dog netop er det Ord, som altid svæver paa Folkets Læber, saa maa hertil bemærkes, at der dog ere andre Ord, navnlig 'Dannevirke', der ogsaa hyppig udtales som Løsen, og i Folkets Mund udtrykke selv samme Tanke som Eideren, men paa Kortet er noget helt Andet. Dette viser end tydeligere, at Ordet 'Eideren' kun er et Løsen, et Ord, der ikke svarer til den virkelige Tanke: Folket har ikke selv opfundet dette Udtryk for sin Mening; Ordet er givet det af et statsretskyndigt Parti, der ikke som Folket stod heelt paa Nationalitetens Standpunkt, men halvt paa Statsrettens halvt paa Nationalitetens. Dette Parti, som baade var hjemme i Statsret og Geographie, kan vistnok paa ingen

Danmark til danskhedens grænse

Maade siges at have meent Eidergrændsen symbolsk; men Massen af Folket derimod, som ikke kan Geographie; som umulig kan have et klart Begreb om, hvor den egentlige Nationalgrændse gaaer; som hørte alle Nationalitetens daværende Forkæmpere opstille Eidergrændsen som uadskillelig fra Nationalitetsgrændsen: denne Folkets Masse maatte næsten med Nødvendighed optage Ordet 'Eidergrændsen' som Udtrykket for den reent nationale Stræben, som en kort Betegnelse for det, som laa dem paa Hjertet, for det, som de troede, var Meningen: nemlig Danmark til Danskhedens Grændse. Eller troer Nogen, at Folket nu ville have holdt paa Eidergrændsen, hvis det nationale Parti fra Begyndelsen af havde brugt f.Ex. Slien som Løsen? Nei, Folket ville da nu have sagt 'Slien' istedenfor 'Eideren'; men vilde det i Virkeligheden have meent noget Andet med hiint Ord, end det nu mener med dette?

Var dette Tilfældet, da vilde Folkevillien have overskredet sin Beføjelse, – hvad den virkelige Folkevillie aldrig gør. Folket kan have en Villie om Ideer, men ikke om deres Udførelse i det Enkelte: det kan ville en fri Forfatning eller en vis Religion; men det kan ikke ville Noget om Enkelthederne i Forfatningens Maskineri eller i Kirkens Ritus. Saaledes kan og maa Folket ogsaa ville, at Landets nationale Grændse skal hæves, og at Alt hvad der falder indenfor Grændsen, skal være virkelig dansk; men om denne Grændse gaaer nogle Miil nordligere eller sydligere, derom kan Folket som Heelhed ikke have noget Begreb. Ved 'Eidergrændsen' kan Folket, som berørt, altsaa blot have villet udtrykke den mere almindelige Idee, som falder indenfor dets Kreds; og bliver det oplyst om, at Eidergrændsen ikke er det rette Udtryk for denne, da maa det miste Interessen for dette Ord, der som de fleste andre Ord, Folkets Masse optager uden selv at danne dem, ikke nøiagtig svarer til det Begreb, den lægger deri,« smh. Schacks argumentation mod begrebet 'Folkekirke' ndf. s. 83 f.

P. E. Bergfalk
1798-1890

Schacks konklusion rummede et perspektiv, som han ikke selv, men først eftertiden kom til at sande: »Opkaster man nu endelig det Spørgsmaal: hvad vi da skulle gjøre, naar vi vel kunne faae en Deling, men ikke en saadan, at Danmark i det Væsentlige erholder Alt hvad Dansk er? da maa Svaret blive: At saa skulle vi føre Krig, saa længe vi have nogen Udsigt til at vinde; og siden skulle vi bryde Freden og føre Krig paany, saasnart vi igjen have nogen Udsigt til at vinde; og saaledes skulle vi blive ved. Dette er Pligt mod vor Nationalitet i Almindelighed og mod de Danske, der vilde komme under fremmed Herredømme, i Særdeleshed. Forøvrigt behøve vi ikke at tage nogen Bestemmelse herom: det vil komme af sig selv. En Nationalkrig er evig, indtil enten den ene Nation er ødelagt, eller den rette nationale Grændse opnaaet.«

Martsministeriet blev splittet på delingsspørgsmålet i efteråret 1848, men både Clausen og Madvig, der blev medlemmer af novemberministeriet, var også for en deling. De akkviescerede imidlertid – for Madvigs vedkommende indtil videre – ved regeringens politik i overensstemmelse med den herskende stemning, der var næret af Fr. VII's patetiske dom over delingstanken under en officersfrokost i september 1848: »Det skal ej ske!« Det er i denne forbindelse ikke uden interesse, at *Madvig* ofte fremhæves som ophavsmanden til delingstanken, men på dette punkt vurderes med et vist forbehold af Povl Bagge, der peger på: »I hvert fald i sommeren 1849 var Madvigs standpunkt modnet, men det var rigtignok efter at Hans Egede Schack – som Madvig senest fra marts 1848 havde forbindelse med – i sin pjece om Slesvigs Deling (udkommet i maj 1849) havde forsvaret denne udvej som den i og for sig bedste ...« (s. 79). Det anføres tillige som »en nærliggende tanke, at Madvig har lånt visse argumenter fra Schack.« (s. 85).

»Schacks lille bog om Delingen kom idag ud,« skrev Krieger i dagbogen den 26. maj 1849 (I s. 117, smh. VIII¹ s. 34). Schacks skrift påkaldte sig opmærksomhed, selvom han som nævnt ikke var ene om at gå ind for delingstanken. Det kan forklares ud fra skriftet selv. Schacks argumentation viser, at en deling for ham

Danmark til danskhedens grænse

– som iøvrigt også for Madvig – var en positiv løsning, et gode, ikke det mindste af to onder, som sagen stillede sig for Lehmann og flertallet af dem, der iøvrigt tænkte i de baner.

Det kan siges, at Schack ventede forholdsvis *lang tid* med at fremsætte et synspunkt, som han længe havde følt sig overbevist om, var det rigtige. I forordet henviser han blot til, at det »har beroet paa forskellige Omstændigheder, som det formeentlig ikke her er Stedet at udvikle,« og i et brev til Sohlman den 9. juni 1849 bemærker han: Jeg sender »en lille Bog, som jeg har udgivet og som jeg ønsker du skal læse ... Jeg vilde maaske dog ikke have udgivet den, hvis jeg ikke vidste, at dersom vi ikke faar Deling, maa vi frygte et, åbenbart eller skjult Schlesvig-Holstein.«

Da *Goldschmidt* under en polemik om spørgsmålet i efteråret 1849 bebrejder Schack, at han ikke protesterede mod ejdergrænsen allerede på Casinomødet den 11. marts (ndf. s. 69 f), svarer Schack tankevækkende: »En saadan Protest, fremsat af mig i hin Forsamling, vilde dog vistnok have været baade fordringsfuld og hensigtsløs, og rimelig snarere have skadet end gavnet Delingsideen: Hr. G har vist Ret i den smukke Sætning, han dengang udtalte, 'at vi alle skulle døe, medens Sandheden lever evigt': – men kun da, naar denne kan have Gavn heraf, ellers bliver Opoffrelsen Don-Quixotisk ...« Når *Goldschmidt* iøvrigt vil forordre 'Slesvigs politiske Adskilthed fra Holsten', må hans forslag »ansees for en ren Phantasi,« ugebladet '1848' sp. 45 f.

Det nævnes eller antydes undertiden, at *Andræ* antagelig er den egentlige ophavsmand til skriftet 'Om Slesvigs Deling', se f.eks. Fl. Dahl s. 19. Hertil bør bemærkes, at skriftet fra først til sidst, i synspunkter såvel som stil, bærer Schacks personlige præg. Lad være at *Andræ* – og med ham andre – har inspireret Schack mere eller mindre. Det er kun naturligt. Derimod forekommer det helt unødvendigt også at belaste Schacks biografi med en 'andræ'sk familietradition', hvilket der allerede på andre punkter er tilløb til. Det er ikke kun Peter Vedels efterkommere, der aldrig har været i tvivl om, hvem der stod i centrum, og hvem der befandt sig i periferien. 'Om Slesvigs Deling' er Schacks. Det må her være til-

Danmark til danskhedens grænse

strækkeligt at henvise til, at Krieger ikke havde noget at tilføje i sin dagbog, og at Hansine Andræ i sin skrev (I s. 29): »Egede var den eneste, der baade offentligt og privat forfægtede den Sag.«

Eftertidens bedømmelse af Schacks politiske skrift har været blandet. Læssøe Müller antyder, i tråd med den vedel'ske familietradition, at Schacks tanker om en deling af Slesvig røber hans medfødte hang til fantasteri. Det var tanker, som »efter den Tids Vilkaar maatte regnes for meget vovelige, og som var for lidet underbyggede af praktisk Kendskab til det uklare, forviklede Forhold mellem Nationaliteterne.«

Viggo Sjøqvist yder (I s. 43, smh. s. 128) Schack retfærdighed ved at fremhæve, at han har skrevet 'Om Slesvigs Deling' med »forbavsende fremsyn.«

Den grundlovgivende Rigsforsamling

Ved tronskiftet 1848

I de første måneder af 1848 efter Christian VIII's død den 20. januar og Frederik VII's tronbestigelse den følgende dag afløste begivenhederne hinanden i hurtig række.

Den liberale opposition spillede ud med *Schouws* og *Clausens* forfatningsforslag: 'Ved Tronskiftet 1848'. Skriftet var på gaden allerede den 21. januar, og den 28. kom *regeringens forfatningsreskript*, som blev angrebet kraftigt af oppositionen både for dets konstitutionelle mangler og den slesvigholstenisme, der blev anset for dets egentlige kerne. Den danske slesvigholstenisme var Fædrelandets betegnelse for det helstatsstandpunkt, som bl.a. Ørsted og Carl Moltke stod for.

De nationalliberales mere yderligtgående fløj skærpede hurtigt med støtte af Haandværkerdannelsesforeningen og Bondevenneselskabet det oppositionelle udspil i forhold til Schouw og Clausens forslag, navnlig ved kravet om betydelig udvidelse af *valgretten*, og der dannedes i februar et udvalg, der skulle virke for Slesvigs forfatningsmæssige forbindelse med Danmark. Den 11. marts afholdt de nationalliberale deres første møde i *Casino* med det formål at styrke bevidstheden om, at Danmarks og Slesvigs konstitutionelle forening var nødvendig.

I *Rendsborg* formuleredes den 18. marts en række fordringer, navnlig om en fri slesvigholstensk forfatning og Slesvigs optagelse i det tyske forbund. Nogle dage senere afsendtes en deputation med kravene til København. Her afholdt de nationalliberale den 20. marts deres *andet Casinomøde*, der vedtog en resolution med bl. a. krav om en fri forfatning for Danmark og Slesvig. I en adresse til Kongen krævede borgerrepræsentationen nye ministre:

Den grundlovgivende rigsforsamling

»Vi anraabe Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp!«

Der lå dog næppe noget revolutionært sindelag bag disse truende ord, har Lehmann senere oplyst (II s. 70), men den 22. marts dannedes den nye regering (*martsministeriet*) af A. W. Moltke. De øvrige ministre var Bardenfleth, Bluhme, Zahrtmann, Monrad, Tscherning, Hvidt og Lehmann, de to sidste uden portefeuille.

Det nye ministerium opfattedes formelt som en fortsættelse af det gamle gehejmestatsråd, jfr. rskr. 28. marts 1848, men det havde en anden karakter. Kongen tilkendegav straks, at han betragtede statsrådets medlemmer som ansvarlige for regeringens førelse, og at han kun ville overvære møderne, når han blev indbudt til det.

Enkelte forfatningsretlige bestemmelser blev gennemført i forbindelse med ministerskiftet, bl. a. blev kollegialsystemet afløst af ministerialsystemet, se kgl.res. 24. marts 1848, pl. 4. april 1848.

Hippodrombevægelsen

De nationalliberales første Casinomøde lørdag den 11. marts er refereret i Forhandlinger om Danmarks og Slesvigs constitutionelle Forening Nr. 1-5, udg. af L. N. Hvidt. Blandt indbyderne til mødet var Clausen, Krieger, Lehmann, Ploug og Tscherning. 2300 deltog, og der blev talt med fynd. »En qvalm og lummer Tordenluft har længe besværet vort Aandedræt, det truende Uveir have Vi længe seet trække sig sammen over vore Hoveder, uden at vi have kunnet opdage, at der var sørget for tilstrækkelig Afledning,« udtalte Clausen: »Det er paa den høie Tid, at et Udbrud kan hjælpe os til en renset Luft og en klaret Horisont.« Lehmann talte om »Tydskernes søsyge Erobrings Lyst,« men Slesvig hører til Danmark, idet Slesvig »ifølge Krigens og Fredens Ret er, og i over et Aarhundrede har været en integrerende Deel af det souveraine danske Rige, og intet andet er, i Medhold af Europas offentlige Ret, der intet veed om en souverain slesvigsk Stat, men

Den grundlovgivende rigsforsamling

derimod veed, at Danmark hører op der, hvor Tydskland begynder: Ved Eiderens ældgamle Grændseskjel.«

Blandt opponenterne mod den massive nationalliberale argumentation for '*Danmark til Ejderen*' var Goldschmidt, der på det tidspunkt forfægtede et helstatsstandpunkt.

Schack deltog i Casinomødet og havde, som det er omtalt (ovf. s. 66) sin helt personlige mening om det slesvig-holstenske spørgsmål. Han beholdt den for sig selv, thi – som han foreholder Goldschmidt under polemikken i efteråret 1848: Der var dengang tale om at »styrte en absolutistisk Regering, som altid havde vist sig slesvigholstensk sindet, som rimeligvis vilde give efter for Oprørerne, og som i bedste Fald attraaede en Helstat: – ligeoverfor den stod Udsigten til en frisindet Regering, som vilde hævde Danmarks Ære og Selvstændighed: om denne Regering nu end vilde Ejdergrænsen, saa maatte jeg for min Del dog ubetinget foretrække den, saa meget mere, som jeg naturligvis anseer Ejdergrænsen for mindre fordærvelig end Helstaten eller Anerkjendelsen af Slesvigholsten. Forudsat at min Optræden kunde have havt nogen-
somhelst Betydning, vilde det saaledes have været højst urigtigt af mig at rejse Opposition i et Øjeblik, hvor Fædrelandet var i Fare, og hvor en Opposition maaske kunde bidrage til at styrke den gamle Regering, hvis Vedbliven efter min Anskuelse vilde have været det Værste af Alt« (ugebladet '1848' sp. 46).

Søndag den 12. marts 1848, aftenen efter mødet i Casino, afholdtes det første møde i *Kjøbenhavns Hippodrom* (Nørregade nr. 45, nu nr. 39 med Folketeatret). Initiativet til mødet var taget af den radikale Haandværkerdannelsesforening. Kravet om udvidet valgret stod øverst på programmet, men den foregående aftens møde gav forhandlingerne en stærk drejning i retning af den nationale sag. 1500 deltog, mest håndværkere og mindre handlende. *Lehmann* repræsenterede synspunkterne fra Casinomødet, og på linie med ham talte *Schack*, sagførerfuldmægtig C. C. *Alberti* og matematikeren *Adolph Steen*, hvis »polemiske Ubændighed« omtales i Henrik Pontoppidans Erindringer: »Livet igennem vedblev han at være en Hugaf, der trak blank overfor

Den grundlovgivende rigsforsamling

alt og alle, som mishagede ham.« Oppositionen fra Casinomødet var repræsenteret af *Goldschmidt* og Københavnspostens redaktør *J. P. M. Griine*, der i modsætning til de nationalliberale til stadighed havde hævdet: »Først Konstitution, saa Slesvig.«

Grünes og Goldschmidts angreb på de nationalliberale ledere fandt øjensynlig overvejende tilslutning, indtil Lehmann omkring midnat vendte stemningen ved at erklære almindelig valgret for oppositionens fælles program. Selv Goldschmidt bøjede sig for hans veltalenhed og skrev i 'Nord og Syd': »Modstanderen lytter med Velbehag, indtil Klingen sidder i hans Hjærte og han er død.«

Hippodromedarerne, som de kaldtes i tidens slang, havde et nært samarbejde med Bondevennernes Selskab, der var dannet i 1846 med Tscherning som formand og som fremtrædende bestyrelsesmedlem *Balth. Christensen*; en »politisk Sammensvoren af den rigtige gammeldags Slags«, som Topsøe har kaldt ham.

Hippodrombevægelsen stod i de dage – ifølge Neergaard (I s. 301 f) – som et skræmsel for konservative folk landet over; man så republikanisme, ja endog socialisme og kommunisme lure bag den.

Valgreform-Selskabet

Hippodromkomitéen eller Valgreform-Selskabet nedsatte et udvalg på først 9, efterhånden 22 medlemmer med henblik på at få udarbejdet et *valgprogram*. Blandt medlemmerne var *Schack* og *Spandet*. Den sidstnævnte fik af Bondevennerne det skudsmål, at han var en af de meget få embedsmænd, der aldrig havde misbrugt deres myndighed. Niels Møller Spandet var assessor i Lands- over- samt Hof- og stadsretten. »Venstres skønneste Prydelse« kaldtes han af Barfod. Bondevennernes Selskab var repræsenteret i udvalget af bl.a. *Balth. Christensen* og *I. A. Hansen*.

Baggrunden for dannelsen af Valgreform-Selskabet var det forestående *valg til rigsforsamlingen*.

Valgloven blev givet den 6. juli 1848. Den indførte almindelig valgret for mænd, der var fyldt 30, og valgbarhedsalderen blev –

Den grundlovgivende rigsforsamling

på stændernes forslag – fastsat til 25. Efter den almindelige opfattelse havde demokratiet vundet et afgørende fodfæste i forfatningsudviklingen med denne lov, der kom til at danne forbillede for den første valglov efter grundloven (1849) og senere valglove.

Der var dog ikke udelt tilfredshed med loven, specielt dens bestemmelse om, at ikke alle medlemmer af den grundlovgivende rigsforsamling skulle vælges af befolkningen. Kongen forbeholdt sig at udnævne en fjerdedel. Bestemmelsen mødte kun ringe modstand i stænderforsamlingerne, men Bondevennerne fandt den, som *I. A. Hansen* skrev i *Almuevennen* den 21. juli 1848, »saa ufolkelig og saa farlig for Friheden, at de Mænd, som have kunnet billige den, ikke kan betragtes som virkelig folkesindede Mænd.« Valg til rigsforsamlingen af bl. a. Clausen, Larsen, Mynster og Schouw blev frarådet.

Hippodromkomitéens valgprogram blev vedtaget en månedstid efter udstedelsen af valgloven på to stormfulde møder i Hippodromen. Programmet var opstillet i *ti punkter* som gengives hos *I. A. Hansen* (I s. 17 f):

1. Folkets Repræsentation udgaar alene af umiddelbare Folkevalg.
2. Enhver fuldmyndig Mand af uplettet Rygte er valgberettiget og valgbar.
3. Det angivne Valgprincip gennemføres i Kommunen.
4. Kommunen er berettiget til selv at vælge alle sine Embedsmænd.
5. Liighed i Byrder og Rettigheder: Ophævelse af Fødsels- og Standsprivilegier, Rang og Titler; ligelig Beskatning, almindelig Værnepligt og Folkevæbning.
6. Religionsfrihed og lige Berettigelse for alle Troesbekjendelser, Pressefrihed, Foreningsfrihed, Reform i Næringsforholdene.
7. Suspensivt Veto, saa at Kongen er berettiget til at nægte Samtykke til en tagen Rigsdags-Beslutning, men forpligtet til at forelægge Sagen for en nyvalgt Rigsdag til Afgørelse.

Den grundlovgivende rigsforsamling

8. Eetkammerssystemet (Folkerepræsentationen samlet i eet Kammer).
9. Udsondring i Rigsforsamlingen af de kongevalgte Medlemmer, forsaavidt denne kan skee indenfor Lovens Grænser, til Eksempel ved reglementariske Bestemmelser.
10. Rigsforsamlingen bør være konstituerende (grundlovgivende).

Fædrelandets redaktør (Ploug) og andre tog anstød af, at Valgreformkomitéen og Bondevennerne søgte at binde kandidaterne til de ti punkter. Det var for mange en fremmed tanke, at en kandidat overfor vælgerne skulle binde sig til bestemte standpunkter.

Tanken var ikke fremmed for *Schack*. I skriftet »Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme« (aug. 1848) fremførte han både i almindelighed og i særdeleshed punkter til støtte for valgprogrammet og beskæftigede sig i et afsluttende afsnit specielt med nogle af de skrifter, som havde angrebet Valgreformforeningen, se om prokurator Levinsens politiske taler ndf. s. 164 f.

Schack betegner Valgreform-Selskabets medlemmer som »de rene Demokrater«, og han vender sig imod H. N. Clausen, der vil overdrage regeringen ret til at vælge folkets repræsentanter. »Er det nu ikke Absolutismens Princip, Partiets Hovedmand her gjør gældende?« spørger han. Og han stiller et andet spørgsmål, hvori han indfletter ordet 'illusion', som han gerne anvendte i flæng med 'fantasteri': »Og er det ikke til Syvende og Sidst en Illusion, hvormed i det Mindste en Del af de Ministerielle have skuffet sig og Andre: at de ere for en repræsentativ, ja endog for en demokratisk Forfatning?« For Schack kunne det være hip som hap, om man gik ind for 'Christian den Ottende Comp.' eller 'D. G. Monrad Comp.'.

På en for ham ganske karakteristisk måde sammenfatter Schack de angreb, der har været rettet mod valgprogrammet: »For det første bebrejder man os: At vi overhovedet *have opstillet Punkter*; dernæst: At vi have opstillet *disse ti Punkter*; endelig: At *vi* have opstillet ti Punkter.«

Den grundlovgivende rigsforsamling

Han imødegår angrebene i den nævnte rækkefølge. I forbindelse med den tredje indvending nævner han også en fremsat beskyldning »for at tilsigte Oprør.« Den er »unegtelig noget vilkaarlig. Alle vore Punkter kunne — fyldestgøres indenfor Lovlighedens Grændser; vi have endog udtrykkelig tilføiet, at vi vilde holde os indenfor disse; men vi ere alligevel Oprørere, og det er kun Jesuitisme, at vi ikke ville vedgaae det.«

Rigsforsamlingens »otte Grupper«

Schack blev ved valget den 5. oktober 1848 valgt til den grundlovgivende rigsforsamling. Han var det yngste medlem af en forsamling om hvilken Poul Andersen i Statsforfatningsretten (s. 23) har sagt, at den talte flere fremragende personligheder end nogen senere dansk folkerepræsentation.

Schack valgtes i Præstø amts 3. distrikt (St. Heddinge) med støtte fra Bondevennerne.

De 114 folkevalgte og 38 kongeligt udnævnte medlemmer trådte sammen den 23. oktober 1848.

Schack tilhørte ifølge en partiinddeling, der blev foretaget i 1849, sammen med bl.a. Balth. Christensen og I. A. Hansen 'Venstre Side'. Den nævnte partiinddeling, der af I. A. Hansen (I s. 101) blev anset for temmelig pålidelig, opererede med ikke færre end 8 grupper, hvoraf de syv var betegnet som 'Friskytterne', 'Højre Side', bl.a. Algreen-Ussing, David, Mynster og Ørsted, 'Paa Grændsen af højre Side', bl.a. Bluhme og I. E. Larsen, 'Høire Centrum', bl.a. Hall, Krieger og Hage, 'Venstre Centrum', bl.a. Andræ og Ploug, 'Paa Grændsen af venstre Side', bl.a. Boisen, og 'Venstre Side', foruden de nævnte bl.a. Barfod, Drewsen og Gleeurup. Den ottende — eller første — gruppe bestod af Grundtvig og Tscherning: »Disse sødskendelige Grundforskjelligheder.«

Inddelingen omfattede ikke syv medlemmer, der kun deltog kort, bl.a. P. G. Bang, H. N. Clausen, Madvig og W. Spønneck, der blev optaget i A. W. Moltkes novemberministerium 1848. Tscherning og Bluhme blev medlemmer efter ministerskiftet.

Novemberministeriet

Martsministeriet blev som nævnt (ovf. s. 65) splittet i efteråret 1848 på spørgsmålet om Slesvigs deling. Da ministeriets chef A. W. Moltke og ministrene Bardenfleth og Zahrtmann havde været imod delingstanken, kunne Moltke rekonstruere sin regering ved at lade Lehmann, Monrad, Bluhme og Knuth erstatte af Bang, Madvig, Spønneck og Clausen. General C. F. Hansen afløste Tscherning som krigsminister. *Novemberministeriet* var dannet med en klar styrkelse af den konservative fløj. Kun Clausen og Madvig kunne betegnes som liberale ministre, og der var endda ikke enighed om at anse dem for virkelige repræsentanter for den liberale linie.

Novemberministeriet blev siddende til den 13. juli 1851, og Schack gav i marts 1850 en karakteristik af Moltke og en række af hans ministre i '1848'.

A. W. Moltke var »paa een Gang Amalienborgs gamle Hofmand med det høflige Smil, der ser saa oprigtigt ud, og Bregentveds patriarkalske Godsejer med den velvillige Mine, der vistnok er aldeles oprigtig.« Moltkes ulykke var, at han hverken som statsminister eller godsejer »ret har kunnet føre sin Mening igjennem.« Godsforvalterne og statsråderne havde været lige vanskelige for ham at få bugt med. »Godsejere og Statsministre erindres sjældent i tilstrækkelig Grad, at Overbærelse mod Forvaltere og Statsraader kun altfor ofte er Haardhed mod Godset og Staten.«

Det er en selvfølge, at Moltke ikke just kan elske den nye tid. Det må »unegtelig være med særegne Følelser, en saadan mangeaarig Minister fra l'ancien régime nu maa holde sig rede til at svare, hver Gang Fredr. Barfod eller Rasm. Sørensen behager at spørge. Iøvrigt ses M. sjældent, uden just naar han »spørges« : interPELLERES; og hans Virksomhed i Ministeriet bestaaer vel især deri, at han laaner det sit gamle solide Firma.«

W. Spønneck, finansministeren der næppe spilder tiden med alt for lange forudgående overvejelser, »vilde være en fortræffelig Demokrat, hvis han hang ligesaa fast ved den nyere Tid, som han

Den grundlovgivende rigsforsamling

vistnok hænger løst ved den gamle.« Det er almindeligt anerkendt, at grev Sponneck »er en ualmindelig virksom Minister og i høj Grad hvad man kalder entreprenant.« Hans »Optræden i Salen – er ligeoverfor Partiførerne upaaklagelig og ingenlunde fordringsfuld; derimod kan det ikke negtes, at Hr. Greven ligeoverfor andre Medlemmer af Salen undertiden paatager sig en temmelig spansk Mine.«

Clausen og *Madvig* er de to ministre, »der paa een Gang ere 'Aands-Aristokratiets' og 'Liberalitetens' Repræsentanter i Statsraadet.« De har begge »med alle de betydelige Indvendinger, der fra Demokratiets Side kan rejses imod dem, – store Fortjenester af Danmarks Frihed og Nationalitet.«

Det er ikke uinteressant til belysning af Schacks 'situationsforømmelse' at sammenholde karakteristikken her af H. N. Clausen med det skarpere udfald mod ham i Valgreform-Selskabets agitationsskrift (ovf. s. 71 f).

Schacks »harniskklædte« Foredrag

Schack betragtede rigsforsamlingen som mindre broget end opdelingen i otte grupper kunne friste til. Forsamlingen var i hans øjne som »et stort Centrum, eller maaske rettere som en stor Peripheri omkring et fælles Centrum« (Rigsfors. 182).

Rigsforsamlingens forhandling af grundlovsudkastet påbegyndtes først i 1849. De sidste måneder af 1848 gik navnlig med behandlingen af *finansforslag* og udkast til en forordning om *almindelig værnepligt*. Da Kongens enevældige magt endnu var i behold, bestod der i det højeste en politisk, ikke nogen forfatningsretlig nødvendighed for at forelægge rigsforsamlingen disse sager.

Allerede en indledende debat om forretningsordenen, der i sig selv var af forholdsvis underordnet betydning, gav Schack lejlighed til at bekende sig til *offentlighedsprincippet*. »Når Offentlighedsprincippet og Hemmelighedsprincippet støder sammen«, fremhævede han, bør det førstnævnte foretrækkes. »Der er noget hæderligt i at være sin Stemme bekendt« (Rigsfors. 182 f).

Den grundlovgivende rigsforsamling

Det var – ifølge Ploug, Rigsfors. 189 f – Schacks »harniskklædte Foredrag«, og der går tråde herfra tilbage til 1830-ernes og 1840-ernes tilbagevendende debat om større offentlighed. Den debat der også har sat sig tydelige spor i Phantasterne, se ovf. s. 14 f.

I sin periode som rigsdagsmand henholdt Schack sig stadig til offentlighedsprincippet, se f.eks. om »militære hemmeligheder« ndf. s. 97 og om retten til at tale ved valgmoder (s. 113 f).

Værnepligtssagen

Schack gik i rigsforsamlingen – i modsætning til bl. a. Grundtvig – ind for *den almindelige værnepligt*. Værnepligten havde hidtil kun påhvilet bondestanden, og det må, som Poul Andersen skriver i afhandlingen om Grundtvig som rigsdagsmand (s. 20), have skurret slemt i bøndernes øren, når Grundtvig stedse kaldte ungdommen udenfor den værnepligtige bondestand for den »fribaarne Ungdom«.

Det var *Grundtvigs tanke*, at landets forsvar burde bygges på »det danske Folks Fædrelandskærlighed« og »den danske Ungdoms mageløse Frivillighed.« Det var ifølge Madvig (s. 153) Grundtvigs »uklare Lovprisninger af Frivilligheden som almindelig Kilde til at tilveiebringe Krigsmandskabet.«

I befolkningen var *modstanden* mod almindelig værnepligt stor. Tscherning beskriver stemningen (III s. 9): »Bønderne, hedder det, vare fødte til at være Soldater, det er raae Folk, for hvem det kan være nyttigt; men vi Dannede, hedder det, vi ere fri fødte, det er krænkende, at vore Børn skulle underkastes de samme Vilkaar som hine raae Folk.«

Almindelig værnepligt blev indført ved lov af 12. februar 1849.

Spørgsmål vedrørende *forsvarssagen* optog til stadighed Schack. I rigsforsamlingen gik han imod et forslag om optagelse af *straffede* personer i hærens anden afdeling. Han påberåbte sig her den kundskab, han måske havde til straffelovgivningen og forholdene i armeen. »Selv om Værnepligten bliver almindelig, vil dog det

Den grundlovgivende rigsforsamling

største Antal Soldater blive udskrevet af den simplere Classe; men kan denne da ventes at have den Udvikling, den meget høje Grad af Dannelse, der udfordres for med uhildet Blik at kunne see bort fra de ydre foreliggende Facta, og blot see paa den virkelige foreliggende Sandhed, til at kunne skjelne mellem den, som blot er stemplet, og den, som er virkelig slet? Nei, den Forbryder, der kommer ind i Armeen, vil uden Hensyn til hans virkelige Uværdighed blive foragtet fast af alle sine Kammerater,« (Rigsfors. 1076).

Senere i folketinget har han stadige sammenstød med krigsminister C. F. Hansen. Schack vendte sig bl. a. mod krigsministerens standpunkt, hvorefter det var meget urigtigt at tale *de underordnedes sag*, idet man derved kunne opvække misfornøjelse hos disse imod de overordnede, RT 1850.1.4205.

Hansen stillede sig afvisende overfor det forslag til en lov om officerers tilladelse til at indgå ægteskab, som Schack indbragte i tredie samling, se RT 1851.1372, 2637. Schack fremhævede, at »man maa for en saa væsentlig Indskrænkning i den personlige Frihed som den her omhandlede have en virkelig gyldig Grund, og denne gyldige Grund er det, som jeg ikke har hørt fremhævet fra nogen Side, og som jeg ikke veed, hvor skal søges,« (RT 1851.2650). »Hvad Tjenestens Interesse angaaer, saa er det Væsentligste, jeg i den Retning har hørt, at de gifte Officerer bliver mindre flytbare, om jeg maa bruge det Udtryk,« (2658).

Et spørgsmål, der giver anledning til diskussion med både Hansen og den forhenværende krigsminister Tscherning, er *kasernernes tilstand*, som efter Schacks mening er slet. Tscherning havde antaget, at Schacks nerver kunne spille ham et puds, og Schack replicerede: »Ja, mine Herrer! De kunne vistnok nu have Grund til at være trætte, men Holberg siger jo, at ovenpaa den lange Tragedie om Polidorus kan et lidet lystigt Nachspiel være velgjørende; og til et saadant kan mit Nervesystem jo maaske give Anledning. Den ærede forhenværende Krigsminister antog, at dette var noget svagt, og derfor ikke afgav nogen sikker Maalestok for det Forhold, jeg har omhandlet: jeg veed nu ikke ret, hvorledes man

Den grundlovgivende rigsforsamling

skal oplyse, at man har stærke Nerver; men jeg vil appellere til denne ærede forhenværende Krigsminister selv: just han maa vide, at jeg dog har været i adskillige Forhold, hvor man havde Leilighed til at lægge for Dagen, om man havde stærke Nerver, og han maa vide, at mine Nerver heller ikke der have svigtet mig.« Tscherning duplicerede: »Det er mig en Fornøjelse at aflægge Vidnesbyrd herom.« (RT 1850.1.4206 f).

Stilling – »Pengenes Ret«

I rigsforsamlingen var det især bestemmelserne om *stilling* (vil-kårsbytnng) i udkastet til værnepligtsloven, der optog Schack. Han vendte sig ihærdigt mod stillingsretten, og han argumenterede med behændighed og viste sig bl.a. fortrolig med synspunkter, som var fremført i sin tid i stænderforsamlingen (af oberst Abrahamson).

Debatten om stillingsretten giver et godt indtryk af den otteogtyveårige Schacks entusiasme og retfærdighedssans. Stillingsretten var efter hans mening ensbetydende med, at soldaterne ikke længere ville møde som statsborgere i arméen: »De ville møde som de Fattige, der ikke har Raad til at stille for sig, eller som Fattige, der sælger sig for Penge« (Rigsfors. 705). Tilhængerne af almindelig stemmeret, der samtidig gik ind for stilling, havde kun en måde at redde konsekvensen på – de måtte »tillade, at man sælger sin Stemme.«

Schack tog afstand fra »det Standpunkt, paa hvilket de fleste havde stillet sig, nemlig paa Kontraktsfriheden og Pengenes Ret«, og han benægtede, at »Kapitalens Ret skulle være den, at Staten ikke skulle kunne forbyde en saadan Anvendelse af den, som Staten maatte anse for usædelig eller urigtig.« Der er her et eksempel på, at Schacks juridiske skoling danner grundlag for hans politiske argumentation, se nærmere ndf. s. 129 f.

Spørgsmålet om stilling splittede for første gang for alvor den ellers så enige venstrefløj. Tscherning, Balth. Christensen og Glee-rup var for. I. A. Hansen og Schack var imod. Schack skriver den

Den grundlovgivende rigsforsamling

27. januar 1849 til Sturzen-Becker: »I disse dage kæmper vi om stillings-systemet: jeg strider for, at alle skulle med, men det går ikke igennem. Jeg mener dog, at man bør holde på princippet i alt fald for fremtidens skyld.«

Værnepligtsloven blev vedtaget lørdag den 10. februar 1849 med 104 stemmer mod 5. Loven gav ret til stilling, men bestemmelserne herom blev ophævet i slutningen af 1860-erne. Det var ikke kun i spørgsmålet om Slesvigs deling fremtiden kom til at give Schack ret.

Om Martsministeriet *m. m. Louis Touschers satirisk-politiske folkeblad Kalaidoscopet.*

Kalaidoskopet.

Nr. 2.

Juni.

1848.

Der plettes i „Fæderlandet“, at det nye Ministerium udretter ligesaa meget i Dage som det gamle i Aar. Det troer vi ogsaa.

Europa,
som Perle i Vorherres Kalaidoskop.

Mel. Peter Schiot i Barnoms Alder.

Lønge laas Europa stille
Og dets Hove! — Rusland — saae
Gennem en blodfarvet Brille
Paa Eskerkeserne de smaa;
Men i Raven — Lybstant — blev
Der bestandig mere Kneb.

Mere høit da steds gabet
Munden — Skandinavia —
Benene ved Middelhavet
Leed ret svært af Pøbagra;
Hjertet dog naturligviis
Slog som altid i Paris.

Men Vorherre dreied' Høret,
Alting vælted' hurtigt om;
Kelsere de fik paa Dret,
Konger hængtes uden Dom. —
Lidt om alt det Purlumpha;
Bil jeg nu fortælle Dig.

I Paris den Spøg begyndte,
Da man paa en fløene Dag
Høit det hele Følt forkyndte:
„Du er Offer for Bedrag.
„Kongen selv han handlet har
„Som om Dresdenfor han var“.

Louis Philip mærked' snart
At det for en Kongehals

Saa gid i Aar en Frihedsfest
 Den paa Dit Hoved sætte,
 Dog — „gammel Bane lides bedst“ —
 Rathuen er den rette.

Til Rigsdagsmændene.

Gid aldrig I forglemme maa,
 „Alt Tiden koster Penge“,
 Saa skjøndt I god Betaling faae
 I ei den vil bortslænge.
 Gid bare ingen Rigsdagsmand
 Ald Nare har opdaget,
 At ogsaa Folket vise kan
 „Hvad Kloften den er slaget“.

Til Ishøring.

Den Garsfrisk: almindelig Børnepligt
 Du længe har eftertragtet,
 Men Stillingssvæsen, Garnison og Skigt
 Du end ei har overmagtet;
 Thi eneste vi ret, at Du i Aar
 Striksen som Ven for Din Strøben faaer.

Til Bismarck.

Hr. Amtmand, tør vi give
 Dem her en god Present
 Hvori De kan indskrive
 Der' Daad for Dannevang;
 Og ønske vi tillige
 At Folk ad Nare og
 Med Munterhed kan sige:
 „Skriv den i Glemmebog“.

Til Ex-Fineerthjører Frederiksen.

Ihvor Du ei blev Minister
 Og neppe vel heller i Aar,
 Dog Skjæbnen mindre Du trister,
 Naar Krængler og Voller Du slaaer.
 „Med Mænen begynd“ — saa sagde
 Den store Frijs — „vil i slaaes“,
 See derfor hver Gang Du bagte
 Igrunden Du kæmped' for os.
 Hvad kan Du da ønske mere?
 Hvad attræer Din higenbe Sjæl?
 Gid steds Du Bager være,
 Dog ei for det Puggaardske Meel.

„Republikanerens“ Program.

Uagtet de gode Franskmand synes saavel
 tidligere som for Diebliffet gjøre sig al mulig
 Umage for efter Evne at ruinere Republikens
 gode Navn og Rygte, saa kunne vi dog ikke af-
 holde os fra aabent at udtale, at den republikan-

Junigrundloven

Grundlovsudkastet

Rigsforsamlingen påbegyndte forhandlingen om grundlovssagen i slutningen af februar 1849. Grundlovsudkastet var udfærdiget af *Monrad* med bistand af *Lehmann*. Udkastet var i begyndelsen af november 1848 blevet henvist til rigsforsamlingens fem afdelinger. Senere blev udkastet behandlet i en *komité*, der bestod af 17 medlemmer. Krieger noterer i dagbogen om valgene til komitéen: »Imod al Forventning slap flere af venstre Sides værste Modstandere ind, tildels ved forunderlige Omstændigheders Hjælp. Ploug stemte hellere paa Algr.-Ussing, end Schack ...« (I s. 107). Schack skriver den 27. januar 1849 til Sturzen-Becker om »vort grå 'fædrelands'-parti, der nu også begynder at tænke på indirekte valgte tokamre, som ikke vil have adlen ophævet, som ikke vil have nogen af vort parti ind i constitutions-comitéen, men derimod har skaffet P. D. Bruun, Nergård, H. P. Hansen og Algreen-Ussing ind. ...«.

Konstitutions-komitéen afgav i slutningen af februar 1849 betænkning over grundlovsudkastet med undtagelse af afsnittet om frihedsrettighederne, der først forelå i slutningen af marts.

Deltagelsen i rigsforsamlingens forhandlinger har næppe moret alle lige meget. *F. E. Boisen* skrev i begyndelsen af 1849 til sin kone fra rigsdagssalen, at han kedede sig – »denne evige Talen kan da heller ikke være noget eneste Menneske til Nytte eller Fornøjelse. Det trækker ogsaa langt ud med Grundlovens Behandling, og det lader til, at der aldeles ingen Ende skal blive paa vore Forhandlinger. Saa, nu blev der da endelig noget muntert. Tscherning, I. A. Hansen og Grundtvig børstede løs paa hinanden ...« (*P. Boisen* s. 172). *Mynster* var – ifølge Schack i '1848' sp. 175 – meget fraværende, og når han var til stede, medbragte han »en stor Mængde Avi-

Junigrundloven

ser – som han i al Rolighed trak frem af Lommen og gennemlæste en efter en, selv under sin ærede Ven og Nabo Ørstedes Foredrag, hvilket forøvrigt var Synd, da det var at berøve Ørsted Halvdelen af det Auditorium, som fuldstændig kunde høre ham, ja ikke sjældn endog det hele, idet hans anden Nabo, Advokat Buntzen, ogsaa var temmelig slem til at forsømme.«

Schack deltog, som det fremgår af det følgende, energisk i debatten om en række af grundlovsudkastets bestemmelser, f.eks. om en folkekirke, embedsmændenes afskedigelse m.v., et- eller tokammer og valgretten.

Schacks argumentation var præget af både uimponerethed og overbevisning. Han vendte sig mod en bestemmelse om kroning: »Kongen er Statens Repræsentant; men det kunde han vel være, om han end boede i et ringe Huus og nød simpel Føde«, Rigsfors. 1624. Han var i øvrigt mod forfatningsbestemmelser, som sikrede arvefølgens uforanderlighed: »Hvorfor skal man da ikke hellere have Bestemmelser, som indeholde Muligheden af en Forandring; hvorfor skal man hellere holde sig til den Eventualitet, at man, hvis Saadant indtraf, da kan gjøre Revolution?« (Rigsfors. 2775).

Schack kunne i meningsudveksling med bl. a. Krieger om undervisningssagen »ikke tiltræde denne Frygt for Misforstaaelse eller overhovedet den Mening, at man skulde binde sig mere ved at udtale sig generelt end ved at udtale sig specielt; Staten binder sig jo netop meget mindre ved i Almindelighed at tilstaae fri Undervisning end ved at tilstaae Undervisning af en speciel Art« (Rigsfors. 3216).

Schack fremkom ikke sjældent med juridiske betragtninger, fortolkninger af grundlovsbestemmelser m. v., ndf. s. 129 f.

Der er i en karakteristik af talernes præg blevet peget på, at *fransksnobberiet* var stort i disse år, og Schack er blevet citeret for bemærkningen: »Jeg ved vel, at Lamoricière ikke stille noget Amendement.« Det kunne være en replik fra Den politiske Kandestøber (Sven Clausen s. 413). Replikken er i hvert fald et sjæl-

dent fund. Debatten kunne være indtrængende, men den var ikke opstøltet, snarere præget af en vis ligefremhed, f.eks. Krieger til Schack: »Min ærede Ven overseer ganske ...« (Rigsfors. 1640).

Folkekirke?

Grundlovskomiteén foreslog bestemmelsen om, at den evangelisk-lutherske kirke er *den danske folkekirke* og understøttes som sådan af staten.

Schack havde en kraftig meningsudveksling med *H. N. Clausen* og andre, bl. a. kirkeministeren Madvig og Ørsted, om det (u)berettigede i at ophøje en bestemt trosretning til 'folkekirke' i grundloven med deraf følgende ret til statsunderstøttelse. Der kan ikke blive tale om en *folkekirke*, hævdede han, før folket elsker en kirke så højt, at det selv skaber ordet.

»En høitæret Minister saavelsom flere Deputerede have udtalt sig om, hvorvidt det kan antages, at Folket i Almindelighed elsker den lutherske Kirke; jeg skal ikke gaae ind paa dette Spørgsmaal, det er netop det, som vi Andre ønske skal komme frem ved den Frihed, som vi ville indrømme de forskellige Troesbekjendelser. Hr. Ministeren har iøvrigt ikke indladt sig paa at modsige min Paastand om de Inconsequenter, som de foreslaaede Bestemmelser ville medføre, han har nærmest holdt sig til Ordet 'Folkekirke', og meent, at dette Ord var hensigtsmæssigst og forskjelligt fra Ordet 'Statskirke'; jeg skal ikke gaae nøiere ind derpaa, men kun bemærke, at det neppe er rigtigt, at man i Grundloven indfører Ord, som Folket selv ikke har dannet. Naar Folket virkelig elsker en Kirke saameget, at det for denne Kirke skaber Ordet Folkekirke, da er det Tid for Grundloven at optage det; men Grundloven skal ikke begynde med at optage Ordet og derpaa paatvinge Folket hvad den indlægger under dette Ord. Sagen stiller sig overhovedet efter mit Skjøn saaledes, at man ikke ganske vil holde paa de gamle statskirkelige Rettigheder,

Junigrundloven

men heller ikke indrømme en fuldkommen Frihed; man har ikke Mod til endnu at kalde den tilbageblivende Kirke Statskirke, man giver den det nye Navn Folkekirke, og herved er det netop at det Svævende og Forvanskende kommer ind, thi man holder sig ikke til at lade denne saakaldte Folkekirke være noget blot Folkeligt, man giver den ogsaa større Rettigheder end de andre Kirker, den faaer ydre Privilegier og bliver derved et blandet Begreb. Kommer man ind paa at betragte Folkekirken som noget saadant Privilegeret, med reelle Fordele Udstyret, da kunde man endog sige, at Navnet 'Folkekirke' er mere tvingende end Navnet Statskirke. Navnet 'Statskirke' tyder, efter hvad Hr. Ministeren bemærkede, hen paa Formen, og indenfor denne almindelige Form kan Staten dog admittere Undtagelser, Begrebet 'Folk' derimod er mere levende og derfor mere omfattende. Begrebet Folk er mere eksklusivt end Begrebet Stat, og forsaavidt vil Begrebet Folkekirke ogsaa være mere eksklusivt end Begrebet Statskirke, og altsaa mere tvingende,« Rigsfors. 2528 f.

Schack var kritisk overfor påstanden om, at alle burde yde direkte bidrag til 'Religionens Tarv', thi alle havde gavn af den; »men i denne Henseende maa man dog indrømme, at det Selvsamme gjælder om Kunst og Videnskab, disses Tilværelse kommer ogsaa alle Samfundets Medlemmer, bevidst eller ubevidst, til virkeligt Gavn. (Ja, meget rigtigt!),« Rigsfors. 2563 f.

Med hensyn til betegnelsen 'folkekirke' stod Schack indtil det sidste uforstående overfor, at udvalget, »som har foreslaaet Afskaffelse af alle andre Titler, har kunnet ville beholde denne tomme Titel for den evangelisk-lutherske Kirke« (Rigsfors. 3039). Hans indvendinger var frugtesløse. Bestemmelsen blev gennemført, jfr. grundloven 1953 § 4.

Embedsmænds forflyttelse og afskedigelse

Grundloven 1849 fastslog i § 22 Kongens ret til *frit* at afskedige og forflytte embedsmændene. Det var en af de bestemmelser i udkastet, som Bergfalk i brevet af 23. december 1848 til Schack fandt betænkelig, medmindre »embetsmännen i allmänhet antingen äga den förmögenhet eller den lätthet att på andra banor finna sin utkomst, att man icke har skäl att frukta en menlig verkan på deras karakter af ett dylikt beroende. Jag lyckönskar Danmark om sådant är förhållandet der.« Et mindretal i grundlovskomiteén foreslog, at embedsmænd kun skulle kunne afskediges ved dom, af frygt for, »at Folkefriheden skal lide under Embedsmændenes Afsættelighed« (Rigsfors. 1488).

Tscherning gjorde sig stærkt gældende under debatten, der også omfattede pensionsspørgsmålet: »Vi ere meget for meget komne til at betragte Embedsmændenes Stilling fra Embedsmændenes Standpunkt og ikke fra Statens«, Rigsfors. 2819. Efterhånden antog Tschernings had til alt, hvad der hed embeds- og eksamensvæsen, en næsten patologisk karakter (Thormod Jørgensen s. 348 f).

Grundtvig opponerede mod en udstrakt frihed for regeringen til at afskedige og forflytte embedsmænd. Han ville have, at embedsmændene med visse undtagelser skulle være uafsættelige, undtagen efter lov og dom, og at de ikke skulle kunne forflyttes imod deres vilje.

»Det er nu vistnok fortvivlet, om jeg saa maa sige, med det Begreb om Embedsmænd, som vi støde paa i Almindelighed; thi vel ere Begreberne om Embeder og visse Levebrød, som vi Alle maae vide, allevegne til en vis Grad sammensmeltede og tidt forbyttede, men dette er vist intetsteds mere Tilfældet end her i Danmark. Derfor, naar vi betænke Alt, hvad vi kalde Embede, og Alt hvad Lov og Forordning kalder saaledes, og hvorledes Kredsen har udvidet sig i den Tid, vi kunne huske, saa at nu ogsaa alle Sagførere kaldes Embeds-

Junigrundloven

mænd, saa er det jo, synes mig, ganske forskrækkeligt at ville bestemme ved et Pennestrøg, at de skulle kunne afskediges uden Lov og Dom, selv en Sagfører, der altid er og maa betragtes som en Mand, der paa lovlig Maade søger sin Næring, at han skulde kunne afskediges, betages sin Ret til at øve sin Kunst, om jeg saa maa sige, og Retten til at ernære sig paa lovlig Maade, som han bedst kan, fordi Justitsministeren fandt saa for godt;« Rigsfors. 1690.

Et flertal i grundlovskomiteén havde foreslået, at afskedigelse kun skulle kunne finde sted efter ministerrådets (statsrådets) indstilling.

Schack anså forslaget for »i høi Grad farligt for *Friheden*«, Rigsfors. 1720: »Jeg mener nemlig, at dersom Embedsmændene skulle have Ret til at vælges til Rigsdagen, og de ved Siden deraf kunne afskediges af Ministerraadet eller paa dets Indstilling, saa faaer derved Ministeriet Hals og Haand, som man siger, over en betydelig Deel af Rigsforsamlingen; thi Embedsmændene ville upaatvivlelig endnu i mange Aar komme til at udgjøre en betydelig Deel af denne.«

Schack kom med sit indlæg til at foregribe det *ministertyranni*, han skulle opleve blot få år senere, og som omtales nærmere ndf. s. 124 f.

Et- eller tokammer?

Schack gik ubetinget ind for det *etkammersystem*, som var det ottende af Valgreformselskabets ti punkter. Resultatet blev tokammersystemet – et folketing og et landsting, smh. om Bergfalk ovf. s. 55.

Først ved grundloven 1953 indførtes det etkammersystem, som Schack argumenterede for: »Man har meent, at Tokamret vilde sikre mod overilede Beslutninger; at Sagen blev seet fra forskellige Sider; at man i det ene Kammer kunde faae et hemmende Element, medens man i det andet kunde faae et fremskyndende.

Imod det Slags Paastande kan man gjøre lige saamange Modpaastande. Tokamret medfører vel to eensidige Overveielser, Eetkamret derimod een alsidig Overveielse; medfører Tokamret Sikkerhed mod overilede Beslutninger, saa medfører det ogsaa Fare for Forhandlingernes Vidtløftiggørelse. Sikkrer Tokamret begge de modstaaende Elementer en ligelig Magt, saa stiller det dem ogsaa skarpt imod hinanden og hindrer Udjævningen imellem dem. Man sætter sig overhovedet her paa et Standpunkt, hvor en duelig Sagfører vil kunne finde hundrede Argumenter for og hundrede imod. Jeg troer derfor, at paa dette Punkt kommer man ikke til noget Resultat. Man har derimod fremført en anden og væsentligere Indvending, nemlig den, at den lovgivende Magt i Eetkamret vilde faae en altfor stor Betydning; den vilde blive altfor stærk og derved tage Magten fra de andre Statsmagter. Denne Paastand synes at have Betydning; men jeg spørger: er det den rette Maade at forhindre Overgreb fra den ene Magts Side derved, at man svækker denne Statsmagt? Var det ikke rigtigere, at man udfandt Noget, hvorved man styrkede de andre Statsmagter? Kan der tænkes noget daarligere end af Frygt for, at Repræsentationen skal blive for stærk, da at svække den ved at dele den i to? Det minder om hiin gamle Kirkefader, som af Frygt for, at han skulde begaae Løsagtighed, lemlæstede sig selv. Men ogsaa af en anden Grund er hele dette Raisonnement forkasteligt, thi man betragter derved Forsamlingen væsentlig blot som lovgivende. Man betragter den ikke som den Magt, der repræsenterer Folket; og dog bør Forsamlingen selv i Udøvelsen af sin lovgivende Magt ikke være Andet end en *Folkerepræsentation*« (Rigsfors. 2037 f).

Valgretten

Det vel nok mest omstridte spørgsmål i rigsforsamlingen var *den almindelige valgret*. Det var et spørgsmål, der ogsaa appellerede til de medlemmer i rigsforsamlingen, hvis styrke var at agitere i et malende billedsprog, f.eks. *Gleerup*: »Den frie Stemmeret er, som her er yttret, ikke et spædt Foster, der ligger i Svøbet og

Junigrundloven

udstrækker sine hjælpeløse Arme; var den det, vilde den uden Barmhjertighed blive qvalt. Efterat være født med Smerte og opfostret under Kummer, Kamp og Strid, springer den frem for de undrende og længe ventende Slægter som en fuldvoxen og fuldrustet Mand, der kan hjælpe sig selv. (Bravo!),« Rigsfors. 1861.

Schack, der var *for* almindelig valgret, havde under den foreløbige behandling af grundlovsudkastet i marts 1849 en meningsudveksling med *David*, der var imod og søgte støtte i John Russels dom over den almindelige valgret: 'den sande Friheds Grav, Tyranniets og Tøjlesløshedens Moder'. Efter Schacks mening fremsatte David »en stor Mængde almindelige Sætninger; deels støttede han dem væsentlig paa historiske Beviser, deels henviste han til Gud og til sin Overbeviisning. Jeg tilstaaer, at det havde været nemmere og behageligere, at gjøre Indvendinger mod et Foredrag, som havde støttet sig paa andre Grunde;« (Rigsfors. 1865).

Schack reagerede kraftigt på et forslag, hvorefter kun de, der ejede 2 *skæpper hartkorn* eller mere, skulle have valgret. Han gav David medhold i, at ingen nation bestod af engle. »Men den Deel af Nationen, der har over 2 Skjepper Hartkorn, bestaaer ligesaa lidt af Engle, som den, der har under 2 Skjepper Hartkorn. Heri ligger altsaa intet Beviis, derimod kunde man snarere fristes til at sige, at de Fattige maae være Engle, naar de taalmodig finde sig i – at man udelukker dem fra at være Statsborgere, at man siger til dem: I ere ikke saa gode, som de øvrige Borgere; I stilles udenfor Staten; I have ikke Noget med Staten at gjøre, uden som de, der skulle lyde; Andres Sag er det at byde. De maatte i Sandhed da næsten være Engle, naar de ikke følte en fjendsk Stemning mod Staten; man stiller her næsten for stor en Fordring til de Fattige.«

Når David heroverfor hævder, at de fattige ikke sættes udenfor menneskene, fordi de berøves valgretten, kan det muligvis være rigtigt, men de fattige erklæres for »ikke at være *Statsborgere*; og det er kun herom, at der for Tiden er Spørgsmaal, ikke om de Fattiges private Menneskeret; og Statsborgerretten beroer kun derpaa, at man er Borger i Staten, hvad man saa end er for-

øvrigt og hvilken Livsstilling man end har. Naar man træder op i Statens Forhold, da træder man jo kun op som Statsborger ikke i nogen af sine andre private Qvaliteter; dette er ikke nogen abstract, ikke nogen enestaaende Paastand. Det selv Samme har man paaberaabt sig for at lægge Byrder paa Befolkningen, navnlig den almindelige Værnepligt; da vi behandlede denne, da støttede vi os just paa, at det var en almindelig Pligt for enhver dansk Mand, som saadan, at forsvare sin Stat, men det er ligeledes en almindelig Ret for enhver dansk Mand, som saadan, at stemme angaaende sin Stat« (Rigsfors. 1866).

Schack vendte sig tilsidst i sit indlæg mod Davids antydning af, »at man ikke kunde regne paa de opbrusende, enestaaende Bevægelser i 1848; men jeg mener, at hvad der skete i 1848, ikke var noget enestaaende Tilfældigt, men at der længe var arbeidet derpaa; at Bægret i dette Aar blev fyldt; da kom den sidste Draabe deri. Paastanden paa almindelig Stemmeret, siger han, havde været allerede tidligere, allerede 1793, men blev da viist tilbage. – At almindelig Stemmeret kan vises tilbage, at den blev viist tilbage 1793, er det noget Beviis? – Er det Beviis paa, at Noget er urigtigt, at det bliver overseet, at det bliver forjaget med Magt, og hvem var det, som med Magt forjog den almindelige Stemmeret? Det var Kongerne og Aristokraterne. Og hvorpaa støttede de sig? – paa 'Historiens Vidnesbyrd, paa Gud og deres Overbeviisning',« (Rigsfors. 1867).

Endnu ved afslutningen af den foreløbige debat i slutningen af marts var det ganske uvist, hvad udfaldet ville blive.

Valgretsspørgsmålet løstes først, da det Bruun-Jespersenske forslag om en valgbarhedscensus til landstinget, '*1200-Rigsdaler Landstinget*', fik flertal.

»Bruns og Jespersens Forslag gik idag igjenn. i Rigsdagen m. 127 Stemmer,« skrev cand.theol. Frans Vedel til cand.jur. P. Vedel den 18. maj: »Schack, hvem jeg bragte nogle Bøger, var meget vel tilfreds dermed under de nærværende Forhold ...«

Den samlede grundlov vedtoges med 119 ja mod 4 nej. Neergaard undlod at stemme, og 26 medlemmer var fraværende, deriblandt David, Grundtvig, Mynster, Algreen-Ussing og Ørsted, Rigsfors. 3647. De 4, der stemte imod, var Zeuthen, Scavenius, v. Haven og Tvede.

Schack portrætterede bl. a. Zeuthen og Scavenius i en artikel om 'Aristokratiet paa Rigsdagen' i ugebladet '1848'. Baron *Chr. Zeuthen* var typen på den engelske aristokrat. »Et rigtigt godt Exemplar af denne Art har en Fortid, bygget paa i det Mindste en halv snes historiske Navne, og en Nutid, bygget paa ligesaa mange 100,000 £.« Det ægte adelsmærke er den »ubevægelige Værdighed«. Zeuthen modtog »med en Engels Hengivenhed« en kompliment fra Balth. Christensen.

Den egentlige »Adels-Aristokratiets Fører« var dog godsejer *P. B. Scavenius*, »der unægtelig ogsaa hører til den engelske Skole, men som dog temmelig tidt gjorde Sidespring. Dette skadede ham alligevel ikke meget, thi dels havde han just som Fører Ret til at være noget udenfor Reglen, dels vare selve Afvigelserne ogsaa i god aristokratisk Retning, f.Ex. det prægtige: Nej! Jeg vil ikke! hvormed han besvarede Kriegers 'Tal! Tal!' – eller den udtryksfulde Maade hvorpaa han, for at tale Badensk-Horatisk, 'trodsig med Nakken slaaer Stjernerne'. Dog medfører denne Frejdighed altid Blottelser, som de rene Englændere ikke ere udsatte for.« Scavenius havde ønsket Chr. IV en krigsminister, som kunne have forhindret slaget ved Femern – i så fald ville han »have beholdt sit Øie«.

Men Scavenius var demokraternes »specielle Kjeledægge« – deres »kjære Fugl Phønix, imod hvilken alle andre Aristokrater kun ere som Karnalier at regne.« Med tilføjelsen: Det beror på forholdene, men ogsaa meget på ren vilkårlighed, hvem modstanderne gør til kæledægge, og hvem de gør til syndebug.

Schacks portræt af »daværende Prokurator, nuværende Hospitalsforstander og Retsskriver ved Riber Birk, Tvede«, var ren ka-

rikatur. *Tvede* havde stemt mod grundloven, men han passede »mellem de andre Aristokrater ligesom Spurve i Tranedands.« Det var ikke »let muligt at see et mindre patricisk Udseende i Ansigt, Figur, Briller, Stemme, Maaden, hvorpaa Hr. T. slog i Bordet.« Hans »Foredrag, hvad enten disse handlede om Opoffrelser for gamle Danmark eller om at stege Boeuf, børste Støvler for den unge 'von': ja, selv den Maner, han stod op og satte sig ned, var aldeles i Konsekvens med det Øvrige. Den Maade, hvorpaa man, efter at have talt, igjen satte sig, var iøvrig hos Mange ikke lidet karakteristisk: Neergaard, Algren-Ussing og Zeuthen satte sig saaledes langsomt og værdigt, som om Intet var passeret; Grundtvig, der almindelig var fortvivlet over Ministeriet, sank ned paa Stolen som aldeles udtømt; Pape halvt satte, halvt kastede sig ned; Tvede endelig tog sine Kjoleskøder tilside og satte sig med en vis Force som om han vilde sige: 'See der, saadan skal de have det, de Kommuniste'. —« ('1848' sp. 171 f).

Kongen underskrev grundloven den 5. juni 1849.

Et par dage senere gjorde Schack status i et brev af 9. juni til Sohlman: »Paa Rigsdagen, der nu, som du ved, er lykkelig forbi, har jeg nærmest sluttet mig til den af Tscherning og Christensen repræsenterede venstre Side: dog har jeg i en del Spørgsmaal gaaet mere tilvenstre, navnlig i Spørgsmaalene om offentlig Afstemning, om Stilling til Armeen, om Religionsforholdene, om Adelen etc. Jeg kunde heller ikke beqvemme mig til saa let at opgive Eetkammeret, som de fleste andre. Du skulde udgive en Kritik over den nu afsluttede Rigsdag og Personlighederne paa samme: det vilde du kunne gjøre bedre og mere upartisk, end det kan skee her til lands. Til min Characteristik vil jeg da anbefale dig mine Taler om Stillingen, om offentlig Afstemning, om Eetkammeret (under den foreløbige Behandling af Larsens Forslag) om Adels Ophævelse, navnlig de to sidste ... At Kongen har sanctioneret Grundloven, veed du: den Overensstemmelse, som har hersket ved denne Grundlovs udstedelse, er unegtelig smuk og særegen i en Tid, som denne.« — Schacks indlæg af 10. maj 1849 om adel, titel og rang er gengivet ndf. s. 178 f.

Folketinget

Et nyt slag ved Zama

Schack faldt på sin politik om *Slesvigs deling* ved folketingsvalget i 1849 i Præstø amt (St. Heddinge). Hans modkandidat var den liberale artillerikaptajn *A. B. Hoffmeyer*, der var født i byen. Schack sammenlignede i ugebladet muntert valghandlingen med slaget ved Zama, en af »Oldtidens berømte Batailler« (9.12.1849: Et nyt Slag ved Zama): »Allerede mellem Anførernes Navne fremtræder Ligheden; Hannibal begynder med samme Bogstav som Hoffmeyer, Scipio har endog to tilfældes med Schack.«

»Begge Kandidater have allerede tidligere, inden denne sidste afgjørende Træfning, leveret mange Batailler, ganske som deres berømte Forbilleder, ja endog med et lignende Udfald: Hannibal havde i Italien maattet vige for *Marcellus*; Hoffmeyer maatte ifjor vige for *Lars Hansen*; – Scipio var derimod aldrig bleven overvunden: saavidt vides har det heller ikke været Tilfældet med Schack. – Hannibal var, da Slaget ved Zama leveredes, en Mand af sat Alder og navnlig over 40 Aar, altsaa valgbar til Landstinget: det Selvsamme er Tilfældet med Hoffmeyer; Scipio var derimod endnu ikke 30, havde altsaa ikke engang nogen Valgret: heller ikke Schack har endnu opnaaet denne Alder, der 'maa anses som Garanti for en besindig Udøvelse af den vigtigste statsborgerlige Ret'. – Hvorvidt den nye Hannibal og den nye Scipio iøvrigt besidde alle de gamles Egenskaber, driste vi os ikke til at afgjøre: vi have i det Mindste det tilfældes med hine, at de baade før og efter Striden viste hinanden al Blidhed og Courtoisie.«

»Scipio var en Romer, Hannibal en Carthagenienser; Schack er en 'Bondeven', Hoffmeyer en 'Kjøbstadmand'.« Også 'Tvistens Æble'

var det samme dengang som nu: et grænsespørgsmål. »Hannibal og hans Parti ville have det Hele, men mistede Alt; Hoffmeyer og hans Parti ville have det Hele: blot de ikke tilsidst maae miste Alt.«

»Det farligste Vaaben, den nyere Hannibal havde til sin Raadighed, var ligesom hos den gamle Hannibal et betydeligt Antal Elefanter og afrettede Bøfler, der især ved deres Skrig og voldsomme Gebærder indjog Modstanderne megen Skræk.«

»Men enhver Lignelse har, hvor fuldkommen den end er, dog sin svage Side: saaledes ogsaa denne. Een Forskjel er der imellem Oldtidens Slag ved Zama og Nutidens ved Storeheddinge, og det unægtelig en meget væsentlig Forskjel: den nemlig, at i hint tabte Hannibal, i dette vandt Hoffmeyer.« Schack afslutter: »*Som en anden Diocletian trækker Scipio sig nu tilbage til Salona og planter Kaalhoveder; det vil sige: han rejser hjem til Nørrebro og skriver Artikler om Slesvigs Deling.*«

Omvalg i Farø

Schack kom ind i folketinget i begyndelsen af 1850 ved suppleringsvalget i Farø, og denne gang sammenlignede han i ugebladet (sp. 153-56) valget med »Slaget ved Philippi, hvor ikke færre end 4 Anførere havde sideordnet Kommando: Brutus, Cassius, Antonius og Octavian, – ganske paa samme Maade, som der ogsaa i Farø var 4 sideordnede Anførere: Mikkell Rasmussen, Kmjunker Bülow, Hans Nielsen og Udgiveren af '1848'.«

Distriktet var det samme, som havde valgt Schack ind i rigsforsamlingen, og hans valgsejr nu var overbevisende. Han fik 677 stemmer, mens han nærmeste konkurrent gårdbestyrer Hans Nielsen fik 29. Herredsfoged Bülow fra Store Heddinge, der havde fået 1 stemme ved valget til rigsforsamlingen, fik denne gang 8.

Folketinget

Delingstanken var påny stridens æble. Schacks tre modstandere talte for landets udelelighed med uforlignelig iver. Det var, som om de »havde været specielt sigtede for Landsforræderi, med saadan Indignation fralagde de sig denne Forbrydelse.« De stærke overdrivelser skabte nærmest indtrykket af, at »Slesvigs Skæbne nu var udelukkende afhængig af dette Valg, og med det Samme afgjort.« Den overdrevne deklamation havde gjort det taknemmeligt at give en simpel fremstilling af sagen, som havde tilfredsstillet hovedparten af vælgerne, om end ikke »Omegnens intelligente Forvaltere og uintelligente Huslærere, aandrige Kirkesangere og aandløse Kapellaner.« Deres argumentation gik på, at en fortaler for delingstanken måtte mangle patriotisme og sand fædrelands-sind. »De theologiske Kandidater vare især slemme og viste omtrent ligesaa meget Kjendskab til Injurielovgivningen som til Politiken.« Mange vælgeres frisprog kunne i det hele taget friste til en belæring om, »at deres konstitutionelle Udvikling er for stærk i denne Retning.« Ved nærmere eftertanke måtte tanken om et injurieresøgsmål dog træde i baggrunden, thi i grunden var det vel også »for stort et Avancement for en stakkels theologisk Kandidat, nu pludselig at erholde Martyrdom, medens hans Phantasies Flugt hidtil i det Højeste er gaaet ud paa om ti Aar at faae Kateketembede.«

Schack sammenlignede sine angribere med de såkaldte '*Ildhunde*', som ikke giver slip på, hvad de først har fået fat i. Hvis man lader dem bide i et tov, kan man hejse dem helt op i luften.

»Slesvigs Deling var virkelig for de Fleste et saadant Toug, i hvilket de bede sig saa fast, at tilsidst baade de og deres Argumenter svævede i Luften.«

Rigsdagsmanden Schack

I den rigsdag, der mødtes i København den 30. januar 1850, havde *embedsstanden* en større overvægt end den har haft på nogen senere rigsdag. I folketinget, der lige fra begyndelsen indtog den

ledende stilling, var der 100 medlemmer, hvoraf de 48 var embedsmænd.

Schack var medlem af folketinget indtil april 1853. Han deltog således i de tre første sessioner og en del af den fjerde. 1. samling varede fra 30/1 til 29/6 1850, 2. samling fra 5/10 1850 til 26/3 1851, 3. samling fra 4/10 1851 til 20/3 1852, 4. samling fra 4/10 1852 til 19/7 1853. Schack undlod opstilling ved folketingsvalget i maj 1853.

Af de emner, der blev gjort til genstand for debat i folketinget i denne periode, adskilte mange sig ikke fra lovstoffet i dag, og lovforslagene adskilte sig ikke fra dem, der blev behandlet før grundloven 1849; for en dels vedkommende var der også tale om gengangere.

Der var udkast til finans- og skattelove, love om indfødsret, statslån, ekspropriation, post- og kommunalvæsen og lovforslag vedrørende visse for sundheden farlige næringsveje, sandflugtens dæmpning, redningsvæsenet på kysterne og en helbredelsesanstalt for sindssvage i østifterne.

Der var forslag om talloteriets ophævelse, nedlæggelse af bommene i Fyn og ophævelse af karantæneforanstaltninger mod den gule feber og den asiatiske cholera. Den tekniske udvikling prægede udkast til love om anlæg af jernbaner og en electro-magnetisk telegraphlinie. Den nye tid satte sig spor i lovforslag vedrørende hartkornsudjævning, ophævelse af hoveri, afhændelse af det til len, stamhuse og fideicommisser hørende bøndergods. I. A. Hansen fremsatte udkast til lov ang. visse øvrigheds-erklæringers meddelelse til supplicanterne – en af forløberne for offentlighedsloven 1970.

Treårskrigen affødte forslag til love om erstatning for krigsskade og tab af bagage og heste m.v. i felten.

Der blev fremsat udkast til lov om vederlag til de forrige »Besiddere af Ufri« på de dansk-vestindiske besiddelser, en coloniallov og en lov om afhændelse af besiddelserne i Vestindien.

Tscherning, Balth. Christensen og I. A. Hansen tegnede stadig Bondevenerne – efterhånden Venstre. Monrad og Hall i forbindelse med Krieger udgjorde Centrums førerskab på den første rigsdag.

A. W. Moltkes ministerier af november 1848 og juli 1851 dannede regering under de tre første rigsdagssessioner, og Schack por-

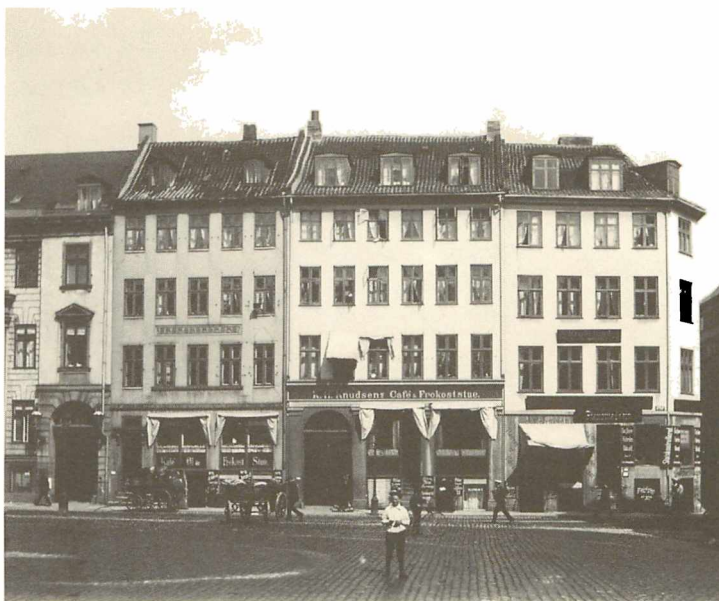
Folketinget

trætterede i foråret 1850 veloplagt premierministeren og regeringsmedlemmerne i '1848' («Vore nuværende Ministre»), se om Moltke og Spønneck ovf. s. 75 f. Det var gennemgående satire, men uden den polemiske heftighed han senere for frem med. Selv krigsministeren *C. F. Hansen*, som Schack siden tørnede sammen med ved flere lejligheder, fik endnu et behersket, om end stærkt tempereret skudsmål. Schack ville bl.a. gerne kende den trylleformel, som gjorde det muligt for Hansen at holde sig i god forståelse med Tscherning, »der dog er den absolute Modsætning til det gamle Generalitets Styrer« ('1848' sp. 205).

Schacks periode som rigsdagsmand er præget af, at han som den nye tids mand uden tøven og tvivl bekendte sig til den *lovgivende* fremfor den udøvende magt.

»Vi have imidlertid«, fremhævede han ved en lejlighed kraftigt, »baade under det ældre og det nyere Regime saamange Beviser paa, at den lovgivende Magt er mere bestemt, mere solid, mere kraftig og mere consequent i sine Forholdsregler, end den administrative, – at jeg anseer Borgernes Sikkerhed bedre garanteret derved, at den lovgivende Myndighed tager en Bestemmelse end den administrative. Selv om jeg vil gaae ind paa, at den administrative Magt kunne træffe denne Bestemmelse, kan jeg saaledes dog ikke frafalde min Paastand om, at Sagen nyder Fremme« (RT 1850.1. 1913).

Schack havde en både klar og sikker opfattelse af, hvad der var – og hvad der ikke var – *lovgivningsmagtens opgave*, f.eks. når han tidligt pointerede: »Det er utvivlsomt en Feil, naar man i lovgivende Forsamlinger gaaer ind paa en smaalig Discussion af alle fremlagte Punkter, saasom om Soldaten skal holde 61 eller 62 Tommer o.s.v.; det kan en saadan Forsamling ikke afgjøre rettelig, i Sligt bør den stole paa de sagkyndige Embedsmænd og Ministre. Hvad en Rigsforsamling skal gjøre, er vistnok kun at give sit Samtykke til den forelagte Lovs væsentlige Indhold; den skal holde sig til de deri udtalte Principer; den skal være, med andre Ord, ikke i Detaillen lovgivende, men hvad jeg hellere vil kalde lovsanctionerende; den skal som Folkets Repræsentation

Hjørneejendommen Nytorv, Schacks bopæl 1849

Der kom saaledes ingen Erklæ-
ring fra Heiberg, men i slut-
ningen af januar forlanges
den påny og afkeden kom
mer igjen fra Bone, Heib.
ikke villig til at gaa af, men
bedrive som Concor. Hødet
foreløbig Udseet. Ultrareaktionair
Clique — Heiberg, Markensen
Lühr, Brattbakk etc — nærme
sig til Tidtlassen. Heres Tid.
Skaber, forskrue fru Heiberg

Fra Schacks Optegnelser (1856) — om en »Ultrareaktionair Clique«,
som »forskruer fru Heiberg« (se teksten s. 105).

paa enhver forelagt Lov egentlig blot sætte sit 'herimod har Folket Interet at erindre'. Saaledes er Forsamlingen selv i Udøvelsen af sin lovgivende Magt i Hovedsagen kun Repræsentation« (Rigsfors. 2038). Det er betragtninger, man genfinder i nutidens statsretlige fremstillinger.

Schack var fuldt ud på det rene med rigsdagsmandens vilkår i den forstand, at han ikke i alle detaljer kunne kende de forhold, der blev lovgivet om (f.eks. RT 1850.2.3603, ndf. s. 231 f), og anvendelsen af specialudtryk m.v. måtte anerkendes, men kun i regeringsforslag, som byggede på den fornødne sagkundskab, se f.eks. RT 1853.4.1601 om udkast til lov om frihed for udøvelse af lægekunsten, ndf. s. 132, smh. om grænserne for lovgivningsmagtens udøvelse s. 131.

Schack var stadig mod *hemmelighedskræmmeriet*, f.eks. kommenterede han under 3. behandlingen af et lovudkast om udskrivning til landkrigstjenesten militæren Tschernings ængstelse for at diskutere forslaget i salen, »fordi ethvert Ord herfra gik vidt ud over Landet. Det vi skulle diskutere, er, om der bør opføres et dobbelt saa stort Antal af Ingeniører og Konstabler, som hidtil. Jeg skulde troe, at de Ord, vi sige om denne Gjenstand, kunne frit gaae ud baade over dette Land, og over alle andre Lande, uden at røbe store Ting om vore indre eller ydre Forhold« (RT 1850.1.1913). Derimod anlagde han en mere juridisk betragtning vedrørende manglende offentlighed omkring statsrådsprotokollen, se ndf. s. 241. Betragtningen er velkendt den dag i dag, jfr. lov nr. 280 af 10. juni 1970 om offentlighed i forvaltningen § 5, hvorefter adgangen til at få oplysninger ikke omfatter statsrådsprotokoller.

Principielle synspunkter

Forhandlingerne i folketinget er velegnede til at belyse, hvad Schack mere principielt stod for, og på en række punkter de begrænsninger hans principielle synspunkter var undergivet. Når Schack tog stilling, var han i sin stillingtagen i høj grad bestemt af strømningerne i tiden, i de første år præget af, at han havde

Folketinget

valgt en placering til venstre i salen. Men også grænserne han drog for, hvor langt han ville følge og forfølge et synspunkt, var i høj grad et produkt af hans tid og de kredse, han færdedes i, tildels uafhængig af valget af politisk ståsted.

Det var tiden og dens tanker, der optog Schack. En argumentation støttet på en *historisk bevisførelse* overbeviste ham sjældent, f.eks.: »Hvad det angaaer, at Lovbestemmelsen er over 100 Aar gammel, og at Regjeringen i den Tid ikke har fundet Anledning til at gjøre nogen Forandring deri, da kan dette ikke være nogen tilstrækkelig Grund til ikke nu at forandre denne Lovbestemmelse, dersom man forøvrigt maatte finde det hensigtsmæssigt. Vi vilde jo paa den Maade endnu mindre have kunnet forandre vor tidligere gjældende Grundlov; den havde jo været gjældende i en endnu længere Periode. Regjeringen have heller ikke foreslaaet Forandringer deri, men, da Øieblikket kom, saa fandt man det alligevel hensigtsmæssigt at forandre den. Det Samme gjælder om utallige andre Love'« RT 1853.4.709 f. Derimod er det forhold, at en lov bliver *omgået*, et virkeligt »Beviis paa, at der er Trang til en Forandring«, a.st. 1011.

Bestræbelser på at skabe *lighed og frihed* går igen i Schacks argumentation. Han er til stadighed en ivrig forkæmper for de afhængige og underordnede, og han har et åbent øje for forskellen imellem rettigheder og nådesakter. Når f.eks. enkepension skal have karakter af en ret, bør der ikke opretholdes et krav om »generende Dydsattester«. – »Der er vistnok ingen Grund til, at Enkerne mere end alle andre Mennesker, naar de have en Rettighed, skulle, for at gjøre Brug af den, forskaaffe sig en intetsigende Attest fra En eller Anden om, at de føre et dydigt og moralsk Levnet« (RT 1850.1.6026).

Selve *liberalitetsbegrebet* tog Schack ved flere lejligheder op til kritisk overvejelse, f.eks. da han under behandlingen af pensionslovsforslaget udbød: »Der er, mine Herrer! flere Slags Liberalitet: der er en Art, man kunde kalde den qualitative; en anden, man kunde kalde den quantitative: den første gaaer ud paa almindelige, gennemgribende Forholdsregler, som virkeligt kunne indføre

de frie Ideer i Verden; for den nærer jeg den største Respect, og jeg tør tilføie den oprigtigste Kjærlighed; – men den anden, den quantitative, den, som, uden at opstille noget Princip, blot gaaer ud på at sige: 'lidt mere fra, lidt mere fra, endnu mere fra!' (Bravo!), den Liberalitet kan jeg ikke respectere; jeg føler mig i den skarpeste Oppositon imod den« (RT 1850.1.5970).

Det er den *kvalitative* contra den *kvantitative* frisindethed. Under debatten om forslaget til en lov om nogle forandringer i tjenesteforholdene, der omtales ndf. s. 100 f, hedder det: »Der er en dobbelt Art Frisindethed: den ene gaaer ud paa at faae Frihed for sig selv, for sin egen Person, for de Interesser, man selv har; den anden gaaer ud paa at gennemføre frie og humane Grund-sætninger i hele Statsstyrelsen, ogsaa i andre Forhold end Ens egne –«, RT 1850.2.2163, se ndf. s. 210 f.

Det kan umiddelbart næppe overraske, at Schack i forslaget til en lov om den religiøse opdragelse af børn i blandede ægteskaber ønskede, at det skulle være *moderen* – og ikke *faderen* – der traf bestemmelse i tilfælde af uenighed. Schacks begrundelse havde imidlertid på dette punkt – som på andre – i virkeligheden en solid traditionel forankring, selvom der blev protesteret, da han erklærede, at hustruen var det væsentligste medlem af familien. Faderen var ganske vist med et citat fra de collegier, som Larsen i sin tid gav de juridisk studerende, »Familiens Hoved udad«, men Schack tilføjede »han er det neppe indad.« Hans synspunkt var: »Som i sig selv, saaledes end mere, hvor Staten og alle de borgerlige Forhold optage det Meste af Mandens Tid, bliver Hustruen det væsentligste Medlem af Familien. (Nei!). Jo, navnlig i de dannede Classer maa man indrømme, at det tidt er saaledes, at Manden næsten er, om jeg maa bruge det Udtryk, som Gjæst i sin Familie: han søger Hvile og Ro i Familien; men dennes egentlige Centrum, det Væsentlige i den maa dog snarere siges at være Hustruen end Manden«, RT 1850.2.302, smh. Schacks indlæg i Clara Raphael-fejden ndf. s. 214 f.

Schacks eget kriterium for, hvor langt han ville gå i retning af at ophæve grænser og begrænsninger søgte han i, hvad han be-

Folketinget

tegnede *den praktiske sandhed*. Spandets forslag om adgang til borgerlig vielse kommenterede han således med, at en lov ikke skal udtale »en blot theoretisk, men navnlig en practisk Sandhed.« Det der skal undersøges er, »om det borgerlige Ægteskab, indført som en almindelig Mulighed heri Landet, indført for *Alle*, sideordnet med det kirkelige Ægteskab, vil være en praktisk Sandhed, om det vil stemme overeens med Folkets Ønsker, eller om det ikke snarere vil fremkalde, for at bruge et noget stærkt Udtryk, Forargelse.« Schack var enig med Monrad i, at forkæmperne for det borgerlige ægteskab navnlig skulle søges blandt religiøse ivrere og teoretikere, der var påvirket af religiøs ligegyldighed. Indførelsen af borgerligt ægteskab ville ikke blive mødt med velvilje af folket. Der var ikke tale om en praktisk sandhed, RT 1850.2.1402. Det er sikkert berettiget at beskrive »den praktiske sandhed« som et kriterium, der fik sin egenart ved at være udformet af Schack, men samtidig ikke dækkede andet og mere end Schack selv i sin samtid ville og kunne gå ind for.

Tyendelov, presselov, m. fl.

Der var love og lovforslag i de første rigsdagssamlinger, som Schack i særlig grad var personligt engageret i, f.eks. det allerede omtalte forslag til en lov om officerers adgang til at indgå ægteskab. Schack sad i denne sag om de såkaldte giftermålstilladelser i udvalg med Hall, Hoffmeyer, Jespersen og Tscherning. Først ved loven om ægteskabs indgåelse og opløsning af 1922 § 79 blev det bestemt, at der for militære personers indgåelse af ægteskab ikke skulle gælde andre betingelser end for alle andre.

Forslaget til den vigtige lov om *pressens brug* var blevet oversendt fra landstinget i første samling, men nåede kun til udvalgsbehandling. I udvalget sad Damkier, Frølund, Hall, Krieger og Schack, og de indbragte i anden samling lovforslaget påny. Loven blev vedtaget og trådte i kraft som lov af 3. januar 1851 om pressens brug, se ndf. s. 149 f.

Sammen med Spandet fremsatte Schack forslag til en lov om nogle forandringer i *tjenesteforholdene*, jfr. RT 1850.2.149. Forslaget, der blev en forløber for tyendeloven af 10. maj 1854, blev behandlet i et folketingsudvalg bestående af bl.a. Gleerup, Larsen og Schack, till. B. 785-91.

Der var overvejende stemning for at fremme forslaget, men en del folketingsmedlemmer talte imod. Det var »i høj Grad fordærveligt« med en sådan lov (Jørgensen). Den var »utidig« (Nørsgaard). Monrad gik ind for forslaget, og ligeledes Grundtvig der fandt, at det havde »sin Grund hvorpaa det hviler, og hviler med Ære« (RT 1850.2.2169).

Schack gik under debatten om tjenesteforholdene kraftigt i rette med *pryglеретten*, se hans indlæg om frisind og frihed ndf. s. 210 f.

Schack var iøvrigt enig i, at man også skulle vise humanitet mod husbonden, men det var ham ikke bekendt, at der var foreslået nogen mod husbonden inhuman bestemmelse, »og navnlig have vi ingenlunde foreslaaet, at Tyendet skulde have Ret til at banke Huusbonden« (RT 1850.2.2186).

Partidisciplin – persondyrkelse

Schack gik ved flere lejligheder sine egne veje i folketinget. Almindeligt kendt er det, at han under finanslovsdebatten i begyndelsen af 1851 uden at tage partihensyn støttede *Madvig* i et ønske om at få bevilget et beløb til afholdelse af en kirkeforsamling. »Jeg reiser mig ikke for at tale om denne Sags Realitet,« understregede han, »men for at sige, at jeg ganske vist, dersom her blot havde været Tale om Sagen i sig selv, vilde have staaet imod den, men at jeg nu, efter den Erklæring som den ærede Cultusminister har afgivet, vil stemme for den. Og jeg troer at være i Overensstemmelse med mange Andre, naar jeg saaledes, idet jeg afgiver min Stemme, ikke egentlig stemmer for det gjorte Forslag, men i Virkeligheden for at give den høitærede Minister et Tillidsvotum (Bravo! Hør!), for at vise ham, at vi i ham see Danskhedens og Forfatningens tro Forsvarer, hvem vi glæde os over ved denne

Folketinget

Leilighed at kunne give et Vidnesbyrd om vor Tillid og Høiagtelse (Hør! Hør!),« RT 1850.2.3545. Det er blevet fremhævet, at sagen ikke fik en principiel og saglig afgørelse, idet Madvigs stilling til Slesvig blev bestemmende for medlemmer, der ellers ville have stemt mod bevillingen (Alb. Olsen s. 64 f).

Indlæget bekom ikke I. A. Hansen vel (DDR I s. 167). Samtidig bekom Balth. Christensens strenge partidisciplin ikke Schack, Steen o.a., som vel følte sig til venstre for de nationalliberale, men i roligere tider trak bort fra Bondevennerne. Schack omtaler i et brev af 24. december 1850 til Sohlman rigsdagens tre partier: et »Centrum med Monrad, Hall og enkelte andre i Spidsen«, Bondevennerne, som »synes at blive værre«, og »det oplyste Venstre«, som Bondevennerne »spydigt kalde os, hvortil jeg og enkelte andre høre«. Det var navnlig Steen, Rovsing og Schack, der repræsenterede det 'oplyste' eller 'intelligente' Venstre, og det hørte til deres særkende, at de ved udvalgsbesættelser forbeholdt sig at stemme efter personligt skøn (Thorsen s. 201).

Den partidisciplin Schack reagerede mod var imidlertid i høj grad identisk med *persondyrkelsen* i Bondevennepartiet – et tema han efterhånden ofte vendte tilbage til. Allerede i 1849 havde han i ugebladet rejst spørgsmålet: Bør man som politiker høre til et parti? ('1848' sp. 9-12). Schack gav det lidt overraskende svar på sit eget spørgsmål, at der i virkeligheden slet ikke forekom partier i egentlig forstand hertillands – »noget egentligt, fuldstændigt Grundprincip for en Politik, som man her i Danmark vil gennemføre, er for Tiden vistnok umuligt: altsaa er Dannelsen af et virkeligt Parti heller ikke muligt.« Der er i det højeste tale om 'Koterier'. Det vil sige »Foreninger, der sammenbindes ikke af en fælleds, bevidst Grundanskuelse, men af en eller anden Personlighed og i alt Fald af en fælleds almindelig Tendens.« Schack slutter med at pointere: »Politiske Partier ere saaledes i og for sig noget Rigtigt og Nødvendigt; men vore indre Forhold ere formentlig endnu ikke istand til at frembringe dem. Vil man alligevel uden Hensyn hertil bringe sin Virksomhed ind under en Art Partiform, da vil man let komme netop til det Modsatte af hvad et Parti til-

sigter: istedenfor at arbejde for Principer vil man komme til at arbejde for Personer.«

Tscherning førte i de år Venstre frem med krav om bl.a. besparelser på det offentlige budgetter og statsinstitutioners overgang til privat entreprise eller nedlæggelse f.eks. den militære klædefabrik i Usserød: »Over Stok og Sten for Obersten af Sted mod det usserødske Klæde« (Fædrelandet).

Tscherning gik ofte ind for de raske, noget flotte løsninger, som han personlig mente at være i stand til at realisere. Han ville f.eks. kunne forelægge en plan for det kgl. teaters overgang til privat entreprise, hvis han kunne få adgang til at være undervisningsminister i 4 uger (Alb. Olsen s. 101). I det hele taget ville han være i stand til at fremskaffe alle mulige planer, hvis han blot fik lov til i ganske korte mellemrum at stå i de stillinger, hvori man måtte være for at kunne gøre det. Dagbladet gav ham tilnavnet »Universalgeniet«.

Schack deltog oprindelig i *Tschernings* ugentlige sammenkomster, men taltes her hurtigt blandt dem, der »svigtede Bondesagen og dens Førere, der i sin Tid trolig havde arbejdet paa at bringe de fleste af dem ind i Rigsdagen« (*Tscherning* III s. 43 f).

Kunst og videnskab

Der sporedes tidligt et modsætningsforhold mellem Schack og Bondevennerne, specielt *Tscherning*, med hensyn til kunst og videnskab. *Tscherning* talte ifølge den nationalliberale presse sammenligning med P. G. Bang, der var »Bondevennernes Ideal af en Kultusminister.« De havde det tilfælles, at de hellere ville »lade alle Statuerne i Thorvaldsens Museum male til Mel og strøe dem som Gjødning paa en Kløvermark end bevilge hundrede Daler til det, som vi Andre med Stolthed betragte som vort Lands Hæder« (Bille I s. 258 f).

Finanslovsdebatterne om navnlig *Det kgl. Teater* var præget af *Tschernings* og Schacks vidt forskellige syn på den sag.

Schack gjorde bl.a. gældende, at de statsmagter, som altid havde

Folketinget

vist politisk klogskab, heller ikke havde glemmt at slutte alliance med kunst og videnskab, se ndf. s. 231 f.

Schack: Kejser Augustus, der havde ry for at være en meget fin politiker, støttede ivrigt kunst og videnskab. Det bidrog heller ikke mindst til hans berømmelse.

Tscherning: Og til statens undergang.

Schack: Nej, det var virkelig ikke derved, romerstaten gik under. Man har endnu ikke hørt, at kunst og videnskab har styrtet nogen stat i undergang.

Tscherning: I overmål.

Schack: Ja, dersom han kan godtgjøre, at vi hos os har kunst og videnskab i overmål, så ville jeg frafalde mine påstande; men noget bevis herfor har jeg endnu ikke hørt, og jeg tror, det vil blive et vanskeligt bevis at føre.

Allerede i stænderforsamlingerne havde det været diskuteret, om teatret skulle bevares som et statsanliggende, eller om det skulle overgå i privat entreprise. Teatret kostede dengang 50.000 rdl. om året (Neiiendam s. 688).

Det var – fremhævede Schack i slutningen af sit indlæg til forsvaret for teatret som statsinstitution m.v. – »klogt af Frihedens Venner ikke at træde op imod Kunst og Videnskab; jeg troer, at det særlig er klogt af det danske Folk ikke paa nogen Maade at skaffe sig Rygte for at være Billedstormere.«

J. L. Heiberg var på det tidspunkt teatrets chef, og Schack satte tydeligt større pris på teatret end på dets direktør. I Schacks Optegnelse (1856) får Heiberg en skeptisk kommentar med på vejen, da han under Hall som kultusminister tog sin afsked:

(3/2). »1/2 talt den 15de Nov. med Heiberg som var misfornøiet med Theatercommisionens Betænkning, men vilde have samlet Frihed, næste Sommer, til at udtale sig over den. 1/2 meente at for Heiberg maatte en Søndagformiddag være nok hertil. H. flere Indvendinger mod at give Betænkning, berører

til sidst at er træt og ville have sin Afsked. 1/2: Ja: det var jo en anden Sag. –

Der kom saaledes ingen Erklæring fra Heiberg, men i Slutningen af Januar forlanges den paany og Afskeden kommer igjen paa Bane. Heib. ikke uvillig til at gaae af, men vedblive som Censor. Hertil foreløbig Udsigt. Ultrareaktionair Clique – Heiberg, Martensen, Suhr, Rottbøll etc. – nærme sig til Idiotclassen, deres Selskaber, forskrue fru Heiberg.«

Under den samme finanslovsdebat, som gav Schack anledning til at gå i brechen for teatret, fremsatte han og Gleeurup som de første tanken om en '*digtergage*' (Elberling II s. 179). De stillede forslag om en årlig ydelse til digterne Henrik Hertz, Paludan-Müller og Chr. Winther. De fik bevilget hver 1000 rbd. årligt. De to bevilgningssager kommenterede Schack i et brev af 15. januar 1851 til Sohlman. Han pegede på, at det ellers er almindeligt at bebrejde »de frit valgte Forsamlinger mangel paa Interesse for aandlige Forhold (og, mellem os sagt, saa frygter jeg ogsaa nogen Fare fra denne Kant). I disse to Sager har jeg iøvrigt haft et svært Bryderi: i den første om Theatret morede jeg mig med at skælde 'Billedstormerne' ud; – men til Gengæld gjorde de mig i det Forslag, som jeg tilligemed Gleeurup havde stillet om de tre Digtere, adskillige Knuder, saa at vi arrangerede det saaledes, at Madvig tilsidst skulle komme med Forslaget, hvilket vi Andre da frafaldt – vi vilde nemlig ikke gerne have Strid om den Sag, og den gik ogsaa næsten enstemmig igjennem: kun 5 stemte imod. Naar man nu betænker, at dette er Folketinget, og at Landstinget naturligvis er mere rigt og splendide: saa synes jeg iøvrigt, at det er et ret godt Resultat.«

Schack kom i folketinget – som iøvrigt i sit ugeblad og Phantasterne (s. 340) – nu og da ind på spørgsmål om god og dårlig *litteratur*, slette romaner og feuilletoner o.l., f.eks. i et indlæg om »en Række af Børnebøger og Almanakker med usædelige Træsnit og daarlige Fortællinger og Viser, hvilke i høj Grad ere skadelige for Ungdommen. Slige Sager ere ikke det, hvorpaa man kan byg-

Folketinget

ge en Underviisning. Den store Forskjel imellem al slig tilfældig Skolelitteratur og et ordentligt Skolevæsen er den, at ved dette sidste, der er det i det mindste Formaale, blot at befordre det Gode; ved Udgivelsen af Skrifter, kan Formaalet derimod være meget Andet, end blot at komme med det Gode; der kan f.Ex. være det meget almindelige Formaal at tjene Penge,« RT 1853.4. 1332 f.

Schack havde et indlæg i debatten omkring Mathilde Fibigers '*Clara Raphael*' (1850). »Fik du Clara Raphael?« spørger han Sohlman i brevet 15. januar 1851 og tilføjer: »Jeg har skrevet en recension over den i Fædrelandet.« Recensionen, der findes i avisen for den 8-9/1 1851 under mærket »- a -«, er blevet tilskrevet Ploug, se ndf. s. 214 f.

I artiklen »Hvem skal erstatte *Oehlschlæger*?« rettede Schack allerede i januar 1850 en manende appel til ungdommen om at bestige den ledige trone: »Det gaaer med at blive Forfatter ganske som det gaaer med at frembringe et nyt Værk, naar man allerede er Forfatter. Hver Gang en saadan skal frembringe noget Nyt, maa ganske vist 'Aanden komme over ham'; men det sker hverken bedst eller sikkrest derved, at han lægger Hænderne i Skødet og venter, men tvertimod derved, at han kalder paa Aanden. Flere af de mest udmærkede Digtere – dog næppe Oehlschlæger – have kunnet producere, næsten naar de vilde; og det er bekjendt, at ikke faa verdensberømte Værker, baade poetiske og musikalske, ere blevne saa godt som aftvungne deres Forfattere, stundom af Trang, stundom paa anden Maade. Og endnu tydeligere viser dette sig ved Malerier og Skulpturarbejder, der jo ofte ligefrem bestilles og leveres 'i rette Tid'; og det er ikke de daarligste Mestre, der saaledes levere Arbejde i rette Tid: Thorvaldsen skal navnlig i denne Henseende have været meget nøjagtig.

Men ligesom et senere Værk altsaa kan fremkaldes gennem en Villiesbeslutning, saaledes gjælder dette ikke mindre om det første, blot at hertil fordres en endnu stærkere Energi. Til at fremkalde denne maae da stærke vækkende Midler have en stor Be-

tydning. Og her kommer vi da endelig tilbage til det, hvormed vi begyndte: 'Hvem skal erstatte Oehlenschläger?' – Thi intet Spørgsmaal kan være mere vækkende end dette, naar det rettes til den, som har det aabne Øje, men endnu ej har tilkæmpet sig Energien til at gjengive hvad han seer« (ndf. s. 200 f).

Mellem samlingerne

I månederne juli-september 1850 og april-september 1851 og 1852 var rigsdagen ikke samlet.

Det var *statustid* for Schack, navnlig 1852. Han havde modtaget den nationalliberale Femtejuniforenings opfordring til at redegøre for forløbet af den tredie samling (4/10 1851-29/3 1852), men da det kom til stykket, tilfredsstillede den bundne opgave ham ikke. Han skrev om alle tre samlinger, der hidtil havde været tale om, eller for at være helt præcis: han fremkom med en kraftig undsigelse af Bondevennernes politik, jfr. Bidrag til Bedømmelsen af Rigsdagens Virksomhed II (1852), nærmere ndf. s. 109 f.

Opholdene i rigsdagssamlingerne var også *rejsetid*. I april 1851 tog Schack til Frankrig. Herfra skrev han den 29. maj 1851 til Andræ: »Som Du vist erindrer, er det med en vis spansk Følelse man adresserer sine Breve: 'Paris d. --', og Du vil altsaa ved at tilbagekalde Dig hin Følelse levende kunne sætte Dig ind i Brevskriverens Stemning.« Efter brevet at dømme har Schack dog ikke følt den samme begejstring for pariserlivet som Andræ, der under sine ophold i 1830-erne specielt kastede sin kærlighed på den italienske opera (»Gud veed, hvorledes jeg skal overleve Afskeden!!!!«), Franz v. Jessen II¹ s. 47 f.

Schacks møde med den franske scenekunst faldt noget mere mat ud, men han var »meget stadig i Nationalforsamlingen.« Han studerede her sine franske kollegers taktiske manøvrer, deres teknik som talere og deres hele fremtoning (»Seer Du Madvig, saa fortæl ham, at Cultusministeren har meget store Knebelsbarter, – item Justitsministeren«).

Folketinget

Schack var under opholdet i Paris i forbindelse med den danske gesandt E. C. L. Moltke, der gav udtryk for, »hvad jeg naturligvis ikke havde betvivlet, men hvad der interesserede mig at høre af ham: at vi kunde arrangere Affairerne i Slesvig tout à fait, som vi lystede; Ingen vilde indvende et Ord derimod, naar vi blot bestemt sagde, at det og det vilde vi.«

I brevet spørger Schack efter nyt fra den såkaldte notabelforsamling i Flensborg. Forsamlingen bestod af 6 medlemmer fra kongeriget, heriblandt Andræ og Krieger, 9 fra Slesvig og 6 fra Holsten. Forhandlingerne om monarkiets statsretlige sammenhæng stod på i lidt over to måneder og endte uden positivt resultat.

Da Andræ svarer Schack den 5. juni 1851, er der foreløbig forhandlet i tre uger, og Andræ formaner: Jeg må »bede Dig om, al Hemmelighedskræmmeri tilsidesat, at benytte det Følgende med Discretion. En stor Deel af de følgende Yttringer ere ikke beregnede paa andre end Dig, og allermindst paa patriotiske Danske, som kun altfor ofte ere fanatiske – Sat sapienti.«

Andræs opfordring til Schack om at udvise diskretion viser måske ikke kun, at Andræ naturligvis har været fuldt fortrolig med svogerens afvisning af alt hemmelighedskræmmeri. Opfordringen afspejler måske også en vis usikkerhed endnu i sommeren 1851 med hensyn til Schacks politiske ståsted: det 'oplyste (eller intelligente) Venstre'.

Hvis Andræ har været ængstelig for, at fortrolige informationer til skade for 'notabelprojektet' skulle sive ud under Schacks udenlandsrejse, kan han have tænkt på kredsen omkring det danske gesandtskab i Paris, eller han kan have haft ganske bestemte udenlandsdanskere i tankerne, f.eks. P. L. Møller, der efter at have forladt Danmark i 1846 havde været politisk aktiv, navnlig i tyske aviser. Schack bevarede forbindelsen med denne ungdomsven, men også Andræ og ligesindedes syn på P. L. Møller kendes. Det fremgår af breve, Schack skrev fra København 1855 til P. L. Møller på adressen rue Belle chasse 8, Paris, at det ingenlunde var nogen let opgave at opnå en økonomisk understøttelse til fordel for den landflygtige kritiker: »Jeg vilde imidlertid ikke vise den aabne og

usminkede Tænkemaade, som sømmer en Dansk i Danmark saa vel, hvis jeg sagde, at Folk var særdeles vel stemte for vor bolde Æsthetiker, hvis Spydigheder mod res publica libera Gallica og Venskab mod Kjøbenhavnsposten & Flyveposten & Louis Napoleon ere mere og mindre farlige Anstødsstene. Alligevel var $\frac{1}{2}$ en af de Blideste ...» Schack giver anvisninger på, hvordan P. L. Møller bør udforme et andragende, specielt at han ikke bør fremstille sig med sine »politiske Laurbær« (3. maj 1855). Da 'Oplysningsministeren' er gået ind for at bevilge 100 rdl., skriver Schack, at det glæder ham af hjertet »og vilde glæde mig end mere, hvis de maatte bidrage til at vende Deres Hu fra Politiken til Æstheten; Politiken taber (saagu!) ikke derved, men Æstheten vinder.« (27. maj 1855). I dagbogen noterer Hansine Andræ (I s. 40): S. satte igennem hos Hall, at P. L. Møller og J. S. Levin fik livsvarig Understøttelse. A. skammede ham forfærdeligt ud. Senere 'æsteticerede' P. L. Møller i breve af 4. februar, 3. marts og 5. juli 1858 flittigt over Phantasterne.

Schack brød op fra Paris i midten af juni 1851 og tog hjem over Schweiz. Under det halvanden måned lange ophold i Frankrig havde han genoptaget arbejdet på manuskriptet til Phantasterne, der var påbegyndt efter hjemkomsten fra Sverigesrejsen 1845-46.

Det følgende forår 1852, mod slutningen af 3. folketingssamling, erklærede Bluhme om et udsagn, han tidligere var fremkommet med, at det var »virkeligt sandt, men sandt med Modification« (RT 1852.3.5265). 'Sandhed med Modification' blev titlen på lystspillet 'Den sanddru Løgner' (af Scribe og Mélesville), da det genopførtes på Casino 1856, og det blev titlen på Schacks anden, aldrig fuldførte roman.

Mod midten

Schack svingede i løbet af de tre første rigsdagssessioner fra venstre mod centrum. Han indledte med manifestet 'Bidrag til Bedømmelsen af Rigsdagens Virksomhed II' (1852) den stadig mere pole-

Folketinget

misk prægede kritik af Bondevennerne, der førte til det *definitive brud* med Tscherning, Balth. Christensen og I. A. Hansen.

Den der kun læser Schacks indlæg i denne debat, eller det opgør der i virkeligheden var tale om, får let det indtryk, at han for meget voldsomt – måske endog unødigt voldsomt – frem mod sine tidligere meningsfæller. Det må imidlertid ikke overses, at det var en meningsudveksling, hvorunder der fra begge sider blev givet råt for usødet. Ingen af hovedpersonerne blev sparet, og intet middel skyet.

Som en enkelt smagsprøve på arten af modpartens argumentation kan gengives »Almuevennens« portrætsstudie af Schack: »I Nærheden seer vi en ung, lille og firskaaren Mand, siddende omtrent, som om han sov indeni; det er Kandidat Schack. Imellem en Masse af Haar, inddeelt i Hovedhaar, Bakkenbarter, Over- og Underskiæg, titter et lille Ansigt frem, som just ikke har noget videre tiltrækkende ved sig. Panden er paafaldende lav og saa langt fremspringende, at der er et dybt Trappettrin ned fra den til Næsen, som er tyk, kort, lidt opstaaende og lidt rød; de dybtliggende Øine har et underligt, søvndrukkent Udtryk og er omgivet af en Slags Poser, omtrent som hos Individier, der har Vand i Hovedet, hvilket vi dog ikke vil paastaae om Hr. Schack, da han nok kan have noget i Hovedet, uden at det er Vand. Munden bøier sig tvær nedad ved Siderne, og Hovedet duver lidt paaskraa fremad. Han taler ret godt for sig, men med øiensynlig Anstrengelse for at gjøre sin af Naturen svage Stemme stærkere, under hvilken Anstrængelse han paa en ret snurrig Maade strækker Hovedet iveiret og slaar Takt med det.«

Det må samtidig ved bedømmelsen af Schacks stærke kritik tages i betragtning at *den almindelige dom*, der fældes over Bondevennepartiet, er ret hård. Det antages således, at en skæbne som den, der ramte Venstre i den første rigsdagsperiode, pegede tilbage på alvorlige mangler ved partiets indre ledelse. »Et rummeligt og to-

lerant Venstre« kunne sikkert have bevaret mange af de oprindelige tilhængere, som på ingen måde havde svigtet deres demokratiske grundanskuelse (Neergaard I s. 682).

Schack kritiserede Bondevennerne for ikke straks at have »optraadt i Samvirken med Rigsforsamlingens andre frisindede Medlemmer«. De havde savnet evnen til at kunne indordne sig under »det fælleds og almindelige Bedste.« De optrådte efterhånden »med bestemt Fordring paa at være et særegent politisk Parti, og vilde i alle Retninger spille Mestre paa Rigsdagen. Til den Ende blev Navnet 'Bondevennerne' officielt opgivet, hvorimod man stærkt fremhævede, at Partinavnet for Fremtiden skulde være det for Oppositionspartierne i fremmede Lande brugelige Navn 'Venstre'; til større Vished blev dette skrevet med Kridt paa Døren til Klubben i Myntergade, og det blev da erklæret, at man nu her havde et ligesaa godt og fuldstændigt Oppositionsparti som i noget andet Land.«

Schack latterliggør de interne stridigheder i partiet, f.eks. om hvem der er mest til »Venstre«, mere til »Venstre« end til »Høire« o.s.v. »Det hele minder meget om Striden paa Graabrødre Torv mellem 'den gamle Sæbekjælder', 'den rette gamle Sæbekjælder' og 'den rette gamle Sæbekjælder, hvor de gamle Sæbekjælderfolk boe',« se ndf. s. 144.

Schacks kritik af Bondevennepartiet og navnlig dets ledere går især på, at de »truer Grundloven ved hos Mange at undergrave Tilliden til den.« De burde have holdt sig til landbosagerne, men kunne ikke. Deres optræden »har næsten i alle Sager været lige fordringsfuld, og i Anliggender, der ikke henhører til Landboforholdene, endnu mere forvirret og principløs end ellers.«

Schack deler Monrads forundring over partiets tilsyneladende ubetingede tillid til ethvert ministerium. Det er et forhold, der bliver »dobbelt besynderligt«, når man hæfter sig ved, »hvorledes 'Venstre' bestandig er blevet mere ministerielt, jo mere vore Ministerier ere komne over mod 'Høire' —«. For Bluhmes januarministerium (1852) »steg navnlig Tschernings Understøttelse til Begeistring.«

Folketinget

Bondevennernes proklamerede grundlovsrevision, som betød indskrænkninger i de tilståede friheder og rettigheder, »kan ikke være skeet blot for iforveien ligesom at berolige Bondestanden; thi havde Førerne anseet noget Saadant for nødvendigt, da maatte de navnlig om alle Landbosagerne have udtalt sig ganske anderledes til Bønderne, end de have gjort. Kunde de i disse Sager, som særlig vedkomme Bonden, under Valgbævælgelserne opstille saa glimrende og forføreriske Billeder for de Vedkommendes Phantasie, uagtet de dog paa Rigsdagen selv vilde nøies med saa overordentlig meget Mindre, end de begyndte med at opstille, i den sikkre Fortrøstning, at det maatte være nok til at tilfredsstille deres Tilhængere, naar de blot bagefter fortalte dem, at det ogsaa var meget godt, som det var blevet: saa kunde de tilvisse ogsaa i denne Sag i alt Fald have ladet sig nøie med en saadan almindelig Antydning om Muligheden af Grundlovsforandringer, som ikke fremtraadte i en alt for skrigende Modsætning til deres Løsen fra en tidligere Tid: Danmarks Grundlov maa der offres Meget for, førend det bliver *for Meget!*«

Schack stod nu i *det nationalliberale centrum*, nær politikere som Andræ, Hall og Krieger.

St. Kannikestræde, *Schacks bopæl* 1852

En europæisk Nød.

Tirsdag : „Enten gaar Nøden eller Nødetværgen eller
 Lørdag : „Ingen af dem“

De nationalliberale førere Madvig, Tillisch, Monrad, Lehmann og
 Krieger i opposition mod ministeriet Bluhme om 'den europæiske
 Nødvendighed'. (Satirisk følgeblad til Touschers 'Nemesis' 1852).

Sidste samling

Fjerde session

Bluhmes helstatsministerium var blevet udnævnt i januar 1852. Det første regeringsskridt var udstedelsen af kundgørelsen af 28. januar 1852, som indeholdt en *absolutistisk fællesforfatning* omfattende både kongeriget og hertugdømmerne.

Den fjerde rigsdagssamling, der tog sin begyndelse i oktober 1852, blev Schacks sidste, og han gennemførte den ikke. Han undlod at stille op ved folketingsvalget i maj 1853. Allerede ved valget i august 1852 havde Schacks tilspidsede forhold til Bondevennerne skabt vanskeligheder.

Der var ved folketingsvalget 4. august 1852 tre politiske hovedretninger: de konservative (Grundejerforeningen), de nationalliberale (Femte Juni Foreningen) og Bondevenneselskabet.

Venstrepartiets holdning var på dette tidspunkt så vidt muligt at holde på de medlemmer, der vel havde taget afstand fra Bluhmes helstatspolitik, men iøvrigt ikke havde fjernet sig for langt fra Tscherning, Balth. Christensen og I. A. Hansen. Det var folk som Alberti, Barfod og Spandet. Med hensyn til Grundtvig var bestræbelserne forgæves, og det var, som Neergaard skriver (I s. 749), »ingen Naade for Schack og Steen og lige saa lidt for de 'ærlige Bondevenner': Glerup, Hækkerup og Høier.«

Bondevennerne samarbejdede med ministeriet Bluhme, og samarbejdet bekræftede på sin vis det politisk-organisatoriske talent hos højrelederne, som Krieger let undrende havde hæftet sig ved allerede i Rigsforsamlingen: »Det er besynderligt at see høire Sides Fremskridt, den manœvrerer unegtelig meget godt,« (ovfr. s. 81).

Uden Bondevennernes støtte måtte Schack ved valget i august 1852 opgive Præstø kreds. Han stillede op i Thisted, hvor hans chancer på forhånd ikke blev vurderet højt. Hans modstander var *Steen A. Bille*, marineminister i Bluhmes januarministerium. Schack blev imidlertid valgt, og netop dette valg gav senere anled-

Sidste samling

ning til en debat i folketinget. Det blev påtalt, at valgbestyrelsen havde tilladt ikke-vælgere at tale ved valgmøderne. Schack gik ind for det ønskelige i *offentlighed*. Enhver skulle have lov til at tale fra valgtribunen. Det var forkasteligt at indfortolke forbud i valgloven, som denne ikke selv opstillede, og det gjaldt selvsagt ikke mindre i betragtning af, at valgloven ligefrem forudsatte en adgang for enhver tilstedeværende til at holde taler (RT 1852/53. 4^{1.665} f).

Folketinget blev allerede opløst i januar 1853, og nogle måneder efter blev både folketinget og landstinget opløst i april 1853. Opløsningerne skete som led i miniserier Bluhmes bestræbelser for at gennemføre *arvefølgesagen*, som var blevet indbragt for rigsdagen ved et kgl. budskab af 4. oktober 1851, se ndf. s. 115 f.

Det var et centralt punkt i de nationalliberales politiske strategi i disse måneder at *splitte Bondevennepartiet* og dermed svække dets koalition med de konservative om helstatspolitikken. Lehmann og Schack var især virksomme i så henseende. Femte Juni Foreningen var blevet stiftet i 1851, bl.a. af Hall og Krieger, og et årstid senere stiftedes '*den danske Forening*'. Initiativet blev taget af bl.a. Barfod og Mau, men Lehmann, Knuth og Schack blev de egentlige politiske ledere. Foreningens formål var at samle rigsdagens medlemmer på tværs af partidannelserne om '*Danskhedens Sag*'. Lehmann, Schack m.fl. talte stadig ved foreningens møder, og det antages, at foreningen bidrog til at vinde flere af bonderigsdagsmændene for de nationalliberales synspunkter (Neergaard I s. 764).

Den europæiske nødvendighed

Bluhme havde siden regeringsdannelsen i januar 1852 stilet mod en fællesforfatning (for kongeriget og hertugdømmerne) og den dertil svarende *indskrænkning af junigrundloven*. De indledende manøvrer var spørgsmålene om en ændret arvefølge og enhed med hensyn til told og hær.

Løsningen af disse spørgsmål var på forskellig vis vævet sam-

men med et hensyn til *udlandet*, som ikke i alle tilfælde forekom lige overbevisende. Schack, der var og blev skandinav, ville ialfald ikke acceptere, at det skulle overgives i ministeriets magt at bruge det danske mandskab til tysk forbundskontingent (RT 1852/53.4². 249), og han afviste synspunktet, at gennemførtes en lov om ophævelse af toldforskellen mellem Danmark og hertugdømmerne ikke, ville udlandet tabe »de gode Tanker, som det har om os.« Schacks sarkasme bed: »Men det er dog virkelig stærkt at sige os, at vore Bestræbelser skulle gaae ud paa at være vel seete paa højere Steder.« – Vedtager vi denne lov, »saa skulle vi fremdeles beholde det gode Renomee, vi have. Det er i Sandhed en lokkende Udsigt ...« (RT 1852/53.4.1651).

Ministeriet Bluhmes argumentation for gennemførelsen af en helstatspolitik var først og fremmest støttet på hensynet til Østrig, Preussen og navnlig Rusland. Ved Warschau-protokollen 1851 og Londonner-protokollerne 1850 og 1852 havde de europæiske stormagter givet en folkeretlig tilslutning til regeringens bestræbelser for en ordning af *arvefølgen*, hvorved rigets enhed kunne bevares. Regeringens budskab af 4. oktober 1852 gik imidlertid ud på ophævelse af al arvefølge efter Kongeloven 1665, mens de indgæede traktater efter deres ordlyd ikke var til hinder for, at Kongelovens mandlig-kvindelige arvefølge fortsat kunne anses for gældende i kongeriget og Slesvig, såfremt den glücksborgske mandstamme skulle uddø. Larsen og C. F. Wegener havde for ministeriet Moltke undersøgt arvefølgespørgsmålet på juridisk grundlag, og efter Bluhmes kongelige budskab lod *Wegener* skriftet 'For-svar for Danmarks Kongers og Kongehuses – – fulde Arveret efter Lex Regia' omdele i rigsdagen efteråret 1852. Han redegjorde i sit 'manuskript' for den mulige konsekvens af regeringsforslaget, at et Danmark og Slesvig uden selvstændig arvefølge kunne blive et appendiks til Holsten, såfremt de glücksborgske mandslinier uddøde, og Holsten som forudsat i Warschau-protokollen overgik til en holstensk-gottorpsk tronprætendent.

Bluhmes svar herpå var en ordre om, at der skulle anlægges generalfiskalsag mod Wegener, og en henvisning til '*den euro-*

Sidste samling

pæiske Nødvendighed' som begrundelse for tronfølgebudskabet.

Kongelovens arvefølge kunne ifølge grundloven 1849 kun forandres med den forenede rigsdags samtykke, hvortil udfordredes $\frac{3}{4}$ af de afgivne stemmer. Først ministeriet Ørsted, der afløste Bluhmes januarministerium i april 1853, fik gennemført tronfølge-loven af 31. juli 1853. Forud var gået en heftig debat, som på det sidste blev præget af konfrontationen mellem *Ørsted* og *Larsen*. Den sidstnævnte argumenterede for bevarelsen af den gældende tronfølgeordning med en lidenskabelighed, der ellers ikke var ham egen (Neergaard I s. 793). H. N. Clausen har i Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie (1877) karakteriseret debatten om arvefølgen som en af de interessanteste i Rigsdagstidende: »Hos *Larsen* veg, i Bevidsthed om Sagens Vigtighed, og om Grundenes Ugendrivelighed, den stammende Ubehjælpssomhed for en djærv Veltalenhed. Med Kølleslag slog han Modstanderne flade, og hans Philippica mod Ørsteds Autoritet hører til det indholds-vægtigste og i Formen skarpeste, der har lydt indenfor Folketings-salens Vægge.«

Nogle måneder tidligere havde *Schack* under 1. behandlingen af tronfølgebudskabet haft det indlæg om 'den europæiske nødvendighed', som han citeres for i den politiske historie: »Den europæiske Nødvendighed er endnu ikke ganske tilstede, selv naar Fjenden staaer med sin Magt ved Landets Grændser, og dette skal man ikke være bange for at trække frem, uagtet Mange bæve ved Tanken om Krig. Det bør i det Hele ikke være tilladt, at Nationens Selvbevidsthed saaledes ideligt forkues, som det skeer,« RT 1853.4².223 f.

Det *politiske illusionsmageri* og dets virkemidler i form af skræmmebilleder o.l. stod *Schack* ikke fremmed overfor. Han fremhævede i indlægget de »Trolddomsord, som have været brugte paa en underlig Maade baade for og mod den Sag, som ligger bag ved dem, og saaledes ere mange Ord brugte under vor hele politiske Udvikling. Der er enkelte af disse Ord, som ogsaa under denne Discussion ere komne frem og som maaskee kunne trænge til en kort Belysning. Navnlig er det Ord kommet frem, som jeg

ikke troer, at man, naar man paa Rigsdagen har en saa uafhængig Stilling, som jeg, skal frygte for at trække frem; jeg sigter til '*den europæiske Nødvendighed*',« se ndf. s. 240 f.

Rigsdagen og ministeriet

'Rigsdagen og Ministeriet No 2' var titlen på et skrift, som Schack udgav i maj 1853. Anledningen var de forestående valg til rigsdagen, og Schack vendte sig navnlig mod Bluhmes helstatsministerium. Her var Bluhme selv udenrigsminister, Sponneck finansminister, C. F. Hansen krigsminister og Carl Moltke minister for Slesvig. De var alle jurister, Moltke fra Glückstadt i 1826. Steen A. Bille var marineminister og Reventlow-Criminil minister for Holsten og Lauenborg.

Den liberale fløj i regeringen repræsenteredes af Bang og Scheel, hhv. indenrigs- og justitsminister. De lå begge under for Carl Moltkes »dæmoniske Indflydelse« (Bang). Simony var minister for kirke- og undervisningsvæsen. De var alle tre jurister, Bang og Scheel med en universitetskarriere bag sig.

Schack var fra første færd kritisk indstillet overfor både ministeriets program og dets fremgangsmåde, og hans bedømmelse af de enkelte ministre var i alle tilfælde præget af *skepsis*, for adskilliges vedkommende tillige *mistillid*.

Tanken om en *absolutistisk fællesforfatning* måtte nødvendigvis støde an, og uviljen mod ministeriets program skærpedes, da arvesagen blev søgt fremmet ved opløsning af først folketinget i januar 1853 og dernæst efter nyvalg i februar af både landsting og folketing april s.å. I skriftet fremhævede Schack: »Det var allerede meget misligt, at Ministeriet forrige Gang, i Januar, tilraadede at opløse det i August valgte Folketing, men Tilraadelsen af den sidste Opløsning af hele Rigsdagen er i en ganske anden Grad forkastelig. Ved Valgene den 26de Februar blev Arvesagen jo forhandlet over hele Landet, og for Folketingets Vedkommende er Spørgsmaalet saaledes besvaret af Folket. Nu igjen at opløse Folketinget kan derfor fornuftigvis ikke frembringe noget nyt Resultat, der-

Sidste samling

som det ikke forventes, at baade Valgcandidater og Vælgere skul-
le blive saa trætte af de idelige Valg, at de, for at faae en Ende
paa Sagen føie sig efter Ministeriets Villie. Men ligesom den en-
kelte Sag, hvormed der nærmest er Spørgsmaal, derved føres igjen-
nem med et falskt og usandt Samtykke: saaledes er dette ogsaa
Veien til at ødelægge al Interesse og Kjærlighed for Forfatningen.«

Schack havde fra januar 1852 med mellemrum fremført sine be-
tæneligheder og kritiske synspunkter. Han fandt et sprogligt
fuldt behersket udtryk for sin mistillid til ministeriet, specielt dets
højrefløj. Ministeriet havde »en grundfalsk Maade at dreie Sagen
paa.« *Bluhmes* argumentation overfor rigsdagen havde – fremhæ-
vede Schack i folketinget – været gennemtrængt af »en saa usand
og forvanskende – maaskee Skarpsindighed, maaskee Spidsfindig-
hed – at den i Sandhed snarere giver Adkomst til alt Andet end
Tillid.« For *Bluhme* selv stillede det sig måske sådan, at en diplo-
mat skulle være *snild som en slange*. Det var vel muligt; »men
han skal ikke være snild som en Slange mod os; det er ikke indad,
men udad, – mod de Fremmede, – at Ministeren skal vende sin
Slangedygtighed; – men jeg frygter for, at i Forhold til dem viser
han sig som en Due – en Due i de europæiske Ørnes Klør: –
det er maaskee ogsaa derfor, at han er saa vel seet af disse Ørne«
(RT 1851.3.5153).

Schack var med hensyn til finansminister *Sponneck* stadig mere
kritisk i sin bedømmelse. Greven med den 'temmelig spanske mi-
ne', som han tidligere havde betegnet ham, havde næsten »erhver-
vet sig Ret til at kaldes Danmarks Talleyrand – vel maaskee ikke
i at føre den danske Pen, det vil jeg ikke paastaa; men derimod
i Talentet til at tage Plads i de meest forskjellige Ministerier.«
Sponneck kunne næppe forvente, at »man skal sætte betydelig
Tillid til ham, som en faststaaende Personlighed i vanskelige For-
hold« (RT 1851.3.5154). På et senere tidspunkt påtalte Schack, at
Sponneck havde for vane at skelne mellem »de, der høre til Me-
nigmand, og de, der ikke høre til Menigmand,« og specielt at han
påberåbte sig den menigmand, der ikke så nøje kunne være hjem-
me i sagen. »En Minister skal ikke recurrere til dem, der efter

hans Mening ikke nøie kunne opfatte Sagen, men han skal recurrere til dem, der nøie kunne opfatte den,« RT 1853.4¹.1652.

C. F. Hansen, krigsminister allerede i Moltkes novemberministerium, var ifølge sin biograf fremmed for al konstitutionel tankegang. »Til tider rejste så godt som hele folketinget sig i forbitrelse mod ham« (Rockstroh). Schacks forhold til Hansen var særlig uforsonligt. Schack betragtede ham rent ud som *farlig* – og »dobbelt farlig i vanskelige Forhold og vaklende Tider.« Han savnede den vigtigste af alle egenskaber – »den tilbørlige Agtelse for Loven,« og han manglede »Respect for de constitutionelle Former, og den constitutionelle Forsamling« (RT 1851.3.5155: Hør! Hør! Ja! Ja!).

Schack angreb under finanslovsdebatten i fjerde samling ministeriet Bluhme ud fra et nyt synspunkt. Han kritiserede samtlige ministre for ved deres indtræden i ministeriet at have forbeholdt sig, at deres hidtidige *embeder* og *stillinger* skulle stå ledige for dem, se ndf. s. 237 f.

Schack rettede en beslægtet kritik mod Venstre i skriftet 'Bondevennernes Partie' (1855). Han talte om »den Gridskhed, med hvilken dette Partie jager efter alle Poster, som give enten Fordeel eller Ære, og overalt, hvor det paa nogen Maade er dem muligt, besætte de første især med Førerne og de sidste ogsaa med 'Fuldtrøe' ... Paa Rigsdagen og i Brandkasser, ved Valg af Statsrevisorer og af Comiteer, af Domaine-Taxatorer og Bibliothekarer, – overalt, hvor de have havt Noget at sige, har intet Hensyn kunnet opveie Hovedformaalet: at belønne sig selv og deres Venner ...«

I Schacks øjne var ministeriets vigtigste allierede og støtter *de europæiske stormagter* – og *Bondevennerne*.

Tonen var også blevet skarpere i selve folketingsdebatten. F.eks. angreb Schack ved en lejlighed smudsbladene, hvilket Balth. Christensen kommenterede med, at »af alle Medlemmer heri Salen er den ærede Taler den, der mindst skulde bruge Prædikater som 'smudsig' – –.«

Sidste samling

Schack: Turde jeg spørge, hvorfor jeg mindst skulde bruge dem?

B. Christensen: Jeg skal overlade Taleren selv at forklare sig det.

Schack: Ja, det er virkelig ikke tilstrækkeligt; jeg troer, jeg maa opfordre den ærede Taler til en nøiere Udtalelse.

B. Christensen: Dertil finder jeg mig ikke beføjet.

Schack: Ja, saa maa jeg opfordre den ærede Formand til at udtale, om han finder det passende at henkaste en saadan Beskyldning som den, at jeg mindst af Alle (B. Christensen: heri Salen!) skulde være berettiget til at tale om Smudsig-hed og Smudsblade.

Formanden: Jeg kan ikke finde denne Udtalelse tilbørlig.

RT 1852/53.4².378 f.

Schack havde oprindelig også – om end noget tøvende – undsagt både *Bang* og *Scheel*. Hvor meget man end kunde anerkende Bangs øvrige fortjenester, kunne han »ikke være nogen sikker Støtte« – (»den ærede Indenrigsminister, – hvem vi vistnok kunde ønske som Indenrigs-, men ikke som Minister«). Heller ikke Scheel synes »at kunne gjøre Krav paa nogen særlig Tiltro« (RT 1851.3.5153 f). Da det afsluttende opgør med ministeriet Bluhme kom i maj 1853, var Bang og Simony blevet tvunget ud af regeringen, og Scheel havde kun modstræbende ladet sig overtale til at blive som justitsminister. Schack fremhævede i 'Rigsdagen og Ministeriet', at Bluhme ved at opløse rigsdagen havde »fjernet tvende af de tre Ministre, til hvem den intelligente – det vil sige: den dannede, dygtige og indsigtsfulde Deel af alle Classer i Folket endnu havde nogen *Tro*.«

De nævnte ministre havde anset det for »umuligt, længer at føie sig efter de holsteenske Grever, Reventlow-Criminils og Carl Moltkes Villie. Disse Herrer og deres Medforbundne, Bluhme og Spønneck og Hansen og Bille, dem er det ikke faldet ind at give Slip paa den Magt, de have faaet, for at overlade andre Mænd, – hvem man, for at bruge Bluhmes Ord, vilde *tro*e, – at tilveie-

bringe Overenskomst mellem Regjeringen og Folkets Repræsentanter.«

A. S. Ørsted

Efter opløsningen af begge rigsdagens ting i april 1853 overtog A. S. Ørsted portefeuillerne som indenrigsminister og kirke- og undervisningsminister. Ministeriet Ørsted var dannet den 21. april, og ministerskiftet betød øjensynlig en yderligere svingning i konservativ retning.

Ørsted anses for Danmarks største jurist nogensinde. Hans retsvidenskabelige forfatterskab, der navnlig danner grundlag for denne bedømmelse, hidrører fra de første tiår af det 19. århundrede. Hans juridiske værker er blevet flittigt påberåbt, og de analyseres stadig af retshistorikerne, se senest Ditlev Tamm: *Fra 'Lovkyndighed' til 'Retsvidenskab'* (1976).

Politisk stod Ørsted som repræsentant for enevældens absolutistiske statsordning. Han var modstander af grundloven, jfr. 'Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og en Valglov' (1849), og han var forkæmper for en helstatspolitik, jfr. 'For den danske Stats Opretholdelse i dens Helhed' (1850).

Schacks vurdering af Ørsted er sikkert ganske karakteristisk for de følelser, som den unge jurist i midten af det 19. århundrede naturligt måtte nære for den 70-årige stats- og videnskabsmand. I artiklen om aristokratiet på rigsdagen i ugebladet havde Schack i rubrumet 'embedsaristokratiet' skrevet om Ørsted og Mynster. De var både statens gamle mestre og nationens berømte mænd. Han havde fundet det opløftende at møde de to, hvis navne altid var blevet omtalt »som National Eiendom«, men ved tanken om dem som Chr. VIII's høje embedsmænd »saa tabte Dioskurerne rigtig nok deres Glands.« Men i sammenligning med Algreen-Ussings »kunstlede Ro« fandt Schack grund til at fremhæve Ørsteds »oprigtige og meddelende Iver.« Om hans deltagelse i rigsforsamlingen hed det: »Ørsted kunde slet ikke forstaae den nyere Tid, slet ikke gaae ind paa den, hans Forslag var bestandig gamle Lapper paa en ny Kjole.« Samtidig: »Ingen var mere uafbrudt tilstede« – i

Sidste samling

»denne oprigtige Deltagelse bestaaer hans Hovedfortjeneste, thi det Bidrag, han gav til selve Sagernes Behandling, var og kunde ikke være af synderlig Betydenhed paa en i 1848-49 grundlovgivende Rigsdag« ('1848' sp. 174-76).

Konfronteret med kendsgerningen at Ørsted dannede regering i april 1853, måtte Schacks sympati for »Gamle Anders«, som han kaldte ham, vige for hans betænkeligheder. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af 'Rigsdagen og Ministeriet': Bang og Simony var trådt ud. »Og hvem har Ministeriet nu taget i deres Sted? – Ørsted: – den 75aarige Olding, hvem hans egne Meningsfæller i Rigsdagen, da de for nogle Maaneder siden kunde besætte hele Arvelovs-Udvalget, ikke vilde forunde een Plads af 25 ...

Medens Landets Vælgere nu vistnok i særdeles Meget ere uenige, tør man dog maaskee antage, at det overveiende Flertal er enigt om: at ville bevare Grundloven; – at ville udvikle den ved maadeholdne Reformer; – og at ville modarbejde Tilværelsen af et Schleswigholstein.

Hvilken Borgen giver nu Ørsteds Navn i disse tre Henseender?»

Schacks svar lød: *Ingen!*

»Hvad Grundloven angaaer, da var Ørsted, som Medlem af den Rigsdag, der vedtog den, næsten imod ethvert af dens Hovedprinciper: tilsidst stemte han Nei til hele Grundloven, og nedlagde en Art Protest imod den.

Om Ørsteds Forhold til de indre Reformer kan man, hvis man ikke allerede kjender det, faae et temmelig klart Begreb ved blot at eftersee Afstemningerne i Landstinget. Han har været en Modstander af næsten alle de vigtigere Reformer, der i de sidste 3 Aar ere foretagne, og ikke mindst af dem, der have henhørt under de Ministerier, han nu selv beklæder.

Hvad endelig det tredie Punkt angaaer, da er Ørsted, som bekjendt, den af alle nulevende Danske, der er bleven mest rost af Schleswigholsteinerne; og hvorvel vi naturligvis ikke betvivle, at han har handlet efter sin Overbevisning, er der

vistnok ogsaa faa Danske, der have virket Saameget for et Schleswigholstein. Han var en af dem, som i 1834 bidrog væsentlig til at opstille de to Hertugdømmer som een Enhed, i Modsætning til Kongeriget som en anden, ved Hjælp af Stænderinstitutionens falske Organisation samt den fælleds Regjering og Overappellationsret for Hertugdømmerne; – da den schleswigholsteinske Majoritet forbød P. H. Lorenzen at tale Dansk i de slesvigske Stænder, billigede Ørsted dette Forbud, og udtalte sig overhovedet dengang i de viborgske Stænder paa den allermærkeligste Maade; – da Prindsen af Noer skulde være Statholder i Hertugdømmerne, og Ministrene O. Moltke og Krabbe-Carisius derfor toge Afsked: saa indtraadte derimod Ørsted i Ministeriet tillige med Reventlow-Criminil, hvis Politik han, som bekjendt, ogsaa i den sidste Tid med stor Varme har forsvaret; – og da endelig Christian den 8des Fælledsforfatning skulde udarbejdes, da var han en af dem som deltog deri og bidrog til Udkastet af 28de Januar 1848, ifølge hvilket Hertugdømmernes 800.000 Indbyggere skulde repræsenteres lige med Kongerigets 1.300.000.« –

»Og de Grundsætninger, Ørsted tidligere har forsvaret, dem har han ikke opgivet; endnu i de sidste Aar, ja i de sidste Dage har han udtalt sig i samme Aand, hvori han før 1848 virkede.« Schacks reaktion på ministeriet Ørsted var velovervejet i forhold til Fædrelandets voldsomme udfald den 21. og 23. april 1853 mod »den udmærkede Lærde, – den middelmaadige Statsmand«; »den livstrætte Olding, forstenet i redningsløs Selvforgudelse.«

Ørsteds aprilministerium varede i 600 dage indtil 12. december 1854. Dets sammensætning var stort set uændret. Ørsted overtog ved Scheels sygdom i maj 1854 justitsministeriet og afgav omtrent samtidig indenrigsministerposten til F. Tillisch.

Der blev afholdt valg til rigsdagen i maj-juni 1853. Valgdeltagelsen var meget ringe, især ved folketingsvalget, hvor kun 25% af vælgerne stemte. Den manglende tillid til lederne blev yderligere

Sidste samling

forstærket ved, at et stort antal af oppositionens rigsdagsmænd, deriblandt nogle af de mest fremtrædende, nægtede at modtage genvalg. Andre ombyttede som Clausen, Larsen og Madvig folketingen med det fredeligere landsting.

Schack havde i skriftet 'Rigsdagen og Ministeriet No. 2', der blev hans epilog som aktiv politiker, opremset ministrene i regeringen Ørsted og derefter henstillet »til Folket enten at vælge Mænd, der ubetinget ville underkaste sig de nævnte Ministre, eller Mænd, som med Alvor ville prøve deres Forslag, og da ikke blot have Mod til at sige Ja, men ogsaa, om saa er fornødent, til at sige Nei.«

Men i befolkningen herskede der modløshed.
»Det nye Folketing er skrækkeligt at see og høre,« konstaterer Andræ i juli 1853: Landstinget »er ogsaa forfærdeligt.«

Schack var ikke længere med.

Embedsmændene

Ministertyranni var en betegnelse, som i datiden blev anvendt om både ministeriet Bluhme og ministeriet Ørsted. Prædikatet gjaldt navnlig den hårde kurs, der blev fulgt overfor embedsmændene, hvad enten de deltog aktivt i politik eller ej. De aktive var dog særlig udsatte. Embedsmændene udgjorde kernen i den nationalliberale opposition, og det kunne for dem blive et valg mellem embedet og rigsdagsmandatet.

Både Bluhme og Ørsted blev støttet varmt i denne politik af Bondevennerne, der gerne gjorde fælles sag med de ultrakonservative i *kampen mod professorerne og præsterne*. Bindeleddet mellem højre og venstre måtte i høj grad blive – og blev – Tscherning. Han var stadig den, der nød størst tillid i partiet, og den der i det hele taget »gjaldt mest«, og han – 'Universalgeniet' – havde forlængst gennemskuet, at der kun var »Humbug« i embedsmændenes store pakker med sagsakter. Ligesom den gamle græske fysiker kun forlangte et støttepunkt for at kunne bevæge jorden, således forlangte obersten kun et vist antal underofficerer

og et vist tidsrum for at besørge en hvilken som helst gren af administrationen. (Dagbladet 25. november 1853). »Synet af en Herredsfoged, Præst, examineret Læge, end sige en Professor, lader let paa ham og 'Partiet' at gøre samme Virkning, som det røde Klæde, holdt for Tyren« (A. L. C. de Coninck).

Alle forudsætninger for en *hetz* mod embedsmændene, såvel de over- som de underordnede, var til stede – og havde længe været det. Perioden var præget af overgreb. Geheimearkivar Wegener, der havde talt ministeriet Bluhme midt imod i arvesagen, var sat under tiltale af generalfiskalen. I valgagitationen efter folketingets opløsning i februar 1853 benyttede regeringen embedsmændene, navnlig fra told-, post- og forstvæsenet, der alle sorterede under finansministeren (Sponneck). De fik tilhold om at støtte ministeriets politik ved valgene, og postmestrene modtog befaling om at omdele Bondevennernes agitationsskrift 'den ny blaa Bog' til samtlige blades – også de nationalliberales – postabonnenter. Kort forinden var det blevet de samme embedsmænd forbudt at omdele en oppositionel pjece.

Der er ingen tvivl om, at tjenestebefalinger af denne art i dag vil blive anset for ulovlige, og der er ingen lydighedspligt. Allerede dengang var reaktionen voldsom. Der blev talt om bedragerier, pligtovertrædelse og groft misbrug af embedsmyndigheden.

Allerede i rigsforsamlingen havde Schack haft sine bange anelser, ovf. s. 85 f. Deres berettigelse var hurtigt blevet bekræftet. Han stillede nu spørgsmål i sit skrift om rigsdagen og ministeriet: »virkede ikke Ministrene for Tschernings Valg i Lyngby? forbød ikke specielt Finantsministeren sine underordnede Embedsmænd at virke og stemme for Kayser? fik Postmestrene, der jo ogsaa henhøre under Finantsministeriet, ikke særlig Ordre til at uddele Bondevennernes 'ny blaa Bog', der først kom ud som Tillæg til 'Almuevennen'?« m.v. Han fortsatte: »Vi berørte, at Embedsmænd have faaet Tilhold om at arbeide for Valget af Bondevennernes Candidater: det er bekjendt nok, at Regjeringen ogsaa paa andre Maader har misbrugt sin Myndighed over Embedsmændene.« Schack refererede til sagerne vedrørende Bauditz og Schovelin, som »fik

Sidste samling

Underretning om, at de vilde blive afskedigede, naar de stemte imod Regjeringen.« Premierløjtnant W. G. O. Bauditz fik i forbindelse med sin afskedsansøgning i december 1852 tilbudt stillingen som baneingeniør ved den sydslesvigske bane, hvorved han bragtes på afstand af de politiske begivenheder. Ingeniørkaptajn J. Schovelin fik i 1853 en advarsel af krigsminister Hansen for sin oppositionelle holdning i udskrivningssagen. Da han blev beordret til at overtage chaussé-inspektoratet i Lauenborg, tog han sin afsked.

Schack kommenterede regeringens forhold til embedsmændene: »Som bekendt har Grundloven med stor Omhu søgt at sikkre de Embedsmænds Uafhængighed, der tillige ere Rigsdagsmænd: disse Bestemmelser have altid været Tscherning og Bondevenerne en Torn i Øjet; og man kan ikke undre sig over, at de nære Hengivenhed for Hr. Grev Sponneck, der med saa stor Lethed forstaaer at hjælpe dem af med Lovbestemmelser der ere dem ubehagelige.«

De politisk begrundede angreb på embedsmændene fortsatte. Et markant eksempel er Wegener-sagen. Generalfiskalens tiltalerejsning mod gehejmearkivaren var afsluttet med Højesterets frifindelse i januar 1854. Desuagtet krævede ministeriet Ørsted hans afsked. Det blev dog kun til en alvorlig irettesættelse ved rskr. 3. februar 1854.

Kongen havde »taget under Overveielse, om der ikke, efter den Maade, hvorpaa han, sine Embedsforhold uagtet, var traadt frem for at forhindre en for Vort Monarkies Velfærd høist vigtig Foranstaltning, maatte være Anledning for Os til at benytte den Os efter Danmarks Grundlov, Artikel 22, tilkommende Berettigelse til at entledige ham fra de ham betroede Embeder.

Vi have imidlertid, efter Omstændighederne, bestemt Os til ikke at gjøre Brug af denne Ret, men allernaadigst at beholde ham i Vor Tjeneste, dog at Vor Minister for Kirke- og Underviisningsvæsenet har at tilkjendegive ham Vort allerhøieste

Mishag med ovennævnte hans Fremgangsmaade samt alvorligen advare ham om ikke i Fremtiden at tilsidesætte de Hensyn, han er Os og Vor Regjering skyldig. Iøvrigt ville Vi, at dette Vort allerhøieste Reskript offentliggjøres i Departementstidende. Dermed skeer Vor Villie. Befalende Dig Gud!»

Der blev også truffet afgørelser, der var udtryk for politisk favoritisme. Martensens udnævnelse til biskop over Sjællands stift blev gennemtruffet af kirke- og undervisningsminister Ørsted i april 1854. H. N. Clausen, der ikke fik embedet, var den ældste teologiske professor, men tillige en ledende skikkelse i de nationalliberales kreds. »Vi har maattet tage det med Staalhandsker« (Ørsted).

På samme tid eksekveredes de opsigtsvækkende afskedigelser af Andræ, Hall og Monrad, der havde givet udtryk for mistillid til ministeriet. Krigsminister Hansen afskedigede Hall, der var generalauditør, og Andræ der var oberstløjtnant og lærer ved den militære højskole. Ørsted afskedigede som kirkeminister Monrad fra embedet som biskop over Lolland-Falsters stift. Disse afskedigelsessager var i egentlig forstand politiske affærer.

Afslutning – »desillusion«

Lehmann havde været blandt de første, der tog konsekvensen af den politiske kursændring. Han undlod at stille op ved folketingsvalget i februar 1853. I maj var der endnu flere, der »tog Plads ved Bagagen i Stedet for i Fronten« (Dagbladet). Blandt dem, der ikke stillede op til folketingsvalget, var H. Hage, H. P. Hansen, Knuth, Monrad, Schack og Spandet. Hage og Monrad stillede dog senere op ved suppleringsvalg til folketinget og blev valgt.

Schack betonedes forud for valgene, at rigsdagens medlemmer ikke kunne have en sådan tillid til ministeriet Bluhme, at de, der i sig selv var imod arvesagen, kunne eller burde stemme for den, blot fordi ministeriet forsikrede, at den burde antages. Schacks dybe mistillid til regeringen støttede han på lutter »bekjendte og

Sidste samling

beviiste Kjendsgerninger.« Det var ikke mindst ministeriets forskellige former for misbrug af myndighed over embedsmændene, han sigtede til.

Hermed var der sat punktum for Schacks deltagelse i aktiv politik. Han havde tidligt erklæret, at han ikke var politiker, men den der iagttog. Han havde nu set tilstrækkeligt.

Hvad han senere konstaterede som udenforstående iagttager kunne kun bekræfte, at hans pessimisme og mistillid havde været velbegrundet. De politiske affærer, der kulminerede med afskedigelserne af Andræ, Hall og Monrad, resulterede i, at endnu flere trak sig tilbage fra aktiv politik. I sommeren 1854 nedlagde ikke færre end 21 embedsmænd, der hørte til oppositionen, deres rigsdagsmandater af frygt for at blive afskediget. Det gjaldt bl. a. V. J. Bjerring, der var universitetslektor i fransk. H. N. Clausen, der i april havde fået Ørsteds besked om, at ministeriet »vilde tabe al Holdning,« hvis Clausen blev udnævnt til biskop, valgte at trække sig tilbage fra landstinget og udgav sit skrift 'Til nærmere Forklaring angaaende min Udtrædelse af Rigsdagen'. Professorerne Larsen og Madvig var blandt dem, der fulgte ham.

H. E. Schack. *Daguerreotypi optaget ca. 1854.*
(*Sml. beskrivelsen i teksten s. 110*)

Lehmann udvældte Kånde
i Landstinget
ret. Denne udvælder Braun,
Lehmann gaar fra det, begynde
ikke op i Landstinget. Ma-
nuskriftet efteres, alt er
i Orden, der kendes Bred
efter Secretareren, Secretar-
en är ikke tilstede, han
anmodes at komme
mellom 2 og 3, da han
til den tid ikke er kom-
men mellem 7 og 8, det

Embedsmanden Schack

Forudsætninger – juristen

Schack blev i oktober 1854 sekretær i landstinget. Han havde tidligere i sin rigsdagsperiode fungeret som sekretær i flere af folketingets afdelinger, se RT 1851.XVI. I 1856 blev han ansat som sekretær hos konseilpræsidenten. Det var *P. G. Bang*. Han beholdt denne stilling under de følgende konseilpræsidenter Andræ og Hall indtil sin død i 1859. Hans forudsætninger for at bestride disse stillinger må navnlig søges i hans erfaringer som politiker, der er omtalt i det forudgående, og i hans baggrund som jurist.

Vi ved ikke noget videre om juristen Schack. Nogen juridisk afhandling i egentlig forstand skrev han aldrig, men artiklerne om trykkefrihed i 'Student Bladet' repræsenterer et tilløb (ovf. s. 56 f), ligesom der i ugebladet '1848' findes flere opsatser om juridiske emner. Et vist indtryk af Schack som jurist kan man tillige få ved at ty til forhandlingerne på rigsdagen, selvom udvekslingen af (objektive) juridiske synspunkter under en politisk debat må tages med visse forbehold.

Et par eksempler kan være belysende, når man således er opmærksom på, at mange udtalelser fra Schacks side, der har berøring med den juridiske problematik, kan være farvet af politiske eller i hvert fald retspolitiske overvejelser.

Med hensyn til de grundlæggende *juridiske formler* er Schack velbevandret. Det gælder begreber som hjemmel og lovbestemt ret, ligeledes velerhvervede rettigheder. Sondringen mellem juridiske og moralske pligter kendes og påberåbes. Det tilsvarende gælder sondringen mellem de lege ferenda og de lege lata: Enhver »der begynder at studere Retskyndighed lærer – at gøre Forskjel mellem hvad der *er* Ret og hvad der *burde være* Ret.« Det synes, »at selv Ikke-Jurister vel kunde opfatte, at herimellem er en Forskjel.« Ørsted burde også kende – i hvert fald vedkende sig – denne sondring(!) ('1848' sp. 145 f).

Embedsmanden Schack

Schacks standpunkt med hensyn til spørgsmålet om *domstolskontrol med loves grundlovmæssighed* er præget af hans faste overbevisning om lovgivningsorganets overlegenhed i forhold til den udøvende og den dømmende magt. I rigsforsamlingen fulgte han Tschernings linie: Dommerne kunne på grund af deres uddannelse »komme til at drive et Afguderi med Fortiden.« Efter grundlovens vedtagelse fastholdt han i ugebladet som »en farlig Anskuelse«, at lovgivningen skulle kunne tillægge de juridiske domstole »en anden Autoritet til at fungere som Censor over Kongen og Rigsdagen« ('1848' sp. 193). Samtidig var han på vagt overfor administrative beslutninger, der efter hans opfattelse var i strid med lov og grundlov, se f.eks. om en »aldeles grundlovsstridig« krigsministeriel beslutning ('1848' sp. 7 f., smh. 136). Han kunne ligeledes påpege, at en lov måtte anses for grundlovsstridig, f.eks. i forbindelse med ordningen af bagernæringen: »Der er endvidere foreslaet en Afgjørelse, som forekommer mig at være ikke blot mislig, men endogsaa grundlovsstridig,« RT 1850.1.2082. Domstolskontrol har for Schack næppe været en logisk konsekvens af grundlovsfortolkning. Selv fortolker han ufortrødent grundloven, og eksempelvis kan hans fortolkning af grundlovens bestemmelse om tingenes egen afgørelse af gyldigheden af deres medlemmers valg ikke overraske. De administrative autoriteter skulle blot fremme valgene uden hensyn til eventuelle indsigelser og protester. Afgørelsen lå hos det pågældende ting. Til bestemmelsen om *domstolenes kontrol med forvaltningen* (nugældende grundlov § 63) havde Schack under den foreløbige behandling en enkelt bemærkning: »Hvis Bestemmelser af den Art, som her foreligge, overhovedet skulle ind i Grundloven, forekommer det mig rigtigt, at en Bestemmelse som den, jeg skal tillade mig at anføre, ogsaa bliver optagen, nemlig at den, som i en mod ham af det Offentlige anlagt Sag erholder fuldstændig Frifindelse, kan fordre sig en Erstatning tilkjendt ved Dom. Det er vist et Principspørgsmaal, der er ligesaa rigtigt som det andet. Jeg skal endvidere tillade mig at forespørge Comiteens Minoritet, om den ved Ordene 'har troet sig krænket i sine borgerlige Rettigheder' derved har tænkt sig at

udelukke visse andre Rettigheder, som ikke skulde kunne komme under Domstolenes Behandling« (Rigsfors. 2473 f). Disse betragtninger vedrørende domstolskontrollen må ses på baggrund af, at det først på et væsentligt senere tidspunkt er blevet erkendt, at domstolsprøvelsen af forvaltningens afgørelser ikke er undergivet principielle indskrænkninger, ligesom tanken om et offentligretligt erstatningsansvar (udenfor ekspropriationsretten) først efterhånden har vundet mere almindelig tilslutning.

Retspolitisk farvede betragtninger fremsættes hyppigt. Schack kombinerede f.eks. sin overbevisning om lovgivningsmagtens almagt med en sikker fornemmelse af, at der var grænser for den statslige magtudøvelse. »Der er Forhold, som Staten skal erkjende, at den ikke skal gribe ind i,« fremhæver han under debatten om den religiøse opdragelse af børn i blandede ægteskaber og fortsætter: »De mest inderlige Forhold, de religiøse, Familieforholdene, dem bør den neppe blande sig i« (RT 1850.2.302).

Schack er tilhænger af, at lovgivningsmagten skal kunne gå vidt, når det drejer sig om *erstatningsfri indgreb* (i ejendomsretten), og han er på det bestemteste modstander af, at staten skal betale erstatning, når de almindelige erstatningsbetingelser ikke er opfyldt (billighedserstatning), RT 1850.1.3469 f.

Schack ser iøvrigt langt fra ukritisk på »det System, hvortil og-saa vor Lovgivning hører.«

Han er inde på spørgsmålet i forbindelse med en kritik af retspraksis i forskellige sagskategorier. Dommerne er ikke selv med deres bedste vilje istand til at skaffe den enkelte hans ret. Det skyldes, at systemet opstiller »en Del faste Sætninger, hvorunder alle Tilfælde skulle drages ind, og kom der end nok saa mange Omstændigheder til, som gjorde, at det enkelte Tilfælde i Virkeligheden ikke hørte hjemme der, hvor det hører hen efter Bogstaven, saa er Systemet dog ubevægeligt: Tilfældet skal ind under Reglen.« For at bøde herpå tages »en utallig Mængde Hensyn« og opnås en i andre henseender »højest skadelig Detail.« – »Midt i Troen paa sin

Embedsmanden Schack

ophøjede Ro og Værdighed er dette System saaledes i Virkeligheden idelig uretfærdigt og umoralsk, og det netop ved sin Stivhed og sin Fordring paa at omfatte og forudse Alt.« Det måtte iøvrigt skyldes ukendskab til de virkelige forhold, hvis man anså hårde og ubillige domme som noget sjældent forekommende. Men forklaringen på uvidenheden kunne være, at disse domme oftest traf »de saakaldte trøjeklædte Personer« ('1848' sp. 49 f).

Det er det eviggyldige modsætningsforhold mellem skøn og regel, Schack her slår ned på.

Eksempler på *juridisk fortolkning* kan ofte påvises i Schacks argumentation. Han fortolker f. eks. valgloven, og et medlem af tinget, der er uenig, udbryder »Jeg er ikke jurist« (RT 1853.4¹.665). Han fortolker begrebet »kvaksalveri« med henvisning til retspraksis, og frihedsmanden Hass, der var straffet flere gange for anvendelsen af homøopatiske metoder, udbrød: »Jeg er ikke jurist« (RT 1853.4¹.612).

Landstingssekretær

Schack blev, da rigsdagen trådte sammen 2. oktober 1854, konstitueret sekretær i landstinget. Han blev valgt 14. oktober, et par måneder før Ørsteds aprilministerium fra 1853 blev opløst og efterfulgtes af den regering, som P. G. Bang gav navn, indtil han definitivt opgav politik i forbindelse med en ministerkrise i oktober 1856.

Schack var med sin nye stilling ikke blot rykket ud af aktiv politik, men også flyttet fra det urolige folketing over i det roligere landsting. Det var i folketinget, med Hall som det samlende midtpunkt, at ministeriet Ørsteds fald forberedtes systematisk. Det brændende spørgsmål var fællesforfatningen, og Hall fik alles tilslutning til synspunktet: »Dersom det skulde være en Umulighed at komme til en Fællesforfatning, uden at tilintetgøre det

konstitutionelle Grundlag, hvorpaa det danske Folk staar, saa er Fællesforfatningen selv en Umulighed.«

Landstinget fulgte folketinget.

Ministeriet Ørsted faldt den 3. december 1854 på Frederiksborg. Ørsted handlede overilet og hidsigt overfor Fr. VII, der besindigt accepterede afskedsbegæringen og tilføjede: »Jeg håber dog, at d'hr. spiser suppen med mig til middag.« Efter en halv snes dages ministerkrise dannedes ministeriet Bang. P. G. Bang var selv premierminister og indenrigsminister, Andræ blev finansminister, Hall blev kultusminister og Simony justitsminister. Scheele, der havde skubbet stærkt til det hældende ministerium Ørsted, blev minister for Holsten og senere udenrigsminister.

Da Schack blev valgt til landstingssekretær, var højesteretsassessor *P. D. Bruun* tingets formand. Han havde bestridt posten siden 1849 og fortsatte til 1862. I rigsforsamlingen var det ham, der sammen med prokurator C. H. Jespersen fremsatte det forslag om et '1200-Rigsdaler Landsting', der sikrede grundloven (ovf. s. 89).

Schack har omtalt virksomheden i landstinget flere steder i sine Optegnelser 1856: »Landstinget er – en Skole med Skolebørn til Lehmann raaber: 'af megen Tale kommer Fortrydelse men Tavshed er sikker'.« Schack giver iøvrigt ikke udtryk for udelte begejstring for hverken Lehmann eller Monrad. Han finder dem »overlegne hver paa sin viis: Monrad: 'naa moer mig nu'! Lehmann som tier, naar man taler til ham om Ting af Vigtighed.«

Den daglige gerning i landstinget har ikke været præget af den dramatik, som Schack kendte fra folketinget. I optegnelserne er det fortrinsvis interne stridigheder og sammenstød der omtales.

F.eks. 24. februar 1856: »Lehmann udskjældt Højesteret i Landstinget. Denne udskjelder Bruun. Lehmann gaar fra det, begge ile op i Landstinget – det hele Nummer af Ti-

Embedsmanden Schack

denden skal omtrykkes, et advertisement i Bladene om de indløbende Feil. Bruun ønsker at Secretairen skal underskrive dette. Secretairen svarer nej, Bruun slukøret da jeg udtaler min Formening at Lehmann virkelig har sagt, hvad der staaer i Tidenden.

Bruun i det hele dybt rystet ved affairen. Derimod glad over, at han havde udbragt kongens Skaal med saa høj Stemme at man kunde høre en Deel af hvad han sagde ...«

Landstinget og dets præsident Bruun spillede i 1855-56 en særlig rolle udover den lovgivende funktion. Det var i forbindelse med *rigsretssagen* mod samtlige medlemmer af det afgåede ministerium Ørsted. Tiltalen gik ud på, at ministeriet havde afholdt ubetilgode udgifter til rustning under Krim-krigen. Desuden stod krigsminister Hansen tiltalt for bl.a. at have oprettet et dragonregiment på Fyn uden hjemmel (!).

I grundloven 1849 § 20 hed det: »Folketinget anklager, Rigsretten dømmer«. Rigsretten bestod af 16 medlemmer, hvoraf den ene halvdel valgtes af landstinget, den anden af Højesteret. P. D. Bruun blev – skønt assessor i Højesteret – valgt af landstinget, som også valgte Larsen, der blev rigsrettens formand. Højesteretsadvokat G. Brock var anklager. Højesteretsadvokat P. Salicath var forsvarer for Ørsted, Hansen og Bille, højesteretsadvokat G. Liebe for Bluhme, Spønneck, Scheel og Tillisch. Rigsrettens dom, der blev afsagt den 28. februar 1856, gik ud på frifindelse. Resultatet, hvis juridiske holdbarhed senere er blevet draget i tvivl, var en skuffelse for alle, der havde betragtet ministeriet Ørsteds grundlovskrænkelse som åbenbar. »De anklagede ere frie, men Højesteret er dømt,« skrev Fædrelandet, smh. Ørsted: 'Belysning af de med Hensyn til Rigsretsdommen af 28. Febr. 1856 paa Højesteret gjorte Angreb' (1856).

Ministeriet Bang udnævnte Larsen til justitiarius (præsident) i Højesteret. Udnævnelsen, der sættes i forbindelse med hans ledelse af *rigsretssagen*, ses som et udslag af *den politiske strøm-kæntring*, der fandt sted i 1855 og de følgende år. Den yngre nationalliberal

sindede embedsstands oprykning til de højere poster var ved at tage stærkere fart. Endnu i midten af halvtredserne blev Højesteret anset for et »paalideligt Bolværk for den gamle Konservatisme.« Men også retten begyndte nu »at blive Genstand for nationalliberale Invasioner« (Neergaard II s. 203). Ved loven af 8. marts 1856 blev det – mod dommernes protest og for første gang nogen sinde – pålagt Højesteret at angive grunden for dens domme, medmindre retten valgte offentlig votering, hvilket den i parentes bemærket aldrig gjorde. Nogle måneder senere fulgte udnævnelsen af I. E. Larsen til højesteretspræsident. Ved hans død allerede i november 1856 skrev Bille i Dagbladet: »Hvad Ørsted har udrettet for Præmisserne, det har Larsen udrettet for Konklusionen.«

Fællesforfatningen

Den vigtigste politiske begivenhed i 1855 var gennemførelsen af fællesforfatningen (for Danmark, Slesvig og Holsten). Udkastets hovedforfatter var *Andræ*, og Schack blev uundgåeligt impliceret i forfatningens tilblivelse. Hans medvirken kendes bl. a. fra Hansine Andræs dagbogsoptegnelser (I s. 23 f, 40).

Det var med blandede følelser, Schack deltog i dette arbejde, og i det hele taget måtte alene tanken om en fællesforfatning være ham imod, selvom ministeriet Bangs forslag i modsætning til Ørsteds ikke var absolutistisk, men kom til at hvile på *konstitutionelt* grundlag. Hans personlige mening kender vi fra et brev til Aug. Sohlman dateret 4. september 1856: »Iøvrigt er min Mening om Fællesforfatningen, at enhver saadan fra Begyndelsen af er bygget paa en grundfalsk og uholdbar Basis; men naar den skal prøves, hvad nu maa ansees nødvendigt, saa troer jeg ikke, den kan blive bedre i Hovedpunkterne end den nærværende, hvorvel der i sig selv kan være særdeles Meget at indvende imod den. At forkaste den ville blot være at skaffe Ørsted og Hansen – og med dem et endnu værre Forhold end før – tilbage ...«

Så vidt Schacks personlige mening, som ikke kan overraske i betragtning af, at han for kun fem-seks år siden var gået ind for

Embedsmanden Schack

et 'Danmark til Danskhedens Grændse'. Officielt gik han i brechen for fællesforfatningen med skriftet 'Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkastet', et kampskrift på 40 sider.

Med brevet til Sohlman in mente kan man spørge, om ikke forsvaret for fællesforfatningen og argumentationen for Slesvigs deling i virkeligheden udsprang af beslægtede hensigtsmæssighedsbetragtninger. Det var både i 1849 og i 1855 overvejelser af, hvad der måtte anses for det mest formålstjenlige, der fik Schack til at skrive. Når skrifterne blev så vidt forskellige, var det i mindre grad Schack end tiderne, der var forandret. I 1855 var det truslen indefra – personificeret i Ørsted og Hansen – der udløste Schacks reaktion. I 1849 havde det været truslen udefra. I det tidligere brev til Sohlman af 9. januar 1849 bemærkede Schack, at han måske ikke ville have udgivet skriftet, hvis han ikke vidste, at der var grund til at frygte et åbenbart eller skjult Slesvig-Holsten, medmindre der skete en deling af Slesvig (ovf. s. 66).

Ved fællesforfatningen oprettedes et rigsråd, der i forening med Kongen fik besluttende myndighed i lovgivningen om fællesanliggender. Rigsrådet bestod af medlemmer, der dels var kongevalgte og dels valgt ved umiddelbare valg. Valgretsaldere var 25 år, men den stærkt indskrænkede valgret var betinget af en direkte skat til staten eller kommunen af 200 rbd. eller en årlig indtægt af 1200 rbd., smh. '1200-Rigsdaler Landstinget'.

Schack behandlede i skriftet om forfatningsudkastet bl.a. de nævnte bestemmelser. Kendskabet til hans holdning i den grundlovgivende rigsforsamling må navnlig skærpe interessen for hans bemærkninger til *valgretten*. Det er åbenbart, at Schack her balancerer på en knivsæg, og man kan ikke være i tvivl om, at det er Schack i 1855 og ikke i 1849, der argumenterer.

»Hvorvidt den Indskrænkning i Valgretten, som er bestemt med Hensyn til de directe Valg, er gavnlig eller skadelig, kan det neppe nytte vidtløftig at undersøge: de Fleste ville allerede herom have dannet sig en Mening, ligesom dette Forhold ogsaa i sig selv hører til dem, der paa en Maade ere

lettest at overse. — — — Som en Grund for den høie Census er saaledes forudsat Ønsket om at forene de Classer, der hidtil have været misfornøiede med den forandrede Tingenes Orden, og derfor saavidt mulig stillet sig imod eller udenfor denne. — — — Imidlertid er intet Land saa rigt, at det uden føleligt Tab kan undvære nogen af sine Samfundsklasser, og der er ingen Tvivl om, at vort Land ogsaa vilde spore skadelige Følger af en vedblivende Misfornøielse hos det, man kan kalde vort Penge- og Godsaristokratie. Vil dette derfor nu gribe Leiligheden til at opgive den uheldige Position, det hidtil har indtaget, og med god Villie slutte sig til Danmarks Udvikling baade i Rigsraadet og paa Rigsdagen, saa vilde dette unægtelig være en virkelig Vinding, størst for Vedkommende selv, men heller ikke ringe for Landet« (a.st. s. 21 f).

Det kan ikke overraske, at ogsaa indlægget om den indskrænkede valgret fik en drejning i retning af *Bondevennerne*. Schack erindrede om, »at de, som paa Rigsdagen modstode det forrige Ministeriums Overgreb, netop væsentlig var dem, som havde over 1200 Rdl.: medens Bondevennerne understøttede alle Ministeriets Anfald paa Friheden, saalænge indtil dette selv kastede dem fra sig, findes ingen 'Embedsmand med 1200 Rdl.' i hin truende Tid at have skiftet Farve eller forraadt Frihedens Sag, saa længe han beholdt sin Plads paa Rigsdagen.« Der må gøres »den allerstørste Forskjel paa to Ting; den ene: aldeles at udtræde af en Stilling; hvilket var det, adskillige Embedsmænd gjorde ifjor, — den anden: at blive i Stillingen, føie sig efter Magthaverne, og stemme for alt det Samme, man nylig fordømte; hvilket var det, alle Bondevennerne gjorde Aaret før ifjor.«

Det var i *folketinget*, der for alvor opstod tvivl om *fællesforfatningens skæbne*. Valgsystemet blev angrebet af bl. a. Tscherning, I. A. Hansen, Grundtvig og Barfod.

Det forsvar, som Monrad, H. Hage og Steen præsterede, var køligt og reserveret. De kritiserede i virkeligheden forslaget igennem

Embedsmanden Schack

på kryds og tværs. Et virkeligt forsvar førte kun ministrene selv, og det anses især for *Halls* fortjeneste, at forslaget gik igennem.

Den forudgående debat i *landstinget* havde ikke været synderlig bevæget. Lehmann gennemtrumfede mod Madvigs protest en udvalgsbehandling, der resulterede i en betænkning over fællesforfatningen. Pointen i betænkningen var Lehmanns: Vejen til Ejderen gå ikke længere over Kolding, men over Altona (Neergaard II s. 42 f).

Om valget til rigsdagen forud for fællesforfatningen skriver Hansine Andræ i dagbogen: »Egede var saagodtsom den Eneste, der gjorde noget, og han er jo ikke just blandt de meget active« (I s. 48).

Den 2. oktober 1855 udstedte Kongen forfatningslov for det danske monarkis fællesanliggender. Den danske rigsdags myndighed var herefter strengt indskrænket til kongerigets særlige anliggender. En samtidig iagttager udtalte om den første ordinære rigsdagssamling efter fællesforfatningen, at man var »tilmode, som naar man i en hel Uge har været til Gilde og saa om Lørdagen pludselig gaar over til Vandgrød og Klipfisk.«

Sekretær hos konseilpræsidenten

P. G. Bang blev den første konseilpræsident efter fællesforfatningen, og Schack blev ansat som hans sekretær i februar 1856. Sekretæren bistod ved bestridelsen af konseilpræsidentens forretninger, bl. a. forfatningsforholdenes ordning, kgl. proklamationer og udtalelser af politisk indhold.

Det er sagt om *Bang*, kendt fra stænderforsamlingen for sit »Noget maa gøres«, at han »trak for to overalt, hvor han blev spændt for«, og karakteristikken passer ganske godt til Schacks beskrivelse af sin chef, der havde ladet sig »spænde for« af mange og havde måttet betale prisen derfor.

Bang var, skriver Schack i Optegnelser (1856), »ærgerlig over ei valgt til Rigsraad, omtaler til mig de tre Partier: 'Grund-

eiernerne vrede paa mig ogsaa fordi de veed, at jeg tilligemed Scheel(e) holdt det nærværende Ministerium sammen og ilive. De liberale har jo altid stikket paa mig' (Indvending fra mig). 'Ja de vil nok ha at jeg skal trække for dem, men ellers bryder de dem kun lidt om mig – Bondevennerne var jo engang mine Venner og hade de været det endnu var jeg nok bleven valgt i Folketinget, thi paa en Maade er det de allertroeste' ...« (7. februar 1856).

Scheele var udenrigsminister samt minister for Holsten og Lauenborg, og Bangs regering skyldtes i høj grad hans initiativ. Bangs udtalelse om Bondevennerne som »de allertroeste« må ses på baggrund af hans utrættelige virksomhed som indenrigsminister for at få gennemført *fæsteafløsningssagen*. Det var hans livssag, som indledtes med nedsættelsen af landbokommissionen i 1849, men som han aldrig fik gennemført på en måde, der tilfredsstillede ham. »Er der noget, som for Alvor bringer mig til at vige fra denne Plads, saa er det denne Sag,« udtalte han i rigsdagssamlingen 1855-56. Han havde krævet tvangsafløsning, og der havde fra først til sidst været betydelig modstand fra højrefløjen, der opfattede fæsteafløsningen som et indgreb i ejendomsretten.

Se om »det Uretfærdige, Ubillige og Fordærvelige i denne Indgriben«, Ørsted: Til Belysning af Fæstesagen med særdeles Hensyn til den paa sidste Rigsdag angaaende Samme tagne Beslutning (1856). Der tales her om Larsen og Bang – »den Forestilling, de have gjort sig om den frygtelige Magt, som det under Navn af Bondevennerne bekjendte Parti havde erhvervet, og den dertil støttede Tanke, at det for Statens Ro var nødvendigt at komme dem imøde ved Indrømmelser, som kunde føre til en taalelig Udjævning.«

Bang trådte tilbage i oktober 1856. Andræ overtog modstræbende posten som konseilpræsident. Schack fulgte med som sekretær.

Embedsmanden Schack

Andræ er blevet karakteriseret (eller karikeret!) som »en matematiker, foret med en militær; han har ret, det er nr. 1, nr. 2: han vil lystres« (Vilh. Topsøe). Traditionen med torsdagsaftenerne og adskillige breve vidner om, at svogrene *Andræ* og *Schack* personlig stod hinanden ganske nær. Det kan imidlertid ikke undre, at også *Schack* var omfattet af *Andræs* mere professionelle skepsis, der tilsyneladende gjaldt alt og alle. »*Andræ* ikke rigtig fornøiet med *Egede* som Sekretær – han kan ikke rigtig stole paa hans Ekspeditions Nøjagtighed,« skriver *Hansine Andræ* i dagbogen november 1856 (II s. 133).

Andræ stod i modsætningsforhold til mange, bl.a. *Bang* og *Scheele*. Et tilbagevendende stridsspørgsmål mellem *Andræ* og *Hall* var en ministerpost til *Monrad*. »¹/₂ vilde især have *Monrad*, skyder alle andre, som nævnes tilside – *Carl* senere da jeg alene med ham: Han og *Monrad* under ingen Omstændigheder sammen«, Optegnelser (1856). *Krieger* talte om deres »gjensidige cordiale Uvillie.«

Andræ beholdt som konseilpræsident finansministeriet. Finanslovsdebatten 1856/57 var præget af udfald – navnlig fra *Tschernings* side – mod *Andræ* og indenrigsministeren *Krieger*. Pressen havde forud for debatten beskyldt *Andræ* for at have ladet kongerigets kasse betale ca. 800.000 rbd. for meget til monarkiet. Dette havde hverken været hjemlet i forfatningen eller fornuften, og det var en tråd, som *Tscherning* tog op, samtidig med at han rettede de sædvanlige angreb mod bevillinger til kulturelle formål. Der var andre, højere formål end de såkaldte videnskabelige og kunstneriske. Befolkningen kunne hverken »fødes med Teaterspil eller Bogsamlinger.«

Andræ tog i landstinget til genmæle med hensyn til spørgsmålet om de 800.000 rbd.ers rette postering. Han betonedede, at han ikke talte som finansminister, men som landstingsmand. Når han krøb i skjul som finansminister, skyldes det ifølge Alb. Olsen sikkert ikke manglende mod til at træde frem, men uenighed om det omstridte spørgsmål indenfor selve regeringen (s. 216).

Andræ beholdt kun posten som konseilpræsident indtil maj

1857, hvor en ministerkrise resulterede i, at *Hall* på Andræs opfordring overtog posten.

Schack, der var konstitueret i Lehmanns stilling som amtmand i Vejle, fulgte ministerkrisen i Dagbladet. Han skrev i påsken til Andræ om sine indtryk og meninger, og det er tydeligt, at han nu for alvor har lagt en *distance* til den politiske skueplads, se Vejlebrevet 14.4.1857, ndf. s. 249 f. Schack ser på det hele politiske spil med en vis ophøjethed, og de senere års stadig mere bidske udfald mod politiske modstandere er afløst af mere humoristisk-satiriske kommentarer til modstandere såvel som tilhængere af den nationalliberale politik, f.eks. skriver han om Halls »humoristiske Michaels-Physiognomi (jeg tør ikke sige Ræve-Fjæs, – hvis han skulde vedblive at være Minister)« og slutter brevet med et PS: »Blot Eet maa jeg nødvendig og uomgængelig udraabe: For Guds Skyld ikke Bluhme.« Schack har antagelig her det største glimt i øjet, han nogensinde har haft, når han har talt eller skrevet om Bluhme og konsorter.

Det blev Hall, og Andræ fortsatte som finansminister. Ved årets slutning var han så upopulær som vel muligt, bl.a. på grund af den europæiske pengekrise. 'Flyveposten' foreslog ham at søge ansættelse ved Assistenshuset.

I foråret 1858 kom det til et (politisk) brud mellem Andræ og Hall, der ville ophæve fællesforfatningen for Holsten og Lauenborg. Af regeringens medlemmer var kun Krieger indstillet på at følge Andræ, og i så fald under forudsætning af, at denne ville overtage ledelsen tilligemed udenrigsministerposten. Andræ afslog og udtrådte af ministeriet samme dag, som beslutningen om ophævelse af fællesforfatningen blev truffet (7. juli 1858). Det gamle stridsspørgsmål om, hvorvidt Monrad skulle knyttes til regeringen, var medvirkende til, at Andræ bragte sin ministerielle løbebane til afslutning. »Han var« skriver Krieger, »ligesom Schack i høi Grad imod Monrads Indtræden –« (I s. 317).

I maj 1859 udnævntes Fenger til finansminister og Monrad til kulturminister, og det anses for de *nationalliberales kulmination* som toneangivende parti, at ministeriet Bang, Scheele, Andræ og

Embedsmanden Schack

Hall fra 1855 nu var blevet til ministeriet Hall, Krieger, Monrad og Fenger.

Schack blev i april 1859 af Hall sendt til Stockholm for at bane vejen for en svensk-dansk neutralitetspolitik. Han forhandlede både med kronprinsregenten og udenrigsministeren Manderström, men i maj afvist tanken om en fælles neutralitet fra svensk side. Schack fungerede endnu et par måneder som landstingssekretær og sekretær hos konseilpræsidenten.

Afslutning – afklaring

Der kan næppe herske tvivl om, at Schack inden sin død i 1859 var nået til en ganske betydelig afklaring i sit syn på den samfundsmæssige udvikling og tilstand i Danmark og i sit forhold til en række af hovedpersonerne i det politiske liv. »*Nærmest Venstre, senere Højre*« (Elberling II s. 19). Det er den korteste karakteristik, der er givet af Schacks politiske indsats. Karakteristikken rummer en kerne af sandhed, men må selvsagt blive udtryk for en kraftig forgrovn.

Da Schack opgav folketingsarbejdet i forsommeren 1853, var han givetvis desillusioneret. Nogle år senere var han kommet ovenpå og til klarhed. Han havde modtaget indtryk i rigeligt mål, men i de følgende år udkrystalliseredes de og fæstnede sig. I Optegnelserne skriver han 22. april 1856 om Andræs forundring over hans manglende interesse for at overvære en politisk debat: »Jeg undrer mig hos mig selv over den fuldkomne Ligegyldighed, hvorved jeg nu betragter alt saadant og den Mangel paa Respect jeg har for Discussion og Taler. Baade i Rigsraadet og i Ministeriet forekommer det mig ligesom Fanny, at de gaar omkring og taler og handler som vigtige Skolebørn.«

Det er værd at bemærke, at manuskriptet til Phantasterne fandt sin endelige form op gennem 1855-1857. Vejlebrevet fra foråret 1857 mere end antyder, hvordan politiske modstandere og forbundsfæller nu optræder side om side næsten som personer i en fiktiv fremstilling med rod i virkeligheden.

Schacks bog

Phantasterne

Romanen udkom i 1857, og reaktionen i kredsen omkring Schack kender vi fra søsterens dagbøger (III s. 31, 38). P. Vedel og Kr. Røvsing var for bogen, og tilsyneladende også Hall. Krieger synes at have været både for og imod. Andræ brød sig ikke videre om den. Til gengæld var Schack efter hans opfattelse fortræffelig til at skrive om politiske emner (især fællesforfatningen). »Een Ting paastaaer jeg som vis og afgjort: Du har et uforligneligt Talent som politisk Forfatter!« (brev af 16. juni 1859). Når der er sat spørgsmålstegn ved Andræ's andel i ophavsretten til Schacks skrift 'Om Slesvigs Deling' fra 1849 (ovf. s. 66 f), kan der derimod næppe herske tvivl om, at Schack med skriftet 'Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkaster' fra 1855 i høj grad optrådte som 'talerør' for Andræ (ovf. s. 135 f).

Det har været sædvanligt at skille romanskriveriet ud fra de politiske skrifter m.v., og med enkelte undtagelser har der været anlagt en ensidig skønlitterær vurdering. Det er imidlertid en nærliggende tanke, at det virkelige billede af forfatteren Schack forudsætter en sammensmeltning af den kunstneriske og den politiske funktion, i hvert fald at disse funktioner ses i sammenhæng.

Phantasternes tilblivelse kan henføres til den periode, som navnlig har været genstand for omtale i det forudgående, hvor der har været fremdraget nogle træk, der er med til at give et signalement af Schack som jurist og politiker.

Sammenhænge mellem Schacks juridisk-politiske virkelighed og hans bog må umiddelbart interessere. De mulige sammenfald mellem Schack selv og hans hovedpersoner forekommer mindre spændende, smh. ovf. s. 21 f.

Hans Hertel taler om de politisk-kulturkritiske kontekster, der antyder politiske indholdsstrukturer i romanen, som vi plejer at overse (s. 29).

Schacks bog

Hvad enten man imidlertid foretrækker at forstå, hvad Schack skrev og sagde på den ene eller den anden måde, står man sig sikkert ved i videst muligt omfang at lade udsagnene tale for sig selv. Det gælder i det mindre, hvor den småtskårne skarpsindighed lurer ('den vedel'ske familietradition'), og det gælder i den større sammenhæng, som F. C. Bornemann også havde en mening om, når han i indledningsforelæsningen (1840) hævdede, at kunstværket ikke er et resultat af den individuelle menneskeånds frie produktivitet, men af en i masserne sig udviklende almenbevidsthed.

Sammenhænge

I Phantasterne læser to af hovedpersonerne jura, og en række træk fra universitetsverdenen er indarbejdet i romanen, f.eks. en eksamensscene (ovf. s. 39). Heller ikke professor Algreen-Ussings »djærve ord« er glemt (ovf. s. 42), og der er træk fra de skandinaviske sammenkomster og studenterlivet i det hele taget. Conrads og Christians diskussion om, hvorvidt »Beslutning og Plan bør gaae forud for Arbejdet« (Ph. s. 315 f) havde været på programmet lige siden d'Angleterremødet i 1839, ovf. s. 34.

Undertiden benytter Schack i bogen de samme udtryk og vendinger som i de politiske debatter, f.eks. striden mellem sæbekælderfolkene på Graabrødretorv, ovf. s. 111 (se Arlaud s. 176 f om de rivaliserende kældre på torvet, indtil 1842 Ulfelds plads), og en række hverdagstemaer gennemspilles både i bogen og i de politiske skrifter, rigsdagstalerne mv., f.eks. ungdommens åndssløvende besøg hos conditoren med dertil hørende avislæsning: »Hos dette Slags Folk pleiede jeg nemlig ikke saa sjældent at komme, efterat jeg iøvrigt havde trukket mig tilbage fra Omgang med Menneskeheden. I de Samtaler, som her kunde forefalde, ligesom ogsaa i Læsning af Bladene, – især naar man sprang de kjedelige, 'ledende' Artikler over, var man nemlig aldrig nødt til saaledes at fordybe sig, at man derfor gav slip paa sig selv eller det, man egentlig havde paasinde: man kunde beholde dette ligesom *in*

B i d r a g

til

Begrundelsen af Rigsdagens Virksomhed.

Udgivne ved

„Femte Juni Foreningen“.

II.

Schacks politiske pjece fra 1852

Bang ærgerlig over
ei valgt til Rigsraad
omtaler ^{til mig} de tre Partier:
"Grundeierne vrede paa mig
uopsaa fordi de ved at
jeg tilligemed Scheel
holdt det nærværende
Ministerium sammen
agilitive. De Liberale
har jo altid spiklet
paa mig. ^{med} Indvending
for mig) "Ja de vil nok
na at jeg skal trække

*Fra Frederiksberg Bredegade hvor Phantasterne
blev afsluttet 1856-57*

Den 22de April

Carl yttre sin ~~foreendring~~ ^{foreendring} over
at ikke enhver, der paa nogen
Maade kan, gaar hen og hører
Discussionen om Scheel-Plafens
^{Indførelse} i Rigsraadet, og det
nægtet han (Carl) erkjender at
der er Tale om noget praktisk
Resultat. Jeg undrer mig hos
mig selv over den fuldkomne
Ugyldighed, hvormed jeg nu
betrakter alt jaadant og den
Mangel paa Respekt jeg har
for Discussion og Tale.

mente, medens man talte og læste med det ydre Jeg« (Ph. s. 267 f), smh. ndf. s. 203.

Tidens højstprioriterede idéer og tanker projiceres her og der i bogen ned på hverdagsplanet, f.eks. i scenen hvor Conrad Malcolm vil opleve offentlighedsprincippet i praksis, men løber panden mod råd- og domhusets port, ovf. s. 14. Det er måske heller ikke en tilfældighed, at det netop er 'Danmark, deiligst Vang og Vænge', Conrad »fløitede, for at sætte Mod i mig«, da han desperat gør stormkur på åben gade (Ph. s. 289). Det var med den sang, forsamlingen holdt mødet oppe i Casino om aftenen den 20. marts 1848, ovf. s. 68 f.

Phantasternes persongalleri har tydelige berøringspunkter med en række af tidens ledende politikere, men det er rigtigt, som Peter Ilsøe har gjort opmærksom på, at Schack former sin satire diskret (s. 195): Man skal derfor ikke være bange for i Knagenhjelm's tale på Bøgebjerg at søge efter anden model end Algreen-Ussing. Han sigter til Orla Lehmann (ovf. s. 19). Det er også Lehmann med det purrede hår, den skiftende udtryksmåde og de snurrige manerer, der ifølge Ilsøe genfindes i »Excellencen, der ikke er uden Storhed«, men også fra C. F. Hansen og Bluhme er der hentet træk til denne person (s. 201). Herudover er det nærliggende at pege på *P. G. Bang*, som Schack havde rig lejlighed til at studere nærmere i perioden som sekretær. Schacks optegnelser viser, at han også gjorde det, se ovf. s. 138 f, og det kan iøvrigt bemærkes, at de landboretlige sager, som behandles i Excellencens regie, henhørte til indenrigsminister Bangs ressort, og ligesom Excellencen, »naar den øvrige fine Verden var i Galla, hyppig mødte civilklædt, og da udtalte sin Foragt for alt Uniforms- og Liberi-Væsen« (Ph. s. 343), kunne Bang (ifølge Neergaard i DBL s. 117) til tider drive sin »Jævnhed til Yderligheder, som ikke stemmede med hans høje Stillingers Værdighed.«

Undertiden har der været tale om optrin i ministeriet, som Schack ikke blot har noteret til eget brug, men også omtalt så levende hos Andræs, at søsteren har gengivet dem næsten

Schacks bog

i diktatform i dagbogen, f.eks. 18. februar 1856: Egede var her idag og fortalte meget curieust om sine Begivenheder med Bang. Ved den allermindste Sag --- er der stort Raad. 'Hvordan skal vi nu gjøre det?' 'Ja, Deres Excellence, jeg mener saadan, det er den sædvanlige Formel.' 'Ja, er det vist? Dette er jo et andet Tilfælde, lad os faae Bauditz ind, - Bauditz!' Den samme Raadslagning. 'Lad os faae Blichfeldt, - Blichfeldt!'

Derpaa kommer endelig en eller anden Fyr med et Ærinde; han bliver ligeledes spurgt, og saaledes staae de ærede fem Herrer, til de alle ere aldeles vir, saa gaaer Bang, og derpaa hver især af de Andre, hvorpaa da Egede igjen sætter sig til Arbejde. En Time førend Bang har sagt, det skulle være færdigt, er han inde igjen: 'Gud, er det ikke færdigt? Det skulle accurat være den Tid, jeg sagde.' 'Ja, Deres Excellence, det skal være færdigt *før* den Tid, men det var først Kl. 2.' 'Nej nu maa jeg have det Altsammen, lad os selv skrive det!' Egede flyver da ind og tager det fra Afskriverne, Ministeren skriver, og de ser til. Forresten er han godmodig og rar (I s. 158).

Det bang'ske 'arbejdsklima' synes at have en del tilfælles med Excellencens.

»- Døren blev revent op, og vor høie Chef viste sig som et sandt Billede paa Hastværk, i fuldt Arbeide med at afdrage sin Overfrakke, og med Haaret endnu mere strittende end sædvanlig. 'Goddag, mine Herrer! Nu, hvad skal vi have for idag? ...' -- Til Arbeid, mine Herrer, til Arbeid!' Træt af at sidde stille giver Excellencen sig til at gå hastigt op og ned ad Gulvet, »men for det Meste blev han snart kjed af at gaae ene og opfordrede mig til at gaae med; naar jeg da undskyldte mig med, at jeg skulde føre Protocollen, svarede han: 'Aah hvad, det kan jo Conferentsraaden gjøre, kom nu bare her!' Og derpaa fore vi To frem og tilbage, hastigere og

hastigere, jo livligere Discussionen blev ...« — og »inden han gik, undlod han dog sjelden i en indtrængende Tone endnu at tilføie: 'Og kom saa endelig præcis imorgen, mine Herrer! ...' (Ph. s. 361 f: en skildring af et »af vore daglige Møder, til Bedste for dem, som ikke kjende det indre collegiale Liv«).

Schack giver en karakteristik af Excellencen, hvori han måske sammensmelter den arrogance, Lehmann kunne lægge for dagen, når man talte til ham om ting af vigtighed (ovf. s. 133), og den fortrolige konversation, Bang åbenbart indledte med sin sekretær på et forholdsvis tidligt tidspunkt (ovf. s. 138): »Mig behandlede han saaledes efter kort Tid for det Meste som Ligemand, ofte endog med en vis Fortrolighed, hvortil vort øvrige Bekjendskab ingenlunde kunde give mig Adkomst; undertiden derimod viste han sig meget overlegen, ignorerede ganske, at der var Nogen tilstede, og tyssede blot, naar man pligtskyldigst taledes til ham« (Ph. s. 344).

En række bidrag til beskrivelsen i Phantasterne af *Conferentsraaden* kan sikkert findes i de omtalte ministerielle embedsmænd Bauditz's og Blichfelds biografier; nærliggende som model er især pebersvenden Julius Theodor Vilhelm Bauditz (f. 1817), oprindelig knyttet til Danske kancelli, senere sekretær hos Bang som kgl. kommissarius i stænderforsamlingen og som konseilpræsident, tjenstgørende i indenrigsministeriets kommunekontor og 1855 chef for sekretariatet i min. for monarkiets fælles indre anliggender, kammerherre 1856, fg. departementschef i finansministeriet og chef for domænedepartementet 1857.

Vigtigere end påvisningen af eventuelle modeller for bogens personer er det selvsagt, at der i Phantasterne forekommer talrige vidnesbyrd om Schacks engagement i tidens politiske liv. I virkeligheden er det flere af temaerne fra rigsforsamlingen, folketinget og den følgende embedsmandsperiode, der gennemspilles med større og mindre variationer.

Schacks bog

Det er ikke tanken at uddybe disse sammenhænge nævneværdigt. Her skal blot nævnes eksempler, som tildels allerede har været berørt: Folkefesterne, vel at mærke de af dem hvor tonen og talerne var hulest, smh. P. Ilsøe s. 194 f om Bøgebjergmødet, titler og rang, som genstand for drengenes fantasiforestillinger, som ingen ende vil tage (Rantzau – Urne – Gyldenløve – Hvide – Galten – Oxe – Juel); Christian i redaktørens rolle – pressens magt, smh. P. Ilsøe s. 196 f om presseparodierne.

Et vidnesbyrd om at Schack tidligt har haft et godt øje til de mere opstyltede sider af folkefesterne findes i skriftet Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme (1848). Han vælger her ganske behændigt at betragte et alvorligt ment indlæg som en satire over »alle daarlige Folketaler og skvaldrende Agitationer.« Det er landsoverretsprokurator – senere højesteretsprokurator – Levinsen det gælder. Han har været blandt talerne i Hippodromen, og da han nu har lagt sine synspunkter frem i skriftlig form, anlægger Schack en æstetisk frem for en politisk målestok på skriftet – og har øjensynlig stor fornøjelse af det (se ndf. s. 164 f), f.eks. Levinsens appel: »Medborgere! Man opfordrer Eder –«; Schacks omskrivning: »Medborgere! Man opfodrer Eder (jfr. Jac. Baden: 'Vi opfodres').«

Schack citerer: »Jeg henstiller nu til Eder selv, om I ville høre, hvad jeg har at sige?«

(Vælgerne antages at meddele deres Samtykke).

»Da I med den Beredvillighed, som jeg intet Øjeblik har tvivlet paa at finde hos Eder, have samtykket i at høre mig – vil jeg nu forklare Eder –.«

Schack kommenterer: Da Forf. naturligvis sørger for, at Forklaringen ikke betyder Noget, ville vi springe den over.

I bogen fantaserer drengene med *Hof- og statskalenderen* foran sig. Christian vil være Breide, Greve af Rantzau til Skjoldnæsholm og Svenstrup, Comthur af den hvide Falk. Conrad vælger tre grevskaber med dertil hørende titler.

I rigsforsamlingen behandlede et forslag, hvorefter »enhver i lovgivningen til adel, titel og rang knyttet forret er afskaffet«. Hertil var knyttet forskellige mindretalsforslag, ændringsforslag og nye forslag.

Schack lagde i sagen ikke skjul på sin oprigtige mening om *adelskabet* og sin sympati for et forslag om, at adelen skulle op-høre med de dalevende adelspersoners død. Schacks betragtninger var tildels rettet mod Grundtvig, der bl. a. havde udtalt, at »den sande Adel er ædelmodig og blomstrer kun i Alt, hvad der er ædelt og Ære værd« (Rigsfors. 3233). Når Grundtvig fremhæver, at adelens væsen er æren og stoltheden, må Schack spørge, om det ikke er i strid netop mod æren at modtage en tilværelse, »som kun tillader at *hedde* Adel? Det er Noget, man tilstaaer Børn, at lade dem 'lege' at være, hvad de virkelig ikke ere« (Rigsfors. 3239), se indlægget ndf. s. 178 f.

Der er her betragtninger, som peger direkte mod bogen, hvor drengene altså ikke blot fantaserer sig til noget de ikke er, men hvor de tillige fantaserer sig til titler og rang, som i Schacks øjne i forvejen var fantasifastre.

Schack indtog en central plads i folketingets *presselovsdebat* i 1850, der resulterede i vedtagelsen af loven af 3. januar 1851 om pressens brug, smh. ovf. s. 100.

Det var under debatten vigtigt for Schack at pointere: »Pressen er en *offentlig* Magt; den henvender sig netop til Offentligheden, Almeenheden; men deri ligger ogsaa, at den efter sit Væsen ordentligviis kun har at gjøre med offentlige, almene Gjenstande: Naar den er, hvad den bør være, taler den altsaa til Offentligheden om offentlige Forhold,« RT 1850.2.1491.

I bogen forekommer scenen, hvor Christian meddeler sine to venner, at han har opgivet tanken om at blive cancellideputeret. Han vil være bladredaktør. »Det giver i Virkeligheden meget mere baade Indflydelse og Anseelse; man er da paa en Maade som Kongen selv, og der er ikke den Ting, hvori man ikke kan blande sig« (s. 208).

Schacks bog

Schack var ikke et øjeblik i tvivl om magtens eksistens. Det var for ham helt afgørende at få draget grænserne for dens udøvelse.

Han fortsatte sit indlæg i folketinget med at fremhæve: Men når pressen »offentligt behandler private Forhold, da forlader den sit egentlige Omraade, og Resultatet bliver da, at et Individ taler til en Del andre Individuer om individuelle Forhold. I saa Fald taber Pressen da det Krav paa overordentlig Humanitet og Hensyntagen fra Statens Side, som den ellers er berettiget til«, og han gentager: »Man siger, at Pressen er en Magt, jeg indrømmer det. Men den Del af Magten, der beror paa private Angreb, kan undværes –« (RT 1850.2.1587).

Schacks konklusion blev: »*Pressen skal vende sig til Offentligheden om offentlige Forhold, og gennem Sagens Drøftelse søge at faa Sandheden frem ...*«

Hovedsigte

Det er nærliggende at opfatte hovedsigtet med Schacks bog som en parafrase i både lyse og mørke toner over fantasteriet som et efter hans opfattelse gennemgående tema i datidens Danmark.

Schack rammer i virkeligheden ikke blot ud efter sin egen generation (og da slet ikke kun sig selv), men hangen til fantasteri findes hos den nye generation, ungdommen, ligesom mange af de ældre – de ledende politikere, samfundsstøtterne – handler og argumenterer på grundlag af illusioner.

Allerede i 1850 skrev Schack i ugebladet om dem i den yngre generation »hvis hele Væsen gaaer op i Lygtemænd, der hverken give sandt Lys eller Varme.« Mange »i hvem man saae Stof til en stor Mand, er efterhaanden bleven opløst til Intet blot ved Phantasteri« (ndf. s. 206).

Under forhandlingerne i rigsforsamlingen og folketinget og i pjecerne er det et gennemgående træk, at Schack stempler dette eller hint forslag eller argument som *fantasteri* og ophavsmanden, forslagsstilleren osv. som en *fantast*.

Schack går i rette med de politikere, som ikke giver vælgerne ren besked, men »opstille saa glimrende og forføriske Billeder for de Vedkommendes Phantasie, uagtet de dog paa Rigsdagen selv ville nøies med saa overordentlig meget mindre,« se ovf. s. 111 f. Han giver Tscherning drøje hug som partileder, thi i anliggender, der ikke angik landboforholdene, var Bondevennernes optræden særlig forvirret og principløs, idet »Tschernings Phantasier og Indfald her almindeligvis have afgivet den eneste styrende Regel, medens derhos den Indflydelse, som de fornuftigere Bønders Mening maaske dog stundom fik i Landbosagerne, her som oftest har maattet mangle.«

Det er ikke blot standpunkter og holdninger, Schack kan betegne som et udslag af fantasteri. Han advarer f.eks. også – under debatten om værnepligtsloven i 1849 – mod at »vedtage en Lov, som vi maae erkjende at være en Illusion; det ville være et daarligt Varsel for vor tilkommende Grundlov« (Rigsfors. 1173).

Der er en glidende overgang fra Schacks kritiske syn på fantasteriet til hans skepsis med hensyn til en argumentation, som støttes på abstrakte synspunkter uden rod i virkeligheden.

Han harcelerer f.eks. over påberåbelsen af 'Folkeaanden, den vaagnende Folkeaand' i forbindelse med spørgsmålet om skoledirektionernes ophævelse. »Vil man tale om slige almindelige Sager som Folkeaanden ved et Lovforslag om Skoledirectionerne, saa er der jo aldeles ingen Grændse for, hvor langt man kan gaae ud i Horizonten« (RT 1852/53.4¹.1332).

Schack kunne tale om ugrundet frygt for intriger og kabaler, Rigsfors. 1630, og han tog i det hele taget afstand fra forsøg på at mane spøgelse frem, således f.eks. i forbindelse med 'den europæiske Nødvendighed' (ovf. s. 114 f), som han nægtede at acceptere som en realitet. Under den samme (centrale) debat – se ndf. s. 240 f – formulerede Schack et væsentligt krav om at vedkende sig forholdene, som de virkelig var, og afvise den falske fremstilling og de besmykkende omstændigheder: »*Naar en Mand i det almindelige Liv har stillet sig et Ideal, et bestemt Formaal, og han bliver trængt derfra Skridt for Skridt, og tilsidst med revne Seil maa*

Schacks bog

*havne et heelt andet Sted hen, saa vilde det klæde ham meget ilde
og være et daarligt Tegn, om han nu vilde lade haant om det,
som han med sit Hjertes fulde Samtykke og al sin Energie havde
stillet sig som Maal.«*

Ende

Med dette ord slutter 'Phantasterne'.

Schacks eget liv fik ende den 20. juli 1859 på kurstedet Schlangensbad i Tyskland.

Om dødsårsagen skriver Valdemar Vedel: Lægerne kunne kun angive »Alderdom, Udslidthed«. Schack var da 39, og der er siden sat spørgsmålstegn ved den lakoniske dødsattest. Der er blevet peget på, at der i Taarnby kirkes begravelsesprotokol som dødsårsag er angivet »tæring«, altså med et andet udtryk – og forudsat, at diagnosen er rigtig – svindsot eller lungetuberkulose med den deraf følgende afkræftelse og afmagring (Dumreicher). Uden at tage konkret stilling til diagnosen har Ostenfeld definitivt fastslået: Den hævdvundne forestilling, at for tidlig alderdom og udslidthed var årsagen, savner ethvert grundlag.

Schack rejste ud i maj 1859, først til Sverige, senere Tyskland. C. St. A. Bille har i et brev af 19. oktober 1868 til Schacks søster Augusta omtalt sit sidste møde med ham: »Jeg mindes med dyb Vemod vor sidste Samtale; det var i Foraaret 1859 – jeg skulde om kort Tid holde Bryllup, han stod i Begreb med at tiltræde den Rejse, som han vidste og jeg anede vilde blive hans sidste, og jeg husker det Tonefald, hvormed han sagde til mig: »Farvel, De hjertelige Menneske! Gid Deres Liv maa holde for Dem hvad det lover!«

Fanny, som han rejste med, var naturligvis opmærksom på hans svagelighed. Egede er »yderst svag«, skriver hun hjem, men forøvrigt »ved ret godt Mod som altid.« Hun taler om hans »crisis«, og om at det jo ofte forekommer, »at saadan en crisis er til det Gode.« Det fremgår tydeligt af brevet, der er dateret 12. juli 1859 – og gengivet in extenso ndf. s. 252 f – at hun endnu en ugestid før døden indtraf ikke har forestillet sig, at enden var så nær forestående, eller at Schack overhovedet skulle dø. Det bekræftes bl.a. af, at hun skriver »her er mange rigtige søde Börn, gid vi kunde faa et af dem« – Egede og Fanny havde i 1858 mistet

Schacks bog

deres eneste barn, en datter, som døde tre år gammel af skarlagensfeber.

Schack var mat og afkræftet den 20. juli, men desuagtet indstillet på at underholde søsteren og svogeren, Marie og Kr. Rovsing, der var taget til Schlangenbad. Blot ville han først hvile sig. Han døde, mens han sov.

Dokumenter

Uppsalabrevet 1845

Schack blev »jur.kand. 29.10.44, gjorde derpå en rejse til Stockholm og Upsala«, Barfod. 292.

Han skrev hjem fra Uppsala og nabobyen Sala i december 1845/ januar 1846 – et »familiebrev« til svogrene Kr. Rovsing og de to præster Vilh. Nielsen og J. C. Johansen, deres koner – søstre Marie, Augusta og Edle – og broderen Tage Schack, der også var præst.

Sidenhen knyttede Schack sig især til den fjerde svoger Andræ.

Uppsalabrevet er belysende for Schacks statsretlige baggrund, se bl.a. om Bornemann og Bergfalk ovf. s. 41 f, 54 f. De fleste af de iøvrigt omtalte personer er nævnt i Biogr. R.

De Krossingske Poesier, som Schack beder om må blive sendt, er Poetisk Læsebog til Brug for Skolen (1829-30) af Nikolaj Krossing, 1798-1872, dansklærer ved Borgerdydskolen på Chr.-havn. Spørgsmålet om, hvorvidt en benådning kan meddeles uden ansøgning, som Schack ifølge brevet har fremsat »sin Anskuelse om«, dukker med mellemrum op som juridisk diskussionsemne, og det er rigtigt, at et svensk fortilfælde hører med til meningsudvekslingen. Det er literaten Anders Lindeberg, der blev dømt til døden, benådet af Kongen, men på forhånd havde frabedt sig sådanne »farcer«. Sagen, der endte med at Lindeberg efter benådning som led i generel amnesti blev lokket ud af fængslet, påberåbtes af Ørsted under forhandlingen om grundlovens benådningsbestemmelse i Rigsforsamlingen. Lindeberg deltog iøvrigt i Plougs propaganderende virksomhed for skandinavismen i Fædrelandet 1841 (Danstrup s. 215 f). Når Schack tilsidst i brevet skriver, at Rovsing kan fortælle Ploug om forventningen i Sverige om oprør ved Chr. VIII's død, kan det erindres, at tanken om et »kup« i forbindelse med det forestående tronskifte for Ploug (og Schack?) ikke var ren utopi, se ovf. s. 59.

Brevet, der gengives her med visse beskæringer, er optrykt uforkortet af Nic. Bøgh i Personalhistorisk Tidsskrift 1908.8 ff.

Upsala 17/12 45.

Brave Mænd og elskværdige Fruer af min Slægt udi Sydscandinavien!

Det er mig ubekjendt, hvor mange af Dem, der skulde have Courage nok til at tilegne sig ovenstaaende Titel: om De skulde ansee sig for brave og elskværdige, som have tilskrevet mig eet Brev, eller De, som intet have tilskrevet mig, eller De, som have tilskrevet mig tvende: det Sidste vilde være det beskedneste og ligeledes, naar vi tage Afreisens Tid – d. 1ste Sept. – i Betragtning, det rigtigste, men derimod medføre det sørgelige Resultat, at slet Ingen af Dem bleve brave eller elskværdige, med mindre De imod Formodning skulde støtte Deres Dyd og Gudsfrygt paa noget Andet, end at skrive Breve til mig: – – Danne-Mænd og ditto Qvinder! I skulde prøve, at være her Fanden i Vold oppe ved Vardøehus og smage, hvor »ljufva« Efterretninger fra Slægt og Venner ere i en slig Afstand: – da vilde Eders Moralitet fare iveiret, ligesom en Gangster ved Krigstrompetens Lyd, – og Postbuddet i Upsala vilde tjene mycka Penge, og faae et mindre melancholsk Udseende, end han nu er i Besiddelse af.

Efter denne lyrisk-episke Udgydelse, som, jeg haaber, skal virke efter sit Øiemed, sænker Jeg *Pindars* høie Flugt ned til de mere moderne Hverdagshistoriers Gemytlighed, og lykønsker hjerteligt min fortræffelige Svoger *Vilhelm* med dito Hustru til det erholdte Embede, der vel ei er, hvad man var berettiget til at haabe, men som dog, da det medfører *jus practicandi*, nok af Svoger vil bringes til det bedste Capellanie i Kjøbenhavn. (Rapport om dets Størrelse ifølge Coll.Tid. udbedes.) En lignende Lykønskning bringes min Svoger og sin Frue udi Jylland for det Tilfælde, han skulde blive Provst; – til ham vilde den øvrige Familie besørge nærværende Brev, naar De have læst det, saavelsom det specielle indlagte. Udgiften, som dette medfører (hvis jeg mindes ret, 2 3/4 β pr. Hoved) kunne De ansee som en velfortjent Bøde for Deres Dovenskab. (O, Pen! jeg kunde myrde Dig!)

Imedens jeg mindes det, vil jeg strax omtale mine Commissioner, og bemærke, at, naar jeg anmoder 6 om saadanne, skal jeg

indskrænke mig til de allernødvendigste, men disse maae De endelig ogsaa være saa skikkelige at udføre (hvilket endnu ikke er skeet med nogen eneste – *in parenthesi bemærket*). Først og fremmest maa jeg *nødvendig og saa snart som muligt* have Penge – 300 Rbdl – i Vexel eller maaskee i Svenske Penge (men ikke i Danske, paa hvilke Courtagen er særdeles stor); hvilket der er bedst, bedes erfaret, f.Ex. hos en Mægler. – Alt er temmelig dyrt her, især har mit Vintertøj kostet Meget. Ogsaa ønskede jeg gjerne de *Krossingske* Poesier, *Bornemanns* Coll. & Statsretten (et Colleg. i Qvart); men alle andre Bøger er det bedst at lade blive i Danmark – navnlig beder jeg *Rousing* at betyde *Eibe*, at, da han ikke har sendt mig de forønskede Bøger for lang Tid siden, skal han nu have Lov til at beholde dem selv. Fruerne *Schack* og *Rousing* lægges ovennævnte Commissioner paa Hjerte; dog har det med Bøgerne ikke saa særdeles Hast, hvis Portoen, som De synes at antyde er utomordentlig høj; i saa Fald bedes de sendte med første sikke Leilighed (cfr. *Eibe* i denne Henseende). Men Pengene maa jeg absolut have *quam celerrime*. –

Og nu til mit Leben herovre. Hvad Studierne angaar, da har jeg lagt mig efter Statsret og Finansret samt Cameralvæsen; i det første har jeg havt en Deel Timer hos Docenten i Politiken *Svedelius*, der omkring i Staden berømmer mig som sin ypperste Discipel, og over de sidste har jeg hørt Prof. *Bergfalk*, der ogsaa privat med en udmærket Velvillie har givet mig Oplysning om hvad jeg ønskede. Desuden har ogsaa *adjunctus juris Juel* (adj. er omtrent = vort Prof. extraord.) og en ung Jurist *Ehrenheim* viist sig meget hjælpsomme, hvilket da forøvrigt Enhver er, tidt førend man yttre det mindst Ønske om Underretning. *Bergfalk* har ogsaa lovet, naar vi træffes i Stockholm, at ville give mig alle Oplysninger om de nye Lov-Arbeider, som gaae ud paa at danne en fuldstændig ny Codex, og i hvis Udarbeidelse han efter *Richert* (hvem jeg haaber, De kjende af Navn) har den største Deel. Blandt Professorerne er *Bergfalk* den, jeg synes bedst om og har været meest hos; han besidder en ualmindelig Lærdom og Alsidighed og en beundringsværdig Ungdommelighed og Liberalitet, saa at jeg,

naar vi ere sammen er det conservative Elements Repræsentant. Iøvrigt er der ondt om liberale Professorer her i Staden. *Geijer* og *Wingqvist* (i Statistik) ere omtrent de Eneste foruden *Bergfalk*. – Af de andre juridiske Professorer er *Boetius* jevn, *Lindblad* meget maadelig, *Delldén* – efter en Student Brodén's vistnok træffende Yttring – »den sletteste Professor i Europa, og altsaa i Verden«. *Geijer* og *Atterbom* har jeg fremdeles hørt: den Sidstes Forelæsninger ere især overmaade interessante (de handle om den Svenske Poesies Udvikling); *Geijers* ere tidt meget geniale og piquante, men ogsaa stundom uinteressante og, som jeg synes, uden synderlig Sammenhæng. – Jeg er endvidere bleven Medlem af en juridisk Forening, hvor man fremsætter sin Anskuelse om et eller andet Spørgsmaal, som derpaa discutes; jeg udviklede forleden Dag min Mening om, hvorvidt en Forbryder bør være berettiget til at forkaste den ham tilstaaede Benaadning, hvilket han, som De vide, er i Sverige; vi havde derom en livlig Discussion, og jeg troer, det Hele gik meget bravt. Iøvrigt ere Svenskerne, som de selv indrømme, ikke just store theoretiske Jurister, men derimod »bottenhäderlige Karle«, de, der her findes. – Folk, om hvem man kan sige, som det hedder om Nathanael, at det er Israeliter (*sit venia verbo*), i hvis Bryst der ikke findes Svig. Blandt Saadanne har jeg det Held at tælle flere af mine kjæreste Omgangsvener – ... – især Dalekarle og Vermeländinger. I disse Sidstes Nation blev jeg indført paa en ret »rolig« Maade. Jeg laa en Morgen Kl. 6 i min Seng, da en ung Vermeländing –, som jeg kjendte, kom ind og spurgte, om nogle af hans Kammerader maatte komme ind og ønske mig Godmorgen. Efter at jeg havde yttret, hvor stor en plaisir det vilde være mig, blev Dørene slaaede op og en ung »vacker Flicka« med Løv og Lys i Haaret kom ind, forestillende den hellige *Lucia*, hvis Fest paa saadan Viis feires overalt i Värmland, – og med hende en heel Skare meer eller mindre udklædte *Studiosi* (*Lucia* befandtes senere ogsaa at være *Studiosus*), som afsang Qvad til *Luciæ Priis*, bød mig Caffé, der dog ved nærmere Undersøgelse viste sig at være en af de herværende mange spirituøse Drikke, inviterede mig til at komme med paa deres Natio-

Litografien 'Den unge Schack'

P. G. Bang. 1797-1861
»Noget maa gøres«

nalsal for der at indtage Frokost paa Värmelandsviis, hvilket Tilbud jeg modtog, hvorpaa jeg tilbragte en meget rolig Morgen og Formiddag, drak et halvhundrede Broderskaaler og modtog et lignende Antal Indbydelser til Värmeland – indtil vi tilsidst sluttede med Värmelandsvisen, der gaaer paa en ganske deilig Melodie, ...

Det er, i Forbigaaende bemærket, aldeles forbausende, hvor Sang og Musik drives her i Upsala; de fleste Studenter spille flere Instrumenter, ligesom Karlen fra Frankfurt, og man finder vist ikke i hele Europa – og altsaa heller ikke i Verden – saa fortrinlige Chor som her, da de ved større Fester er paa flere hundrede Personer, der rigtig synge ud, og ikke beholde det Halve for sig selv, – saaledes som vore Sangere. Dette bidrager meget til at gjøre deres Fester behagelige, men endnu mere virker dog den gemytlige Hjertelighed, som gaaer igjennem dem, hvorimod de rigtignok igjen allerede ere meget bacchanaliske.

At der af Studenterne vises den største Cordialitet, vil De allerede af det Anførte kunne slutte Dem til; men dette gjælder ikke mindre om alle andre brave Folk herovre; og mit Ophold her er i Sandhed baade rigt og interessant, skjøndt mine Øine og min øvrige Helbred rigtignok undertiden have gjort nogle smaa Antegninger derudi, ligesom Alderen i Magdelones Ansigt ...

– Et Sted, hvor jeg finder mig særdeles vel, er *Atterboms*. Han er en høist interessant og elskværdig Mand og meget ivrig Scandinarv, og hans Frue er en »mycke söt« Dame; ogsaa er der en ung Flicka, som er meget behagelig. Den interessanteste unge Dame her i Staden, skjøndt ikke derfor den elskværdigste, er Mlle *Geijer*; hendes Fader er naturligviis ogsaa meget interessant, men almindeligviis taus og ikke saa behagelig som *Atterbom*. – ...

Hvad det Materielle angaaer, da er min Levemaade her i Staden meget tarvelig; Restaurationerne ere saa ureenlige, at jeg har foretrukket at spise hjemme, hvor Maden rigtignok er særdeles »enkel«, saa at for Tiden det gjælder om mig, hvad der gjaldt om Salzmanns Børn: »Kjød fik de sjelden, Steg kun paa de store Høitider«.

Det er interessant at lægge Mærke til, hvor gammeldags Univer-

Uppsalabrevet 1845

sitets-Sæderne ere her i mange Maader. Saaledes *staa* Studenterne ved deres Examen, møde med Kaarde paa Siden, etc.: de aflægge Ed paa at være hjemme hver Aften Kl. 9, hver Morgen læse et Capitel i Bibelen, etc. ...

Sala 16/1 46.

Nærværende Brev er blevet meget gammelt, hvormed det forholder sig saaledes: Et Par Dage før Juul kom en ung Värmeländing – i Besøg hos mig, og spurgte, om jeg ei tog paa Landet i Julen. Da jeg hertil svarede, at de Indbydelser, jeg havde modtaget, vare til saa fjerne Steder, at jeg ikke vilde benytte dem, yttrede han, at jeg endelig skulde tage til Dalarne og see, hvorledes de der »jula-de« ...

Touren har rigtignok været særdeles interessant og morsom, skjøndt Pokkers anstrengende. Vi reiste sammen ud gennem gamle Granskove, som dannede vældige grønne Vægge langs Veien, og hvor der herskede en præadamitisk Taushed, kørte over en Mængde tilfrosne Søer, væltede hvert Øieblik med vore smaa Slæder, og kom endelig Juleaften Kl. 5 til vort Bestemmellessted, hvor vi bleve modtagne med stor Fröid ...; siden den Tid have vi ført et Liv, som jeg aldrig før har ført tilforn; 12 Aftener i Træk vare vi f.Ex. i Selskab; vi have været paa 10 Baller, deels i, deels udenfor Staden, 5 i Træk, udbredt Scandinavismen ...; drukket Broderskaale med Borgemestre, Brukspatroner, Godseiere, rigtig gamle Dala-Bønder, Købmænd, Doctores og Apothekere, gjort og modtaget Cour (det Sidste formodentlig paa Scandinavismens Vegne) til og af de unge Damer, etc., etc. Ingen bedre Propagation for Scandinavismen gives, end at unge Danske, som nogenlunde forstaae at tale med alle Slags Folk, gjøre Reiser i Nordscandinavien ...

Hermed Farvel, mine kjære dovne Venner og Veninder! *Penge maa jeg have inden 14 Dage fra Dato d. 18. Januar.*

Deres altid hengivne H. E. Schack

Hvorledes er det egentlig med Kongen? Tænk engang: Folk troe her, at der bliver Oprør, naar han dør. Det kan *Rousing* fortælle til *Ploug*. Hils alle Venner og Veninder ... Indlagte Brev bedes besørget til *Goldschmidt* snarligen. – Have De seet Noget til *Almqvist*? Jeg har siden sidst læst adskilligt Bravt, men og adskilligt Vrøvl (som jeg synes) af ham. Forøvrigt ere han og *Bergfalk* nær ved at gjøre mig til Tilhængere af den qvindelige Emancipation. – *Tage* erindrer vel, Du brave Pastor! at der i Banken skal betales Rente af mit Laan – til Mai, *troer* jeg – og maaske gjøres andre Kunster – da den ellers sælger Obligationerne.

Prokurator Levinsens politiske taler

Perioden forud for grundloven 1849 var præget af folkefester med dertil hørende taler og skåler, se ovf. s. 18 f. Beskrivelsen i Phantasterne af 'Folkefesten paa Bøgebjerg' kan sammenholdes med omtalen af prokurator Levinsens politiske taler i Schacks skrift 'Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme' (1848) s. 31-36. Det drejer sig om daværende landsoverretsprokurator Nils Levinsens skrift: Demokratiet og Valgene. Politiske Taler og Fragmenter. No I (Tale til Danmarks Vælgere: foranlediget ved »den permanente Valgreformcomitees« Forslag til et Program for demokratiske Valgcandidater ved de forestaaende Rigsdagsvalg). Schack citerer, kommenterer, fordrejer hist og her det citerede, kun en anelse eller temmelig drastisk, for at fremkalde en pointe, f.eks. kan den afsluttende passus hos Schack – se nedenfor – sammenlignes med den passus hos Levinsen, der parodieres: »Men denne Frihed, – Grækenlands ægte Fosterbarn, der troligen opammet hævdede sin Moder til første Rang blandt alle Tiders Nationer, – denne Tryllerinde, hvis Guddomsaande har ført Christendommen frem til Seier over Hedenskab og Barbari, – ført denne ægte Frihed – Tyranniets og Anarchiets Modsætning – hvis blotte Skin fortryller os,« osv.

Vi gaae nu over til et Skrift, som adskillige Læsere maaskee have fundet saa slet, at det ikke var nogen Omtale værd, nemlig Hr. Prokurator Levinsens »Politiske Taler og Fragmenter Nr. 1«. – Men man feiler vistnok, naar man troer, at Forfatteren for Alvor har villet levere Noget i egentlig politisk Retning. Der er en anden, mildere Fortolkning mulig, at nemlig Forfatteren med Satirens Svøbe har villet revse alle daarlige Folketaler og skvaldrende

Agitationer ved at levere en fuldstændig Parodi paa disse; hans Optræden bliver saaledes snarere at betragte som æsthetisk. Denne Fortolkning vinder megen Styrke, naar man sammenholder Hr. L.'s skrevne Tale med hans mundtlige i Hippodromet. Denne var aabenbart rent ironisk, og gik ud paa at gjøre Nar, baade af slette Talere og af et slet Publikum. Først sagde Hr. L. nemlig Et og Andet – jeg troer om Værnepligt –, som han nok indsaar, ikke kunde behage de Tilstedeværende. Da han derpaa blev udhyset, slog han pludselig ind i en anden Tone, og raabte noget Saadant som: »Men, o Medborgere! i Tider som disse, da den frække Voldsmand har vovet at overskride gamle Danmarks Grændser, da er den en lav Nidding, som holder sig tilbage; han er – jeg siger det frit ud, Medborgere! – en Fædrelands-Forræder, hvis han ei med Fryd offerer Liv og Blod og Gods for gamle Danmark, – gamle Danmark, o Medborgere, med den gamle holgerdanske Aand!« – Og med Sorg maa jeg tilstaae det, Hr. L. naaede virkelig sin Hensigt, at gjøre Nar af det Publikum, som klapper, naar det hører stærk Raaben. Der var vist over et halvhundrede Personer, der følte sig grebne af hans Ord og tiljublede ham et oprigtig ment Bifald.

Denne skarpe Ironi har Hr. L. nu yderligere gennemført i sit ovennævnte Skrift, hvis fuldstændige Gjennemlæsning vi anbefale, da vi her blot kunne meddele enkelte, løsrevne Brudstykker, for i kort Begreb at give det Væsentlige af Bogen. Han begynder med at parodiere den Vigtighed og affekterte Beskedenhed, hvormed intetsigende Talere træde op:

(Alle Landets Vælgere tænkes *siddende* foran Hr. Levinsen.)

»Medborgere! Man opfordrer Eder (jfr. Jac. Baden: »Vi opfordres« –) – det sande Demokraties – eller rettere den sande Folke- og Friheds- Kjærligheds- Begreb og Væsen! – Den sande folkelige Frihed vil finde sin Grav! –

Tillader mig derfor, Medborgere! herom at udtale mig med et Par Ord, – fortørnes ikke, dersom disse ikke i Eet og Alt »stemme med Eders egne Anskuelser.« (Hvor fint snerter Forfatteren her ikke det Publikum, som blot vil høre sine egne trivielle

Prokurator Levinsens politiske taler

Tanker). »Jeg havde ventet at see Andre, mere competente og til hvem I med større Tillid ville see hen o.s.v. – jeg vilde da have fulgt mit Hjertes Ønske: at tie stille: – men nu anseer jeg det for en dyrebar Samvittighedssag *ikke* at holde Noget tilbage« o.s.v.

Dernæst spotter han med Talerens Lyst til at gjøre Cour til Publikum:

»Jeg henstiller nu til Eder selv, om I ville høre, hvad jeg har at sige?«

(Vælgerne antages at meddele deres Samtykke.)

»Da I med den Beredvillighed, som jeg intet Øjeblik har tvivlet paa at finde hos Eder, have samtykket i at høre mig – vil jeg nu forklare Eder« –. Da Forf. naturligvis sørger for, at Forklaringen ikke betyder Noget, ville vi springe den over.

Indledningen er i det Hele fortrinlig holdt: Forf. veed ypperlig at efterligne de Folk, der stundom tale en halv Time uden egentlig selv at sige Noget, men blot bevæge sig i de almindelige Tankefloskler, saa at det egentlig ikke er *den* Taler, men *en* Taler, der viser sig paa Tribunen.

Den følgende Udvikling er derimod noget for bred, saa at Læseren kommer til at lide under Trykket af det Vrøvl, Forf. vil parodiere. Dette er vistnok tildels en Følge af, at Hr. L., ligesom de fleste yngre Ironikere, altfor meget danner sig efter S. Kierkegaard, hvis Hang til at gaae i det Brede naturligvis er det, som hans Efterfølgere lettest kunne optage. Vi haabe, at Hr. L. i Nr. 2 vil gaae aldeles paa egen Haand, Noget, hvorved en saa begavet Komiker kun kan vinde.

Meget af det Følgende er iøvrigt fortræffeligt. Saaledes hvor Forf. ironiserer med Systematikerne, og udleder »Fædrelandets Ære, – Lykke – og Storhed« fra a) »Friheden, – denne Livets Sol, – denne al Stordaads Moder, »– b) »Uligheden i de naturlige Anlæg og Evner« og c) »alle retsskafne Borgeres Enighed.« – Fremdeles de mange Steder, hvor han angriber den affekterte Begeistring for store Mænd, hvem den Talende dog ikke kjender Noget til, – i kort Begreb saalunde:

»Havde Lykken føjet det saa, at en Daniel Rantzau havde seet

Prokurator Levinsens politiske taler

Lyset i vore Dage og staaet i Spidsen for vore tappre Krigeres vel lille, men djærve, kampdygtige og kampbegierlige Skare!!

En Griffenfeldt! en Schleppegrell! Er der Nogen iblandt os, der ej føler sig glad og stolt ved at være Landsmand til slige Mænd som Øhlenslæger, Heiberg, Bissen, Ørstederne, Clausen, Schouw, Monrad, Tscherning, Bille, Drewsen, With og de mange andre en gunstig Naturs Skjødebørn, der have gavnet Fædrelandet i Raad eller paa den blodige Val.«

For at antyde, at den begeistrede Talers Bekjendtskab til de store Mænd dog er noget løst, har Hr. L. skrevet Øhlenslæger istedenfor Oehlenschläger. Af samme Grund har han vistnok skrevet With istedetfor Hvidt, hvem han upaatvivlelig har ment, da denne er mer berømt end hin. Da Hr. L. saaledes har optaget de tre af vore Ministre paa sin Liste, er der al Grund til at antage, at den fjerde, Hr. Lehmann, ogsaa findes der, men blot endnu mere dulgt end Minister Hvidt. Efter al Rimelighed er det under Navnet Bille, at Hr. Lehmann skjuler sig; thi at Commandeur Bille skulde være ment, er ikke troligt, da denne dygtige Søofficier jo ikke har havt Leilighed til at blive berømt, og altsaa heller ikke har kunnet blive det. Men maaskee er det en Finesse.

Overhovedet er Hr. L.'s Ironi skarpest, hvor han angriber den falske og opskruede Begejstring. Saaledes: ... »Friheden, – Frihed i det Indre og Frihed i det Ydre, – Friheden – denne Livets Sol, denne al Stordaads Moder, – denne Frihed, – Grækenlands ægte Fosterbarn, der blev opammet, – denne Frihed, – denne Tryllerinde, hvis blotte Skin (Skind?) fortryller os, – kort: denne ægte Frihed«.

Om stilling - »pengenes ret«

Den grundlovgivende rigsforsamling behandlede i efteråret 1848 regeringens udkast til en forordning om almindelig værnepligt. I den forbindelse gav spørgsmålet om den såkaldte *stilling* (vilkårsbytnings) anledning til debat, se ovf. s. 79 f. Det var spørgsmålet om, hvorvidt den enkelte værnepligtige skulle have ret til at lade en anden stille for sig. På venstrefløjen var Tscherning, Balth. Christensen og Gleerup for stillingsretten. I. A. Hansen og Schack var imod. Schacks indlæg lørdag den 30. december 1848 under 1. behandlingen er gengivet i Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848-49 sp. 704-08. Under 2. behandlingen kom Schack torsdag den 25. januar 1849 med endnu et indlæg (sp. 1173 f), som tydeligt viser, hvor magtpåliggende det var for ham at stå fast på sit principielle standpunkt, selvom han var klar over, at det indtil videre ville blive uden praktisk betydning (ovf. s. 80). Schacks indlæg, der gengives med enkelte beskæringer i det følgende, er velafbalanceret og afgiver vidnesbyrd om, at han både var jurist og i besiddelse af et sikkert jugement. Det er navnlig synspunkter fremsat under 1. behandlingen af Tscherning (sp. 698 f, 725 f), Schack tager op til kritisk vurdering, (den allerede drevne parlamentariker omtales første gang som »et af Comiteens meest udmærkede Medlemmer«):

Nærværende Spørgsmaal har for mig en særdeles Betydning, navnlig fordi jeg troer, at det ikke kan besvares uafhængigt af Ens almindelige politiske Anskuelse. Den høitærede Comitees Pluralitet synes ikke at have været af denne Formening, idet Mænd af de meest forskellige politiske Anskuelser have forenet sig om at antage Stilling; og dog kan jeg ikke nægte, at saavel fra Sagens eget Standpunkt, som naar man seer hen til den historiske Udvikling, synes det mig, at dette Spørgsmaal viser sig i væsentlig For-

bindelse med enhver Tids politiske Udvikling. I den Tid, da Kongen var Folket, da Kongen stod forskjellig fra Undersaatterne, da Krigene ikke vare Krige mellem Nationerne, men mellem Kongerne og deres Familier, da bestod Hæren ofte af fremmede Leietropper; det var en Sag, som ikke vedkom Nationen, den var derfor ofte ganske udenfor Striden. Til en anden Tid, hos andre Folk, hvor der, foruden den egentlige, den væsentlige Befolkning, fandtes Trælle, som stode udenfor Nationen, der førte de frie Mænd alene Krigene, fordi det for Trællene var en for stor Ære at komme med. Det viste sig ogsaa her, at det at føre Krigen var Folkets, det egentlige Folks Sag, og dengang hver Mands Sag i Folket. Dette var et høihjertet Aristokrati, som ikke blot vilde have Fordelene, men ogsaa deeltage i Byrderne. Vi have haft en anden Art af Aristokrati, som væsentlig kun brød sig om at have Fordelene, ikke om at bære Byrderne, et Aristokrati, som skilte sig fra Folket og for en stor Deel ogsaa var af fremmed Herkomst; dette Aristokrati vilde ikke have Værnepligtsbyrden, det lagde den paa det øvrige Folk, og det viste da ogsaa her, at de, som udgjorde det egentlige Folk, bare Værnebyrden. Men nu, naar vi ere komne til det Standpunkt, at Nationen i sin Heelhed skal have Deel i Lovgivningen, navnlig naar man har det Middel for Øie, ved hvilket Nationen skal udøve denne Ret, naar man erklærer sig for almindelig Stemmeret, da maa man efter min Overbeviisning med det Samme stemme for almindelig Værnepligt. Anerkjendelsen af den almindelige politiske Ret maa føre med sig, at man ogsaa anerkjender den almindelige politiske Pligt. De, som ere mod en saadan almindelig Stemmeret, de, som tillægge Formuen en politisk Betydning, de, som ikke mene, at Enhver skal have fuld Ret som Statsborger, naar han er fattig, de, som gaar udenfor Personlighedsprincippet, de kunne med Føie ogsaa erklære sig imod den virkelig almindelige Værnepligt; de kunne sige: Formuen har politisk Betydning; den giver politiske Rettigheder, og fritager for politiske Byrder; – men den, som holder paa Personlighedsprincippet, maa fordre, at det skal gennemføres ikke blot i Henseende til den vigtigste politiske Ret,

Om stilling – »pengenes ret«

men ogsaa i Henseende til den vigtigste politiske Pligt. Der er, saavidt jeg skjønner, kun een Maade, paa hvilken Consequentsen for dem, der holde paa almindelig Stemmeret, kan reddes; det er, at de anerkjende den almindelige Stemmerets Princip, men derhos tillade, at man sælger sin Stemme til Andre; gjør man derte, saa har man reddet Consequentsen; thi det er just det Samme, som her foreligger med Hensyn til Værnepligten; man erkjender en abstract Regel med en Undtagelse, der snart vil blive saa fyldig, at den omstyrter Reglen. Men Comiteen har som sagt, ikke havt denne Anskuelse; jeg skal derfor, idet jeg naturligviis maa holde fast ved dens Rigtighed, gaae over til det Standpunkt, som Comiteen, og i det Hele Nationen, fra først af har indtaget i denne Sag; og jeg skal dernæst bestræbe mig for kortelig at forfølge de Standpunkter, hvorigjennem Sagen ved den foreløbige Behandling har udviklet sig; om det end vil medtage nogen Tid, kunde det maaske ogsaa give et Bidrag til at samle under Eet det vidtløftige Apparat, som foreligger.

Det Udgangspunkt, som saavel Nationen som Forsamlingen og Comiteen i denne Sag have havt, er dog i det Væsentlige ikke meget forskjellig fra det, jeg har berørt. De have anerkjendt, idetmindste have de udtalt, at det var en almindelig personlig Statsborgerpligt at værne om Fædrelandet, og det er bleven gjentaget ofte indtil Kjedsommelighed, hvor vigtig, hvor hellig denne Pligt var; ved Siden deraf har man dog etableret Stilling, og man kan ikke undlade at erkjende, at naar man aabner denne ene Vei, idet man lukker alle andre, da vil ogsaa denne, saaledes som andre Landes Exempel have viist, faae en Betydning, saa at der virkelig vil vise sig to Maader, hvorpaa Værnepligten kan fyldestgjøres; idet man enten giver sin Person eller indbetaler Penge; det er da naturligt, at den Fattige maa vælge den første, den Rige den sidste. Den ærede foregaaende Taler (Mundt) har tildeels udviklet den Modsigelse, som herved fremkommer, saa at jeg ikke skal gaae nærmere ind derpaa; kun skal jeg gjøre opmærksom paa, at selv et af Comiteens meest udmærkede Medlemmer synes at have erkjendt dette, naar han saaledes udtaler sig: »Det hører til den

Fattiges Stilling, at han tydeligt maa sætte sig ind i, at det er hans Pligt at værne om Fædrelandet, hvis Andre ikke ville udføre den for ham«. Det synes her erkjendt, at Værnepligten virkelig er kommen til at hvile paa den Fattige som saadan, at det altsaa ikke længere er en almindelig Statsborgerpligt, men en Fattigbyrde. Saaledes staaer altsaa denne Sag, som man begyndte med saamange fagre og store Ord, med Taler om hellige, storartede og nationale Pligter; man kan i Sandhed sige, at hvis Udkastet bliver antaget, saa er Comiteen, Forsamlingen og Nationen, som Ordspillet lyder, sprunget op som Løver og faldet ned som Faar. Nu vel, jeg vil altsaa gaae ind paa dette Standpunkt, idet jeg dog endnu maa gjøre opmærksom paa, at man nu maa opgive Grundlovsudkastets § 16, som siger, at Enhver skal værne om Fædrelandet med sin Person, thi denne Pligt bliver jo kun tilbage som en abstract, illusorisk Regel, og vi ville dog ikke begynde med at vedtage en Lov, som vi maae erkjende at være en Illusion; det vilde være et daarligt Varsel for vor tilkommende Grundlov.

Vi komme altsaa over paa det Standpunkt, paa hvilket de Fleste have stillet sig, nemlig paa Contractsfriheden og Pengenes Ret. Jeg skal her fatte mig kort; dog er der nogle Ytringer, som jeg umulig kan lade hengaae upaaagtede. Det samme ærede Medlem, af hvem jeg før citerede nogle Ord, udtalte sig under den foreløbige Behandling omtrent saaledes: »Hvad er Capitalen? Capitalen er Afregningen imellem Mandens Gjerning og Tidens Udvikling«. Altsaa den Mand, som ved sin Gjerning ikke samler Capital, han har intet Overskud, naar han gjør sin Afregning med Tiden; Videnskabsmanden, Kunstneren, Krigeren tjener ordentligviis ikke mange Penge; skulle de da ikke have noget Overskud, naar de opgjøre deres Regnskab med Tiden? (En Stemme: »Jo, men de have ingen Capital!«) Disse Folk gives ikke Ret til at faae deres Overskud opgjort mod Værnepligten; ved det her foreliggende Udkast kan kun den, som har gjort sit Overskud i Penge, bringe det til Opgjørelse mod Værnepligten, hvorimod mit Forslag just indeholder Muligheden til at benytte ogsaa den anden Art Overskud til en saadan Opgjørelse. Men, afseet fra denne

Om stilling – »pengenes ret«

paa Capitalen givne Definition, maa jeg i Henhold til, hvad Andre alt have udviklet, i hvert Fald benægte, at Capitalens Ret skulde være den, at Staten ikke skulde kunne forbyde en saadan Anvendelse af den, som Staten maatte ansee for usædelig eller urigtig; fremfor Alt gjælder dette her, hvor der er Tale, ikke blot om almindelige Lovbestemmelser, men om Forhold, som umiddelbart vedkomme Staten selv. Med Hensyn til Contractsfriheden i Almindelighed har den samme ærede Taler sagt, at Demokratiet kun skulde modsætte sig Privilegiet, men ingen anden Anvendelse af Capitalen. Naar 2 Mænd staae ligeoverfor hinanden, siges der, hvorfor skal jeg da forhindre deres Contract? Hvorfor skal jeg forhindre en Mand fra at benytte sin Capital til det Formaal, han anseer for hæderligst og bedst? Hvad han anseer for bedst, kan ikke komme i Betragtning; Staten maa spørge om, hvad der i og for sig er rigtigt og hæderligt. Og ikke blot mod Privilegier skal man rette Forbud, men ogsaa udenfor Privilegierne, hvor en Anvendelse af Capitalen kan være ligesaa urigtig. For at tage et Exempel fra Valgretten, da er denne et Privilegium for de Rige, saafremt der er en Census; er Valgretten derimod almindelig, op- hører den at være Privilegium, og dog er der en Anvendelse af Penge i slige Valgforhold – nemlig Bestikkelse; den er utilladelig, fordi den er usædelig, derfor skal Lovgivningen ogsaa modarbejde den. Capitalen har store Rettigheder; ja ganske vist; men Formuen er end ikke det største Gode; der er Goder i Livet, hvortil den ikke kan strække sin Ret. Naturen selv har sørget for, at der er saadanne Goder. Luften, Lyset, Veien og Vandet har den Fattige ligesaagodt som den Rige, og hvad der indbefatter alle Goder, Livet, som Capitalen ikke kunne strække sin Ret til – her gaaer den udenfor sin Berettigelse.

Jeg vil imidlertid forlade dette Standpunkt og gaae ind paa, at Capitalen saaledes kunde anvendes; hvorledes stille da Forholdene sig? Hvorledes er i Virkeligheden nu Forholdet blevet? Det er, som mig synes at fremgaae af den samme ærede Talers Udvikling, at den hele Værnepligt er gaaet over til, hvad man kalder en Kop- skat, en Skat, som med samme Størrelse paahviler enhver Bor-

ger, uden Hensyn til hans Formue; det er just Modsætningen til den Skat, som udredes efter Formue og Leilighed, og som den nyere Tids Demokrati og, saavidt jeg kjender til Statsoeconomien, ogsaa denne arbejder for. De nævnte Yttringer lyde nemlig saaledes: Vi skulle antage »Lighedsprincippet fra 1848, men ikke forstaaet derhen, at vi ikke skulle ville, at den, som ikke eier Noget, den Fattige, bliver beskattet lige med den, som eier Noget«. Hvis jeg forstaaer disse Yttringer ret, da er Meningen den, at den Fattige skal beskattes lige med den Rige, at vi skulle antage en Kopskat. Men selv om denne Yttring ikke indeholder det, som jeg har troet, er dette dog Sagens virkelige Stilling; – altsaa her paalægges en Kopskat. Men ligesom denne Skat, som jeg har tilladt mig at berøre, i Almindelighed ikke ansees retfærdig eller demokratisk, saaledes gjælder det særlig om den i dette Forhold, thi ihvorvel den paalægges med lige Beløb paa den Rige og den Fattige, tager man dog ordentligviis i dens Paalæg Hensyn til den Fattiges Tarv; man gjør den efter hans Leilighed til nogle faa Rigsdaler eller endog mindre, men ikke til hvad den her vil blive, ofte nogle hundrede Rigsdaler. Her har man opstillet en Skat, for hvilken man iforveien veed, at den Fattige ikke kan befrie sig; og hvad bliver Følgen, naar han ikke kan frie sig? I slige Tilfælde er det ellers sjældent, at Staten anvender Tvangsmidler mod den, som ikke kan erlægge Skatten; men naar han her ikke kan betale, maa han aftjene den ved et fleeraarigt strengt Arbeide, vel ikke et vanærende, men et livsfarligt Arbeide. Der var endnu paa dette Standpunkt af Sagen Meget at udvikle; men jeg tvivler ikke paa, at Andre ville fremhæve det, og jeg skal derfor gaae over til det andet Synspunkt, som jeg berørte, fra hvilket Staten er berettiget til at forbyde saadanne Contracter, nemlig Hensynet til det, som mere umiddelbart vedkommer den – her Armeens Tarv. Den ærede Taler, af hvem jeg saa ofte har citeret Ord, har selv erkjendt, at dette Spørgsmaal virkelig vedkommer Staten; han har sagt: »Den, som stiller sig og bytter Plads med en Anden, han overtager ikke dennes Tjeneste; han overtager en offentlig Tjeneste«. Men idet man erkjender dette, maa Staten altsaa være berettiget til, uden

Om stilling – »pengenes ret«

Hensyn til de Privates Ret, at gjøre Forbud, dersom den maatte ansee Stilling skadelig for Armeen. At dette er Tilfældet, derom nærer jeg den fuldeste Overbeviisning. Man giver, naar man indtræder i Armeen, ikke blot sin Krop, man giver sin Person, og derved er modbeviist, hvad flere Talere have sagt, at det er ligemeget, hvad enten den ene Tjenstdygtige møder eller den anden; man giver ikke blot sin Arm, men sin Personlighed, sin Dannelse, sin Begeistring, sit hele Jeg. ... Dannelsen hører i høieste Grad til min Personlighed, thi jeg er ikke blot, hvad jeg var i det Øieblik, jeg fødes, jeg er, hvad jeg er ved mine naturlige Anlæg i Forbindelse med min Udvikling. Men Formuen hører virkelig ikke til min Personlighed; jeg kan miste den og er dog den samme Person, jeg var tilforn. Det er i Sandhed til Armeens Tarv, at man ikke blot giver sin Formue eller en Krop, men sin Person; og ikke mindre, at man ei møder paa Grund af, at man er en Ubejungstiget, men at man møder som Statsborger ...

Hensynet til Borgernes Tarv, til deres Tarv, som skulle underkastes Værnepligten, staaer endnu tilbage. Er Stillingen i deres Interesse eller ikke? Der vil være faa Foranstaltninger, som virkelig saaledes ville medføre Lighed som Værnepligten, thi den vil trænge ind i det daglige Liv og virke ligesom Luften, man indaander.

Jeg har forrige Gang yttret mig om, hvorvidt man kan sige, at Stillingen var til Fordeel for den Fattige; jeg skal henholde mig dertil, idet jeg kun fremhæver, at de Fattige komme til at tjene i Armeen som Fattige og ikke som Statsborgere. Allerede dette vilde være tilstrækkeligt til at vise, at det ikke var til deres Fordeel. Men hvad de Rige og Dannede angaaer, er der et Hensyn, som jeg ikke kan lade upaaagtet; det er en Klage, som kun altfor ofte og med Rette er ført over vor hele Tidsudvikling, at det er en eensidig aandelig Udvikling, og at vi ikke som Oldtiden søge at uddanne en sund Sjæl i et sundt Legeme, men i det Høieste danne en kundskabsrig Sjæl i et svagt Legeme. Slige i Samfundet dybt indgribende Mangler – hvorledes skulle de hæves? En enkelt ydre Foranstaltning er dertil aldeles utilstrækkelig, en saadan vil endog ofte synes latterlig. Saaledes vilde Gymnastik og hvad an-

det, den nyere Tid har indført, tildeels i Følelse af hiint Onde, forsvinde sporløst, ifald det blev enestaaende. Nogle henvise til Tiden; men det er lidet practisk at vente paa Tiden og troe, at den skulde komme flyvende ind ad Vinduet. Nei, Forholdsregler, som paa eengang ere Affødninger af Tiden og derfor gribe dybt ind i det hele Samfundsliv, og som tillige umiddelbart gaae løs paa de Onder, man vil læge, disse Forholdsregler ere de rette, og en saadan er Værnepligten; den vil netop paa eengang gribe dybt ind i alle Samfundets Forhold og tillige umiddelbart bringe de Rige og de Dannede til at uddanne deres Legemer, saa at det store Formaale kan opnaaes – en sund Sjæl i et sundt Legeme.

Der er endnu eet Punkt, som jeg tilsidst skal berøre. Der er ofte talt om, at dette Spørgsmaal stod i Forbindelse med Ligheds- og Frihedsspørgsmaalet. En Taler har meent, at vi ikke stode paa noget af disse Standpunkter, vi stode hverken paa Frihedens eller Lighedens; Andre have indrømmet, at vi stode paa Lighedens, men have sagt, at vi ikke stode paa Frihedens; der er endelig Een, som har tilraabt os: »I ville være *frie*, men I formaae ikke at være retfærdige«. Han synes saaledes dog at ville indrømme Frihedens Standpunkt. Jeg mener, at vi staae baade paa Retfærdighedens, Frihedens og Lighedens; og i mit Foredrag har jeg søgt at godtgjøre det. Men vore Modstandere, de staae ikke, som de have paastaaet, paa Frihedens Standpunkt; thi kun den staaer paa Frihedens Standpunkt, der staaer paa Lighedens. Jeg veed vel, at man taler om »den frie Kongemagt«, hvor Een er fri, og hvor alle Andre ere Tjenere, at man taler om Adelsens, om de Privilegeredes »Friheder«; – men Frihed for Nogle er just Ufrihed for alle de Øvrige. Her er ogsaa Frihed, men det bliver Frihed for de Rige; thi de Fattige – have de Frihed? Have de noget Middel til at blive befriede for Værnepligten? De Rige kunne blive frie uden anden Grund end Dovenskab, eller den, at de ikke ville; den Fattige kan ikke blive fri, om han end har alle mulige Grunde. Her er indrømmet en Frihed for de Rige, men *Friheden* – findes den i dette Forhold? Nei, Friheden findes kun, hvor der er Lighed.

Om stilling – »pengenes ret«

Hermed kan jeg slutte. Men i dette Spørgsmål staae paa den ene Side for største Delen mindre bekendte, yngre Medlemmer af Forsamlingen, medens der paa den anden Side staae Mænd, for hvis Autoritet man maa nære den største Agtelse, og jeg veed at ære denne, skjøndt deres Anskuelser ere forskjellige fra mine. Jeg tillægger overhovedet Autoriteter megen Vægt, naar de ere hentede fra Forhold, der ere aldeles ligeartede med dem, hvormed man har at gjøre; men dette gjælder ikke om de udenlandske Autoriteter, som man her saa ofte hører anførte, og som forøvrigt maaskee kunde tale ligesaa høit i vor Interesse som i vore Modstanderes. Derimod har jeg her en indenlandsk Autoritet af allerstørste Vægt, en Autoritet, hvis Betydenhed jeg er vis paa, at enhver af de Herrer vil erkjende – det er afdøde Oberst Abrahamson ... i den roeskildske Stænderforsamling. ... Grunden, hvorfor Oberst Abrahamson erklærede sig for Stilling, var ... blot pecuniair. Men, som hans hele Foredrag viser, misbilligede han, at denne Grund kunde komme i Betragtning; og havde han været Medlem af denne Forsamling, vilde han utvivlsomt have stemt for en saadan Forhøielse i Budgettet, som Stillingens Forkastelse maatte gjøre nødvendig. Men i hvert Fald bortfalder under nærværende Omstændigheder denne hans eneste Grund; thi det gjør for Staten ikke den mindske Forskel i pecuniair Henseende, om man antager den her foreslaaede Stilling eller ikke. Ved den endelige Behandling har han ikke forandret sin Anskuelse; ogsaa her udtaler han, at kun »den haarde Nødvendighed« tvinger ham til at stemme for Stilling, hvis Forkastelse han erklærede for stemmende med streng Retfærdighed og med Armeens sande Tarv. Med disse Ord skal jeg slutte: Stillingens Forkastelse stemmer med streng Retfærdighed og med Armeens sande Tarv, Rigsfors. 1173-77.

Om rigsforsamlingens syn på stillingsvæsenet, se Rudi Thomsen: Den almindelige Værnepligts Gennembrud i Danmark (1949).265 f.

Værnepligtsloven trådte i kraft som lov af 12. februar 1849 om almindelig værnepligt for kongeriget Danmark. Ifølge lovens § 26 gjaldt: Enhver, der er udskreven til den staaende Hær, og ei end-

Om

Valgreform = Selstabets

Virksomhed

og

Angrebene paa samme.

Af

H. G. Schaaf.

Kjøbenhavn.

Haarø hos P. O. Philipsen.

—
1848.

Prisen paa dette Blad,
som udkommer hver Søndag
hver Uge i en Hæfte
bestaaer af 12 Hæfter
hvert af 12 Blad. Udsalgs
prisen er 1 Rthl. 12 Sch.
for 12 Hæfter.

1848.

Udsalgsprisen paa hvert
Hæfte er 1 Rthl. 12 Sch.
for 12 Hæfter. Udsalgs
prisen er 1 Rthl. 12 Sch.
for 12 Hæfter. Udsalgs
prisen er 1 Rthl. 12 Sch.
for 12 Hæfter.

Ngeblad for Politikk og Litteratur,

redigeret og udgivet af H. C. Schack.

Nr. 22 & 23.

Søndag den 10. Marts.

1850.

Aristokratiet paa forrige og paa nærværende Rigsdag.

Hr. Redaktør!

Det har ofte undret mig, at vor Presse saa lidt har benyttet sig af de rigtige historiske Stof, som naar Rigsdag afgaar. Det er saa meget mærkeligere, som Publikum allerede er en saa stor Gæster af hvad der gaar ind paa det Personlige, og derfor ogsaa stelligt be-
været med Sager, som henhører hertil. Men i saa Henseende gjer vor Presse, som mig synes, et beynnerligt Misvalg: enten meddeler den historiske Udforskning om, hvorledes en Dreng, navnlig Anders Petersen, er fjernt over i Bogumagergade, eller den berører ligesom eller gennem Almuensens Forhold, som udsættende tilføjer Privatlivet. I de Lande, som have en mere udviklet Presse, er det helt anderledes: de saakaldte Udforskninger toer man med Høje ikke kunne interessere Publikum, og Privatlivet anser man for Presens uue-
kommentar: det berøres derfor, selv af de somme Maade, saa godt som aldrig, og henhører det en enkelt Gang, da medviljig det af den øvrige Presse og straffet med meget betydelige Muligheder. Derimod anser Alt, hvad der er traadt frem for Offentligheden, som den eneste ubetingede Ejendoms og som Noget, der kan interessere den; og Presen behandler derfor ikke blot hvad der i Rammen bliver sagt, men gjer enhver Mine, enhver Gestus til Genstand for Kritik. Nogle af disse nu rigtigst undervurderede forekommer mig at blive underretet, saa er Principet dog uenigstelig det absolut rigtige, og det har derfor, som beret, undret mig, at vor Presse, der jager saa meget efter Personalia, dog saa lidt har kritiseret de Personligheder, der optraede i vort offentlige Liv, og navnlig paa den sidste Rigsdag, der nu ligger afsluttet. Jeg kunde have Vild til i saa Henseende at gjer et lidt Forsøg og spørge Dem, om De vilde oplyse det; men da jeg ikke juu er Politisk ex professo, vil jeg hellere holde mig til den mere historiske end til den blot politiske Betragtning.

Jeg vil ligeledes i det Mindste for denne Gang indskrænke mig til at betragte Aristokratiet, og det af en dobbelt Grund. Dels forekommer Aristokratiet mig at have større Interesse for Publikum end de andre Partier. Aristokratiet er meget afsluttet: det sætter sig tilbage i den interessante Midtvejsalder og har derigennem en episk Karakter; men det dog ogsaa i sin nærværende Skikkelse som Overtidskritik med sin Jagt og sin Uafhængighed indeholder et rigt historisk Element. Dobbelt interessant er det derfor nu at see det optræde i den offentlige Rigsforsamling, altsaa paa en Maade dramatisk.

Men hertil kommer, at Aristokratiet paa forrige Rigsdag i en vis Henseende var ualmindelig betydelig sammenfat. Uifnuet man kan her i vort demokratisk Land ikke hille sine Hæderinger til „en Aristokrat“ saa højt som i. Et. i England, hvor et rigtig godt Exemplar af denne Art har en Fortid, bygget paa i det Mindste en halv Sæds historiske Navne, og en Nutid, bygget paa ligesaa mange 100,000 £; men hvad vi af Aristokratiets forskellige Meninger kunne prætere, havde dog paa forrige Rigsdag faaet Plads. Jeg, der, som sagt, ikke egentlig er Politisk, men derimod finder min bedste Høje i at see vort Liv i alle sine Skikkelser, er derfor oprigtig lidt meget tilfreds over de saa lide betragtede Rengørings; thi uden dem vilde vor sene Rigsdag, der til alle Tider maa faaet som et i vort Hæder uafværgeligt Phenomen, være bleven meget mindre interessant, end den blev. — Derimod seler jeg ingentunde nogen lignende Tilfreds over at betragte Aristokratiet paa nærværende Rigsdag. Men bier har det mistet flere af sine karakteristiske Medlemmer, men hvad der er værre, det er sliu saa sin naturlige Medlemmer, Demokratiet, til Røgte Skade for begge Udvikling og hele Oprøden. Det er muligt, at Aristokratiet derved har faaet en større Jagt, end det ellers vilde have faaet; men det er ogsaa vill, at det derved har tabt al sin Interesse; og det er meget betydelig for Scavensius, Zephen og Uolung, at de ikke ere komne ind i dette Rengørings, hvor de mangle deres nødvendige Complementer, Tighering, Christenien og Samten.

Om stilling – »pengenes ret«

nu er indtraadt i militær Tjeneste, er berettiget til at stille for sig og til den Ende selv at skaffe en anden Mand til Veie, som skal træde i hans Sted. Stillingen bliver at berigtige enten for Sessionen, eller, efter dennes Afholdelse, for den paagældende Troppes afdeling.

Om forståelsen af en »contract« eller »overenskomst«, hvorved en person imod betaling havde påtaget sig udførelsen af en andens værnepligt, se en dom i Juridisk Ugeskrift 1850.808. Bestemmelserne om stilling blev ophævet ved hærloven af 6. juli 1867 § 7 og værnepligtsloven af 6. marts 1869 § 59, smh. Mathiassen: Aftaler i forvaltningsretten (1974).36.

Adel, titel og rang

I den gældende grundlovs § 83 hedder det: »Enhver i lovgivningen til adel, titel og rang knyttet forret er afskaffet«.

Den grundlovgivende rigsforsamling behandlede bl. a. en bestemmelse om, at adelen skulle ophøre med de daværende adelspersoners død.

Bestemmelsen blev forkastet med 78 stemmer mod 52. Ørsted stemte ikke. 19 var fraværende. Blandt de 52 ja var Algreen-Ussing, Bjerring, Drewsen, I. A. Hansen, Rée og Schack.

I et indlæg torsdag den 10. maj 1849 umiddelbart inden afstemningen udtalte Schack:

Naar saavel Ordføreren som den ærede Rigsdagsmand for Præstø Amts 4de District (Grundtvig) have meent, at Ophævelsen af Adelen ikke hører hjemme i Grundloven, men at det er Noget, som maa overlades til Folkets egen Udvikling, da troer jeg, at denne Argumentation, som oftere er benyttet, grunder sig paa en væsentlig Misforstaaelse af det, som man egentlig og navnlig her i Grundloven maa forstaae ved Adel. Man maa jo dog skjelne mellem *det faktiske Forhold* at nedstamme fra berømte Forældre, en Ære, som naturligviis Ingen kan eller vil berøve deres Efterkommere, og imellem *det juridisk politiske Forhold*, som man betegner ved Ordet Adel, og som medfører, at visse Familier af Staten erholde et – jeg kunde kalde det Stempel, saaledes, at Enhver, der fødes i Familien, ved selve sin Fødsel erhverver en Ret til at ansee sig for noget Andet end hans Medborgere. Denne Ret erholder man i Almindelighed ved Patent, ved et juridisk Document, hvorvel den for ældre Familier ogsaa paa anden Maade kan godtgjøres, og den kan som noget egentlig Juridisk meget godt ophæves og bør ophæves, hvis det anerkjendes, at Institutionen selv ikke længere har juridisk politisk Betydning, hvorimod det naturligviis vilde være en Absurditet at ophæve den faktisk. Det er en bekjendt tysk Adelsmand, afdøde Fyrst Lichnowsky,

der først har brugt denne urigtige Beviisførelse, som nu gaaer igjen ogsaa her i denne Sal; jeg skal tillade mig fra vore egne Familier at tage et Exempel, som forekommer mig at være oplysende.

Hvis Thorvaldsen og Tordenskjold havde Descendenter, og vi antog en Paragraph, som ophævede Adelen, da vilde Thorvaldsens Efterkommere derved ikke afficeres; thi han var ikke adlet, hans Hæder var faktisk, ikke juridisk-politisk; – Tordenskjolds Efterkommere derimod, de vilde vel beholde deres faktiske Adel, den Værdighed, som tilkom dem paa Grund af, at de nedstammede fra Tordenskjold, fra Peter Wessel, men den, som beroede paa deres *Patent*, den mistede de; – og var der en 3die Mand, hvis Forfædre ikke havde nogen faktisk Adel, men kun Patent-Adel, saa mistede han al den Ære, han havde fra sine Forfædre, og det var rigtigt. Vilde man maaskee dog mene, at der heri vilde være noget Inhumant, saa skal jeg iøvrigt ikke være uvillig til at gaae ind derpaa, og derfor nærmest slutte mig til det Forslag, som gaaer ud paa, at Adelen skal ophøre med de nuværende Adelspersoners Død.

Dette var den ene, som mig synes urigtige Anskuelse, man har gjort gældende for, at Adelen skulde bestaae; den anden staaer noget i Forbindelse dermed og gaaer væsenlig ud paa, at det Hele er en Forfængelighedssag, og at en saadan ikke skal overvindes ved Lovbestemmelser, men ved en bedre Aand i Folket. Denne Tankegang er paa en Maade rigtig; men det Omvendte er ogsaa rigtigt. Man kan befordre den bedre Aand i Folket ved hensigtsmæssige og rigtige Bestemmelser, og jeg troer, at flere af de foreslaaede Bestemmelser hørte til dem, der kraftigt vilde modarbeide Forfængeligheden. Skulde der imidlertid være noget Sandt i denne Argumentation, da gjælder det ialtfald især med Hensyn til Rang og Titler, thi om disse kan man sige, at de, naar de ilde anvendes, kun vedkommer Forfængeligheden. Men det gjælder mindre om Adel; den har et meget høiere og bedre, men derfor ogsaa farligere Udspring. Adelen er, som jeg har tilladt mig at bemærke, en juridisk-politisk Institution, men derfor hører

Adel, titel og rang

dens Ophævelse netop hjemme i Grundloven, meget mere end hele det øvrige 7de Afsnit; ja, som Ophævelse af en Statsmagt, der ikke hidtil er afskaffet, hører den paa en Maade hjemme i første Afsnit, paa samme Maade, som man med et noget stærkt Exempel kunde sige, at Bestemmelsen om Kongemagtens Afskaffelse, naar man indførte en Republik, burde sætte i første Afsnit, at Kongemagten var ophævet. En Bestemmelse om Adelen *Ophævelse* hører hjemme i Grundloven, men derimod ligger der en Urimelighed i Udkastets Bestemmelse, at Adelen skulde tabe sine Rettigheder og dog vedblive at bestaae; en *politisk* Indretning maa jo nødvendig knytte sig til faktiske Rettigheder; det er en Absurditet at sige, at en politisk Ret ikke længere skal medføre Ret og dog vedblive at bestaae. Da Udkastet imidlertid har optaget Bestemmelsen om Adel i 7de Afsnit og sat den i samme Paragraph som Rang og Titel, maa Meningen vel have været, at Adelen ikke var nogen egentlig politisk Institution, men at den nu var gaaet over til at være en Titel. Jeg vil indrømme, at de faktiske Forhold have udviklet sig saaledes, at Adelen i Virkeligheden er betragtet som en arvelig Titel; men gaaer man altsaa ind paa denne Betragtningssmaaade, bliver Bestemmelsen virkelig ogsaa absurd; thi i og for sig indeholde Titler og Rang vistnok intet Urimeligt; det er rigtigt, at Staten paa enhver Maade søger at opmuntre udmærkede Fortjenester, det Uheldige ligger vel derimod dels i de noget ubehændige Titler, dels i den slette Anvendelse, som der er gjort deraf. Derimod er en *arvelig Titel* jo en fuldstændig Urimelighed, da Staten jo umuligt kan anerkjende, at enkelte Borgere fødes med større Fortjenester end andre; – en ganske anden Sag er det, og det maa jeg vel bede bemærket, at Adelen, saalænge den er en politisk Indretning, ikke indeholder en Absurditet. Jeg kan her benytte det Exempel, jeg før hentede fra Indførelsen af en Republik: tillod man i denne den forrige Kongefamilie at føre dens Titel, saa at f.Ex. ældste Søn fremdeles hed »Konge« og »Deres Majestæt« uden at være nogetsomhelst Andet end en anden Borger, maa man dog tilstaae, at det vilde være upassende og lyde som Spot.

Jeg veed oprigtig talt ikke, hvorfor man har brugt denne Slags Beviisgrunde for at støtte Adelen. Jeg synes, man har dem bedre, og uden tvivl have disse ogsaa foresvævet Adelens Forsvarere, navnlig den ærede Rigsdagsmand for Præstø Amts 4de District (Grundtvig). Adelen har udgjort en Institution, som har spillet en verdenshistorisk Rolle, og som ofte har staaet med Hæder i Nationernes Aarbøger; derfor har man Noget tilovers for Adelen; det er rigtigt, at man har det, og jeg seer ikke, hvorfor man undseer sig ved at sige, at det er med Interesse, man henvender sine Tanker paa Adelen, at det er med Interesse, man seer en Mand, som nedstammer fra berømte Forfædre. En Saadan har i sit Navn et Anbefalingsbrev, som vi Andre paa anden Maade maae erhverve; men dette hører, vel at mærke, ikke hjemme i den politiske, i den juridiske Verden, der hører kun det værende, det Existerende hjemme; men Adelens Fortrin, det Interessante ved den, det hører hjemme i Fortiden, man knytter sin Interesse for Adelen til de berømte Navne, til de gamle Borge, til de gamle Malerier i disse, til de gamle Sagn, der omsvæve dem. Hvad er det da egentlig her, som interesserer; er det det Politiske ved Adelen? Nei! det er det Historiske, det Poetiske, paa disse Gebeter hører Adelen hjemme, der er den smuk, ærværdig og berettiget. Men derfor bør den ogsaa holde sig til disse Gebeter; naar den vil trænge sig ind eller naar man vil trænge den ind paa Steder, hvor den ikke hører hjemme, saa miskjendes den ogsaa paa de Steder, hvor den hører hjemme. Her, som overalt, er det Tilfældet, at naar man holder sig indenfor sine Grændser, vil man blive æret, som man fortjener det; vil man trænge sig ind paa Steder, hvor man ikke hører hjemme, bliver man dels forhadet, dels bespottet. Derfor er det, jeg mener, at Bestemmelsen om, at Adelen skal ophøre, i Forbindelse med det, som mig synes humane Tillæg, at dette først skal skee ved de nærværende Personers Død, endog maa være i Adelens egen Interesse. Thi ikke alene er det uheldigt at være stillet udenfor den almindelige Culturstemning, hvilket dog til en vis Grad maa være Tilfældet med den, som af Staten udpeges som noget Andet end alle Andre; – herpaa skal

Adel, titel og rang

jeg ikke nærmere indlade mig, jeg skal holde mig til det, som jeg ikke troer, men som jeg veed, at idetmindste dygtige Adelsmænd troe, til den Mulighed, at Adelen ikke aldeles er traadt bort, men at der vil komme en Tid, da den igjen med Kraft, som andre svundne Institutioner, vil træde tilbage i Tilværelsen. Jeg har, som sagt, ikke denne Tro, men er det Tilfældet, saa mener jeg netop, at det ikke er i Adelens Interesse, at den fører et saadant Skinliv; at den halvt er og halvt ikke er; et saadant Forhold kan slaae selv en frisk og levende Tilværelse ihjel, hvormeget mere da en sygnende, og det maa man vel indrømme, at Adelen for nærværende Tid sygner. Mener altsaa Nogen, at Adelen igjen skal komme tilbage i sin Kraft, da bør han ønske, at den aldeles træder tilbage, som enhver falden Storhed, der ønsker engang igjen at spille en Rolle. Det synes mig ogsaa, at der netop for Adelen efter dens Væsen maa være noget Haanligt i en saadan Bestemmelse, at Adelen skal vare, men dog ikke have nogen Ret; thi hvad er dog Adelens Væsen? Den ærede Deputerede for Præstø Amts 4de District (Grundtvig) har udtalt det, det er Æren, Stoltheden; og er det da ikke stridende mod Æren at modtage en Tilværelse af denne Art, en Tilværelse, som kun tillader at *hedde* Adel? Det er Noget, man tilstaaer Børn, at lade dem »lege« at være, hvad de virkelig ikke er; for mig vilde det, hvis jeg var Adelsmand, være lidet ønskeligt at modtage en saadan Almissee af Staten.

Man har endnu anført som en Grund imod Forslaget, at det kunde være muligt, at den, som har givet Saameget, ikke ønskede at give Slip paa Mere; dette gjælder maaskee med Hensyn til Titler og Rang, men idetmindste saavidt vi skulle slutte fra noget Ydre, troer jeg ikke, det kan gjælde med Hensyn til den Institution, hvorefter her er Tale. Hans Majestæt har nemlig i den Tid, han har siddet paa Thronen, ikke creeret nogen Adelsmand, men han har meddeelt særdeles Mange Titler og Ordener. Jeg skal imidlertid ikke gaae videre ind paa denne Betragtning, men holde mig til den Frygt, man har næret for hvad man kalder octroyerede Forfatninger. Skulde denne Frygt gaae saavidt, at

Adel, titel og rang

man ikke skulde antage en Bestemmelse af denne Art som denne, en Bestemmelse, som fra næsten alle Sider erklæres for ubetydelig – skjøndt jeg maa tilstaae, at jeg ikke anseer den saa ubetydelig, thi der ligger et betydeligt Princip i den – skulde man, siger jeg, ikke kunne antage en Bestemmelse af denne Art, saa have vi jo i Virkeligheden en octroyeret Forfatning; da staae vi jo i den Grad under Indvirkning af ydre Hensyn, at vi maae ansees bundne i vor Frihed til at discutere. Jeg indrømmer, at man ved *Hovedbestemmelser* skal tage Hensyn til et muligt Brud mellem Ministeriet og os; men vilde Ministeriet i den Grad holde os under sit Herredømme, at vi ikke tør antage en Bestemmelse, som den, hvorom her er Tale, da have vi jo – jeg gjentager det – allerede en octroyeret Forfatning, og da maae vi hellere ligefrem erklære dette, end indbilde os, at vi have en anden og bedre Stilling. Jeg slutter mig saaledes til det ... stillede Amendement, navnlig til dets første og sidste Passus, saaledes at Resultatet bliver: »Enhver i Lovgivningen til Adel, Titel og Rang knyttet Forret er afskaffet. Den nuværende Adel ophører med de nulevende Adelspersoners Død«. Jeg troer, at Saameget er berettiget og muligt at opnaae, og jeg troer, at deri ikke ligger noget Inhumant eller Urigtigt mod den omhandlede Institution, som jeg ingenlunde nærer noget Had imod, men hvis virkelige Interesse jeg tvertimod troer stemmer med det gjorte Forslag, Rigsfors. 3236-39.

Bergfalk havde den 23. december 1848 skrevet til Schack: »Adeln vore väl godt att få bort med ens; men om den ingen makt får på riksdagarna, inga företrädesrättigheter för öfrigt, så kvarstår den blott såsom en skugga, hvilken snart försvinner, utan att man vet, huru?«

Om Slesvigs deling

Schacks skrift 'Om Slesvigs Deling' kom i maj 1849 (forordet er dateret 18. maj 1849). I skriftet gives der udtryk for synspunkter, som Schack vistnok var nået til på et væsentligt tidligere tidspunkt, vistnok også før Madvig, som vel længe er blevet anset for delingstankens ophavsmand, se Madvig: 'Et Bidrag til historisk Belysning af Tanken om Slesvigs Deling som Løsningen af den dansk-slesvigholstenske Strid' i Historisk Tidsskrift 5. Rk. IV (1883-84) s. 316 ff, Livserindringer (1887) s. 143 f, 188 f, 197 f, og hertil Povl Bagge s. 78 ff, bl.a. om at Madvigs opfattelse i sin helhed hverken kan bevises eller modbevises. »Imidlertid er memoireforfattere notorisk tilbøjelige til at forenkle ...« (s. 78), smh. ovf. s. 65.

Madvig har fremhævet, at der i det første folketing foruden ham selv kun var Andræ og Schack, der gik ind for delingstanken. Schack fulgte efter maj 1849 sine synspunkter op i ugebladet '1848', og allerede før han udsendte sit skrift, gav han også skriftligt udtryk for sin opfattelse, bl. a. i et brev af 28. januar 1849 til Lars Hierta, hvor han noget mere sammentrængt og kategorisk end i pjecen skriver: »Angående Slesvig ere vi temmelig enige: det rigtige var efter min mening en deling ved Slien, så at staden Slesvig kom til den tyske side. Hvad der ligger nord for Slien, er i alt væsentligt Dansk; navnlig gælder det om hele landalmuen, ligesom også staden Flensborgs borgere ere meget dansksindede. Det var også den bedste måde at hindre Tydskhedens fremtrængen, – at drage en bestemt grændse og Nord for denne ej tillade et Ord *officielt* Tydsk. Lader man derimod det blandede forhold af Dansk og Tydsk mellem hinanden vedblive, da vil Tydskheden vistnok blive ved at trænge frem. –«

Schacks skrift 'Om Slesvigs Deling' er inddelt i tre afsnit. Det første handler om den rigtige løsning, det andet om den gavnligste løsning, og det tredje om delingstankens praktiske gennem-

førelse, se i det hele ovf. s. 60 f. I det følgende gengives det første afsnit (med noter i parentetiske indskud).

Det synes naturligt, at den nationale Politik maa afløse den ældre statsretlige, naar Folkene selv komme til Roret: ethvert Folk maa da ansee sig – Folket, Nationen – som sin Stats eneste sande Indhold; og ligesom det maa erkjende, at det for at skaffe sig virkelig Tilværelse, maa organisere sig i Statens Form: saaledes maa det ogsaa fordre, at denne Form – Staten – ikke har noget andet Indhold end Folket, Nationen. Denne nationale, demokratiske Anskuelse, der betragter Staterne som Organismer, danner Modsætningen til den statsretlige, absolutistiske, der betragter Staterne som Aggregater af Jordstykker, Territorier, som nu engang ved Arv, Fredsslutninger etc. ere blevne forenede, og som derfor skulle blive sammen for ikke at krænke de regerende Familiers Ret og den faktisk eksisterende Tilstand. Den nationale Anskuelse kan da kun ville udvide eller indskrænke Statens Gebeet, naar Statens Indhold, Folket, Nationaliteten, udvider sig eller trænges tilbage; men da Formen her i Verden aldrig ganske svarer til Indholdet, fordrer den kun da Gebeets-Forandringer, naar der er en betydeligere Afvigelse mellem Indholdet, Folket, – og Formen, Staten. Den ældre, absolutistiske Anskuelse maa fordre Forandring, naar Arv eller statsretlige Akter hjemle det.

Hvilken af disse modsatte Anskuelser der er den rigtige, skulle vi ikke her undersøge: det vilde føre tilbage til Undersøgelsen om, enten Demokratiet eller Absolutismen har Ret. At den senere europæiske Udvikling søger at gennemføre den nationale Retning, er dog vistnok utvivlsomt. Derfor spores ingen nationale Bevægelser i de Lande, hvor Nationaliteten allerede er gennemført som Hovedgrundvold for Staten, f.Ex. Frankrig, Storbritannien (England og Skotland); hvorimod de voldsomste Bevægelser finde Sted paa den ene Side f.Ex. i det adsplittede Tydskland og Italien, hvor man vil een tydsk og een italiensk Stat, paa den anden Side f.Ex. i det ved ydre Magt og Traktater sammentvungne østerrig-

Om Slesvigs deling

ske Monarki, hvor de forskjellige Nationaliteter ville udsondres i forskjellige Stater. I alle disse Bevægelser er det Demokraterne, der føre an.

Den slesvigholstenske Krig er i sit Væsen ogsaa aldeles national: det er en Krig mellem Tydskland og Danmark. Det er derfor mærkeligt, at den Afgjørelsesmaade, som gaaer ud paa at trække Grændsen efter Nationaliteten, paa at dele Slesvig, har fundet saa faa Forsvarere baade i Tydskland og her tillands. En ikke ringe Andeel heri maa ganske vist tilskrives tilfældige Omstændigheder og Personligheder, der for en Tid kunne have saa stor Betydning. Hos os maa Grunden fremdeles væsenlig søges deri, at Nationalitetens Forkæmpere, der, hvis de under de forrige Konger vilde udrette Noget, maatte faae Regeringen til at tage sig af Sagen, ikke paa nogen Madde kunde vente dette ved at foreslaae Slesvigs Deling, men kun ved at holde paa det hele Slesvigs Forbindelse med Danmark; ligesom ogsaa mange af dem, der troede at være nationale, dog i Grunden endnu tildeels stode paa det ældre Standpunkt. De kunde nok erkjende, at Danmark ikke burde udgjøre een Stat med Holsten, thi her kom det dem til Hjælp, at Holsten hørte til et fremmed Statsforbund; men deres Nationalfølelse var ikke stærk nok til at fremtvinge den Overbeviisning hos dem, at Dansk ikke bør være i Stat sammen med Tydsk. Ved da baade for sig selv og Andre at fremhæve Eidergrændsen som det absolut Rigtige, anerkjendte de i Modsætning til det ældre System dog til en vis Grad Nationaliteten; men fik derhos en statsretlig Grund at staae paa. De oversaae imidlertid, at det kun var quantitativt, men ikke kvalitativt de anerkjendte Nationaliteten, og at Eidergrændsen fra et nationalt Standpunkt kun deri er forskjellig fra Elbgrændsen, at det er et mindre Stykke af Tydskheden, man vil have indenfor Danmarks Grændse.

Ligesom denne Sammenblanding af to modstridende Principer har bidraget væsenlig til at give Eidergrændsen sin Betydning, saaledes have uklare Illusioner og Traditioner ikke gjort lidet til at skaffe den Tilhængere. Slesvig er idelig blevet behandlet som en Eenhed for sig, en Heelhed, forskjellig fra dets nordlige og sydlige

Naboer. (En anden Sag er det naturligviis, at denne Heelhed, Hertugdømmet Slesvig, igjen har været underkastet Arvedelinger). Traditionen herom har havt stor Indflydelse paa den almindelige Tankegang, endog i den Grad, at man hører baade Slesvigere og Andre tale om »det slesvigske Folk«, og seer Forslag til at lade Slesvig udgjøre en Stat for sig. En mere falsk Betragtningssmaaede, en urimeligere Illusion, end den, som Navnet: »det slesvigske Folk« involverer, vil man ikke let kunne udfinde. Hvad vil man dog paavise, der skulde være fælleds og characteristisk for dette slesvigske Folk? Kan det være mere stridende Elementer, end de, der omsluttes af det Stykke Land, der fører Navn af »Slesvig« og Titel af »Hertugdømme«? Hvilken falsk Betragtningssmaaede har dette Navn og denne Titel dog ikke medført, og hvor vilde det ikke fremme den rette Erkjendelse, om man rev sig løs herfra, og erkjendte, at der Intet existerer, som kan constituere Begrebet »slesvigsk Folk« eller Staten »Slesvig«, men at det Antal Qvadratmile, man kalder saa, kun indbefatter et Stykke af Danmark og et Stykke af Tydskland, hvis Grændser her støde sammen. Men istedenfor at gjøre dette, have baade Danske og Tydske erklæret Slesvig for en Eenhed, som man enten maatte have heelt eller slet ikke have. De have sammenlignet Forslaget om Slesvigs Deling med Salomos Dom om at dele Barnet. I sand Viisdom er det muligt, at disse Domme kunne sammenstilles; men iøvrigt er der den Grundforskjel imellem dem, at Gjenstanden for Salomos Dom var et Individ, hvis Væsen vilde ophøre ved Dommens Iværksættelse; hvorimod Slesvig, der falskelig er anseet for et Individ, just vilde komme til sit sande Væsen ved at adskilles i de to Eenheder, hvoraf det bestaaer, og som intet Andet have tilfælleds end det *Navn*, der omslutter dem begge.

Det poetiske Element har i denne Strid ogsaa spillet en ikke ubetydelig Rolle. I alle Livsforhold, og ikke mindst i Politik, er Poesien sand og velgjørende, naar den vil indtage sin rette Plads i den almindelige ideale Grundvold for enhver høiere Stræben; men vil den gribe umiddelbart ind og befatte sig med praktiske Enkeltheder: da maa den famle og gribe feil. Fra dansk Side har

Om Slesvigs deling

Poesien stundom holdt sig til det almindelige Løsen: Eideren, som dog, selv i Forbindelse med den slesvigholstenske Kanal, ikke har afgivet noget heldigt Thema for Lyriken, hvorfor man ogsaa har bødet derpaa navnlig med Indskriften over Rendsborgs Port: Eidora Romani terminus imperii. Med større Held har man holdt sig til Dannevirke og Thyra Dannebod; og her har ogsaa Historien traadt til, og erklæret, at til Dannevirke i det Mindste gik Danskhedens historiske Grændse, ligesom Statsgrænsden gik lige til Eideren. Denne Paastand vilde være rigtig, hvis man ved Historien blot forstod det, som var sket for et tusind Aar siden. Men om man end i sin historiske Udvikling bør begynde med Gorm den Gamle og hans Dronning: saa bør man dog ikke standse paa dette Punkt. Det kan være en bitter Historie for os, den, som ved vor Regerings Ligegyldighed har udviklet sig i Slesvig; men hvad der er skeet i de sidste tusind eller sex hundrede Aar, kan dog Ingen for Alvor ville udelukke fra Historien; og i denne Aarrække er det, Tydskheden har erobret den sydligste Deel af Slesvig. Men Danmark skal erobre det tilbage, siger man: – vi kommer maa-skee siden til at berøre dette Spørgsmaal; men i hvert Fald skeer det ikke derved, at hiint Stykke Land kommer til at hedde dansk, naar det dog alligevel er tydsk.

Alle de Bevæggrunde, der saaledes have samvirket til at gjøre Eidergrænsden til Løsen for dem, der troede at være nationale, have endelig havt en mægtig Støtte i den almindelige Egoisme, som gjør, at Man gjerne vil have noget Mere, end der efter Ens eget Princip er Ret; og dette har vel egentlig baade i Danmark og Tydskland været den Hoveddrivefjer, som, for Mange vistnok ubevidst, har bragt de Nationale til at opgive deres rette Standpunkt. Istedenfor fra det nationale Standpunkt begge at have Ret, have begge Parter villet have Uret: quantitativt have Tydskerne havt størst, forsaavidt kun den mindste Deel af Slesvigs Beboere er tydsk; men kvalitativt har Forskjellen neppe været stor.

Som i alle andre Livets Forhold, har imidlertid ogsaa her denne Egoisme kun bevirket, at Man ikke engang har kunnet faae det anerkjendt, som virkelig er Ret. Idet vore Nationale opgave deres

eget Væsen og holdt paa Eidergrændsen, der skal hjemles ved statsretlige Akter, gave de med det Samme vore Fjender Grund til at paastaae, at de Danske ikke vilde respektere den tydske Nationalitet i Slesvig. Beviserne herfor kunde de vistnok kun tilveiebringe med Hensyn til Sydslesvig; men de benyttede da naturligviis Leiligheden til som noget Afgjort at insinuere, at det gjaldt om hele Slesvig, – Noget, som de mere fjernt boende Tydske ikke kunde undersøge, men som maatte være dem naturligt at antage, da Slesvig for dem maatte staae som en Eenhed, og de tilige kunde indsee, at Paastanden var rigtig med hensyn til nogle Punkter i Slesvig. – Havde vi Danske derimod frit anerkjendt, at Sydslesvig var og skulde være tydsk: da var det dog maaskee et Spørgsmaal, om Slesvigholstenerne havde faaet hele Tydskland til saaledes bona fide at gaae ind paa deres falske Paastande.

Men antage vi endog dette om Tydskland selv, da kan det ikke gjælde om de andre europæiske Lande. Disse maatte dog vistnok have erkjendt Danmarks Ret, naar vi blot havde fordret Danmark til Danskhedens Grændse; og den Lunkenhed, som vi have sporet hos de fleste af dem, beroer maaskee dog for en ikke ringe Deel derpaa, at de have haft en Følelse af, at i national Henseende havde Tydskerne ogsaa et Moment af Ret.

Jeg har her tilføiet: i national Henseende; thi det skeer idelig i Discussionen om disse Forhold, at de stridende Parter ikke holde de forskellige Hovedanskuelser ud fra hinanden, og man maa saaledes paa dette Standpunkt være beredt paa, at Nogen ganske paatvers kommer med den Indvending: Ja, men vi have jo Ret til hele Slesvig: det er jo hjemlet os ved Fredsslutninger og garanteret os af Europas Stater: det har jo aldeles Intet at gjøre med Tydskland. – Ja, naar Man gaaer ud fra den statsretlige Anskuelse, da er dette aldeles rigtigt; men gaaer man ud fra den nationale, da er det aldeles uvedkommende; – og man maa klart og bestemt tilægge sig en af disse modsatte Anskuelser: det gaaer ikke an at kaste dem imellem hinanden, eller benytte Momenter snart af den ene, snart af den anden.

De, der her i Danmark have stridt for den slesvigske Sag, og

Om Slesvigs deling

havt saa betydelige Fortjenester af den, maae nu utvivlsomt siges at have erklæret sig for den nationale Anskuelse: deres Parti fører endog Navn af det nationale. Men de bør da ogsaa holde fast ved denne, og ikke blande Elementer af den modsatte imellem. Et ganske andet Spørgsmaal er det, om de have valgt rigtigt, idet de holdt sig til den nationale, og om de ikke hellere udelukkende maatte have holdt sig til den statsretlige. Dette Spørgsmaal skulle vi, som tidligere berørt, ikke her gaae nøiere ind paa. Vor Overbeviisning er det, at Valget har været rigtige; og at det ældre Princip, selv i de Forhold, hvor man snarest skulde vente heldige Følger af det, nemlig de diplomatiske, ikke har viist sig at være af synderlig Betydenhed. I de diplomatiske Forhandlinger have vore Ministerier jo, saa vidt vides, næsten udelukkende stillet sig paa Traktaternes Standpunkt; men hvor lidet have disse dog nyttet? – England synes ikke at have anseet dem for meget bindende: har det hjulpet os, da har Grunden – vistnok ikke været Nationalitetshensyn, men vistnok lige saa lidet Garantierne: snarest har det været, at det overhovedet har ligget i Englands Politik at vedligeholde status quo og ikke altfor meget styrke Tydskland paa det mindre Riges Bekostning. En lignende Politik, tør man vel forudsætte, har bevæget Rusland til muligviis at interessere sig for os; og vel er det ganske vist, at disse Lande i Underhandlingerne have paaberaabt sig de ældre Traktater; men at de skulde ansee disse for særdeles bindende, hvis de kom i Strid med deres egen Interesse: det er Man i det Mindste utilbøjelig til at troe, naar Man tager Hensyn til de nævnte Rigers tidligere Historie. – End mindre have Statsrets-Akterne vistnok indvirket paa Frankrig, der langt snarere har hældet til vor Side, fordi det er naturligt for dette ridderlige Land, at tage den Svageres Parti, navnlig naar denne er en gammel Allieret. Og de Lande endelig, som mest bestemt ere traadte op i vor Interesse, – Sverige og Norge: de havde ganske vist ikke gjort hvad de gjorde, fordi de følte sig bundne af de gamle Dokumenter, men fordi de følte sig dragne af den unge Nationalitet.

Iøvrigt er det naturligviis ikke Meningen, at vi i vore diploma-

tiske Forhandlinger, navnlig med Rusland og England, skulde have opstillet Nationaliteten som det Hovedprincip, hvorfra vi gik ud: det vilde vistnok have været lidet diplomatisk. Derimod vilde det sikkert have gjort en god Virkning, hvis vi, som skeet er, efter bedste Evne havde deduceret vor traktatmæssige Ret til hele Slesvig, men derhos paa det rette Tidspunkt havde antydnet, at vi, i Anerkjendelse af den Betydning, Nationaliteten havde vidst at skaffe sig, – af oprigtig Forsonlighed og for i ingen Henseende at have Uret, vare villige til at indrømme Tydskland den tydske Deel af Slesvig, men da naturligviis ogsaa fordre den danske Deel for Danmark, og altsaa fuldstændigt indlemme hvad, som kom Nord for Grændsen, i Danmark. – En saadan Erklæring, fremført paa rette Maade, kunde, forudsat naturligviis, at man fra dansk Side virkelig vilde gaae ind paa en Deling, vistnok ikke have skadet vor diplomatiske Stilling: Lord Palmerston har jo endogsaa selv foreslaaet en Deling. Vor Indvilligelse i en saadan maatte vel ogsaa virke heldigt ind paa Tydsklands Stemning og navnlig give dette Land, hvad det vistnok en Tid lang ønskede, en Mulighed til med nogenlunde Anstand at trække sig ud af Striden, hvilket det dog umulig kan, naar Fredsbasis skal være den, – som vi i det Følgende skulle søge at godtgjøre, for Danmark langt ufordelagtigere –, at skille hele Slesvig fra Holsten og sætte det i en vis Forbindelse med Danmark.

Vi begyndte med at berøre, at naar man stod paa det nationale Standpunkt, da maatte man erkjende det for rigtigt, at den tydske Deel af Slesvig kom til Tydskland, den danske til Danmark. Man hører ofte herimod selv af Folk, der kalde sig nationale, den Indvending, at man jo vel kan fordre, at hele Slesvig skal blive under Danmark, og dog gjerne kan respektere de tydske Slesvigeres Nationalitet, saaledes at man sikkrer dem den største Frihed til i kirkelig, videnskabelig, communal og anden Henseende at benytte tydsk Sprog og tydsk Udvikling: – noget Lignende har man hørt fra tydsk Side. Denne paastand, der vistnok er ganske oprigtig meent, er et mærkeligt Beviis paa, hvor let man kommer til at gjøre Brud paa de Principer, man vedkjender sig, saasnart de

Om Slesvigs deling

komme i Strid med Ens Interesse. I alle andre Henseender vil man indrømme Nationaliteten dens Ret, men i den væsentligste, den eneste, hvor Nationen ret tilfulde optræder som Nation, mener man, at den uden Uretfærdighed kan tilsidesættes. De tyske Slesvigere maae nok bestyre deres Communalvæsen i reent tyske Communalraad, men deres Statssager, deres Nationalsager skulde de styre igjennem en for største Delen dansk Nationalforasmling: i deres *Folkerepræsentation* skal det danske Element danne Majoriteten; – i kirkelige og videnskabelige Forhold, hvor det Universelle er overveiende, der indrømmer man Nationaliteten sin Ret; men i de Forhold, hvor det Nationale er overveiende, der troer man ikke at være uretfærdig ved at nægte den Betydning. Det er jo Absurditet. Og i den samme Absurditet gjøre Tydskerne sig skyldige. (Det bør dog bemærkes, at ikke alle Tydskere ere saa liberale, at de ville indrømme den nævnte, communale og videnskabelige Frihed. Navnlig fordre de Fleste, at al højere Underviisning ogsaa for Nordslesvig skal være tydsk).

Men det er ikke blot mod de danske eller tyske Slesvigere, man herved begaaer Uret: det er mod alle Danske og alle Tydske. At hele Danmark skete Uret, naar Nordslesvigerne maatte indtræde i en tydsk Rigsforsamling, ville vel de Fleste indrømme: thi det er klart, at Danmark derved vilde miste en Deel danske Kræfter, som med Rette tilhører det. Men Danmark vilde ogsaa skee Uret, hvis Sydslesvigerne ikke kom i den tydske Rigsforsamling, eller rettere: hvis de kom i den danske; – thi Danmark vilde derved faae Tydske ind i sin Repræsentation, og tildeels blive regeret af Tydske; der vilde da blive talt Tydsk paa den danske Rigsdag, – det vil med andre Ord sige: der vilde ikke længer existere nogen dansk Rigsdag eller nogen dansk Stat, men en dansk-tydsk Rigsdag og en dansk-tydsk Stat. – Den samme Uret vilde skee mod Tydskland, hvis de danske Slesvigere skulde ind i den tydske Repræsentation. En anden Sag er det, at denne Uret ikke vilde føles ret meget i det store Tydskland, og at dette sikkert ikke vilde tillade Nordslesvigerne at tale Dansk i Frankfurt! – men i Danmark vilde det føles meget stærkt og meget for-

1848.

Ugeblad for Politisk og Litteratur,

Mr. 17.

1850.

Vaade Danmark og Sverrig have i det sidste korte Tidrum mistet ikke faa af de Mænd, som i en faa lang Aarsrække havde været de forste, at deres Lande maatte have betvovt Skæbnesløse for deres Nationer. Tænkt om Sverrig var uafsluttelig bleven forbruden med Naamene Bergslitz, Giefser og Tegnérs, og Tænkt om Danmark ikke mindst med Naamene Thorvaldsen og Cyprienklæger. — I sig selv havde imidlertid disse forre Mænd dog det velste Maaned, men dog ikke nogen egentlig Sog. Naamlig har daade Thorvaldsen og Cyprienklægers Ivo været faa rigt og afsluttet, at man naagte det Indblyk, sigte Mænds Værgang altid kan naa gjere, dog naesten stiges til at sig, at deres Død som juhi i det reite Hæstet, lygsten den som paa den umættelige Waade. — Det gjælder maaltse mindre om de nævnte i Sverrig Thorvalds og dog have ogsaa disse fuldstændig ubvæstet deres ejendommelige Dødsb, og adskilt vistst i en lang Maalt af War. — Svad der vækker mest Alvor i dette Hørsb, og derfor ikke faa meget det, at der forre Waad gaar bet, som det, at der ingen Iste blive tilbage. Sverrig har ikke flere Eftener af forste Rang: de alle gaade ned; i Danmark ifter etnaa nogle enkelte, men disse have adskelt været paa længe over Højden, at det i kan vides, at vore Døstse meget længe stude betvovt dem bet. Naar da disse gaar bort, have heller ikke vi flere. Deri ligger naegt Sørgeiligt; thi endog Iste behøver sin forre Waad, og kan ifte nødes med de ehørgende, selv om de leve i deres Waart.

Wynster, ligesom ogsaa Steffens, Brøndsted, Grøntvold og alle saa Andre, — endvidere naar en Anden Bræder, som vi set at benævne dem efter en Høffud funde kaldte Poul Møllers, og som vel næsten frembragte ligeaa mange semirædende Personligheder, men dog ikke isaadanne Grundsætninger, som flere af dem, hin ældre Tid gav. Mange af disse Nyrer have sifferet høit uordentligst Indflydelse paa Hølle-Iddvillingen; men der er dog næppe Nogen iblandt dem, der har havet sig til alleførre Nogen, og der er ogsaa kun lidet samtykke, at der iblandt dem skulde være Nogen, men hvem det endnu vilde blive Tilfældet. I det Syde kan man vistnok sifferen vente, at mange af dem, der skulde se fremad i de ydre Urtænkere og Aand, vilde frembringe noget Mere end endnu Bøder end det, der hidtil have skænket; men der er næppe Nogen, til hvem man knaptest det Naad, at han vil give noget Nyl og Andet, at han vil hævde sig til i vort Kan og være Hæder af første Nogen.

Det flutte faaledes jaanere vore den yngre Generation, til
hvoften man flutte rette til dem; men vidst har demme ille
vare meget loofede. Ille en enste af dem; der i den flste pla
Sned har ere troade ind i Werden, har givet Tegn til, at man af
ham kunde vente meget Halmstillet; ja, der er endog kun pferf Ja
sem i nogen Mening have laet her fra fig. Da dog gior det
Minder den funfmerle, naalig den afpille Profetiftil fig næften
alt glædelte allerede i denne Alder. Men heril kommer endvidere,
at man i en mindre Vand fom yder flender faaledes til alle de for-
ftellige Forletheligheder, at man vilde end mere priset Det fan have
en Væning om, hvad der i de forftellige Meninger kan ventes. Saale-
des fnyttede man detpillege Forvæningstil til S. Riksfogad, end
lange ferend fan fremtraade; det Saame var Difcret og heru
og flere Alder. Gaaft vil fan det havde, at man bliver glædelig
fluffet; men hos od har det i de Minder været meget flædet, at
Sjæfter ere gaade op, fom man ille allerede havde flumet i Hori-
zonten: ejere er det berindt flit, at en og anden, man har troet at
flumte, aligvel aldrig er kommen frem. — Om Gjennegaar man nu

Om
Slesvigs Deling.

Af

H. E. Schack.

Kjøbenhavn.

Faaes hos P. O. Philipsen.
Trykt hos Directeur Jens Hostrup Schultz,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

1849.

Om Slesvigs deling

dærveligt, hvis vi fik tyske Elementer ind i vor Regering og vor Repræsentation.

Dette hører imidlertid mere hjemme i det følgende Afsnit, hvor vi ville søge at godtgjøre, at Delingen er den Afgjørelse, der i Virkeligheden vil være til størst *Gavn* for Danmark. Her have vi derimod nærmest villet fremhæve, at efter Nationalitetsprincippet er Delingen den eneste Afgjørelse, der er begrundet i *Ret*.

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

Schack gik ind for, at en valgkandidat åbent skulle vedkende sig sit standpunkt overfor vælgerne, se ovf. s. 76. Derimod var han mod valgløfter, og han citerede gerne Ørsteds »tvillingebroder« I. P. Mynster for hans omtale af dem, »der ved at give Løfter til Vælgerne 'ere komne her ind i Salen, bundne ved en Lænke, hvis anden Ende naaer langt ud i Landet' —«, '1848'.175.

I ugebladet rejste han søndag den 23. december 1849 spørgsmålet: Ved hvilke midler maa man arbejde for sit Valg, '1848' sp. 89-93:

I denne Tid hører man næsten daglig de forskellige politiske Personer blive beskyldte for at have fremmet deres Valg paa en urigtig og dadelværdig Maade. Stundom ere disse Beskyldninger vistnok begrundede: endnu oftere gjælder det Modsatte. Men for at fælde en rigtig Dom herom er det først og fremmest nødvendigt at komme paa det Rene med, hvilke Midler der maae ansees for tilladelige eller vel endog gavnlige, og hvilke der maae ansees for utilladelige og forkastelige.

Det skadeligste af alle er maaskee det, som bestaaer i ubeføjede Løfter ikke blot om at ville arbejde for Noget, men endog om at sikkre dets virkelige Gjennemførelse. Et saadant Løfte er nu vel i sig selv urimeligt, og kunde derfor synes uskadeligt; men Menighands Begreber ere i denne Retning endnu saa lidet klarede, at slige Løfter dog ikke saa sjelden finde Anklang. Naar de da senere ikke blive opfyldte, taber Almuen ikke blot sin Tillid til den Valgte, men ogsaa til selve Forfatningen, af hvilken han har ventet noget helt Andet, end det, der nu opnaaes. — Langt uskadeligere ere de Løfter, der gives om egen Stemmegivning, selv om Vedkommende siden hverken vil eller kan stemme saaledes. Thi herved rokkes dog ikke Folkets Agtelse for Forfatningen, men

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

blot Agtelsen for den, der har givet slige letsindige eller uredelige Løfter: og dette er jo ikke nogen Ulykke.

Forøvrigt hænder det vistnok ikke sjelden, at selv den, der ikke lover Andet, end hvad han personlig baade kan og vil holde, dog bliver opfattet, som om han ikke blot lovede for sit eget Vedkommende, men ogsaa for Statens; og der er derfor ofte Føje til at fremhæve, at man jo kun kan tale i sit eget Navn. Løfte er overhovedet under *sædvanlige* Forhold den uheldigste Form, hvorunder man kan lade sine Anskuelser fremtræde: det Bedste er vistnok blot simpelthen at udtale disse. Iøvrigt er dette som oftest kun en formel Ulighed; thi den, der udtaler sine Anskuelser og bliver valgt i Henhold dertil, har hos Vælgerne nedlagt en bestemt Forventning om, at han vil stemme som han har udtalt sig; og forandrer han i vigtige Spørgsmaal sin Anskuelse, da er det vistnok hans Pligt at meddele dette til dem, der have valgt ham under en anden Forudsætning, og da efter Omstændighederne at træde ud af Forsamlingen. Det staaer ham saa naturligvis frit for at stille sig paany.

Modsætningen til at give for store bestemte Løfter er det, slet ingen Løfter eller bestemte Udtalelser at meddele. Men ligesom dette egentlig strider mod Aanden af den Valgmaade, som er indført hos os, og derfor kun bør tilstedes Mænd, hvis foregaaende politiske Liv indeholder tilstrækkelig bestemt Udtalelse: saaledes skeer det ofte under en Form, som medfører den selvsamme Mislighed, som de overdrevne Løfter. Dette gjælder navnlig, naar Vedkommende uden egentlig at sige Noget benytter almindelige Talemaader og fagre Ord, som bringe de mindre Oplyste til at vente noget Overordentligt, uden at de dog siden kunne paavise, hvad det egentlig skulde være. Denne Fremgangsmaade er ofte endog mere forkastelig end hin, og der har hos os upaatvivlelig vist sig mere Tilbøjelighed til at gjøre Brug af den end af dens Modsætning, de overdrevne Løfter. Saaledes have »Bondevenerne«, der vel næppe have indladt sig paa meget Andet end Landboforholdene, om disse udtalt sig bestemt og vistnok alle sluttet sig temmelig nær til de af Minoriteten i Landbokommissionen gjorde

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

Forslag! – men dette maa jo antages just at være baade hvad de kunne og hvad de ville bestemme for, ja vel endog hvad de kunde vente at sætte igjennem. Hvad man saaledes end vil sige om dem, kan man næppe sigte dem for overdrevne Løfter. Om Udtalelserne ved de jyske Valg savnes tilstrækkelig Underretning; men Referatet af Valgene i Øernes Kjøbstæder og især i Kjøbenhavn giver derimod – ved Siden af yderst faa Udtalelser, som kunde sigtes for at indeholde overdrevne Løfter – en Masse Exempler paa Udtalelser, som slet ikke ere Andet end kjønne Phraser og almindelige Tirader, og som alle egentlig blot gaae ud paa at snoe sig fra Besvarelsen af de virkelige foreliggende Spørgsmaal.

Man vil maaskee sige, at der er mange Spørgsmaal, om hvilke Kandidaten ikke kan eller bør udtale sig, og det er fuldkommen sandt; men ligesom der dog ogsaa er saadanne, om hvilke en slig Udtalelse kan og bør finde Sted, saaledes bør man i hvert Fald ikke lade som om man udtaler sig uden dog virkelig at sige Noget, men langt hellere ganske ligefrem erklære, at om dette eller hint Spørgsmaal vil man tie. Dette er ærligt og tydeligt, og maa for sundt tænkende Vælgere ogsaa være meget mere fyldestgjørende, end f.Ex. saadanne Erklæringer som de, der i Kjøbenhavn bleve afgivne om det slesvigske Spørgsmaal. Netop om dette Spørgsmaal havde det derimod været fuldkommen beføjet at nægte enhver Erklæring. Thi hvorvel der overalt har været næsten en Art Raptus efter at spørge Kandidaterne om dette Forhold, saa er det dog klart, at det ikke er muligt at have nogen Mening om dets *praktiske* Afgjørelse, – og det er jo kun denne, som vedkommer Rigsdagen –, førend man kjender Underhandlingerne og de fremmede Magters Anskuelse. Alle disse Erklæringer om *paa Rigsdagen* at ville arbejde for eller imod Delingen eller hvilkensomhelst anden Afgjørelse ere netop ligesaa begrundede som en Dommers Erklæring om at ville fælde en vis Dom i en indviklet Sag, inden han endnu kjender Parternes Procedure og gjensidige Paastande. Kommer nu hertil, at Rigsdagen vel iaar ligesom ifjor slet ikke kommer til at fælde nogen Dom i Sagen, saa vil det næppe slaae fejl,

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

at det slesvigske Spørgsmaals Behandling ved Valgene engang i roligere Tider maa komme til at tage sig forunderlig ud.

At man ikke bør give Penge for at blive valgt, og heller ikke Penges Værd, ere de Fleste vel temmelig enige om. Det Første vil sikkert ikke let komme i Brug hos os: det Sidste derimod kan ingensteds undgaaes, og staaer tidt saa nær ved Ydelsen af en blot Velvillie, at selv den, der bruger det, ofte ikke vil gjøre sig det klart, hvor forkastelig en Handling han begaaer. Det vil ogsaa blive et meget betydende Middel i de Riges, navnlig i Arbejdsherrers, Fabriksejeres og Godsejeres Hænder; og kan kun modarbejdes derved, at Afstemningen til Protokollen skeer aldeles hemmelig.

Vi have berørt forskellige Midler, som vi troe, at man ikke bør bruge for at fremme sit Valg: det staaer tilbage at undersøge, hvilke man da med Ære kan eller vel endog bør benytte.

At der nu ikke er noget Urigtigt i skriftlig eller paa Tryk at meddele Vælgerne sine politiske Anskuelser, vil næppe møde Modsigelse: de mest forskellige Valgkandidater have ogsaa allerede benyttet denne Fremgangsmaade. – Et andet hermed beslægtet Middel, som er brugt endnu hyppigere, er Prøvevalg. Saaledes som disse ere foregaaede, navnlig i Kjøbenhavn, ere de kun deri forskellige fra de endelige Valg, at de ikke ere officielle: der kan derfor aldeles Intet indvendes imod dem, og i Stæderne have de ganske vist fuld Anvendelighed. Paa Landet er der derimod Meget, som taler imod slige Prøvevalg, der skulle omfatte hele Distriktet: kun de Færreste kunne give Møde, og der findes ingen Aviser, som kunne give de øvrige Vælgere saadanne nøjagtige Efterretninger om det Passerede som i Kjøbstæderne. Kommer der Mange, da har det ogsaa sin uheldige Side; thi hvorvel Landboerne vistnok have en stærkere Følelse af deres Pligt til at møde, end Kjøbstadboerne, saa synes dog ikke Faa, at de have gjort Nok ved at komme een Gang, og blive derfor hjemme, naar det egentlig kommer til Afgjørelsen. Bønderne ere desuden tilbageholdne og driste sig paa et større Møde ikke let til at komme frem med de Spørgsmaal, som ligge dem paa Hjerte.

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

Af disse og andre Grunde ere mindre forberedende Møder upaatvivlelig at foretrække; men de bør da ogsaa indrettes i Overensstemmelse med det endelige Valg, saa at de egentlig kun deri ere forskellige fra dette, at de blot omfatte en mindre Kreds, og naturligvis ikke have nogen officiel Karakter. Derimod bør de staae aabne for alle Kredsens Beboere, baade Venner og Fjender, og da er der *under nærværende Forhold* næppe noget bedre Middel til virkelig at sætte Vælgerne istand til at dømme om Kandidaten. Landalmuen kan hverken ved at læse et Program eller ved at høre en Tale saaledes komme ind i Sagen, som den vil kunne det ved slige mindre, mere jævne Møder, der dog ikke synke ned til en egentlig Samtale; og hvis man saaledes før Rigsdagen har sat Vælgerne nogenlunde ind i de forventede Lovforslag, og man da igjen efter Rigsdagen giver dem et Overblik over hvad der nu i disse Sager er skeet: saa vil man vistnok netop i slige Møder have det gavnligste og sandeste Middel til paa een Gang at fremme sit Valg og de mindre kyndige Vælgeres Indsigt.

Det er saaledes ikke blot tilladeligt, men for Tiden til en vis Grad vel endogsaa Pligt, at afholde slige oplysende Møder. Først derved bliver vor nye Valgmaade virkelig til Sandhed. Bønderne selv føle ogsaa dette, og man har ved Valgene flere Steder hørt Beklagelse over, at de ikke turde vælge den Kandidat, de i Grunden troede var den dygtigste, efterdi de nemlig ikke kjendte ham uden fra de store Møder, »hvor de dog ikke kunde faae noget Rigtigt at vide«. Da slige Møders og navnlig det endelige Valgs Formaal jo just er at gjøre Kandidaten bekjendt for Vælgerne, have de egentlige Vedkommende ved slige Yttringer altsaa erklæret disse for utilstrækkelige, og udtalt sig for Nødvendigheden af et Supplement, der vel næppe kan findes andensteds end i de omhandlede mindre Møder.

Endnu maae vi dog fremhæve, at det Anførte, som alt berørt, kun har fuld Gyldighed under de nærværende Forhold. Naar det kommer saa vidt, som det naturligvis bør komme, at vore Valgkandidater ere virkelige politiske Personligheder, og at vore Vælgerne have virkelig Kjendskab til disses Grundsætninger og Virk-

Ved hvilke Midler maa man arbejde for sit Valg?

somhed: saa stiller Sagen sig anderledes. Slige Mænd bør da kunne vælges af de Kredse, som i politisk Henseende sympathisere med dem, selv om Vælgerne aldrig faae dem at see; man vil da langt mere kunne nærme sig til den egentlige Sandhed: at de Valgte blot blive Statens Repræsentanter, hvorimod de nu faktisk i en ikke ringe Grad ere Kredsens. Dette følger næsten nødvendig med den personlige Fremstilling, og det er vistnok et stort Spørgsmaal, om denne ikke med Tiden bør falde bort. Den »politiske Opdragelse«, som den forskaffer Vælgerne, vil blive mindre nødvendig, jo mere disse blive politisk voxne; og naar de kommunale Forhold udvikle sig, og man overalt faaer Begreb om at benytte Grundlovens § 92 og 93 – Forenings- og Forsamlings-Friheden –: saa vil man ikke ved Bestemmelsen af Valgmaaden behøve at tage noget andet Hensyn, end blot det, at faae gode Repræsentanter for Staten.

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

Oehlenschläger døde den 20. januar 1850, 70 år gammel.

Schack stillede spørgsmålet: Hvem skal erstatte Oehlenschläger? i ugebladet '1848' nr. 17 søndag den 27. januar 1850.

Artiklen har ikke noget at gøre med en analyse af den danske litteratur omkring midten af forrige århundrede. Oehlenschlägers efterfølgere i egentlig litterær forstand var – på godt og ondt – allerede trådt frem, og i bogstaveligste forstand var hans efterfølger også fundet. Hauch havde overtaget hans lærestol i æstetik på universitetet. Der blev skrevet nationalt og nordisk af Grundtvig. Paludan-Müller havde 'Adam Homo' bag sig, og Chr. Winther var på vej med 'Hjortens Flugt'. Der var digtere, der i hovedsagen var kendte og mindre kendte, men Schack har vidst ganske god besked også om de mindre kendte, når blot de var gode, f. eks. Blicher. P. L. Møller, som stod Schack nær, havde givet en sympatisk karakteristik af ham i 'Dansk Pantheon' 1845. H. C. Andersen havde i 1835 udgivet 'Improvisatoren' og de første eventyr, bl. a. 'Fyrtøjet' og 'Prinsessen paa Ærten'. I 1850 var han forlængst verdensberømt.

Når Schack spørger, hvem der skal erstatte Oehlenschläger, er det digteren som symbol, han har for øje. Det er århundredeskiftets tyveårige digter, der repræsenterede et gennembrud, og i sine ungdomsår tillige en uimodståelig gennembrudskraft, Schack efterlyser en arvtager til.

Schacks artikel er et manifest, der henvender sig til tidens ungdom. Det kan læses som et værdifuldt forstudium til 'Phantasterne'.

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

Baade Danmark og Sverig have i det sidste korte Tidsrum mistet ikke faa af de Mænd, som i en saa lang Aarrække havde været de første, at deres Navne næsten vare blevne Skjoldmærke for deres Nationer. Tanken om Sverig var uadskillelig bleven forbunden med Navnene Berzelius, Geijer og Tegnér, og Tanken om Danmark ikke mindre med Navnene Thorvaldsen og Oehlenschläger. – I sig selv kunde imidlertid disse store Mænds Død vel vække Vemod, men dog ikke nogen egentlig Sorg. Navnlig har baade Thorvaldsens og Oehlenschlägers Liv været saa rigt og afsluttet, at man uagtet det Indtryk, slige Mænds Bortgang altid maa gjøre, dog næsten fristes til at sige, at deres Død kom just i det rette Øjeblik, ligesom den kom paa den smukkeste Maade. Det gjælder maaskee mindre om de nævnte i Sverig Bortgangne; dog havde ogsaa disse fuldstændig udviklet deres ejendommelige Storhed, og allerede virket i en lang Række af Aar. – Hvad der vækker mest Alvor i dette Forhold, er derfor ikke saa meget det, at de store Mænd gaae bort, som det, at der ingen Store blive tilbage. Sverig har ikke flere Stjerner af første Rang: de ere alle gaaede ned; i Danmark lyser endnu nogle enkelte, men disse have allerede været saa længe over Horizonten, at det ej kan ventes, at vore Ønsker meget længe skulde holde dem tilbage. Naar da disse gaae bort, have heller ikke vi flere. Heri ligger noget Sørgeligt; thi enhver Tid behøver sine store Mænd, og kan ikke nøjes med de bortgangne, selv om de leve i deres Værker.

Man vil indvende, at Tiden nok sørger for nye, naar de gamle gaae bort. Men ligesom vi dog have haft Perioder, hvor Kunst og Videnskab kun vare repræsenterede af Middelmaadigheder, saaledes er der for Tiden ingen egentlig store Mænd i Sverig og vel heller ikke i Norge; og Udsigterne til at de skulle komme ere mærkelig ringe i Danmark. Thi vel have vi, foruden hin rige Periode, som frembragte Oehlenschläger, Thorvaldsen, Weyse, Brødrene Ørsted og Mynster, ligesom ogsaa Steffens, Brøndsted, Grundtvig og ikke faa Andre, – endvidere haft en anden Periode, som vi for at benævne den efter en Afdød kunde kalde Poul Møllers, og som vel næsten frembragte ligesaa mange fremtrædende Personligheder,

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

men dog ikke saadanne Grundpiller, som flere af dem, hin ældre Tid gav os. Mange af disse Nyere have sikkert havt overordentlig Indflydelse paa Folke-Udviklingen; men der er dog næppe Nogen iblandt dem, der har hævet sig til allerførste Rang, og det er ogsaa kun lidet sandsynligt, at der iblandt dem skulde være Nogen, med hvem dette endnu vilde blive Tilfældet. I det Hele kan man vistnok sikkert vente, at mange af dem, der hidtil ere fremtraadte i vor Litteratur og Kunst, ville frembringe noget Mere og endnu Bedre end det, de hidtil have skænket; men der er næppe Nogen til hvem man knytter det Haab, at han vil give noget Nyt og Andet, at han vil hæve sig til i vort Land at være Heros af første Rang.

Det skulde saaledes snarere være den yngre Generation, til hvilken man skulde rette sit Haab; men hidtil har denne ikke været meget lovende. Ikke en eneste af dem, der i den sidste halve Snes Aar ere traadte ind i Verden, har givet Tegn til, at man af ham kunde vente noget Ualmindeligt; ja, der er endog kun yderst Faa, som i nogen Retning have ladet høre fra sig. Og dog gjør i det Mindste den kunstneriske, navnlig den æsthetiske Produktivitet sig næsten altid gjældende allerede i denne Alder. Men her til kommer endvidere, at man i et mindre Land som vort kjender saaledes til alle de forskellige Personligheder, at man ogsaa ad mere privat Vej kan have en Mening om, hvad der i de forskellige Retninger kan ventes. Saaledes knyttede man betydelige Forventninger til S. Kierkegaard, endnu længe førend han fremtraadte: det Samme var Tilfældet med Hertz og flere Andre. Ganske vist kan det hændes, at man bliver glædelig skuffet; men hos os har det i det Mindste været meget sjældent, at Stjerner ere gaaede op, som man ikke allerede havde skimtet i Horizonen: oftere er det derimod sket, at en og anden, man har troet at skimte, alligevel aldrig er kommen frem. – Gjennemgaaer man nu sin egen Kreds, og spørger man den yngre Verden fra 20 til henimod 30 Aar, være sig Studenter, Officierer, Kunstnere, Haandværkere eller hvilket som helst Andre: da lyder det almindelige Svar, at man ingensteds har nogen saadan opgaaende Stjerne i Kikkerten. Selv

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

brillante Examina siges at være mere sjældne nu end tidligere: om dette er et godt eller et ondt Tegn kan iøvrigt jo unegtelig være tvivlsomt. – Hvad der derimod utvivlsomt er et slemt Tegn, det er den mærkelige Ligegyldighed, som for Tiden hviler over den studerende Ungdom. For en Tid siden bleve den nyere Filosofi, Politik, Skandinavisme og flere Forhold omfattede næsten med Enthusiasme af alle Yngre, især af de Studerende; i en noget fjernere Tid var der en næsten lignende Interesse for de æsthetiske Stridigheder mellem Heiberg og hans Modstandere, og endnu længere tilbage for Striden mellem Oehlenschläger og Baggesen. Men hvad har Ungdommen i de senere Aar havt Interesse for? – Ja, siden Krigen brød ud, er jo vistnok en Del gaaet ind i denne; men særdeles Interesse findes der ikke mere for den: Ungdommen føler og tænker om Krigen ligesom hele den øvrige Nation. Philosophien er lagt ad acta af Alle, som ikke skulle have Karakter for den ved Examen; i Æstheten dyrkes Noveller og Feuilletoner, forudsat, at de ikke ere altfor lange; og for Politiken hersker der en Ligegyldighed, som maaskee endda er den mærkeligste. Alt hvad der af Politiken ikke »morer«, maa ikke søge sit Publikum hos Ungdommen; i alle de sidste Aar er der ikke fremstaaet en eneste Yngre, der offentlig har lagt politisk Interesse for Dagen; ja, der er næppe nogen, som blot har »holdt en politisk Tale«: – at Undladelsen heraf i sig selv skulde være noget Sørgeligt, er vistnok ikke vor Mening; men det er i hvert Fald et mærkeligt Bevis paa den herskende Ligegyldighed i en Retning, som ellers plejer at gribe Ungdommen med en overordentlig Styrke.

Er det nu saa, findes der virkelig hos den yngre Generation en saadan Dorskhed og Ligegyldighed: hvorpaa beroer da dette, hvad er Grunden dertil? Mange ville her være tilrede med det oplysende Svar, at det ligger i Tiden, et Svar, som ofte høres, men som selv i Almindelighed kun er et Skjul for den Dorskhed, der ikke gider indlade sig paa det paagældende Forhold. Det turde forøvrigt just være et stort Spørgsmaal, om »Tiden« ikke tvertimod havde udrustet den nuværende Ungdom med langt større Rigdom og Fylde, end den foregaaende. Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

har Prof. med. Hwasser i Upsala leveret Bidrag i en højst interessant Afhandling »om vår tids ungdom«. Foruden det Øvrige, som han om dette Forhold anfører, fremhæver han ogsaa den mærkelige, men i Almindelighed næsten upaaagtede Betydning, som Vaccinationen (mod kopper) i saa Henseende maa have havt. — »Det synes icke för mycket, om man antager, at det ungdomliga, evolutiva elementet i vårt nuvarende samfundslif fått genom vaccinationen en förhöjning, hvilken, om den skall uttryckas i siffror, motsvarar åtminstone 25 procent«. Efter dernæst med stærke Farver at have skildret hin ødelæggende og pinlige Sygdoms Virkninger, slutter Forf. sin Skildring med følgende Ord: »— Men hans magt är nu förbi; molochsbilden med de glödande armarne är krossad af en väldig hand, og på den graf, som omsluter hans oräkneliga offer, vandrar et ungt slägte, som ej mera fruktar honom og som känner en ny, fri och stark helsokraft genomströma sin varelse. —«

Vi have anført disse Linier af en af Sverigs mest ansete Læger for at vise, at naar man ikke holder sig til svævende Yttringer, men til Kjendsgerninger, saa synes den nærværende Ungdom at maatte være stærkere og ikke slappere end den tidligere. Desto mærkeligere blive da de Phænomener, der tyde paa det Modsatte. Beroer dette maaskee derpaa, at Dannelse og Dygtighed mer og mer udstrække sig til Alle, og at det derfor bliver sjeldnere, at nogen Enkelt hæver sig op over Mængden? gaaer det med Menneskene ligesom med Skovene: det Udbytte, de give, tiltager, men paa den Maade, at de store imponerende Træer efterhaanden forsvinde, og alle erholde omtrent den samme jevne Størrelse? Denne Hypothese er dog kun lidet rimelig: en saadan Forandring kunde ikke aldeles pludselig komme ind i Historien; og der har vel aldrig været noget Aarhundrede, der i alle Retninger har frembragt saa mange store Mænd som just det sidste. — Skulde da maaskee den Masse, der nu i alle Fag skal læres, være bleven for stor og ligesom have overvældet Genierne? Ogsaa dette maatte vel have ytret sig noget mindre pludselig, og kunde desuden egentlig kun gjælde om den videnskabelige Virksomhed. Vore

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

yngre Studerende vove sig forøvrigt vel just ikke saa meget dybt ned i Litteraturens Hav: selv de dygtigste nøjes snarere altfor meget med hvad der leveres dem færdigt i Kollegier. – Maaskee bør Aarsagen da søges i Fædrelandets alvorlige og betrængte Stilling? Men ellers sporer man jo ikke nogen særdeles Virkning heraf; paa Baller og i Casino mangler Ungdommen jo ikke. Under alvorlige og betrængte Forhold er desuden ofte just en Masse af Dygtighed skudt frem, f.Ex. i Frankrig under Revolutionen, i Tydskland i Begyndelsen af dette Aarhundrede, i Danmark fra 1801-1814. – Mange ville skyde Skylden paa Politiken, og sige, at den har slugt al anden Interesse. Det maa da være gaact med den som med Pharaos 7 magre Køer; thi, som berørt, er Politiken sandelig ikke bleven fed af Ungdommens Bidrag. Man vil maaskee svare, at den dog alligevel leder til, at den yngre Slægt spilder sin Tid paa at læse en Mængde Aviser hos Konditorer og paa lignende Steder; og vi skulle gjerne indrømme, at dette er noget meget Demoraliserende og Tidsspildende. Men det er dog unegtelig temmelig indirekte, at Politiken bærer Skylden herfor; og det Samme vilde vist finde Sted, selv om Bladene ikke indeholdt Politik, eller om der paa Konditorierne slet ikke fandtes Blade, men i deres Sted f.Ex. Anekdotsamlinger eller Novellerter. Det er saaledes snarere den almindelige Lyst til Fornøjelse, som drager til Konditorierne, end just Politiken; og Iveren efter »at more sig« burde vel derfor i det Mindste bære ligesaa stor en Part af Skylden. – Politikerne ville maaskee endelig til Gjengæld endog skyde Skylden paa Bureaukratiet og den hemmende Indflydelse, som dettes Stivhed og Anciennetssystem har paa Ungdommens frie Udvikling: til Bestyrkelse for denne Paastand kunne de da anføre Pitt, Peel og andre berømte Mænd, der vare Ministre i en Alder, hvori et solid Bureaukrati næppe vilde have anset dem prøvede nok til Kopister.

Hvilken af alle disse Omstændigheder, der nu virkelig ligger til Grund for det omhandlede Forhold, om ingen af dem betyder Noget, eller, hvad der er rimeligere, om de alle have nogen Betydning: det skulle vi ikke driste os til at afgjøre. En sikker Dom

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

desangaaende kan vel vanskelig fældes før i Fremtiden. Men derfor er det dog ikke nødvendigt at blive staaende ved Erklæringen om, at »det ligger i Tiden«, og dermed lægge Hænderne i Skødet. Det kunde vel være, at der alligevel kan gøres Noget for at fremkalde de store Aander, som skulle afløse de bortgaaede. Thi hvad er det egentlig, som fattes den nuværende Ungdom? De Fleste ville være enige om, at det ikke er de naturlige Evner, men snarere den rette Brug af disse. Thi naar vi betragte vore mere begavede unge Mennesker, hvorledes er da deres Forhold til Livet og til Fremtiden? De iblandt dem, der almindelig anses for de fortrinligste, ere de, som »tænke på deres Fremtid«, som bruge deres Gaver for at komme frem og gjøre Lykke, som ere vel sete af alle gamle Etatsraader, der allerede have gjort Lykke, og for hvem alle Fædre og Mødre med Glæde aabne deres Dørre. Men disse gode Udsigter bringe kun altfor ofte dem, der kunde have naaet Himlen, til at blive ved Jorden: det er vel muligt, at de nu døe som Etats- eller Konferents-Raader, og at de ellers vilde være døde som *candidati philosophiæ*: men det kan ogsaa være, at de med det Samme have »udslukket Aanden« og taget tiltakke med »det gode Levebrød«. Det er derfor vel et Spørgsmaal, om de fortjene den Agtelse, der almindelig i saa rigeligt Maal bliver dem tildel; thi, som Prof. Hwasser siger i den nævnte Afhandling: »Ynglingen har ej lof at betrakta samhällets vård af culturens heliga eld blott såsom en anstalt för honom, att dervid tända sin lampa för at sedan lysa sig sjelf till sängs«.

Modsætningen til dem, der gjøre et saa besindigt Brug af Kulturrens Ild, danne de, hvis hele Væsen gaaer op i Lygtemænd, der hverken give sandt Lys eller Varme. De udføre i Tankerne de ædleste og største Bedrifter, udkaste Planer, der ofte kunne indeholde lyse Ideer, høste udødelig Ære derfor i deres egen Phantasi: og ende med Intet at udrette, med at anses for udulige til Alting og med virkelig at være udulige til Alting. De tage Lønnen op, førend de begynde paa Arbejdet; derfor ender det med, at de ikke udføre Arbejdet, og at Lønnen viser sig at have været glimrende Regnepenge. Tallet paa dem, som høre herhen, er i vor Tid ble-

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

vet meget stort; og mangen bold Ungersvend, i hvem man saae Stof til en stor Mand, er efterhaanden bleven opløst til Intet blot ved Phantasteri.

Der er blandt de mere begavede yngre Mennesker endnu en Klasse, som i vor Tid er i stærkt Tiltagende: deres nemlig, som virkelig arbejde og det med varm Interesse, men som dog ikke ret komme nogen Vej, just fordi de have for mange Interesser, fordi de sprede deres Arbejde paa for mange Gjenstande. De føle sig ikke blot dragne af deres mere specielle Studier, men Poesi, Philosphi, Politik: Alt trækker dem til sig, og de have ikke Kraft nok til at staa imod; det synes dem næsten Uret at skyde noget virkelig Godt fra sig: deres Higen gaaer ud paa at omfatte Alt. Denne Higen er berettiget i den allerførste Ungdomsalder, og dens fulde Tilfredsstillelse er berettiget i den ældre Alder, naar man alt har skaffet sig det behørige Hvilepunkt; men i Mellemtiden maa den holdes inden faste Grændser: ellers vil den svække selv den Dygtigste og gjøre ham modløs og utilfreds, naar det før eller senere bliver ham klart, at den Stræben, som vilde omfatte Alt, egentlig ikke har faaet ret fat paa Noget.

Spørgsmaalet bliver nu, hvad det da altsaa er, som mangler alle disse vor Tids Ynglinge, og som gjør, at saa mange begavede Naturer dels rent gaae tilgrunde, dels langt fra blive hvad de kunde være blevne? Det er utvivlsomt det Selvsamme blot under forskellige Former: det er den fornødne Villieskraft, eller rettere den fornødne Energi. Saaledes vil den, der spreder sin Kraft paa for mange Sager, kun da komme ud heraf, naar han har Energi nok til ret at gaae ind i sig selv og vælge det, som virkelig er hans, og da begrænde sig i Forhold til alt Andet. Det, der mangler Phantasten, er netop ogsaa Energi til at overføre sine Bedrifter fra Phantasieens Rige til Virkelighedens. Og det Samme gjælder endelig om den, som har Geni til at være f.Ex. Digter, men dog vælger at blive f.Ex. Grosserer. Kun i det sjældneste Tilfælde gjør han dette af simpel Egennytte: almindelig sker det af Eftergivenhed for andres Ønsker, af Slendrian, og fremfor Alt, fordi han ikke har gjort sig klart, at han virkelig er Digter. Han har mang-

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

let Energi til ordentlig at prøve sig selv og komme til Bevidsthed om, hvad han egentlig er. I Mangelen paa denne Energi ligger Hovedfejlen: var den ikke saa almindelig, da vilde kun saare Faa sælge deres Førstefødselsret for et Fad Lindser.

Her ere vi altsaa paa et Punkt, hvor det Meste beroer paa Villien. Vel er det nu vist, at Styrken i denne ogsaa er tildelt forskjellig til de Forskjellige; men det er ligesaa vist, at manges En, som gaaer bort uden at have produceret Noget, dog *kunde* have samlet sig sammen og gjengivet, hvad han nu nøjedes med blot at see. Det gaaer med at blive Forfatter ganske som det gaaer med at frembringe et nyt Værk, naar man allerede er Forfatter. Hver Gang en saadan skal frembringe noget Nyt, maa ganske vist »Aanden komme over ham«; men det sker hverken bedst eller sikkrest derved, at han lægger Hænderne i Skødet og venter, men tvertimod derved, at han kalder paa Aanden. Flere af de mest udmærkede Digtere – dog næppe Oehlenschläger – have kunnet producere, næsten naar de vilde; og det er bekjendt, at ikke faa verdensberømte Værker, baade poetiske og musikalske, ere blevne saa godt som aftungne deres Forfattere, stundom af Trang, stundom paa anden Maade. Og endnu tydeligere viser dette sig ved Malerier og Skulpturarbejder, der jo ofte ligefrem bestilles og leveres »i rette Tid«; og det er ikke de daarligste Mestere, der saaledes levere Arbejdet i rette Tid: Thorvaldsen skal navnlig i denne Henseende have været meget nøjagtig.

Men ligesom et senere Værk altsaa kan fremkaldes gennem en Villiesbeslutning, saaledes gjælder dette ikke mindre om det første, blot at hertil fordres en endnu stærkere Energi. Til at fremkalde denne maae da stærke vækkende Midler have en stor Betydning. Og her komme vi da endelig tilbage til det, hvormed vi begyndte: »Hvem skal erstatte Oehlenschläger?« – Thi intet Spørgsmaal kan være mere vækkende end dette, naar det rettes til den, som har det aabne Øje, men endnu ej har tilkæmpet sig Energien til at gjengive hvad han seer.

Dog er det ikke blot til de ukjendte *Digtere*, en saadan Opfordring rettes: fast i alle Retninger have vi mistet de Største, eller

Hvem skal erstatte Oehlenschläger?

vi maae vente snart at miste dem, eller vi have endnu ikke erholdt dem. Ikke blot fra Poesien udgaaer derfor hint vækkende Spørgsmål; nej, fra alle Højder lyder det til de Unge: »Tronen er ledig: vil Du bestige den?«

Frisind og frihed

Folketinget modtog den 11. februar 1850 fra Niels Møller Spandet et »Udkast til en Lov, som han agter at forelægge Tinget, hvorved den gældende Lovgivning om Tjenesteforhold og Løsgængere i nogle Stykker forandres«, RT 1850.1.412. Spandet trak sit forslag tilbage på grund af mængden af foreliggende sager. I 2. session fremsatte han sammen med Schack forslag til lov om nogle forandringer i tjenesteforholdene. Forslaget gik ud på: Der skal for fremtiden ikke pålægge personer af bondestanden nogen videre forpligtelse til at tage fast tjeneste end den, der påligger personer af anden stand (§ 1). Den i forordn. af 25de marts 1791 om politievæsenet på landet § 9, cfr. frdg. 12te juni 1816, for at forlade tjeneste i utide fastsatte fængselsstraf bortfalder, hvorimod den givne bestemmelse om forbrydelse af $\frac{1}{2}$ års løn vedbliver, og kan denne præstation i mangel af betaling afsones efter de almindelige regler (§ 2). Tjenestefolk af mandskøn over 18 år skulle ikke være huustugt undergivne (§ 3), smh. RT 1850.2.till. A 668.

Schack udtalte i et af sine indlæg (onsdag den 4. december 1850):

Der er en dobbelt Art Frisindethed: den ene gaaer ud paa at faae Frihed for sig selv, for sin egen Person, for de Interesser, man selv har; den anden gaaer ud paa at gennemføre frie og humane Grundsætninger i hele Statsstyrelsen, ogsaa i andre Forhold end Ens egne, ja endog i deres, som ikke ere Vælgere. Jeg troer, at nærværende Forslag i sidstnævnte Henseende leverer et ikke uvigtigt Bidrag; — at der ifjor blev gjort Indvendinger derimod, har ikke Noget at betyde, thi netop de Punkter, hvorimod der ifjor blev gjort de væsentligste og, efter min Mening, meest beføiede Indvendinger, ere dennegang udeladte. Imod Forslaget har man idag anført, at, hvis det ikke var en Forpligtelse for Tjenestetyen-

det at søge fast Tjeneste, da vilde man deraf spore de sørgeligste Følger, Opsætsighed, Dovenskab, Uorden osv.; – det vilde blive umuligt for Herskabet at opnaae et rigtigt Forhold til sit Tjenestetyende; og det vilde være ubilligt fremdeles at paalægge Herskabet og Communen de Pligter, de nu have imod Tyendet. Men, erindrer man da ikke, at denne Bestemmelse kun gjælder for Tyende over 28 Aar, og endda kun for *Bondestanden*; men hvad er da nu Bondestanden? Bondestanden eksisterer jo ikke længere som nogen særskilt fra de øvrige Borgere i Riget forskjellig Stand. Saa længe den havde en særegen Værnepligt, da kunde man sige, at der var nogen Forskjel, men efter dens Ophævelse, hvor skal man da søge denne Forskjel? I Retsverdenen eksisterer den ikke længer (Jo! Nei!). I Kjøbstæderne og Kjøbenhavn paahviler der ikke Tyendet nogen saadan, i sig selv unaturlig og uretfærdig Tvang, hvorfor skal den da paahvile Tyendet af Bondestanden? man kan ikke, naar man taler derfor, anføre nogen anden Grund end den, at Ophævelse deraf vilde komme i Strid med Ens egne Interesser. – Man siger, at den Straf, der er fastsat i den 2den Paragraph for at forlade sin Tjeneste i Utide vilde være for mild, – ja, en æret Taler har endog yttret sig, som om han ganske glemte, at der vilde være nogen Straf –; men tænker man, hvor overordentlig vægtige Grunde der kunne være, som kunne berettigge et Tyende til at bryde en Contract, der ikke handler om Penge og om Gods, men der handler om hans *Person*: da troer jeg ikke, man kan sige, at den Straf er ringe, der paalægges et halvt Aars Løns Forbrydelse, og at denne skal afsones, samt naturligviis desuden Erstatning, som i alle andre Contractsforhold. Jeg maa her igjen bede erindret, at den hidtilværende Straf af 3 Gange 5 Dages Vand og Brød ogsaa alene paahviler Tjenestefolk paa Landet, men ikke Kjøbstadbeboerne eller Kjøbenhavnere: for disse gjælder just den her foreslaaede Straf. Men hvor kan man da komme med den Paastand, at dette vilde være urimeligt og fordærveligt? Er det ikke i sig Rigtigt, at det Samme gennemføres overalt, og kan man paavise skadelige Følger af de Bestemmelser, som have gjældt for Kjøbstæderne? – Det tredie Punkt er endnu ikke blevet meget

Frisind og frihed

angrebet, men jeg troer at turde antage, at det foresvæver Mange, som om det i sig selv var det værste. Saaledes, som Tyendeforholdet har udviklet sig, skal man dog ikke let kunne paavise noget Urigtigere, end at de Tjenendens Personer, deres Legemer, skulle til en vis Grad overgives saagodtsom til Andres Godtbefindende: hvor mislige, ja, stundom oprørende ere ikke blot de enkelte Tilfælde af den legemlige Revselse; men hvor maa det ikke i det Hele gjøre et krænkende Indtryk paa den tjenende voxne Mand eller Qvinde at staae under en Andens vilkaarlige Revselsesret? Forholdet har jo aldeles forandret sig siden hiin Tid, da denne Ret hos Herskabet var virkelig berettiget; dengang var Tjenestetyendet en Deel af Familien. Den Bestemmelse, som hjemler Revselsesret, findes ogsaa i det Capitel af Loven, som omhandler Forseelser af Børn mod Forældre og af Forældre mod Børn; Tyendet blev dengang paa en Maade betragtet som Huusbondens og Hustruens Børn. Nu derimod *har* dette allerede for en stor Deel forandret sig og forandrer sig mere og mere. Forholdet er nu væsentligt gaaet over til at blive en Contract om Arbeide; men dog eksisterer endnu overalt, baade i By og paa Land, den gamle Revselsesret. Og dog er det unægteligt en Urimelighed, at en Contract om Arbeide skal berettigge den Ene af Contrahenterne til at slaae den Anden, naar han er utilfreds med Opfyldelsen. Dersom det hele ældre patriarchalske Forhold endnu fandt Sted, saa kunde det endda have Noget for sig, og dog maa jeg selv da erindre om, at det dog yderlig sjelden vilde være rigtigt, at Forældre revsede deres *voxne* Børn. Jeg kan ikke undlade at gjentage, at her er Tale om en Classe, som ikke, eller i alt Fald kun for en ringe Deel, har bidraget til, hvad de to sidste ærede Talere have berørt, at sende os til Rigsdagen. Det er ikke vore Vælgere, vi her behøve at tage Hensyn til, – tvertimod, endeel af vore Vælgere kunne maaskee synes godt om, at man forkastede denne Lov; – men det er den almindelige Humanitet, man her skal tage Hensyn til (Hør!) Betænk, mine Herrer! naar vi tale om andre Forhold, saa fragaae De netop de selvsamme Grundsætninger, som De her synes at ville gennemføre. Er der saaledes Tale for Exempel om Militair-

forholdene, hvor dog Nødvendigheden af streng Disciplin er ganske anderledes fremtrædende, – hvor villige ere da Alle til at indrømme, at man her ikke behøvede daglig at gjenemptrygle Soldaten, for at bringe ham til Lydighed; har ikke den nyere Lovgivning frtaget de laverestaaende Befalende den Straffemyndighed, som man meente ikke var nødvendig, og i det Hele indskrænket Pryglesystemet, og har der deraf viist sig nogen skadelig Følge for Disciplinen? – saa langt fra, at det hører til det ganske Sjeldne, at Disciplinairforseelser ere begaaede i denne Krig. Men derimod i dette Forhold, som vedkommer Dem selv, der kunne De ikke orientere sig i, at det vel var muligt, at man ogsaa kunde faae Tyendet til at gjøre sin Pligt, uden at prygle det. – Sagen er, mine Herrer! Frihed, hvis det gaaer ud over Andre, det vil Enhver; men Frihed, hvor det kunde hindre Ens egne Forhold, det er man bange for (Hør!). Man indseer saa klart, at i Andres Sager, der vil Friheden netop bringe det rette Forhold tilveie, men denne Myndighed, som tilkommer En selv, som man jo veed, at man ikke misbruger, den vil man nødig give bort: den kunde maaskee dog i et eller andet enkelt Tilfælde være ganske nyttig. Og herover glemmer man da, hvorledes den i mange Tilfælde ikke *maaskee* er skadelig, men utvivlsomt er skadelig, og hvorledes den ikke blot er dette i det individuelle Tilfælde, naar et enkelt Tyende maatte blive mishandlet; men at den især er skadelig, fordi den krænker den hele store tjenende Classes Selvbevidsthed, og fordi den strider imod den Frihedens Humanitet, som det er vor Pligt at føre ind i Lovgivningen (RT 1850.2.2163-66).

Lovforslaget nåede kun gennem udvalgsbehandlingen, smh. betænkning i RT 1850.2. till. B. 785: Flertallet (Gleerup, Larsen, Schack, L. Skau og Timm) om den almindelige tendens i lovgivningen mod legemlig revselse af undergivne.

Udkast til tyendelov blev forelagt i oktober 1853 og gennemført som tyendelov for kongeriget Danmark af 10. maj 1854.

Se Den danske Rigsdag I. 150 f om Spandet og Schacks forslag.

Clara Raphael fejden 1851

»Paa Julebogsmarkedet 1850 fandt man: 'Klara Rafael. Tolv Breve udgivne af Johan Ludvig Heiberg', en lille Bog paa 110 Sider. Nyaarstallet 1851 stod paa Titelbladet«, skriver Fr. Bajer (og harcelerer over denne (u)skik), Klara-Rafael-Fejden (1879). Forfatteren var den tyveårige Mathilde Fibiger, og det havde »nu i mange Aar ingen Hemmelighed været«, da Bajer skrev om bogen og fejden, a. st. 8.

Mathilde Fibiger betegnes som banebryder for kvindesagen i Danmark, DBL VII.21 (Gertz).

Clara Raphaels tolv breve spænder i tid fra 8/11 1848 til 7/7 1849, dagen efter slaget ved Fredericia, som baner vej for en forlovelse mellem Clara og banonen Aksel, der har deltaget som frivillig. I brevene peges på det ideale, på kvindens ideale stilling i forhold til gud og samfundet. Ideen, der ligger til grund for bogen, er ideen om kvindens frigørelse.

Fr. Bajer ridser baggrunden for bogen op, herunder de politiske strømninger i retning af ligestilling herhjemme (Spandet) og i Sverige (Hierta), a.st. 4.

Fejden begyndte allerede i december 1850 (med en kort omtale i Berlingske Tidende 21/12), Københavnsposten fulgte efter i januar 1851, derefter Fædrelandet og påny Berlingske Tidende 11/1, hvor bogen forkastes på vers (af »En Røst fra Danmarks unge Kvinder«), se i det hele Bajer. 35 ff.

Schack skrev i Uppsalabrevet 1845, at Almqvist og Bergfalk var nær ved at gøre ham til »Tilhænger af den qvindelige Emancipation«. I folketinget fem år senere kredsede han om kvindens og mandens stilling i familien og ægteskabsinstitutionen, ovf. s. 99 f. Han anmeldte nu under mærket »— a —« Clara Raphael i Fædrelandet.

Det har hidtil været antaget, bl.a. af Bajer og Joh. Steenstrup: »Den danske Kvindes Historie« (1917), at anmelderen måtte være

Clara Raphael fejden 1851

Ploug, Fædrelandets redaktør, men det fremgår af brevet til Sohlman, der omtales ovf. s. 106, at »— a« — er identisk med Schack. Et fingerpeg giver også henvisningerne til Poul Møller.

Anmeldelsen er trykt i Fædrelandet 12. årg. nr. 7 og 8 onsdag den 8. januar og torsdag den 9. januar 1851, og selvom den på sine steder er ret vidtløftig, og iøvrigt kun vil kunne læses med fuldt udbytte, såfremt Mathilde Fibigers bog med dens persongalleri, der refereres til (baron Axel, pastor Star osv.) kendes, gengives den her i sin helhed i betragtning af den interesse, som Clara Raphael-fejden har påkaldt sig i de senere år, hvor der også er taget initiativ til et genoptryk af bogen, se iøv. Lise Sørensen: Den nødvendige Nedtur. Besyv om Mathilde Fibiger og kvindernes gamle sag (1977).

I

Forsaavidt man i disse Breve vilde søge noget Mere end »en skjøn Sjæls Bekjendelser« — og Forf. synes selv at ville lægge Mere deri — maatte den Idee, der skal gennemføres, vel i Korthed siges at være den om Qvindens Emancipation. Saaledes som denne fremtræder i de Reflexioner, der indeholdes i de første tre Fjerdedele af Bogen, har den en ikke ringe Berettigelse. Forf. erkjender her, at Qvindens Opgave er en anden end Mandens, men gjør derimod med megen Styrke gjældende, at den derfor ikke fordrer mindre Forberedelse, ikke mindre Troskab i Ideens Tjeneste. Navnlig fremhæves det, at en mere selvstændig og fuldkommen Tilegnelse af det høiere Liv i Religionens og Konstens Sphære er nødvendig for Qvinden, dersom hun vil fuldbyrde den Mission, som er hende given, og bidrage sin Halvdel til det hele Menneskelivs Udvikling. Midlerne, hvorved dette Formaal skulde opnaaes, omhandles derimod ikke; ja, Forfatterinden erklærer endog udtrykkelig, at hun blot veed, hvad hun vil, men ikke, hvorledes hun vil det. Det er imidlertid en gammel Sætning, at disse to Ting ikke ganske kunne skilles ad, saa at man ikke klart kan vide det Ene, uden i det mindste nogenlunde at have Begreb om det Andet. Rigtigheden heraf viser sig unegtelig ogsaa her; thi det bliver

ingenlunde tydeligt for Læseren, hvad Forf. egentlig vil: noget saa Almindeligt som »det, jeg forstaaer ved Damernes Emancipation«, eller som det, »at kæmpa for menniskors väl med pen, med röst«, udtrykker jo navnlig ikke Mere, end den ubestemte Higen efter det Sande og Gode, som findes hos de Fleste ungdommelige, mere begavede Aander. Navnlig kunde man have havt Grund til at vente, at Clara Raphael, der er Lærerinde, havde benyttet den Anledning, som ligger i denne Stilling, til en Kritik over den almindelige philistreuse qvindelige Opdragelse; en saa stærkt reflecterende Qvinde, der har saa megen Kritik og piquant Satire, maatte jo her have en Mark for sig, som hun fra sin egen Opdragelse og Udvikling maatte kjende og kunne behandle paa en selvstændig og særdeles underholdende Maade. I en Fortælling, hvori Tendsen er saa afgjort fremtrædende, vilde dette have været ganske paa sin Plads, og Forf. vilde her have Leilighed til at udvikle en større Originalitet, end i Behandlingen af det sociale Liv, hvilken unegtelig er baade frisk og morsom, men hvori man imidlertid – hvad der iøvrigt ingenlunde i sig selv er dadelværdigt – sporer en Del Paavirkning af andre Forfattere, især af Poul Møller.

I de nordamerikanske Fristater, hvor saamange Forhold ere forskellige fra vore, modtage Pigerne lige til den voxne Alder i det Hele den selvsamme Undervisning, som Drengene; de lære saaledes baade Mathematik og i mange Skoler døde Sprog, og nyde desuden i andre Discipliner en videre gaaende Undervisning, end hos os er Tilfældet. Denne Fremgangsmaade har upaatvivlelig Meget for sig; thi vel er det ingenlunde nødvendigt, at Fruentimmer lære f.Ex. Latin og Græsk, men det er vistnok heller ikke nødvendigt, at Mandfolk lære dette, naar de ei i deres senere Livsvirksomhed have særegen Brug for en saadan Kundskab. Hvad man i Amerika gjør gældende, er heller ikke det, at just denne eller hin Disciplin skal dyrkes, – dette er meget forskelligt paa de forskellige Steder; – men hvad man derimod næsten overalt er enig om, er, at begge Kjøen skulle have den samme forberedende almindelige Dannelse indtil det Punct, da det mandlige Individ gaaer over til sin specielle Livsvirksomhed, – som Theolog, Jurist,

Handelsmand osv. Følgen heraf er ikke blot, at Ægtefællerne have flere fælles Interesser, end hos os almindelig kan være Tilfældet, men den er overhovedet for det hele ægteskabelige og sociale Liv meget væsenlig. I den nye Verden offerer Manden sig med en langt større Energi, end selv i England er Tilfældet, til sin specielle Virksomhed; næsten Alle udvikle der en Arbeidsomhed, som hos os hører til de sjældne Undtagelser, men som derfor ogsaa frembringer forbausende Resultater. En saa anstrængt Virken i den specielle Livsopgave gjør det imidlertid vanskeligt eller umuligt for den Vedkommende blot ved egen Stræben at holde sig paa det rette Punkt i det ideale Liv; og, var Forholdet da som hos os, vilde det vistnok see sørgeligt ud. Men her faaer Hustruen nu en langt højere Betydning, end hos os; hun bliver overveiende den, som i Familien bærer og beskytter det ideale Liv, og det behøver ikke at siges, om hun derved faaer et større og mere ophøiet Værd for Manden. Denne hele Tilstand bidrager maaskee iøvrigt til for en Del at forklare adskillige Phænomener i de amerikanske Forhold; f.Ex. det tilsyneladende brogede, men i sig selv stærk religieuse Liv; den forholdsvis ringe æsthetiske Productivitet, ligesom ogsaa det forskjellige Indtryk, Amerikanernes Liv gjør paa den, som har betragtet det mere udenfra, og paa den, som har havvt Leilighed til at trænge ind i de huslige Forhold. – Det kan naturligvis ikke være nogen Opgave hos os at ville fremtvinge, hvad der naturlig har udviklet sig hos Andre; men man kan derfor gjerne erkjende, at der i deres Tilstand findes Momenter, som det for os er værdt at lægge Vægt paa; og paa flere af de mest tiltalende Steder i Clara Raphaels Breve synes hun ogsaa at have tænkt sig Qvindens Forhold bøiet henimod den omhandlede Retning, f.Ex. i Begyndelsen af 5te og Begyndelsen af 6te Brev, især ... hvor der siges, at »hun maa bevare sin Sjæl som et rent Speil, hvori han altid kan see Idealet; – hun maa ikke tabe sig i det Materielle, men hæve ham med sig derover.«

Disse Yttringer høre til de mest bestemte af de mange ubestemte, hvori Clara R. udtaler det Positive, som hun vil; de høre ligeledes til dem, man med Fornøielse tiltræder, hvilket, som vi

Clara Raphael fejden 1851

strax komme til, rigtignok ikke gjælder om adskillige andre Yttringer, hvoraf man kan skimte hendes Formaal. Hun er i det Hele bedst i sin negative, kritiserende Virksomhed, naar hun enten under munter Skjemt bryder en Landse med Dumhed og Bornert-hed, eller

»freidig løfter Avindskjold
Mod Falsk og Løgn« –

I denne Strid mærker man tydelig, at hun i Grunden helst »vil være med«, og føler sig bedst hjemme: her har hun Fjender for sig, som hun kjender og kan magte, og derfor ogsaa kan behandle med saa megen Overlegenhed, som en Forf. nødvendigt maa have naar Læseren med Ro og Fornøielse skal kunne hvile i hans Værk. Saasnart hun derimod kommer ind paa det Positive, paa Udviklingen af »den Ide, der er hendes første og bedste Kjærlighed,« saa bliver Læserens Fornemmelse ganske den modsatte: han bliver ængstelig paa hendes Vegne; det spores strax, at hendes Overlegenhed og Sikkerhed er borte; hun famler i Taage og gaaer i Taaget; ja, hun skifter næsten Natur og forfalder til trivielle Udgydelser om »Sandhed og Oplysning, Menneskers Lyksalighed og Guds Ære« og anden mere Dyd, som hun med Rette vilde gjøre sig lystig over, hvis det f.Ex. var en af Damerne i M., der gik tilveirs paa slige luftige Kothurner.

Vi have ovenfor gjort Forsøg paa at uddrage nogle mere bestemte Punkter af disse mange almindelige Udtalelser; men medens vi deri troede at finde en Anskuelse, som fortjente Bifald, er der igjen andre Yttringer, som synes nærmere at forklare denne Anskuelse paa en Maade, som ingenlunde kan ansees for rigtig. ... (Clara) erklærer ... vistnok meget bestemt, at hendes Mening med Emancipationen ikke er den, at Damerne skulle »deltage i alle Herrernes Rettigheder og Forpligtelser«; men den modsatte Anskuelse spores dog ikke sjelden, uagtet den i sig selv maa være absolut forkastelig for Enhver, der, som Clara vil, at Qvindens Eiendommelighed skal komme til fuld Udvikling. Saaledes hedder det ..., at »Qvinden maa tilegne sig Mandens aandelige Realitet,«

– men saa bliver hun jo ikke noget Eiendommeligt, ikke noget fra Manden »forskjelligt Element, der kan tilveiebringe en Enhed«: det bliver hun ved at tilegne sig »sin egen Realitet.« ... (Clara) fremsætter ... i Samtalen med Frøken Carlsen en Sætning, som med Rette hører til hendes Yndlingsthemaer, nemlig »at Gud i hvert Menneske har villet udtrykke en guddommelig Idee, og en særskilt i hver.« Men naar hun vil have denne Sandhed anvendt ganske paa samme Maade om Mandfolk og Fruentimmer, hvilket hun overalt gjør gældende, og naar hun derhos synes tilbøielig til at ville have den anvendt ogsaa paa Fruentimmernes ydre Livsstilling: da kommer hun igjen ind paa det, som just maa omstyrte hendes hele Stræben, nemlig ikke at anerkjende nogen aandelig Forskjel paa Mand og Qvinde. I flere Yttringer ..., i Citatet af Tegnér om »at kämpa med pen och med röst«, og især i Fortalen finder man Spor af denne falske Betragtningssmaade; i sidstnævnte hedder det saaledes: »Men i forskjellig Skikkelse viser det himmelske Sendebud sig for Enhver, og forskjellig er den Gjerning, han paalægger dem. For den Ene ere en Hustrues og Moders Pligter den velsignelsesrige Virkekreds (Dette minder lidt om Pastor Stars »Søndagsforedrag«); en Anden føler sig kaldet til en mere dristig Fremtræden i Livet, til en mere aabenbar Kamp for det Himmelske«. Vi skulle ikke for Øieblikket dvæle ved den Mærkelighed, at Forf. sideordner den Art Kamp, som her maa menes, med »en Hustrues og Moders velsignelsesrige Virkekreds«, som om det Ene nødvendig udelukkede det Andet; dette skulle vi nærmere berøre, naar vi komme til de Begivenheder, som i Slutningen af Bogen gribe ind i Claras eget Liv, og hvoraf en særegen Anskuelse, der ikke med Nødvendighed ligger i de øvrige Breve, synes at skulle udledes. Men i de citerede Ord ligger desuden den Paastand, at det for endel Fruentimmer er den normale Opgave, at virke udad og, hvad dermed maa følge, indtage en eller anden bestemt ydre Livsstilling: at Clara er tilbøielig til at begrænde denne til »Kampen med Pen og med Mund« er vilkaarligt og stemmer heller ikke f.Ex. med den Maade, hvorpaa hun synes at betragte Jeanne d'Arc, der, som bekjendt, ogsaa udstrakte sin

Virksomhed til Sværdet. Dette gjør iøvrigt Intet til Sagen; thi »pen och röst« er vidtløftigt nok og kan omfatte baade det, »at være Noget paa et Contoir« og at holde Taler paa Rigsdagen. Men holder man nu fast herved, hvori skal da den egenlige Forskjel mellem Mand og Kvinde søges? Hvad bliver Mandens Opgave i Modsætning til Kvindens? – Fra vort Standpunkt kunne vi sige, at det er hans Opgave, at udvikle Personligheden til dens størst mulige Kraft og gjøre den gældende i det ydre Liv, ikke for egennyttig at nyde heraf, men for at stille den i Menneskelighedens Tjeneste og »bringe den til et Offer for det Hellige i denne«. Det kan han gjøre i flere Retninger, og navnlig gjør han det, naar han indgaar et sandt Ægteskab; thi da hengiver han sit hele Jeg. Den Kvinde, med hvem han indgaaer det, er da Repræsentanten for hint Almen-Menneskelige, og igjennem hende forbindes han inderligere med dette: derfor skal hun med Troskab og Kjærlighed tilegne sig dettes forskjellige Former, saaledes som Forf. med Rette har fremhævet, og hun skal ganske vist tilegne sig det saaledes, som den hende givne Individualitet fører det med sig. Men det vil da ogsaa være aldeles urigtigt at sige, at Kvinden i dette Forhold stod lavere end Manden: abstract betragtet, kunde man snarere sige, at hun stod høiere, og at det kun var i Forholdet til Yderverdenen at han, som hendes Forsvar, fik den overordnede Plads. Men i det concrete, sande Ægteskab udgjøre de en Enhed og er ganske sideordnede. – Forf. vil ogsaa sideordne begge Kjøn, men, naar hun henviser Fruentimmerne til samme specielle Livsvirksomhed som Mændene, saa ophæver hun hines Eiendommelighed, bringer dem ind paa Mændenes, og maa da just mod sin Villie ende med at underordne dem under disse.

I den ovenanførte Yttring af Brevet i Fortalen har Forf. endelig, som berørt, endnu udtalt en Anskuelse, som ikke med Nødvendighed fremgaaer af de første ni Breve, til hvilke vi hidtil nærmest have holdt os, men som først fremtræder bestemt i det sidste Afsnit, hvor Clara ikke blot reflecterer, men selv kommer til at opleve Begivenheder. Denne Anskuelse gaaer ud paa, at disse udmærkede Fruentimmer, der ere kaldede til »en mere aabenbar

Kamp for det Himmelske«, ikke maae gifte sig. Det er ikke saa ganske let at vide, hvorved Forf. egenlig er bleven ledet ind herpaa. Ordet »Emancipation« har maaskee bidraget Noget dertil, idet Forf. har glemt, at den Emancipation, der hviler paa en Poul Møller'sk Livsanskuelse, er hel forskjellig fra den moderne brogede Emancipation. Endnu mere har det maaskee virket, at Forf. uvilkaarlig har villet have en Art Novelle ud af sit Arbejde og da ikke har kunnet nøies med det Simple og Naturlige, uden al Forvikling, blot at gifte Clara bort og da lade hende udføre sine Ideer i Livet, men derimod har troet det nødvendigt at have nogle af de almindelige Novelle-Vanskeligheder. Men lad det være hermed, som det vil, og lad os holde os til Spørgsmaalet. Hvorfor maa den stakkels Clara ikke gifte sig, hvad hun dog har saa megen Lyst til? – Nei, hun skal virke for »sin Idee«? – Virkede da Socrates, Napoleon, Göthe, Hegel, Oehlenschläger, Poul Møller o.Fl. ikke hver for »sin Idee«, og vare de ikke gifte? Jo, nogle af dem endogsaa to Gange. Hvor staaer det overhovedet skrevet enten i Naturens eller Culturens Bøger, at man ikke maa gifte sig, naar man vil stride for en Idee? – Det staaer i Schillers »Jungfrau von Orleans«, vil Forf. vel svare. – Men ikke at tale om, at denne Tragedie med alle sine Skønheder er temmelig affecteret, og at man desuden ikke deraf kunde udlede nogen almindelig Regel, saa er der i sig selv ingen Nødvendighed for, at Jeanne d'Arc skulde være »eine reine Jungfrau«. Skulde Clärchen i Egmont, naar hun havde havt franske Krigere for sig i Stedet for hollandske Spidsborgere, ikke kunnet udrette det Samme? Vilde der, – thi her kommer jo blot dette i Betragtning – være nogen poetisk Usandhed i, at lade Claras Navne udøve den samme vækkende Virkning som Johanne? Skulde man mene dette, saa har man jo i alt Fald Dronninger, der have været baade Hustruer og Mødre og dog begeistret deres Krigere. Men iøvrigt er Clara Raphaels Paastande ikke af den Art, at de kunne nøies med blot poetiske Beviser. Hun vil da maaskee tage sin Tilflugt til Apostelen Paulus. Han sagde imidlertid blot, at »under den nærværende Tids Trængsler« var det bedre at være ugift; men den Tid, som

Clara Raphael fejden 1851

da var den nærværende, er nu den svundne; og andre Steder synes han desuden at erklære sig for den modsatte Anskuelse. Apostelen Petrus var jo endelig selv gift, og, da han har Nøglen til Himmels Porte, synes det ikke at kunne udelukke fra Himlen at indgaae Ægteskab. For ikke at glemme nogen Autoritet, som vi antage at Clara R. maa sætte Pris paa, skulle vi endnu blot erindre om, at baade Fichte og Hegel erklære det for en ubetinget Pligt at indgaae Ægteskab.

Clara R. synes derimod at ville gjøre det til Pligt, at gaae og vente paa den »Idee«, om hvilken man blot har Anelse, og imidlertid afholde sig fra det i sig selv Sande og Gode, af Frygt for, at dette muligvis kunde blive til Hinder for den forventede Ide. Ikke at tale om, at denne nu maaskee tilsidst viser sig at have været en Lygtemand, saa er en slig Forberedelse derhos i sig selv saa uheldig som muligt; just naar man opfylder de Pligter og nyder de sande Goder, som Livet til enhver Tid byder, er man bedst beredt til at modtage Ideen og stride for den med Sundhed og Kraft. Og ligesom dette gjælder i Almindelighed, saaledes har den sande Kjærlighed, hvad Clara jo selv saa varmt udtaler, en ganske særegen Tryllekraft til at gjøre Sjælen receptiv for det Ideale og til at betvinge al Egoisme; og man kan derfor vel forstaae, at den, som kæmper for dette, betragter den som en vældig Allieret; men den modsatte Betragtning er vanskelig at fatte, naar Vedkommende dog erklærer sig imod Klosterlivet og betragter dette som »en Flugt fra Slaget, og ikke som et Angreb«. Forf. siger, at hun er kjed af altid at see Amor seire, og at hun nu engang vil give ham en Medbeiler i Ideen: – hører Amor da ikke med til Ideen? – »Det er saa trist«, tilføier hun, »altid at see det Smaa triumphere«. – Havde hun sagt »den Smaa«, vilde det endda kunne have passet paa Amor, men Amors Magt kan man ikke vel betegne som det Smaa. Lad det imidlertid gaae med Amor; – men den Kjærlighed, som Forf. bekæmper, er jo ikke Amors, det er jo Nutidens, den christelige Kjærlighed mellem Mand og Kvinde: hvorledes kan hun kalde den »det Smaa«, opstille den som det Jordiske i Modsætning til det Himmelske, ja endog stille den

udenfor Ideen, og det efter at hun faa Linier iforveien anerkjender »en Hustrus og Moders« Pligter for at være en sand og velsignelsesrig Virkekreds? Den Beslutning, ikke at ville gifte sig for en ophøiet Idees Skyld, er ensartet med den, ikke at ville bede til Gud for en ophøiet Idees Skyld. Ogsaa Bønnen optager den hele Personlighed og kan for Øieblikket bringe alt Andet i Forglemmelse; hos de meget »brændende i Aanden«, f.Ex. hos Luther, kan den endog optage mange af Dagens Timer; men alligevel vil i det mindste Clara Raphael neppe troe, at Striden for en ophøiet Idee skulde hæmmes ved Bønnen. Med Ægteskabet forholder det sig ganske paa samme Maade. Det kan fordre megen Tid borttaget fra det directe Arbeide for Ideen og ofte bringe alt Andet i Forglemmelse; men Ideen lider alligevel ikke derved, at den Sjæl, som tjener den, for en Tid har tabt sig i en anden sand og god Interesse. Og hvad særlig Claras Emancipations-Idee angaaer, saa er den Mark, hvorpaa denne skal udkæmpes, jo dog især Familienlivet. Optagelsen i dette vil saaledes endog kunne forenes med den directe Strid for hendes Idee. Men alligevel aabner hun Striden med at udelukke sig fra den Kampplads, som er den bedste for hendes Idee, og den eneste, hvor hun kan komme til Klarhed over den.

II

Som det synes, indskrænker Forf. sin Coelibatslære til at gjælde blot om Fruentimmer. Heri ligger en underlig Nemesis over den, hvis Formaal det er at emancipere Qvinden og hævde hendes Ligeberettigelse med Mandens. Denne skal altsaa paa een Gang kunne være Familiefader og desuden i Livet udad kunne kæmpe »den mere aabenbare Kamp for det Himmelske«; – Qvinden derimod skal enten indskrænke sig til denne Kamp alene, eller til en Hustrues og Moders Virkekreds alene: hendes Kraft strækker ikke til begge Dele. – Paa det Standpunkt, hvorpaa Clara stiller sig, maa dette jo være en ligefrem Ydmygelse for Qvinden. En anden endnu haardere Nemesis drager Clara over sig ved det, i den tidligere Udvikling ganske ubegrundede, Indfald, alligevel at indgaae

et tilsyneladende Ægteskab med en blid Baron. Det skal, skriver han til Clara, blot være et Ægteskab »for Verden«: »for Gud og hinanden ville vi leve som kjærlige Sødskende«; herpaa gaaer Clara ind med megen Fryd. Vi skulle nu ikke her udtale os om det Sentimentale og Forskruede, der i sig selv er ved et saadant Ægteskab: den Sag er ofte nok behandlet, blandt Andet f.Ex i Heibergs »Julespøg og Nytaarsløier«. Men uden Hensyn hertil, hvorledes kan dog Clara, hvis hele Stræben har gaaet ud paa at trodse Verdens daarlige Fordomme, og som fremfor Alt ikke vil gjælde for Andet end hvad hun virkelig er, – nu alligevel »for Verden ville være Eet, og for Gud, hendes Mand og sig selv være et Andet? – Det var jo dog hende, som ikke ville kæmpe for det Gode i »Fandens Mundering«; men Baronens Mundering det er her Fandens Mundering; thi »Bedrag bliver altid Bedrag, om det end udøves i en god Hensigt«.

Dette Punkt, der nu kommer til at fremtræde som den egenlige Slutsten i Claras Bygning, er vistnok den uheldigste af det Hele; men overhovedet findes næsten alle de væsentligste Feil i den sidste Del af Bogen, hvor Forf. vil gjøre sin Idee anskuelig igjennem en egenlig Fortælling. Saalænge hun i det Væsenlige udtaler den igjennem Reflexioner, og i alt Fald blot giver disse en underholdende Form ved at knytte dem til forskjellige Smaa-skizzer, er det ikke alene klarere, hvad hun mener, men hendes Mening kommer heller ingensinde ind paa det Absurde. Hendes Polemik mod al Slags Løgn er som berørt, ofte fortrinlig, og, skjøndt hendes mere positive Udtalelse staaer meget tilbage herfor, fremtræder der dog ogsaa gjennem denne en frisk og levende Begeistring, som ofte gjør et oplivende og tiltalende Indtryk. Men naar Forf. kommer til den, jo rigtignok ogsaa meget vanskeligere, Opgave, at lade sin Idee faae Liv igjennem Fortællingen, saa er det, som Idee og Fortælling løb løbsk med hinanden: man veed snart slet ikke Forf.s endelige Maal, og forsaavidt man stundom troer at skimte det, er det urimeligt og vilkaarligt. Det synes, som Forf. har følt en Mangel paa skabende Indbildningskraft og uvilkaarligt har villet bøde herpaa ved at tumle med Emancipationsideen eller ret-

tere med Emancipationsideerne; thi de forskjellige Arter af disse blandes imellem hverandre. Hvad Clara i de første 9 Breve syntes at ville, kunde godt forenes med et sandt Ægteskab; hun maa altsaa nu ville noget Andet, men man faaer ikke at vide, hvad det er, hun nu vil, eller hvorfor hun vil det, eller hvorved hun vil det; thi det kan da ikke være gjort Altsammen blot derved, at hun ikke vil gifte sig:

»Thi at ikke Græsk Du kan,
Er en Grund, som ingenlunde
Kan foreslaae, min gode Mand!«

Alligevel ender Historien paa dette Punkt under almindelig Tilfredsstillelse, som om Alt hermed var klaret og afgjort; alene med den Modification, at der paa sidste Blad dog falder et »Ægteskab for Verden« ned fra Himlen. Kun da kunde den sidste Del af Bogen være berettiget, dersom der var aabnet en Udsigt til en Fortsættelse og videre Udvikling; men det er jo ikke Tilfældet; tvertimod vindicerer Forf. i Fortalen det i de sidste Breve fremstillede Standpunkt som det i Virkeligheden rigtige.

Om Planen og Begivenhederne i Fortællingen er der iøvrigt ikke Meget at tilføie. Det er i sig selv uheldigt at gjøre Citatet af Jeanne d'Arc til et vigtigt Motiv; men den underlige trolddomsagtige Maade, hvorpaa det skaffes frem, og den overtroiske Respect, som den ellers saa fordomsfrie Clara nærer herfor, gjør Sagen endnu mere stødende. Hvorfor skal Baronens just sende Brevet i en Bog? Det plejer man jo ellers ikke, medmindre man tillige vil gjøre Vedkommende et Laan eller en Gave af Bogen; men Clara har jo allerede selv den Bog. Og hvorfor skal den fornuftige Pige faae det flauue Indfald, »at spaae sin Skæbne af de Blade, mellem hvilke Brevet har ligget«, og det i et Øieblik, hvori hendes Sjæl er saa opløftet? Og hvor mærkværdigt er det endelig ikke, at Brevet saa just skal ligge ved disse ominøse Ord, som allerede engang have sat Clara Griller i Hovedet! Men hermed er det ikke nok: da den ulykkelige Pige nu vil gaae i Kirke for

dog eet Sted at være i Fred for alt Spøgeri og Djævelskab, saa skeer den selvsamme Konst endnu en Gang, og de første Ord, Præsten begynder med, er et Bibelsted, som Clara tidligere har sysselsat sig meget med, og som indeholder en lignende Hentydning til hendes øieblikkelige Forhold.

I Benyttelsen af den Slags Midler sporer man maaskee noget den qvindelige Forfatter, ligesom ogsaa deri, at Clara endelig skal blive syg af sine Sindsbevægelser; hvilket slet ikke synes nødvendigt for en saa rask og nervestærk Person, som hun skildres at være. Iøvrigt er det ikke uinteressant, at Poul Møller, til hvis Anskuelser Forf. i de heldige Punkter af Bogen slutter sig saa nær, igjen ofte over de uheldige indeholder en meget nærliggende Satire. Naar saaledes den practiske Frøken Anna under Claras Nerveanfald faaer hende til at lægge sig lidt paa Sengen, saa mindes man uvilkaarlig om den practiske Bertel, der i »Studentens Æventyr« erkjender, at just det Samme havde været Pligt for Møllerens Marie. Situationen er saa ens som muligt: Frits gjør sin velmente Erklæring: Baronen sin ikke mindre velmente. Maria giver Frits en Kurv; Clara giver Baronen en lignende. Maria gjør dette af høiere Hensyn og i velvalgte Udtryk, der blot hist og her, navnlig i Yttringen om »den jordiske Vandring« minde vel meget om den evangeliske Rhetorik; Clara handler ogsaa af høiere Hensyn og bruger ligeledes velvalgte Udtryk, som dog ogsaa, f.Ex. i Yttringen om »det flammende Sværd foran Eden«, minde vel meget om Pastor Star. Ovenpaa dette hænger Frits sig, og Baronen gaaer i Krig. Begge reddes lykkelig. Paa dette Punkt ytrer Frits imidlertid sin Misfornøielse med Marias altfor store Fatning overfor hans Gløden, og Bertel giver ham Ret i, at hun i det mindste burde have lagt sig paa Sengen med Klæderne paa. Denne Fordring fyldestgjør nu Clara; thi vel staaer der ikke udtrykkelig, at hun har lagt sig med Klæderne paa, men det maa ansees for utvivlsomt, da hun har lagt sig *paa* og ikke *i* Sengen. Om hun derimod har taget Hofmannsdraaber paa Melis, maa henstaae uafgjort; usandsynligt er det ikke.

Uagtet vi ikke just ville give Clara Uret i hvad hun siger om sit Forhold til Tanten, minder dette dog unegtelig ogsaa om Poul Møllers »Cousine«, som, fordi hun var fordybet i Tanken om »Ædlinger«, der opoffrede deres jordiske Lykke for Guds Riges Skyld«, ikke kunde formaae sig til at gnide sin Tante med en Flynels Klud. »Jeg kan,« siger hun, »trods Nogen fornegte mig selv for min lidende Søster og Broder, men kun i det Store; hvad Enhver kan gjøre, det krymper jeg mig ved at give mig ifærd med. Mit Hjerter vil altid blive miskjendt, fordi jeg er født i en ussel Tid, hvor jeg ikke har hjemme, hvor Qvinden blot skal beskæftige sig med Smaaating.« Disse Ord kunne uden Tvang finde Anvendelse paa adskillige af Claras Udtalelser; og det vilde ikke være vanskeligt at forøge Tallet af de analogisk anvendelige Steder.

En Begivenhed, som meget maa forbaase Læseren, er Claras pludselig Altergang. Ganske kort i Forveien har hun erklæret ikke at kunne troe paa Christus, og det stemmer da kun lidet med den samvittighedsfulde Claras Væsen alligevel at benytte de christne Sacramenter; ligesom det ogsaa synes at maatte være ubehageligt for en Person, hvis Religion har et saa æsthetisk Anstrøg, at modtage Sacramentet af Hr. Pastor Star. Denne Altergang er imidlertid øiensynlig ogsaa blot arrangeret for at give Clara Leilighed til at gjøre et stærkt Løfte og forbinde dette med noget Mystisk, der senere kan bruges som Motiv til at hun maa bryde med Baron. Formodentlig er det ogsaa i denne Anledning, at Solen »pludselig bryder frem fra Skyerne og kaster sine lyse Straaler over Altertavlen« osv.; hvilket vel skal antyde, at Vorherre gav tilkjende at have modtaget det aflagte Løfte, der siden kommer til at staae den stakkels Baron saa dyrt. Endnu et Spørgsmaal paa-trænger sig iøvrigt her, nemlig hvorfor Baron enelig skal være Baron, hvorfor hans Tante skal være Grevinde, og hvorfor Grev P, skal være Greve? Der er jo slet ingen Grund hertil, og der opnaaes Intet derved, uden i alt Fald at give Fortællingen den uægte Interesse, som den hos en eller anden Syjomfru maatte kunne erhverve ved at handle om Grever og Baroner. Dette kunde maaskee

behøves; thi det maa man sige til Claras Ære, at blandt Syjomfruerne finder den ellers neppe sit Publicum.

For Charaktertegning har Forf. meget Talent; og uagtet hun ikke har anvendt mange Træk paa hvert Billede, staae de fleste Personer dog levende og klart for Læseren. Grev P. er især fortræffelig, ligesom ogsaa Pastor Star er et nyt, meget godt species af den til æsthetisk Behandling saa vel skikkede Præstestand. Replikerne ere almindelig meget vel afpassede efter Charakteren, og man plages i Dialogen næsten aldrig med Fyldekalk. Mindst tydelige ere de Charakterer, som Forf. har villet gjøre til Repræsentanter for en bestemt positiv Idee, men det er vistnok især en Følge af, at denne selv ikke har været ret klar for hende. Saaledes er Frøken Carlsen allerede mindre tydelig, og Baronen er ganske mat: han er egenlig ikke Andet end en from Stillids, der snakker Clara efter Munden; og det er forsaavidt meget passende, at han ender med at gjøre sig til et blot Redskab for »hendes Idee«. Iøvrigt paatrænger den Tanke sig uvilkaarlig, at han dog maaskee har noget Andet i Baghaanden, og i Grunden er en stor Lux. Det er ikke usandsynligt, at det om nogle Aar kan være gaaet med Clara og Axel, som det i sin Tid gik med Blanca og Enrico; og der ligger unegtelig i Bogens Slutning en stærk Opfordring for en Satyricus til at udgive endnu nogle flere Breve fra eller om Clara Raphael, hvori Historien fortsættes; dette maatte vistnok erkjendes berettiget, men dog kun for den, som var Forfatterinden afgjort overlegen i Betragtningen af de omhandlede Livsforhold, og i det mindste var hende lige i underholdende og smagfuld Fremstilling.

Foreningen af begge disse Qvaliteter vil imidlertid ingenlunde være ganske almindelig, og den sidste vil ikke usandsynlig blive den sjeldneste. Thi i Fremstillingen har Forf. sit største Værd; og da hun selv med Føie sætter stor Pris paa, at denne er smuk og fattelig, saa glæder det os her at kunne udtale en næsten ubetinget Aerkjendelse af hendes Talent i denne Retning. Hun besidder ikke blot, som hun træffende udtrykker sig, »Carl Bernhards Evner til at skildre det Middelmaadige«, – hvad denne Forf. ved sin

første Optræden iøvrigt langt fra havde i den Grad som Clara Raphael ved sin –, men hun synes overhovedet at besidde Modtagelighed og Talent nok til at kunne skildre, hvad der gaaer langt ud over Middelmaadigheden, og naar hun stundom i sin Begeistring for »Ideen« bliver noget svævende og bruger lidt for mange store Ord, da er det tydeligt, at Aarsagen dertil ikke ligger i Mangel paa Fremstillingsevne, men deri, at hun ikke kan magte selve den Idee, hun vil behandle: saasnart dette derimod er Tilfældet, er hendes Fremstillingsmaade baade smagfuld og underholdende, »smuk og fattelig.« De Anstød, man kunde have Grund til at fremhæve, ere faa og ikke meget betydelige, som nogle af de væsenligste kunde man maaskee anføre den ganske unge Claras ikke synderlig foranledigede Erklæring til Grev P. om, at hun foragter ham og hans Lige; eller hendes Anmodning i den første Samtale med Frøken Carlsen om, at denne »ikke maa antage hende for en pjattet ung Pige, der ikke forstaaer at vurdere Frøken C.'s udmærkede Egenskaber;« – disse og nogle faa andre formentlige Anstød mod det Smagfulde lægger man iøvrigt især Mærke til, fordi Clara ellers just i Dialogen veed at træffe den rette Tone.

Vi have i denne Anmeldelse saa godt som slet ikke taget Hensyn til, at Brevene ere skrevne af en ganske ung Dame; thi Dommen om selve Bogen vedkommer dette jo dog ikke; og Clara Raphael synes heller ikke at være den, som, naar hun giver sig til at være Forfatter, ønsker, at man skal tage uvedkommende Hensyn i Dommen over hendes Arbeide. En anden Sag bliver det med den subjective Nydelse, Læseren kan have af Bogen, og med det Haab, man til denne kan knytte om Forfatterindens Fremtid: her maa hint Hensyn ganske vist komme i Betragtning og tjene til i høi Grad at forøge de gode Forventninger, som Bogen i sig selv berettiger til.

Clara Raphael fejden 1851

Fr. Bajer konstaterer, at »— a —« mødes med forfatterinden »i Blikket for det ideale som aandelig Livsmagt«, og finder netop hans »Dom meget stræng, ja tildels skaanselløs, især naar man husker, at »— a—« i noget saa grundvæsentligt som Blikket for det ideale staar Forfatterinden langt nærmere end Rudolf Varberg, som desuagtet fældede en roligere og mildere Dom«, a. st. 38 f.

Anmeldelsen er på sin vis et vidnesbyrd om, hvad Poul Møller betød for Schack selv. Betragtningerne over Mathilde Fibigers anvendelse af baroner, grever og grevinder i sit persongalleri kan tjene som et bidrag til litteraturhistorikernes diskussion af den spanske prinsesse i Phantasterne.

Kunst og videnskab

Finansminister Spønneck forelagde i oktober 1850 forslag til finanslov for 1851-52. Efter en livlig 1. beh. gik forslaget til finansudvalget, hvor partistillingen var 5 (7) Bondevenner, 6 national-liberale, 1 Højre, 1 radikal arbejdsderven (Lunde). Udvalgets formand var Monrad, dets ordfører Fenger. Blandt medlemmerne var Hall, Balth. Christensen og Tscherning. Udvalgets betænkning bærer ikke vidnesbyrd om større brydninger. De bondevenlige og nationalliberale medlemmer havde fundet sammen. 2. behandling af finanslovsforslaget begyndte med porcelænsfabrikken, som alle var enige om skulle afhændes. Det kgl. teaters tilskud blev reduceret i h.t. mindretallets indstilling. Bondevennen Nørgaard stillede forslag om, at teatret skulle overgå til privat entreprise inden næste finanslov, og det store flertal var enig om, at dette før eller senere skulle ske, selv Madvig indrømmede, at det var alt andet end behageligt i en så trykket situation at skulle tale institutionens sag, og han var ikke utilbøjelig til at tilvejebringe et andet forhold mellem stat og teater. Teatrets bevilling gav naturligvis anledning til de vanlige hadske angreb. Nørgaard anførte, at man skyldte skatteyderne at befri dem for 112.000 rbd. årlig. København havde ikke krav på en sådan fornøjelsesanstalt. Han blev stærkt imødegået af Schack, se Alb. Olsen. 64.

Schacks indlæg lørdag den 11. januar 1851 under 2. behandling af finanslovsforslaget er gengivet i RT 1850.2. 3603-3609:

Jeg troer, at der ligger noget meget Fordringsfuldt i, at man, fordi man ikke selv har tilstrækkeligt Begreb om en Institutions Fortrin, derfor ubetinget vil bryde Staven over den. Enhver af os, mine Herrer! maa give sin Stemme for Udgifter, hvis virkelige Betydning han ikke er i Stand til klart at skjønne (Hyssen, Bifald); det er Noget, som baade den ene og den Anden er nødt og for-

Kunst og videnskab

pligtet til at gjøre; jeg behøver kun at henvise til Marineministeriets Budget, hvor der i Udgiftslisten idelig kan forekomme tekniske Udtryk, som de Fleste af os aldeles ikke kjende; og selv om man indhenter Underretning om deres Betydning, vil ialtfald det Kjendskab, man kan erhverve derom, være saa overfladisk, at den ikke kan have nogen sand Værdi. (Afbrydelse; Formanden ringer) – De Herrer kunne faae Ordet efter mig for at udtale deres Mening (Meget godt!) – Den ærede Ordfører har under nærværende Sag gjort gjældende, at det paa en Maade kunde være i Theatrets egen Interesse, at man tog en betydelig Sum fra det: thi derved meente han, at man gav en forøget Impuls til Anstrængelse for Theaterdirecteuren. Jeg maa tilstaae, at denne Argumentation er af en meget stræng Natur: det er ellers først, naar Personer ere komne til en høi Grad af Slethed, at man ved den Art »Impulser« tvinger dem til at handle rigtigt; først søger man med det Gode at bringe dem ind paa den rette Vei, og kun da, naar dette har viist sig afgjort utilstrækkeligt, anvender man slige haarde Midler. Tanken i den foreslaaede Fremgangsmaade er omtrent den samme som den, enkelte Statsoeconomer have villet gjøre gjældende med Hensyn til Paalæg af Skatter. De sige, at den Fattige netop har godt af at bære store Skatter, da man derved tvinger ham til at arbeide dygtigt: det er akkurat det samme aristokratiske Raisonnement, som gaaer igjennem den ærede Ordførers Udtalelse: »Theaterdirecteuren har godt af, at vi tage Meget fra ham, saa tvinge vi ham til at arbeide og være flink«. Forøvrigt troer jeg, at dette Raisonnement er meget enestaaende, og at det ikke deles af Fleerheden i Udvalget og Forsamlingen: jeg troer snarere, at det er den almindelige Lyst til at slaae Noget af, som her igjen gjør sig gjældende: Cultusministeren har, som det synes, gaaet ind paa at slaae 5000 Rbd. af, og saa har man sagt: »Nei, han skal slaae 10,000 Rbd. af«. Jeg har tidligere havt Leilighed til at udtale, at denne Prutten forekommer mig i det Hele taget uværdig, og jeg troer ikke, at dette er noget ganske ubetydeligt Hensyn; thi just hvad man kalder det Værdige, har en meget stor Betydning for en Folke-Repræsentation. Men jeg maa desuden bemærke, at det

selv i finansiell Henseende slet ikke er klogt at vænne Ministrene til dette System, og bringe dem dertil, at de altid forlange mere, end de ville have, og at de saa overlade til os at slaae af. Det kommer derved til at gaae aldeles som med de Kræmmere, der have ubestemte Priser (Hyssen, Bifald, Afbrydelse, Formanden ringer.) Ja, mine Herrer! de tvinge Ministeriet til at handle saaledes (Nei! Aa! Jo! Jo!) og fra dem, som have ubestemte Priser, faaer man i Virkeligheden alligevel ikke Varerne for bedre Kjøb end fra dem, som have bestemte Priser. Kræmmerne med de ubestemte Priser forlange altid mere for deres Varer end de ville have; og naar man da efter at have pruttet meget med dem, gaaer glad bort i den Tanke, at man har faaet Varene en heel Deel billigere, end (Afbrydelse, Formanden ringer) – Ja, Sandheden klinger ikke altid godt, mine Herrer! men vent, til jeg er færdig: saa kommer Touren til dem. Det er sagt, at 49,000 Rbd. var en meget stor Sum; ja, det er en stor Sum, om man saa vil; men Alt i den Henseende er jo forholdsmæssigt; 2 Millioner er en meget større Sum; men, dersom vi kunne slippe med 2 Millioner til Krigsbudgettet, saa vilde vi dog være meget tilfredse. Altsaa det, at 49,000 Rbd. er en stor Sum, beviser aldeles ikke, at vi ikke skulle give den til Theatret; havde man beviist, at den var altfor stor, da var det en anden Sag; men der foreligger ikke det mindste Beviis herfor. Det Eneste, som jeg kunde sige nærmede sig til Beviis, var Bemærkningen om, at der ikke spilles Onsdag Aften, og at Skuespillerne have 3 Maaneders Sommerferie. Ja, dersom man virkelig troer, at de Personer, som have med disse meget anstrængende aandelige Arbeider at gjøre, hvis Sjæls Evner idelig maae pirres og bevæges – og det maa indrømmes at være Tilfældet med Skuespillere og Skuespillerinder –, hvis man troer, at de kunne arbeide paa samme Maade og i samme Udstrækning, som de Personer, der have deres jævne, faste, ikke afficerende Arbeider: saa vil det være rigtigt at fordre, at de skulle være rede hver Dag i Ugen, og at de i det Høieste skulle have f.Ex. een Maanedes Sommerferie; men man veed, – og det er ganske naturligt –, at de Fleste paa denne Bane udmattes efter forholdsviis kort Tid, og at netop de

Kunst og videnskab

dygtigste af dem sjældent virke længere end i det Høieste i nogle og tyve Aar; og det vil saaledes, – ikke at tale om det Inhumane deri, – ingenlunde være enten i Statens eller i Kunstens sande Interesse at fordre, at udmærkede Skuespillere og Skuespillerinder skulle arbejde i samme Udstrækning, som i Almindelighed kan fordres, og dette eneste Moment af Beviis, som er fremkommet, troer jeg saaledes i Virkeligheden kun har ringe Betydning. De Penge, som vi sætte paa Theatret, mine Herrer! de ere satte paa gode Renter, og langt bedre end de fleste af dem, vi tidligere have sat ud. Det var ikke saa særdeles vanskeligt at godtgjøre dette; men det vil neppe være rigtigt, nu her at undersøge den hele Betydning, som Theatret har for Staten; men, holder jeg mig da i Øieblikket nærmest til den mere ydre Side af Sagen, kan jeg ikke undlade at erindre om, hvorledes de Statsmagter, som altid have viist politisk Klogskab, heller ikke have glemt at slutte Alliance med Kunst og Videnskab. Ja, ville vi gaae langt tilbage for at søge Beviis herpaa, saa kunne vi jo, mine Herrer! i denne Henseende begynde endog med den berømmelige Keiser Augustus, der som bekjendt var en meget fiin Politiker, og til hvis ringeste Klogskab det dog ikke regnes, at han ivrigt støttede Kunst og Videnskab, ligesom det heller ikke bidrog Mindst til hans Berømmelse (Tscherning: Og til Statens Undergang.) Nei, det var virkelig ikke derved, Romerstaten gik under. Man har endnu ikke hørt, at Kunst og Videnskab have styrtet nogen Stat i Undergang. (Tscherning: I Overmaal.) Den ærede Rigsdagsmand siger: »i Overmaal.« – Ja, dersom han kunde godtgjøre, at vi hos os havde Kunst og Videnskab i Overmaal, saa vilde jeg frafalde mine Paastande; men noget Bevis herfor har jeg endnu ikke hørt, og jeg troer, det vil blive et vanskeligt Bevis at føre. – Men, for at komme tilbage til mit Forrige, vi, mine Herrer! som ere Frihedens Venner, vi bør ikke bringe det paa det Punkt, at Kunst og Videnskab skulle sige, at de i Absolutismen, i Despotiet have deres Støtte, – det kunne vi ikke ville: vi maae ønske, at enhver god og sand Interesse finder sin bedste Støtte i Friheden. (Hør! Hør!) – Det skal glæde mig, om de Herrer ikke alene ville sige Hør! men ogsaa handle der-

efter. – Det er blevet foreslaaet, at man skulde lade Theatret gaae over til at blive en privat Anstalt. Men lægger De da ikke Mærke til, at i det Øieblik, man vilde gjøre dette, da vilde hele Betydningen af Theatret falde bort. Dets Formaal er ellers, – siden vi ere komne ind paa denne Vei, – i Virkeligheden ægte demokratisk; det henvender sig ikke saaledes som de høiere Underviisningsanstalter blot til de Enkelte, som efter et længere besværligt Studium ere modne til der at undervises: nei, det henvender sig til Enhver, til den umiddelbare Følelse: man behøver ikke at have nogen høi Dannelse, for at blive tiltalt ved et smukt Skuespil, man behøver blot at have et aabent Sind for det Gode og det Smukke. Saa meget mere maae vi derfor holde paa, at denne Institution ogsaa i Virkeligheden blot arbeider for det Gode og Smukke; men herfor have vi ikke den mindste Garanti, naar vi lade Theatret gaae over til at blive en privat Anstalt. Saalænge det staaer under Staten, er det umiddelbart stillet i det Høieres Tjeneste; saasnart det bliver en privat Anstalt, hvor Pengfortjenesten er det Væsentlige, – og det vil dobbelt blive Tilfældet hertillands, da en saadan Anstalt her neppe kunde grundes paa Andet end Actier, – saa bliver det ligefrem stillet i det Materiellens Tjeneste, søger altsaa blot at fremme dettes Formaal, og dem vil den ofte fremme bedst ved at henvende sig til de slette Lidenskaber – om jeg tør anvende dette Billede, saa vil jeg sige, at istedetfor et godt Glas Viin vilde man fra et sligt Theater i det Høieste faae et slet Glas Punsch. – Jeg har berørt, at det er klogt af Frihedens Venner ikke at træde op imod Kunst og Videnskab; jeg troer, at det særlig er klogt af det danske Folk ikke paa nogen Maade at skaffe sig Rygte for at være Billedstormere (Hør!). Jeg mener, at vi tilfredsstille dem, som paa ethvert Punkt ville Besparelse, tilstrækkelig med at spare over 5,000 Rbd.; men vi vilde give vore Modstandere, som paastaae, at vi ere Kunstens og Videnskabens Fjender, Vaaben i Hænder, naar vi gaae længere end vi efter den ærede Ministers Erklæring kunne ansee os berettigede til: de 5,000 Rbd., vi derved yderligere kunde spare, ville ikke usandsynligt være overmaade dyrt betalt. Men hertil kommer, mine Herrer; en særlig Grund gjældende for Dan-

Kunst og videnskab

marks Vedkommende. Det er sagt af en æret Rigsdagsmand, at vi havde formægt af Kunst og Videnskab (Nei! Nei!): det er nu vistnok ikke Tilfældet; men derimod er det sandt, at just for Danmark og hele den danske Udvikling har Kunst og Videnskab en særegen stor Betydning. Spørge vi, hvad det er for et Danmark, vi i de sidste Aar have kæmpet for, og holde vi os da ikke blot til det reent Geographiske, da kunne vi mere end de fleste Nationer sige, at det er for et kunstnerisk og videnskabeligt Fædreland, vi have kæmpet. I de sidste Aarhundreder har der ingen anden Retning været, i hvilken vi med nogen betydelig Kraft have fremtraadt; men derimod har især i dette Aarhundrede vor kunstneriske videnskabelige Udvikling i Forhold til vor Størrelse været overordentlig respektabel. Vore bedste Bedrifter have vi udført i Digtekunstens Verden: igjennem den ere vi blevne forbundne med vor Fortid, og denne særegne mere aandelige Udvikling staaer i inderlig Forbindelse med Retningen af hele vor nærværende National-Charakter. Men, holde vi fast herpaa, og erindre vi tillige, mine Herrer! at den milde Charakter, som vi maaskee herved have faaet, dog ingenlunde har været svag, men netop i Faren har viist sig stærk, saa skulle vi heller ikke kaste denne vor Udvikling, der har staaet sin Prøve, fra os, vi skulle ikke pludselig bryde med den; men, er den i en eller anden Retning forfeilet, saa skulle vi dog ikke behandle den som Fjender, men netop som kjærlige Venner, der søge at ændre det Urigtige, men derfor ikke ville bryde med det, hvori vi hidtil have havt vor Styrke. Gjen-nemgribende Forandringer i Forhold som dette, ere overhovedet for Tiden mislige; men til enhver Tid er det urigtigt, blot paa et løst Skjøn at tage en stor Sum bort fra en saa vigtig Institution som Theatret, uden at have klarer sig, om det ikke maaskee vilde medføre dets Svækkelse og Opløsning.

Ministrenes »ledige« embeder

Finansloven 1853/54 blev forelagt af finansminister Spønneck den 9. oktober 1852. Behandlingen af loven fik allerede fra første dag en storpolitisk karakter, Alb. Olsen. 83 f. Hall foreslog, støttet af Lehmann og Monrad, nedsættelse af et mindre udvalg. Tscherning gik imod og fik med knebent flertal afværget det »sagkyndige« udvalg. Bondevennerne havde hermed flettet et nyt blad i deres rige laurbærkrans, skrev Dagbladet (12/10 1852). 1. behandlingen blev i virkeligheden en begyndende styrkeprøve omkring rigsdagens skattebevillingsret. Hall foreslog et udvalg på 9 medlemmer, men Bondevennerne fik gennemtrumfet et udvalg på 15 (8 nationalliberale, 7 Bondevenner – Højre). Den 14. november 1852 kom finanslovforslaget til 2. behandling. Et stridspunkt var geheimstatsrådet, som ministeriet ønskede indsat i stedet for statsrådet, hvad udvalget ikke ville gå ind på, fordi det i bek. 28. januar 1852 ikke omtales, at medlemmerne af det geheimstatsråd skulle gageres. Schack rettede under behandlingen heraf et skarpt angreb på de »ledige« embeder, ministrene forbeholdt sig ved deres afgang, se Alb. Olsen. 89, RT 1852/53.4.1908-1910 (tirsdag 14. december 1852).

Jeg skulde ikke have Saameget imod at votere endog en temmelig høi Gage for Ministrene, idet jeg overhovedet anseer det for hensigtsmæssigt, at Embedsmænd i det Hele, og naturligviis da specielt de høieste Embedsmænd, ere saaledes lønnede, at de dels udelukkende kunne anvende deres Tid paa deres Forretninger, og dels ikke skulle være underkastede de Ubehageligheder, der flyde af altfor nøie at maatte overveie de Udgifter, der følge med deres Stilling. Det maatte imidlertid være en Betingelse for at votere en

Ministrenes »ledige« embeder

saa høi Gage for Ministrene, at de ikke paa andre Maader søge sig sikrede saaledes, at der ikke kan være nogen Nødvendighed for at sikkre dem ved en høiere Gage, og navnlig maa man lægge Mærke til, om disse andre Maader, hvorpaa de sikkre sig, ere saadanne, at de stemme med Statens Tarv. Jeg troer, at de enkelte Medlemer af det nuværende Ministerium have søgt at sikkre deres Stilling paa en Maade, der ikke kan ansees hensigtsmæssig eller stemmende med Statens Tarv, navnlig, naar den ikke begrænses ved bestemte Regler; Ministrene have nemlig ved deres Indtrædelse i Ministeriet forbeholdt sig, at deres Embeder skulle staae ledige for dem, og det, som det har viist sig, paa en aldeles ubestemt Tid. Det er et Moment, som det forekommer mig maa tages i Betragtning, naar man bestemmer Gagen for Ministrene; thi naturligviis sikkrer det i høi Grad en Mands Stilling, at han har et stort Embede staaende, som venter paa ham, naar han maatte forlade sin nuværende Stilling. Jeg troer ikke, at denne Maade at sikkre en Ministers Stilling paa er hensigtsmæssig; imidlertid er den dog fulgt af alle de af vore Ministre, der kunne følge den eller behøve at følge den; de to ærede Krigsministre behøve det jo ikke, eftersom de igjen indtræde i deres Nummer, saasnart de udtræde af Ministeriet. Finantsministeren har derimod oprettet Generaltolddirectoratet og lader dette Embede staae ledigt til sig (Finantsministeren: Det er ikke sandt! – Tscherning: Der føres ingen Gage op for det!). Nei, der føres ingen Gage op, men Embedet staaer dog ledigt (Finantsministeren: Maa jeg bede om Ordet!). Justitsministeren har ialtfald ladet Generalauditoratet staae ledigt allerede nu paa andet Aar; Udenrigsministeren har ligeledes ladet Directeurposten ved Øresunds Toldkammer staae ledig paa andet Aar; Indenrigsministeren har ladet Domainedirectoratet staae ledigt, og Underviisningsministeren ligeledes en Departementsdirecteurpost staae ledig under Indenrigsministeriet. Det kan ikke stemme med disse Embeders rette Bestyrelse, at de enten tildeels bestyres af en Minister, som har mange andre vigtige Forretninger at udføre, eller de overlades til en Constitueret, eller at de aldeles ikke bestyres. Enten behøves disse Embeder ikke, og da

Ministrenes »ledige« embeder

bør de nedlægges, eller, hvis de behøves, saa fordre de en Mands hele Tid og Kræfter, og Sikkerhed for at blive i Stillingen, thi, naar Embedet i Virkeligheden beklædes af En, men paa aldeles ubestemt Tid bestyres af en Anden, saa kommer der let en Halvhed ind i Administrationen, som nødvendigviis maa være skadelig. Hvad jeg især maa indvende derimod, er ikke saameget, at noget Saadant existerer, som at der ingen *Regel* er derfor. Skal det finde Sted, og det kan *maaskee* være muligt, at det er rigtigt, saa maatte det ialtfald skee efter en bestemt Lovregel. Ministeriet maatte enten forelægges et Lovforslag om, at de Embeder, hvorfra en Minister træder over til at være en Minister, maatte staae ledige i en vis Tid, eller, hvad jeg skulde foretrække, Ministeriet maatte foreslaae en særegen Vartpenge- eller Pensionslov for Ministrene; thi jeg troer, som sagt, ikke, at det kan være gavnligt for Embederne, at Ministrene imellem sig selv afgjøre et saadant Spørgsmaal, navnlig med Hensyn til Tiden, i hvilken Embederne skulle staae ledige, saa at denne bliver aldeles ubegrændset, og, saaledes som skeet er, forlænges fra det ene Aar til det andet, og kan forlænges i det Uendelige, hvilket maa være absolut uoverensstemmende med Statsstyrelsens Tarv. Det forekommer mig derfor, som sagt, at det vilde være rigtigere, at Ministeriet derom forelagde et Lovforslag, som indeholdt de Bestemmelser, under hvilke Ministrenes fremtidige Stilling, naar de aftraadte fra deres Ministerier, blev sikkert saameget, som Ministeriet og Thingene i Forening antage nødvendigt, for at sikre sig gode Ministre, men at det ikke overlodes til Ministrene indbyrdes at afgjøre denne Sag imellem sig; det maa være ubehageligt for Ministeriet, og er en absolut uhensigtsmæssig Afgjørelse. Jeg troer, at en Udtalelse om, hvorvidt Ministeriet vil gaae ind paa dette, eller ikke, maa komme i Betragtning, hvor der er Tale om Størrelsen af Ministrenes Gage, og det er derfor, at jeg har tilladt mig at udtale mig om denne Sag.

Den europæiske nødvendighed

Hærenhed og toldenhed samt ordning af tronfølgen skulle berede vejen for gennemførelsen af den helstatsordning og fællesforfatning, som ministerierne Bluhme og Ørsted havde øverst på programmet. Tronfølgelov for det danske monarki af 31. juli 1853 blev gennemført efter langvarige forhandlinger. Arvefølgesagen blev indbragt for rigsdagen i oktober 1852, og sagens behandling foregik bl. a. under et vist pres fra de magter, der havde underskrevet Londonertraktaten i maj 1852 (England, Rusland, Østrig, Preussen m.fl.). Bluhmes januarministerium havde udfærdiget kundgørelsen af 28. januar 1852, som indeholdt en absolutistisk fællesforfatning omfattende alle monarkiets fire bestanddele. Efter opløsningen af folketinget i januar 1853 førtes arve- eller tronfølgesagen videre af ministeriet. Det var – foruden Bluhme som udenrigsminister – bl. a. finansminister Sponneck, indenrigsminister Bang og krigsminister Hansen.

Schack havde lørdag den 19. marts 1853 et indlæg under 1. behandlingen af tronfølgebudskabet. Det var tænkt som kortfattet, men blev ganske omfattende. Han fik ordet efter finansminister Sponneck og skolelærer P. Hansen, RT 1853.4².218-31:

Schack: Efter de to sidste Foredrag, der ere holdte for og imod det kongelige Budskab, er det jo vistnok for os Opfordring til at fatte os særdeles kort, og jeg haaber ogsaa, at jeg i den Henseende nogenlunde skal fyldestgøre den ærede Forsamlings Forventninger. Jeg maa dog strax bemærke, i Henseende til, hvad den sidste ærede Taler sagde, idet han opfordrede os til at være særdeles enige, at denne Enighed kan opnaaes paa to Maader, dels derved, at vi gaae over til de Herrers Mening, men ogsaa

Den europæiske nødvendighed

derved, at de gaae over til vor; og det vilde jo være ubilligt, om de ganske vilde oversee dette, naar de saa stærkt lægge os Enighed paa Hjertet (Skolelærer P. Hansen: Maa jeg bede om Ordet!)

Formanden: Den ærede Taler, som har Ordet, beholder det.

Schack: Hvad den ærede Finantsministers Bemærkninger angaaer med Hensyn til den Betydning, som de omtalte Statsraadsprotokoller skulle medføre, saa maa jeg dog strax udhæve, hvad der vistnok senere, hvis min ærede Nabo (J. E. Larsen) igjen faaer Ordet, nøiere vil blive drøftet, at slige Udskrifter af Statsraadsprotokollerne aldeles ikke have nogen Betydning som officielle Actstykker (Hør!) Det er Samtaler, som føres mellem Statsraadets Medlemmer, og som derefter indføres i Protokollerne, men de ere betydningsløse i den offentlige Ret. De kunne vise os, hvad den ærede Finantsminister og adskillige andre brave Mænd have tænkt i deres Hjerter, men de vedkomme slet ikke denne Sags Betydning i offentlig Henseende (Hør); ...

– Man har i denne Sag inddraget mange Punkter, som ikke egentlig eller i Virkeligheden burde inddrages her, (Hør!) og et Punkt, som er kommet til at spille en temmelig stor Rolle i Discussionen, og som jeg derfor korteligt skal berøre, er Punktet om Eiderpolitiken, som den ærede Premierminister selv indbragte. Eiderpolitiken har ikke det Allermindste at gjøre med den foreliggende Sag (jo!). Eiderpolitiken angik, som den ærede Premierminister omtrent for et Aar siden selv udtalte, væsentligt dette, om der skulde være en nærmere *constitutionel* Forbindelse mellem Slesvig og Danmark end mellem Holsteen og det øvrige Monarchie. Men denne Eiderpolitik have vi her fra alle Sider opgivet, idet vi have sluttet os til Kundgjørelsen af 28de Januar. Den *factiske* Indflydelse paa Arve-Eenheden, der kunde flyde af Eiderpolitiken, er altsaa bortfalden. Og i sig selv er jo Arvefølgen aldeles uafhængig af Eiderpolitiken og af de constitutionelle Forbindelser. Det monarchiske Baand kan jo lige godt omslynge to Lande, hvad enten de have den samme eller en forskjellig Constitution. Mellem Sverrig og Norge hersker jo et, ikke blot personligt, men reelt monarchisk Baand, og disse Lande have dog aldeles forskellige Forfatninger.

Den europæiske nødvendighed

Altsaa, de to Ting have Intet med hinanden at gjøre: den Sag, som her foreligger, angaaer den monarchiske Eenhed, medens Eiderpolitiken angik den constitutionelle Eenhed, og den factiske Indflydelse, som en constitutionel Adskillelse kunde faae, er der nu ingen Anledning til at tale om, da Eiderpolitiken er opgiven. Inddragelsen deraf i denne Sag er altsaa ubegrundet og urigtig. Men, iøvrigt er det ogsaa urigtigt, naar man har sagt, at denne Politik var en »Nødspolitik«, at det var en Politik, man gik ind paa, fordi den, som jeg troer den ærede Minister udtalte sig, var berettiget til en vis Tid, fordi den var en Nødvendighed, idet intet Andet kunde have, og at Kongens Regjering derfor i Marts 1848 gik ind derpaa. Nei, det er ikke det rette Forhold, og saaledes skal man ikke fremstille det. Der var længe arbeidet hen paa Eiderpolitiken, og den blev vedtagen under Kongens og Folkets eenstemmige Samtykke, saaledes som neppe nogen anden Politik er tiltraadt her i Landet. Det var aldeles undtagelsesviis, at nogen Stemme hævdede sig imod den, da den blev vedtagen, og længe efter; og de Ministre, der egentligt karakteriserede Marts-Ministeriet, vare just de, som længe havde arbeidet for denne Politik. Det er derfor en falsk Fremstilling at sige, at det var en Nødspolitik, som burde opgives igjen, naar man kunde faae en anden. Noget Saadant har heller ikke været Tilfældet. Vi ere trængte fra denne Politik Tomme for Tomme og Skridt for Skridt; og det sømmer sig derfor ikke for os nu at lade haant om den (Hør!). Naar en Mand i det almindelige Liv har stillet sig et Ideal, et bestemt Formaal, og han bliver trængt derfra Skridt for Skridt, og tilsidst med revne Seil maa havne et heelt andet Sted hen, saa vilde det klæde ham meget ilde og være et daarligt Tegn, om han nu vilde lade haant om det, som han med sit Hjertes fulde Samtykke og al sin Energie havde stillet sig som Maal. Og jeg er ogsaa vis paa, at, skulde en slig Haan mod Eiderpolitiken oftere komme fra nogen Side, da vilde den ærede Udenrigsminister være den Første til at forsvare den Politik, som han dengang – saaledes som den ærede Folkethingsmand for Maribo Amts 4de District (Monrad), hans forrige Collega, med Styrke udtalte – med saa

megen Varme i sin Tid sluttede sig til; og den ærede Finantsminister, som saa ofte begejstret har udtalt sig om den, vil vistnok heller ikke undlade at tage den i Forsvar; ligesom Krigsministeren og Indenrigsministeren, der ogsaa som Novemberministere aldeles bestemt sluttede sig til den, ville gjøre det Samme. – Dette Ord »Eiderpolitiken«, mine Herrer, har været et af de Trolddomsord, som have været brugte paa en underlig Maade baade for og mod den Sag, som ligger bag ved den, og saaledes ere mange Ord brugte under vor hele politiske Udvikling. (Hør!) Der er enkelte af disse Ord, som ogsaa under denne Discussion ere komne frem og som maaskee kunne trænge til en kort Belysning. Navnlig er det Ord kommet frem, som jeg ikke troer, at man, naar man paa Rigsdagen har en saa uafhængig Stilling, som jeg, skal frygte for at trække frem; jeg sigter til »den europæiske Nødvendighed«. Dette Ord er ofte brugt, ogsaa under denne Discussion uden nogen nærmere Betegnelse, uden at man har viist, hvorpaa denne Nødvendighed beroer. Jeg maa foreløbigt bemærke, at Striden allerførst drejer sig om, hvor langt Nødvendigheden gaaer, om det navnlig er en Nødvendighed at forandre Kongelovens Arvefølge, idet Mange jo paastaar, at det slet ikke ligger i Tractaterne. Men, hvad er dernæst den europæiske Nødvendighed? naar er den til? Ja, naar en fremmed Magt staaer i Landet med Sværdet i Haanden og har overvundet os, da er Nødvendigheden ganske vist tilstede (Hør!). Men dernæst gaar vi et Skridt tilbage og spørge: Naar nu en fremmed Magt staaer ved Landets Grændse med en Hær, er Nødvendigheden da tilstede? – Havde vi svaret Ja dertil i 1848, da havde Slesvig været tabt, og Holsten ligesaa, de havde ikke blot været tabte i constitutionel Henseende, men, mine Herrer, ogsaa i monarchisk Henseende; thi Modstandernes Paastand gik ud paa, at de begge havde en særskilt Arvefølge, forskjellig fra Danmarks. Læg altsaa Mærke til, mine Herrer, at den europæiske Nødvendighed er endnu ikke ganske tilstede, selv naar Fjenden staaer med sin Magt ved Landets Grændser, og dette skal man ikke være bange for at trække frem, uagtet Mange bæve ved Tan-

Den europæiske nødvendighed

ken om Krig. Det bør i det Hele ikke være tilladt, at Nationens Selybevidsthed saaledes ideligt forkues, som det skeer. ...

... Den europæiske Nødvendighed er altsaa ikke ubetinget tilstede, naar den fjendtlige Armee staaer ved Landets Grændse; – endnu mindre, naar man blot truer med Krig; thi der er meget langt fra en slig Trudsel til Virkeligheden; – men, mine Herrer, den er endnu fjernere, naar man ikke engang truer med Krig, naar der aldeles ikke er nogen Tanke om Krig, saaledes som den ærede Indenrigsminister – hvad vi maae takke ham for, at han saa ærligt har sagt – selv ved sit Valg udtalte, at det var Noget, hvorom der ikke forelaa nogen Tale. Og Enhver af os kan jo vel ogsaa ved at betragte Europas nærværende Forhold sige sig selv, at Europa ikke begynder Krig, hvad enten vi saa vedtage den ene eller den anden Fortolkning af Arveloven, og hvad enten vi saa tage den ene eller den anden Bestemmelse om Toldsagen. Men, mine Herrer, naar det saaledes er givet, at den europæiske Nødvendighed ikke er Krig, hvad er da den europæiske Nødvendighed? Ja, paa dette Standpunkt, saa begynder man Krigen forfra og benytter et nyt Udtryk, som er ligesaa vanskeligt at fortolke: man siger nemlig, at Landet kommer i en »isoleret Stilling«. Det er ogsaa et diplomatisk Udtryk, det er ret heldigt, naar man vil betegne noget Mystisk, hvorved man kan indjage en vis Skræk. Nogle tænke sig vistnok derved endog Muligheden af, at man afbryder Communicationen med fremmede Lande eller Handelen eller andet Saadant; men derfor er der dog neppe nogen Fare. Tager jeg ikke fejl, er Danmark det Land, der indfører meest Byg til England (Munterhed), og det er vistnok en meget god Garantie for, at vi ikke komme i en isoleret Stilling, hvad Handel, Communication og slige Sager angaaer. Den omtalte Nødvendighed kan altsaa egentlig ikke sige Andet, end at der kommer en vis Forringelse tilstede i vort venskabelige Forhold til Udlandet, at maaskee f.Ex. en eller anden udenlandsk Magt gik saa vidt, at den drog sin Gesandt tilbage, og vi fik nogle meget ubehagelige Noter o.s.v., Noget, som ganske vist kunde være overordentlig ubehageligt for den ærede Udenrigsminister, det skal jeg slet ikke nægte,

men nogen egentlig Ulykke for Landet kan jeg dog ikke see deri (Munterhed) ...

Der er endnu et Punkt tilbage af samme Art, hvorved jeg endnu et Øieblik skal opholde mig. Det er gjentagende Gange udtalt, at vort Ministerium er i høi Grad yndet af Europa, at det derfor er af stor Betydning for Landet, og at det vilde være særdeles vanskeligt at faae noget andet Ministerium istedetfor. At Ministeriet er yndet i Europa, vil jeg ikke nægte, jeg vil endogsaa sige, at det er altfor yndet (Munterhed). Ministeriet blev til, saaledes som det selv har udtrykt sig, i Conseqvents af, hvad det dengang kaldte en europæisk Nødvendighed. Det er mig ikke klart, at en saadan forelaa, men der findes i saa Henseende forskellige Actstykker, der ere høist interessante og vel skikkede til at oplyse Ministeriets Tilblivelse, Noter navnlig fra Østerrig og Preussen, der udtale det høist Ønskelige i, at der blev lagt en særdeles Vægt paa Valget af de *Personligheder*, der skulde sammensætte det kommende Heelstatsministerium af 28de Januar. Det blev omtalt, at den Vægt, der blev lagt paa *Valget* af disse Personer, vilde være særdeles betydelig i Europas Øine (Hør!), der blev tilføiet, at man glædede sig ved at vide, at der var udmærkede Personligheder, paa hvem der kunde falde Valg, og at man vidste, at de ikke vilde vægre sig ved at modtage et saadant Valg, naar det faldt paa dem. Jeg kan ikke nægte, at her er der gaaet temmelig langt ved i Overensstemmelse med Udlandets Ønske at arrangere det nærværende Ministerium: det er noget Meget, at Udlandet ikke alene veed, at der var udmærkede Personligheder, der *kunde* modtage Kaldelsen til Ministeriet, men at det ogsaa veed, at disse Personer *vilde* modtage Kaldelsen, og da saa godt som opfordrer den danske Regjering til at vælge disse Personligheder. Det er herefter meget forklarligt, at Ministeriet er saa yndet af de fremmede Magter, og at det lægger saa stor Vægt paa Europas Ønsker; men, at dette derfor er til *Danmarks* Gavn, er maaskee dog mindre afgjort. Det Samme gjælder om det, som den ærede Premierminister med Tilfredshed yttrede, efterat han havde udtalt sig om Budskabet af 28de Januar: »at alle Noter, alle Svar, alle Erklæringer,

Den europæiske nødvendighed

som man derefter modtog fra vedkommende Cabinetter, vare bil-
ligende«. Enigheden og Venskabet med disse Cabinetter er jo saa-
ledes vistnok overordentlig stort; men, uagtet jeg selv erkjender
dette, ligesom det ogsaa spores i Ministeriets Udtalelser, hvor der
bestandigt lægges en saa overveiende Vægt paa Europas Villie og
Stemning, saa troer jeg dog, at dette ikke kan faae nogen Indfly-
delse paa nærværende Sags Afgjørelse, ligesaa lidt som Spørgs-
maalet om, hvorledes man skulde faae et andet Ministerium, hvis
dette gik af. For det Første kan man gaae den samme Vei her,
som man gaaer, naar man taler om den europæiske Nødvendig-
hed; man kan spørge: Naar er der da en Ministerkrisis tilstede?
og Svaret er: den er for det Første tilstede, naar et Ministerium er
gaaet af, og dernæst, naar Ministeriet truer med at gaae af; men,
truer Ministeriet aldeles ikke med at gaae af, nu! saa er det ikke
nødvendigt at lægge nogen særdeles Vægt paa Frygten herfor
(Hør!). Men, selv om Ministeriet truer med at gaae af, saa ere
Forholdene hertillands saaledes, at det endnu aldrig er lykkedes –
idetmindste har det ikke været bekjendt – at sikkre sig noget Mi-
nisterium, *førend* det forrige traadte af, og navnlig har det ikke
været muligt for Rigsdagen eller Offentligheden at faae nogen
Yttring fra en dansk Mand om, at han vilde være Minister, der-
som et Ministerskifte indtrådte, skjøndt vi jo dog, naar det
kom til Stykket, altid vare saa heldige at faae Ministre. Jeg har
selvt havt den Ære at tale med flere Mænd, Dagen førend de
bleve Ministre, og de erklærede da meget bestemt, at de ikke vilde
modtage nogen Portefeuille; men Dagen derpaa tog de den dog.
Forholdene stille sig heelt anderledes, naar Portefeuillen tilbydes,
end naar man iforveien skal træde offentligt frem og erklære, at
man vil modtage den; det ligger ikke i den danske Natur at gjøre
det; det kunde maaskee være godt, om det var anderledes; men
det skeer neppe. Det er nu imidlertid Noget, hvorpaa man kan
lægge meer eller mindre Vægt; men een Ting er klar, at vi maae
indtage een af to Stillinger, enten som en *parlamentarisk* Forsam-
ling eller som en blot *lovgivende* Forsamling, der mod Ministres
Misbrug ikke har anden Garantie, end at kunne sætte dem under

Tiltale (Hør!). Men Forsamlingen *kan*, som det allerede tidligere er udtalt, paa Grund af sin nærværende Stilling til Slesvig og Holsteen, ikke indtage nogen virkelig parlamentarisk Stilling. Forsamlingen har ogsaa gjentagende Gange opgivet det; og den vilde ikke være istand til, om den nu ønskede det, at tilbagetage den Ret dertil, som den vistnok har; den vil ikke være istand til at føre det igjennem. Den ærede Udenrigsminister opfordrede ogsaa Forsamlingen, navnlig Landstinget, ifjor under Discussionen af Adressen, paa det Indstændigste til, at den ikke skulle stille sig parlamentarisk, men blot lovgivende; Forsamlingen fulgte ogsaa Opfordringen, og lod være. Men, mine Herrer! altsaa maa man ogsaa bestemt tilegne sig denne Fremgangsmaade.

Formanden: Jeg vil dog henstille til den ærede Taler, om det ikke vil være rigtigere ikke at fordybe sig saa meget i Betragtninger over Ministerforandringer og Ministerkriser, men derimod holde sig nærmere til Sagen.

Schack: Jeg troer, at det vedkommer Sagen i høi Grad, ja i høieste Grad, om den fører til den Consequents, at Ministeriet gaaer af eller ikke; ligesom det ogsaa i Spørgsmaal af denne Natur i høi Grad vedkommer Sagen, om Forsamlingen er virkelig parlamentarisk eller ikke; og det er Noget, som formeentlig kun kan komme for enten ved første eller tredie Behandling. Hvis den ærede Formand altsaa ikke berøver mig Ordet, vil jeg ansee mig berettiget til at fortsætte mit Foredrag; det skal forøvrigt endnu kun vare nogle faa Minutter. Altsaa det er en ugrundet Paastand, at Forsamlingen skulde tage Hensyn til mulige Ministerkriser og derfor lade være at træde bestemt frem og stemme blot efter sin Overbeviisning; opgive vi, som skeet er, og som vi ere nødte til, vor parlamentariske Ret til at fjerne Ministeriet, men vi dog ville tage parlamentariske Hensyn til Ministeriet i Udøvelsen af vor lovgivende Magt, saa give vi *al Magt* af vor Haand. Paa den ene Side opgive vi vor Evne til at fjerne Ministeriet, og paa den anden Side skulle vi dog, for at beholde Ministeriet, give efter, hver Gang det forelægger os det Alternativ, enten at vedtage en Lov eller at see det gaae af. Paa den Maade overgive vi Ministeriet

Den europæiske nødvendighed

hele vor Myndighed; baade vor parlamentariske og vor lovgivende Magt bliver annulleret, og Forsamlingen bliver et reent Nul (Hør!). Der bliver ikke Noget tilbage. Det er den simple logiske Consequents ...

Smh. Schacks argumentation for et etkammer-system ovf. s. 86 f.

Vejlebrevet

Orla Lehmann var minister uden portefeuille i martsministeriet 1848. Han trådte ud af ministeriet i november 1848 og forsøgte at blive valgt til den grundlovgivende rigsforsamling. Ved et suppleringsvalg på Bornholm blev han vraget til fordel for en præst, der var født i Rønne. Lehmann udnævntes 8. december 1848 til amtmænd i Vejle. Han fungerede til 1861 og var samtidig medlem af folketinget 1851-53, af landstinget 1854-70. Landstinget valgte Lehmann til medlem af rigsrådet i henhold til fællesforfatningen 1855. Schack var som sekretær hos konseilpræsidenten konstitueret i amtmændseembedet i foråret 1857, mens Lehmann deltog i rigsrådets møder. Schack skrev i påsken til Andræ (konseilpræsident 18.10.1856-13.5.1857).

Veile d. 14. April 57.

Kjære Conseilpræsident,

Jeg haaber, at man endnu tør benævne Dig med ovenstaaende Titel, der unægtelig bedre end nogen anden passer for Dig, og beder Dig derfor strax, hvorledes det end dermed forholder sig, om Tilgivelse, fordi jeg i Tider som disse besværer Dig med Breve fra Veile. Jeg havde allerede i Fredags bestemt at festligholde Ferien med den behagelige Sysselsættelse at afgive Rapport om alle overstaaede Besværligheder i min Præfekturs første Uge, og lade denne Rapport, der som afgiven til min høie Foresatte havde en mere eleveret Charakter, træde istedetfor Provst Lerche-Jørgensens Langfredags-Foredrag: – da jeg pludselig bleve overrasket ved det velunderrettede »Dagblads« Meddelelse om Crisen.

Under saadanne Forhold tør jeg ikke vente, at detaillerede Underretninger om, at det er vidtløftigere at være Amtmand end Cons.præs.s-Secretair, ja næsten ligesaa vidtløftigt som at være Fattigforstander i Taarnby, skulde finde de mest lyttende Øren; og jeg skriver derfor nu – ja, jeg troer egentlig nærmest, fordi jeg

Vejlebrevet

synes, at det dog er altfor fattigt, at jeg, som under de forrige Criser har havt Lov til ogsaa »at blande min Røst med de hylende Vinde«, nu saaledes maa nøies med, glemte i det Fjerne, at dechifrere og debattere Dagbladets »Nyheder fra iforgaars«, medens jeg veed, hvilket Liv der nu leves Nørregade Nr. 42.

Jeg seer i Aanden Excell. Hall disse Helligdags-Formiddage sindig komme ind ad Døren med sit humoristiske Michaels-Physiognomi (jeg tør ikke sige Ræve-Fjæs, – hvis han skulde vedblive at være Minister), og Excell. Krieger – uforsagt, og med saa frisk Courage, som den Minister, der for første Gang er i en Crises piquante Situation – erklærende som en afgjort Sag: »Ja, naturligvis skal Andræ være Udenrigsminister; det vil vi nu slet ikke tale mere om; det er jo hans Pligt«. – (Men Gud bevare min Mund fra at gentage slige Ord, jeg ringe Amtmand i Veile (cst.) hvorvel det iøvrigt er unægteligt, at der er mere Vægtfylde i »Amtmand« end navnlig i »Secretair«.

Men alt dette seer jeg, som sagt, kun i Aanden, og hvor meget Hauch end forsikrer, at Aandens Syn er det dybeste, ja i visse Maader det allersandeste Syn, saa er det dog i mange Forhold høist utilstrækkeligt; og derfor vilde jeg – og her kommer jeg til det praktiske Resultat af die lange Rede – være Dig uendelig forbunden, hvis Du ville intervenere for mig hos Sine og bede hende være saa ædel ved et Par Ord at underrette mig om Sagens sande Sammenhæng. Hun vilde derved gjøre en Handling, som vilde være mere vis paa Paaskønnelse, end mange af Ministeriets bedste.

Idet jeg iøvrigt, som sagt, holder mig fjernt fra at yttre nogen Mening, gjør jeg blot det Spørgsmaal, om det, hvis saa skete, at Scheele maatte til Pinneberg, da ei maaske vilde minde for meget om Conseilpræsidentens iøvrigt – anerkjender fuldelig – noble fiducia til Menneskeheden, saafremt man alligevel beholdt den »videnskabeligt dannede Michelsen«?

– Om han end træder ind med det loyaleste Sind af Verden, vil det saa dog være muligt, at han ei overfor en Person som v. Scheele idelig vil komme til at meddele, hvad der ikke skulde meddeles, og orientere – volens eller nolens – saaledes som ingen

Vejlebrevet

Anden end just en Minister kan gjøre det? – Skulde man ikke kunne – forudsat, som sagt, at Alt gaaer efter Veile Amts Ønske – gjøre her, ligesom Triumvirerne Octavian og Antonius gjorde: den Ene offrede en Ven, den Anden en tro Tjener: Saaledes maatte Du da offere den videnskabelige Michelsen, og Hall maatte give slip paa *serenum integrumque vitæ* Simony (bemærkes iøvrigt, at enhver Lignelse unægtelig halter; thi gennemføres denne, bliver Krieger altsaa til »den uvirksomme« Lepidus hvilket dog sikkert selv v. Scheele vilde anerkjende for at være »en ubillig Prædicat om den Krieger«.)

Tilgiv nu alt mit Vrøvl, ædle Conseilpræsident. Bring mine venligste Hilsener til Sine, Tante, Poul og Victor og mine ærbødigste do. til min høie Velynder og høie p.t. Foresatte, de to andre Triumvirer.

Din hengivne Ven og tro Secretair
E.S.

Blot Eet maa jeg nødvendig og uomgængelig udraabe: For Guds Skyld ikke Bluhme.

Fannys brev

I de sidste leveår, hvor Schacks svagelighed var tiltagende, blev det stadig mere almindeligt, at han dikterede sine indtryk og ideer til Fanny, se om 'Sandhed med Modification' Hertel (1968) s. 203.

Det er to forskellige billeder, der tegnes af den samme kvinde i hendes første ægteskab med Schack og hendes andet med vennen Peter Vedel. »Fannylillas rolige og fornøielige Ansigt, naar vi skal til at skrive i Dagbogen, er det bedste ved Dagbogen,« skrev Schack ifølge Dumreicher, der giver karakteristikken: »Hun havde trods sin ungdom fuldt ud formået at være sin mands opofrende og uundværlige støtte.« Peter Vedel oplevede Fanny som den, der fra tøjlesløst fantasi endelig (efter sit ægteskab med ham!) »kom ned paa Jorden og blev den utrættelige, sparsommelige og praktiske Husmoder, Hustru og Moder, som hun er blevet« (Erindringer).

Fanny skrev fra Schlangenbad, hvor Schack døde den 20. juli 1859, bl.a. to breve dateret hhv. 28. juni og 12. juli 1859 til enkefru Andræ, f. Holm, St. Fiolstræde 10 et 12 1ste sal. Det var Andræs moder. Hun var i 1812 blevet gift med stabskaptajn J. G. André, som allerede døde godt to år senere – den store »Bedrøvelse« som Fanny hentyder til i brevet af 12. juli, se ndf.

I brevet af 28. juni skriver Fanny bl.a.: »Hjemme i Sverige havde vi det godt forstaaer sig, naar kun Egede havde været lidt raskere --.« Brevet af 12. juli, der ligesom det førstnævnte brev findes i Privatarxiv, Samlingspakke nr. 1790, Rigsarkivet, gengives her:

Kære lille Tante!

Schlangenbad, d. 12. Juli 1859.

Da Tante altid har været saa venlig og deltagende for os og da Marie i sit forrige Brev fortalte at Tante havde været fornøiet ved at høre fra os, saa tænkte vi at det maaske ikke vilde trætte Dem at igjen faa nogen Besked om vort Liv og Levnet hernede.

Men først maa jeg dog fortælle at vi faaet at vide at De, kjære Tante, havde det en Deel bedre og hvor hjertelig glade vi bleve derved kan De jo nok tænke, men hvormeget jeg længes efter at se og at tale med Dem en Gang igjen det kan De neppe tænke: alt siden Jul synes jeg der er ingen af vor hele Slægt jeg saa godt kan lide at tale med som Dem, De som selv har havt en saa stor Bedrøvelse, ogsaa i Deres Ungdom og endog levet det lange Liv igjennem modig og virksom.

Om vor Reise er der intet Mærkeligt at sige: vi jages fra det ene Bad til det andet og overalt synes Badlægerne at et andet Sted maatte passe bedre for Egede og selv er han yderst svag og ude af Stand at bruge nogensomhelst Kur. Nu ja, vi ville haabe det blir vel bedre og det er jo ofte at saadan en crisis er til det Gode; for øvrigt er han ved ret godt Mod, som altid og beder hilse Dem, lille gode Tante, af varmeste Hjerte og ønsker Dem mange, mange glade og raske Dage. De tager jo endelig noget paa Landet, paa Amager eller hvorsomhelst, De kan aldrig tro hvad det virker stærkende og forfriskende paa baade Legeme og Aand at andas den rene, salige Luft og sidde under de grønne Trær. Gud veed om Egede nogensinde havde gaaet denne Sommer igjennem, dersom vi ikke den meste Tid havde færdes i den frie Natur, og Naturen er frisk her overalt hvor vi været, kjære Tante, det kan De tro, næsten som kunde det være hjemme. Og her i Schlangenbad er der endnu rigere, for her ere allerede Vindruiefeld og Frugttræer ude paa Markerne og en hel Mængde Træer, som jeg aldrig seet og deslige nogle Blomster, men ikke mange; Rugen er allerede indhøstet. Her har været et fyrsteligt Slot, saa her vrimer af de deiligste Lindalléer, helt sammenvoxne over ens Hoved, Vandkunster, Løvhytter og store, store Rosentræer. Paa smaa lystige Esel rider man om paa Bjergene og sit caffè og the drikker man udenfor Husene paa Gaden; her er mange rigtige søde Börn, gid vi kunde faa et af dem.

Og nu saa mange hjertelige Farvel, hils fru Tideman og alle venner og gid De maa have det rigtig godt til De igen seer Deres inderlig hengivne Fanny og Egede.

Tidstavle 1837-59

- 1837 *Frederik VI's statsråd.*
13/3 1808-3/12 1839.
Prins Chr., J. S. v. Møsting (til 1842), P. C. Stemmann (til 1848), O. Moltke (til 1842), Rantzau-Breitenburg, Krabbe-Carisius, v. Scavenius (til 1838), A. W. Moltke.
- 1838 *Stænderforsamlingernes 2. samling.*
Præsident (i de kongerigske forsamlinger): J. F. Schouw, (Slesvig): N. Falck, (Holsten): G. L. Balemann.
Kgl. kommissarius (Roskilde, Viborg): A. S. Ørsted, (Slesvig, Itzehoe): J. P. Höpp.
- 1840 *Stænderforsamlingernes 3. samling.*
Præsident (i de kongerigske forsamlinger): J. F. Schouw, (Slesvig): N. Falck, (Holsten): G. L. Balemann.
Kgl. kommissarius (Roskilde, Viborg): A. S. Ørsted, (Slesvig, Itzehoe): H. Reventlow-Criminil.
- 1842 *Christian VIII's statsråd.*
3/12 1839-20/1 1848.
Prins Frederik, arveprins Ferdinand, Stemmann, A. S. Ørsted, Rantzau-Breitenburg (til 1845), A. W. Moltke, H. Reventlow-Criminil.
- Stænderforsamlingernes 4. samling.*
Præsident (Østifterne): H. N. Clausen, (nørrejske stænder): P. D. Bruun, (Slesvig): N. Falck, (Holsten): T. F. Wiese.
Kgl. kommissarius (Roskilde, Viborg): A. S. Ørsted, (Slesvig, Itzehoe): J. Reventlow-Criminil.

- 1844 *Stænderforsamlingernes 5. samling.*
Præsident (Østifterne): H. N. Clausen, (nørrejyske stænder): P. D. Bruun, (Slesvig): N. Falck, (Holsten): T. F. Wiese.
Kgl. kommissarius (Roskilde, Viborg): A. S. Ørsted, (Slesvig, Itzehoe): J. Rewentlow-Criminil.
- 1846 *Stænderforsamlingernes 6. samling.*
Præsident (Østifterne): H. N. Clausen, (nørrejyske stænder): P. D. Bruun, (Slesvig): W. H. Beseler, (Holsten): T. F. Wiese.
Kgl. kommissarius (Roskilde, Viborg): P. G. Bang, (Slesvig): L. N. Scheele, (Itzehoe): J. Reventlow-Criminil.
- 1848 *A. W. Moltkes 1. ministerium. (Statsråd). Martsministeriet.*
22/3-15/11 1848.
Udenrigsmin: F. M. Knuth; finansmin: A. W. Moltke; min for kirke- og undervisningsv: D. G. Monrad; justitsmin: C. E. Bardenfleth; handelsmin: C. A. Bluhme; krigsmin: A. F. Tscherning; marinemin: A. W. Moltke (til 6/4), C. E. Zahrtmann (til 15/11); min uden portefuille: O. Lehmann (til 15/11) og L. N. Hvidt (til 1/11).
- 1848-51 *A. W. Moltkes 2. ministerium. Novemberministeriet.*
16/11 1848-13/7 1851.
Udenrigsmin: A. W. Moltke (til 6/8 1850), H. C. Reedtz (til 13/7 1851); finansmin: W. C. E. Sponneck (P. G. Bang fungerede 10/1-17/2 1851); min for kirke- og undervisningsv: J. N. Madvig; justitsmin: C. E. Bardenfleth; indenrigsmin: P. G. Bang (til 21/9 1849), M. H. Rosenørn (til 13/7 1851); krigsmin: C. F. Hansen; marinemin: C. E. Zahrtmann (til 10/8 1850), C. L. C. Irminger (til 25/11 1850), C. E. van Dockum (til 13/7 1851); min

Tidstavle 1837-1859

u. p.: H. N. Clausen; min for Slesvig: F. F. Tillisch (fra 5/3 1851).

1. rigsdagssession 30/1 1850-29/6 1850.

2. rigsdagssession 5/10 1850-26/3 1851.

1851-52 A. W. Moltkes 3. og 4. ministerium. Juliministeriet (13/7 51-18/10 51)/Oktoberministeriet (18/10 51-27/1 52).

Udenrigsmin: H. C. Reedtz (til 18/10 1851), C. A. Bluhme (til 27/1 1852); finansmin: W. C. E. Sponneck; min for kirke- og undervisningsv: J. N. Madvig (til 7/12 1851), P. G. Bang (til 27/1 1852); justitsmin: A. W. Scheel; indenrigsmin: F. F. Tillisch; krigsmin: J. S. Fibiger (til 18/10 1851), C. J. Flensborg (til 27/1 1852); marinemin: C. E. van Dockum; min for Slesvig: C. E. Bardenfleth; min u. p.: C. Moltke (til 18/10 1851).

3. rigsdagssession 4/10 1851-20/3 1852.

1852-53 C. A. Bluhmes ministerium. Januarministeriet. 27/1 1852-21/4 1853.

Udenrigsmin: C. A. Bluhme; finansmin: W. C. E. Sponneck; min for kirke- og undervisningsv: P. G. Bang (til 3/6 1852), C. F. Simony (til 21/4 1853); justitsmin: A. W. Scheel; indenrigsmin: P. G. Bang; krigsmin: C. F. Hansen; marinemin: St. A. Bille; min for Slesvig: C. Moltke; min for Holsten og Lauenborg: H. A. Reventlow-Criminil.

4. rigsdagssession 4/10 1852-19/7 1853.

1853-54 A. S. Ørsteds ministerium. Aprilministeriet.

21/4 1853-12/12 1854.

Udenrigsmin: C. A. Bluhme; finansmin W. C. E. Spon-

Tidstavle 1837-1859

neck; min for kirke- og undervisningsv: A. S. Ørsted; justitsmin: A. W. Scheel (A. S. Ørsted vikarierede fra 10/5-12/12 1854); indenrigsmin: A. S. Ørsted (til 29/4 1854), F. F. Tillisch (til 12/12 1854); krigsmin: C. F. Hansen; marinemin: St. A. Bille; min for Slesvig: C. Moltke; min for Holsten og Lauenborg: H. A. Reventlow-Criminil.

1854-56 P. G. Bangs ministerium. Decemberministeriet.

12/12 1854-18/10 1856.

Udenrigsmin: W. H. B. Scheel-Plessen (til 15/1 1855), L. N. Scheele (til 18/10 1856); finansmin: C. C. G. Andræ; min for kirke- og undervisningsv: C. C. Hall; justitsmin: A. W. Scheel (til 15/1 1855 – Simony fungerede), C. F. Simony (til 18/10 1856); indenrigsmin: P. G. Bang (til 18/2 1856), C. F. Simony (til 4/6 1856), I. J. Unsgaard (til 18/10 1856); min for monarkiets fælles indre anliggender: P. G. Bang (fra 16/10 1855-18/10 1856); krigsmin: M. Lüttichau (til 25/5 1856), C. C. Lundbye (til 18/10 1856); marinemin: O. V. Michelsen; min for Slesvig: P. G. Bang (til 13/12 1854), H. J. A. Raasløff (til 18/2 1856), C. C. Hall (til 18/6 1856) og F. H. Wolfhagen (til 18/10 1865); min for Holsten og Lauenborg: L. N. Scheele.

1856-57 C. C. G. Andræs ministerium.

18/10 1856-13/5 1857.

Udenrigsmin: L. N. Scheele (til 17/4 1857), O. V. Michelsen (til 13/5 1857); finansmin: C. C. G. Andræ; min for kirke- og undervisningsv: C. C. Hall; justitsmin: C. F. Simony; indenrigsmin: A. F. Krieger; min for monarkiets fælles indre anliggender: I. J. Unsgaard; krigsmin: C. C. Lundbye; marinemin: O. V. Michelsen; min for Slesvig: F. H. Wolfhagen; min for Holsten og Lauenborg: L. N. Scheele (til 17/4 1857), C. C. Lundbye (til 13/5 1857).

Tidstavle 1837-1859

1857-59 C. C. Halls 1. ministerium.

13/5 1857-2/12 1859.

Udenrigsmin: O. V. Michelsen (til 10/7 1858), C. C. Hall (til 2/12 1859); finansmin: C. C. G. Andræ (til 10/7 1858), A. F. Krieger (til 6/5 1859), C. E. Fenger (til 2/12 1859); min for kirke- og undervisningsv: C. C. Hall (til 6/5 1859), D. G. Monrad (til 2/12 1859); justitsmin: C. F. Simony; indenrigsmin: A. F. Krieger (til 1/8 1858), I. J. Unsgaard (til 6/5 1859), A. F. Krieger (til 2/12 1859); min for monarkiets fælles indre anliggender: I. J. Unsgaard (til 1/8 1858); krigsmin: C. C. Lundbye; marine-min: O. V. Michelsen; min for Slesvig: F. H. Wolfhagen; min for Holsten og Lauenborg: I. J. Unsgaard.

Biografisk register

De vigtigste kilder til registret er Povl Engelstoft: Dansk Biografisk Leksikon (1934 f), C. F. Bricka: Dansk biografisk Leksikon (1885 f), Victor Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848-1948 I (1949) og II (1950), Fr. Barfod: Dansk Rigsdagskalender (1856).

Når der udover de strengt nødvendige data er medtaget oplysninger, kan begrundelsen søges i bogens tekst. Der er navnlig henvist til bibliografi (B) i de tilfælde, hvor bøger og skrifter skønnes at være af interesse for den periode, som bogen vedrører.

Henvisning til tidstavlen s. 254 f er angivet ved T, og der er nvl. anvendt følgende forkortelser: medl Stf = medlem af stænderforsamlingen, medl Rfors = medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, medl Ft = af folketinget, Lt = Landstinget, Rr = Rigsrådet, kdep = kancellideputeret, generalprok = generalprokurør, kpr = konseilpræsident, min = minister, red = redaktør, adv = advokat, hradv = højesteretsadvokat, orprok = overretsprokurator, ass = assessor, orass = overretsassessor, hrass = højesteretsassessor, hrjst = højesteretsjustitiarius (præsident), fgd = foged, lic = licentiat, mag = magister, prof = professor, adj = adjunkt, milH = Militære Højskole.

Den enkelte biografi afslutes med en sidehenvisning (S), der refererer til omtalen i bogen af den pågældende person.

Joseph Abrahamson, 1789-1847, oberst, medl Stf 1842, 1846. S. 79, 176.

C. C. Alberti, 1814-90; cand. jur. 1838. S. 70, 113.

Tage Algreen-Ussing, 1797-1872; cand. jur. 1822, kancellist 1830, orass 1837, prof 1840, borgmester i Kbhvn 1844-69, kdep 1846-48, generalprok 1848-72. Medl Stf 1834-48, Rfors 1848-49, Rr 1854-66. S. 14, 15, 16 f, 18 f, 29, 42, 43 f, 45, 74, 81, 89, 91, 121, 144, 145, 178.

Biografisk register

- C. J. L. *Almqvist*, 1793-1866, sv. digter; mag 1815, cand.theol. 1837, St. Louis 1851 («professor Gustavi»). S. 54, 163, 214.
- H. C. *Andersen*, 1805-75, digter. S. 200.
- C. G. *Andræ*, 1812-93; kaptajn 1839, major 1848, oberstløjtnant 1851; lærer milH 1842, dir Gradmaalingen 1853. Medl Rfors 1848-49, Ft 1849-52, Lt 1853, fin.min. 1854-58, kpr 1856-57, parl. virks. indtil 1893. S. 20, 23, 59, 60, 66, 74, 107, 108, 109, 112, 124, 127 f, 129, 133, 135, 139 f, 141, 142, 143, 145, 157, 184, 249 f, 252.
- Hansine *Andræ*, se H. Schack.
- J. G. *Andræ* (André), 1775-1814, overjæger, virk fænrík 1796, prlt 1804, stabskpt 1812. S. 252.
- Marcus *Antonius*, 83-30 f.Kr., rom. felth. S. 93, 251.
- P. D. A. *Atterbom*, 1790-1855, prof Uppsala 1828 (filosofi), 1839 (æstetik). S. 54, 160, 161.
- Augustus*, 63 f.-14 e.Kr.; rom. kejser. S. 93, 104, 251.
- Jacob *Baden*, 1735-1804, sprogmand; cand.teol. 1752, mag 1760, prof 1780.
- B: En moralsk og politisk Katekismus for Bønderbørn (1766), Upartisk Undersøgelse, om De akademiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade (1771), Forelæsninger over Det Danske Sprog, eller Resonneret Dansk Grammatik (1785).
- S. 90, 148, 165.
- Jens *Baggesen*, 1764-1826, digter. S. 203.
- Peter Georg *Bang*, 1797-1861; cand.jur. 1816, cand.jur. 1820, orass 1826, prof (romerret) 1834 (1830), i Nationalbankens direktion 1836-45; medl Stf 1834-44, kgl kom 1846, medl Rfors 1848, indenrigsmin, kpr, se T. Hrst 1856.
- B: Om de attraaede Forandringer af den danske Statsforfatning (1842).
- S. 15, 16, 74 f, 103, 117, 120, 122, 129, 132, 133, 134, 135, 138 f, 140, 141, 145 ff, 238, 240 f.

- C. E. *Bardenfleth*, 1800-90, cand.jur. 1820, jmin, se T. S. 69, 75.
- Frederik *Barfod*, 1811-96, forf, red »Almuevennen« 1844-47, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-69.
- B: Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie (1849), Dansk Rigsdagskalender (1856), N. F. S. Grundtvig (1872), P. A. Fenger (1878).
- S. 18, 33, 47, 71, 74, 75, 113, 114, 137.
- J. T. V. *Bauditz*, 1817-85; cand.jur. 1839, sekr. i indrmin 1852, fg dep chef i fmin mv 1857. S. 146, 147.
- W. G. O. *Bauditz*, 1822-1901, officer, medl Ft 1852.
- B: Livserindringer (1903).
- S. 125 f.
- Pehr Erik *Bergfalk*, 1798-1890; mag (fil) 1824, cand.jur. 1832, do-cent 1832, adj 1823, prof 1838.
- B: Om svenska städernas författning och förvaltning (1838), Anmärkningar om justits och administration samt om döm-
ande och verkställande befattningar (»Frey« 1842).
- S. 54 f, 85, 86, 157, 159, 163, 183, 214.
- Carl *Bernhardt*, 1798-1865; forf (de Saint-Auban). S. 228.
- J. J. *Berzelius*, 1779-1848; sv. kemiker. S. 201.
- C. St. A. *Bille*, 1828-98; cand.jur. 1853, red Dagbladet s. å., parl virk fra 1861.
- B: Tyve Aars Journalistik I-III (1873-77).
- S. 40, 103, 135, 153.
- Steen Andersen *Bille*, 1797-1883, søofficer, marinemin 1852-54, 1860-63, medl Ft 1852. S. 113, 117, 120, 134, 167.
- H. V. *Bissen*, 1785-1868, billedhugger. S. 167.
- Vilh. *Bjerring*, 1805-79, univlektor (fransk) 1852, medl Rfors 1848-49, Lt 1850-54, 1855-74, statsrev. S. 128, 178.
- St. St. *Blicher*, 1782-1848, digter. S. 37, 200.
- J. C. *Blichfeldt*, 1825-62; cand.jur. 1849, sekr i indrmin 1855, dep-dir 1857. S. 145, 147.
- C. A. *Bluhme*, 1794-1866; cand.jur. 1816, stiftamtmand 1838, dir. i gen.toldkammeret 1843, i Øresundstolden 1850; min 1848, se

Biografisk register

- T, medl Rfors. 1849 S. 69, 74, 75, 109, 111, 113 f, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 127, 134, 141, 145, 238, 240 f, 251.
- Jacob Edvard *Boëthius*, 1789-1849, dr.jur. 1818, prof 1826. S. 160.
- F. *Boisen*, 1808-82; cand.teol. 1830, kateket, førstelærer 1834, præst 1850, medl Rfors 1848-49, Lt 1866.
- B: Budstikken, et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse (1852-79).
- S. 74, 81.
- F. C. *Bornemann*, 1810-61, søn af M.H.B.; cand.jur. 1833, lic og lektor 1839, prof 1844 (1840).
- B: Efterladte Foredrag, Forelæsninger, Skrifter I-V (1863-68).
- S. 29 f, 41 f, 43 f, 45, 50 ff, 61, 62, 144, 157, 159.
- M. H. *Bornemann*, 1776-1840; cand.jur. 1796, adj 1899, dr.jur. 1815, prof 1817 (1809). S. 28, 29 f, 43.
- Gustav *Brock*, 1816-78, cand.jur. 1837, hradv 1849. Aktor i rigstretssagen 1855 (Ørsted). S. 134.
- Henry *Brougham*, 1778-1868; eng. statsmand. S. 43.
- M. J. *Brutus*, 85-42 f.Kr., rom. pol. S. 93.
- P. D. *Bruun*, 1796-1864; cand.jur. 1818, lic og orass 1820, hrass 1839, medl Stf 1838, Rfors 1848-49, Lt 1849-62. S. 81, 89, 133, 134.
- P. O. *Brøndsted*, 1780-1842, arkæolog. S. 201.
- Edouard *Buntzen*, 1809-85, cand.jur. 1832, hradv 1838, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-54. Lehmanns forsv. 1841, førte ofte Fædrelandets pressesager. S. 82.
- Frantz Frederik Vilhelm Carl *Bülow*, 1788-1868; cand.jur. 1811, byfgd og byskr i St. Heddinge, herredsfgd og skr i Fjelds og Fakse herreder 1836. S. 93.
- Gajus *Cassius*, d. 42 f.Kr., rom.pol. S. 93.
- Balth. *Christensen*, 1802-82, orprok; medl Rfors 1848-49, Ft 1849-53, Lt 1853-66. S. 71, 74, 79, 90, 91, 85, 102, 110, 113, 119, 120, 168, 231.
- H. N. *Clausen*, 1793-1877; cand.teol. 1813, dr.phil. 1817, dr.teol. 1826, lektor 1821, prof 1830 (1822); medl Stf 1840, Rfors 1848-49, Ft 1851-53, Lt 1853-54, 1855-63.

Biografisk register

- B: Ved Tronskiftet (1848 – sm. m. J. F. Schouw), Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie (1877).
S. 27, 58, 65, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 83, 116, 124, 127, 128, 167.
- A. L. C. de *Coninck*, 1814-72; cand.jur. 1836, bureauchef i Rfors og rigsdag, pol. skribent. S. 125.
- William de *Coninck*, 1822-1906; cand.jur. 1844, legationsråd, oversætter. S. 39, 40.
- L. K. *Daa*, 1809-77; no. politiker, publicist og historiker. S. 61.
- J. E. *Damkier*, 1811-58; cand.jur. 1839, orprok 1853, medl Ft 1849-52, 1854-55. S. 100.
- C. N. *David*, 1793-1874, økonom, prof 1830, udg Fædrelandet 1834, »Statsøk. Arkiv« 1826-29, »Nyt Statsøk. Arkiv« 1841-43, teaterkritiker (Y.Z.) indtil 1830. S. 13, 44, 74, 88 f, 89.
- Carl Olof *Delldén*, 1800-54; sv. retslærd, prof 1844 (stats- og folkeret). S. 160.
- Diocletian*, 245-316, rom. kejser. S. 93.
- J. C. *Drewsen*, 1777-1851; landøkonom, industridrivende, medl Stf 1835-36, 1838, 1840, 1842-44, Rfors 1848-49, Ft 1849-50, medstifter af Bondevennernes Selskab 1846. S. 15, 18, 74, 167, 178.
- Anne Honoré *Duveyrer*, fr. dram. forf. S. 109.
- P. J. *Ehrenheim*, 1823-1918; jur.kand. 1846, politiker. S. 159.
- F. H. *Eibe*, 1816-71; boghandler, student 1836, stud.teol., boghandler 1845. S. 159.
- C. E. *Fenger*, 1814-84; dr.med. 1842, prof 1850; medl Ft 1849-52, finmin 1859-63, parl virk. indtil 1876. S. 32, 34, 141, 142, 231.
- Mathilde *Fibiger*, 1830-1872; forfatter. S. 106, 214 f.
- J. G. *Fichte*, 1762-1814; ty. filosof. S. 222.
- Fr. *Frølund*, 1806-82; cand.teol. 1836, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-58, Lt 1858-66, Ft 1866-72. S. 100.
- E. G. *Geijer*, 1738-1847; sv. historiker, digter, filosof. Liberal 1838. S. 54, 55, 160, 161, 201.
- Asm. *Gleerup*, 1809-65; lærereks. 1839, sekr. i Bondevennernes Selskab 1847, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-52, folketingsskr

Biografisk register

- 1852, rigsdagens bureauchef 1855. S. 18, 74, 79, 87, 101, 105, 113, 168, 213.
- J. W. v. *Goethe*, 1749-1832, ty. forf. S. 221.
- M. A. *Goldschmidt*, 1819-87, forfatter, udg. Corsaren 1840, Nord og Syd 1847-59.
- B: Livserindringer og Resultater (1846).
- S. 37, 41, 66, 70, 71, 163.
- F. T. J. *Gram*, 1816-71, cand.jur. 1841, prof 1849. S. 31, 45, 58.
- P. *Griffenfeld*, 1635-99, statsmand. S. 167.
- N. F. S. *Grundtvig*, 1783-1872; digter, præst, cand.teol. 1803, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-52, 1853, 1854-55, 1855-58, Lt 1866. S. 74, 77, 81, 85, 89, 91, 101, 113, 137, 149, 178, 181, 182, 200, 201.
- J. P. *Grüne*, 1805-78; journalist, red af »Kjøbenhavnsposten« 1840-46, medl af Haandværkerdannelsesforeningen, senere tilhænger af helstatspolitikken. S. 71.
- Ludvig *Gude*, 1820-95; cand.teol. 1844, sognepræst 1848, domprovst 1866, dr.teol. 1874. S. 34, 35, 36.
- Hother *Hage*, 1816-73; cand.jur. 1838, byfgd 1859, medl Rfors 1848-49, Ft 1852-1864, 1866-69, 1872-73.
- B: Ministeransvarlighed (1848), Tokammersystemet og Valgloven (1848), Om Nævnings Indførelse (1854).
- S. 32, 34, 74, 127, 137.
- C. C. *Hall*, 1812-88; cand.jur. 1833, overauditør 1844, docent 1847, medl Stf 1848, Rigsfors 1848-49, Ft 1849-81, min 1854, kpr 1857-63, se T. S. 20, 22, 30, 33, 38, 40, 45, 58, 74, 95, 100, 102, 104, 109, 112, 114, 127, 128, 129, 132, 133, 138, 140, 141, 142, 231, 237, 250, 251.
- Martin J. *Hammerich*, 1811-81, cand.teol. 1833, mag. 1836, rektor 1842. Medl Rigsf 1848-49. S. 34, 43, 58.
- Hannibal*, 247-183 f.Kr., karthagisk feltherre. S. 92 f.
- C. F. *Hansen*, 1788-1873; cand.jur. 1806, generalløjtnant 1849, krigsmin. 1848-51, 1852-54, 1864-65, se T. S. 75, 78, 96, 117, 119, 120, 126, 134, 135, 136, 145, 240 f.

Biografisk register

- H. P. *Hansen*, 1797-1861; nationalbankdir 1846, medl Stf 1834, Rfors 1848-49, Lt 1850-53. S. 81, 127.
- I. A. *Hansen*, 1806-77; red Almuevennen 1842, sekr Bondevenner-
nes Selskab 1846, bestyrelsesmedl 1851, medl Rfors 1848-49,
Ft 1849, parl virks til sin død.
B: Mit Tilsvær (1866), Vor Forfatnings Historie (1868-76),
Mit Livs Historie og Gerning (1875-76).
S. 71 f, 74, 79, 81, 95, 102, 110, 113, 137, 168, 178.
- Lars *Hansen*, 1803-95; gårdejer, medl Rfors 1848-49, Ft 1852-66.
S. 92.
- P. *Hansen*, 1800-73, skolelærer, medl Ft 1853-54. S. 240, 241.
- L. D. *Hass*, 1808-81; cand.teol. 1832, sognepræst 1835, medl Ft
1852-55, 1859-61, Lt 1863-65. Frihedsmand. S. 132.
- C. *Hauch*, 1790-1872, digter, prof 1846 (Kiel), 1851 (Kbhvn).
S. 200, 250.
- F. C. v. *Haven*; 1806-70, sognepræst, medl Rfors 1848-49.
B: Politiske Ytringer, et Bidrag til Opposition mod Tidsaan-
dens Retning (1848).
S. 90.
- Fanny *Hebbe*, 1833-1912, datter af godsejer Gustaf Clemens Heb-
be (1804-93) og Vendela Åstrand (1808-99), gift 1854 med H. E.
Schack, 1861 med Peter Vedel. S. 20, 21 f, 142, 252 f.
- G. W. F. *Hegel*, 1770-1831; ty. filisof. S. 41, 43, 221, 222.
- J. L. *Heiberg*, 1791-1860; forfatter, i Kiel 1822, tit. prof 1829, do-
cent milH 1830, teatercensor 1839-49, chef kgl teater 1849-56.
S. 37, 43, 104 f, 167, 203, 214, 224.
- Chr. *Herforth*, 1818-92; cand.jur. 1844, orprok 1859, dir Østifter-
nes kr.foren 1865. S. 39.
- Henrik *Hertz*, 1798-1870; forf, univ. guldmed. 1824, cand.jur.
1825.
B: Stemninger og Tilstande (1839).
S. 37, 105, 202.
- Lars *Hierta*, 1801-72; sv. journalist, jurist, politiker. Rigsdagen
1828-72. S. 54, 59, 60 f, 184, 214.
- Ludvig *Holberg*, 1684-1754, forf. S. 78.

Biografisk register

- A. B. *Hoffmeyer*, 1809-76; kaptajn 1843, oberstløjtnant 1862.
Medl Ft 1849-52. S. 92 f, 100.
- Nicoline Christine *Holm*, 1789-1862; g. 1812 m. J. G. Andræ.
S. 251, 252.
- H. P. *Holst*, 1811-93, digter. S. 38.
- Horats*, 65-8 f.Kr; rom. digter. S. 90.
- C. *Hostrup*, 1818-92; forfatter, præst 1856. S. 36.
- Israel *Hwasser*, 1790-1860; cand.med. 1810, prof 1817 (Åbo),
1830-55 (Uppsala). H. kaldes »den dybeste tænker i den sv. me-
dicins historie».
- B: Om æktenskapet (1841), Om vår tids ungdom (1842).
S. 204, 206.
- L. N. *Hvidt*, 1777-1856; cand.teol. 1795, grosserer 1799, national-
Bankdir 1835, medl Stf 1834-48, min 1848, medl Rfors 1848-49.
S. 58, 69, 167.
- Lars *Hækkerup*, 1819-1903; parcellist, medl Rfors 1848-49, Ft
1849-52, Lt 1866.
- B: Tanker og Betragtninger i Anledning af Tronskiftet 1848,
Om Danmarks Nutid og Fremtid. Et Par Ord nærmest til den
danske Bondestand (1848).
S. 113.
- N. C. *Høier*, 1815-94, gårdfæster, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-54.
S. 113.
- C. M. *Jespersen*, 1809-73; prok, herredsfgd, medl Stf 1842-48,
Rfors 1848-49, Ft 1861-66. S. 89, 100, 133.
- Johan Carl *Johansen*, 1805-62; cand.teol. 1829, sognepræst Ma-
riager 1838, Helsingør 1847, Taarnby 1854, gift 1833 med Edle
Schack. S. 157, 158.
- C. A. *Juel*, 1812-81; sv. jurist, cand.jur. 1841, adj i økonomilag-
farandet Uppsala 1844, e.o. prof i kamerallagfarandet 1849-54,
adv. fiskal 1858. S. 159.
- J. F. *Jørgensen*, 1807-76, sognepræst, medl Ft 1849-51. S. 101.
- J. *Lerche Jørgensen*, 1789-1864; cand.teol. 1801, provst i Vejle (Ni-
colai) 1834-62. S. 249.

- C. J. H. *Kayser*, 1811-70, cand.med. 1834, prof (statistik, statsøk) 1850 (1848), medl Ft 1852-54, 1861-64. S. 34, 125.
- P. C. *Kierkegaard*, 1805-88; cand.teol. 1826, sognepræst 1842, biskop 1856; medl Ft 1849-52, kirkemin 1867-68. S. 33, 34.
- Søren *Kierkegaard*, 1813-55; filosof, forf. S. 33, 166, 202.
- F. M. *Knuth*, 1813-56, cand.jur. 1833, udenrigsmin 1848, medl af Rfors 1849, Ft 1852-53, Lt 1854-56. S. 45, 75, 114, 127.
- J. L. A. *Kolderup-Rosenvinge*, 1792-1850; cand.jur. 1813, prof 1818-50.
- B: Stemmer fra Frankrig og England om Tokammersystemet (1848).
- S. 28 f, 31, 43, 45, 58.
- H. *Krabbe-Carisius*, 1771-1845, geheimstatsminister og chef for departementet for de udenlandske sager 1831. Se T. S. 123.
- A. Fr. *Krieger*, 1817-83; cand.jur. 1837, vol. Danske kancelli 1838, univ.lektor 1844, prof 1847 (1845), till. docent (slesvigsk ret) 1853-55, medl Rfors 1848-49, Ft 1849-52, min, se T.
- B: Kan efter almindelige Retsgrundsætninger Øvrighedsafgørelser forelægges Domstolene, og hvilke Regler gælder der herom efter dansk Ret og de vigtigste fremmede Lovgivninger? (1838), *De legibus ad ordines provinciales referendis* (1841 – om stændernes kompetence).
- S. 20, 22, 30, 34, 38, 40, 43, 45, 50, 51, 58, 65, 67, 74, 81, 82 f, 90, 95, 100, 108, 112, 113, 114, 140, 141, 142, 143, 250, 251.
- N. *Krossing*, 1798-1872; forf, dansklærer (Borgerdyds. Chr-havn).
- B: Poetisk Læsebog til Brug for Skolen I og II (1829-30).
- S. 157, 159.
- E. R. L. *Laboulaye*, 1811-83; fr forf og politiker. S. 43.
- C. L. L. J. *Lamoricière*, 1806-65; general, militærguvernør i Paris 1848. S. 82.
- J. E. *Larsen*, 1799-1856; cand.jur. 1825, prof 1836 (1831), medl Stf 1841-48, Rfors 1848-49, Ft 1849-53, Lt 1853, 1855-56. Rigsrettens formand i 1855, hrjst 1856. S. 28, 29, 31, 41, 43 ff, 49, 50, 58, 72, 74, 91, 99, 101, 115, 116, 124, 128, 134, 135, 139, 213, 241.

Biografisk register

Orla *Lehmann*, 1810-70; cand.jur. 1833, hradv 1844; medl Stf 1840-48, min 1848, se T, medl Ft 1851-52, Lt 1854-70, medl Rr 1856-66, indrmin 1861-63. S. 13, 16, 19, 28, 31, 33 f, 38, 43, 45, 47, 49, 53 f, 66, 69, 70 f, 75, 81, 114, 127, 133 f, 138, 141, 145, 147, 167, 237, 249.

Lepidus, d. 13 f.Kr, rom. statsmand. S. 251.

I. S. *Levin*, 1810-83; litterat, sprogmand. S. 33, 109.

N. *Levin*sen, 1815-89; cand.jur. 1836, orprok 1847, hradv 1865. S. 73, 148, 164 f.

F. *Lichnowski*, 1814-48, ty. politiker. S. 178.

Carl *Liebe*, 1820-1900; cand.jur. 1841, hradv 1851. Forsvarer for Sponneck m.fl. i Rigsretten 1855. S. 134.

J. C. *Lindblad*, 1799-1876, sv. jurist, doc. Uppsala 1829, prof 1843-74. S. 160.

Anders *Lindeberg*, 1789-1849; sv. militær, forf. S. 157.

P. Hiort *Lorenzen*, 1791-1845; politiker. S. 18, 123.

Louis Napoleon, 1803-73; fr. kejser. S. 109.

P. F. *Lunde*, 1803-93, industridriv, medl Ft 1848-53. S. 231.

M. *Luther*, 1483-1547; ty. reformator. S. 223.

J. N. *Madvig*, 1804-86, prof (klas. filologi) 1829, medl Rfors okt-nov 1848, Ft 1849-53, Lt 1853-54, 1855-74, min, se T.

B: Om Arvefølgesagens Behandling i den forenede Rigsdag (1853), Livserindringer (1887).

S. 33, 48, 50, 65, 74, 75, 76, 77, 83, 101 f, 105, 107, 124, 128, 138, 184, 231 f.

K. R. L. *Manderström*, 1806-73; sv udrmin 1858-68. S. 142.

Kristian *Mantzius*, 1819-79; skuespiller, debut på Det kgl teater 1842. S. 33.

Marcus *Marcellus*, d. 205 f.Kr, feltherre ('Roms sværd'). S. 92.

H. L. *Martensen*, 1808-84, cand.teol. 1832, hofprædikant 1845, prof 1850 (1840), biskop 1854.

B: Den danske Folkekirkes Forfatningsspørgsmaal (1851).

S. 37, 105, 127.

E. *Mau*, 1808-85, cand.teol. 1831, præst, medl Lt 1852-53. S. 114.

A. E. *Meinert*, 1821-1912, cand.teol. 1844, sognepræst 1860. S. 26.

Mélesville, pseud. for Duveyrier.

Wilhelm *Michelsen*, 1800-80; kommandør 1852, marinemin 1854-59, se T, medl Ft 1855-58. S. 250, 251.

A. W. *Moltke*, 1785-1864; cand.jur. 1805, min, se T, medl Lt 1849-60. S. 69, 74, 75, 95 f.

Carl *Moltke*, 1798-1866; cand.jur. 1822, dep i rentekam og finanskol 1840, pr for kancell 1846, min, se T. S. 68, 117, 120.

E. C. L. *Moltke*, 1790-1864; cand.jur. 1814, amtmænd, diplomat; gesandt i Paris 1836-1856. S. 108.

O. *Moltke*, 1770-1853, pr. i tyske kanc. 1813, geheimestatsråd 1824, se T. S. 123.

D. G. *Monrad*, 1811-87; cand.teol. 1836, mag 1838, præst 1846, biskop 1849, medl Stf 1846, min 1848, medl Ft 1849-65, min 1859, 1860-63, kpr 1863-64, biskop 1871, medl Ft 1882. S. 33, 34, 43 f, 58, 69, 73, 75, 81, 95, 100, 101, 102, 111, 127, 128, 133 137, 140, 141, 142, 167, 231, 237, 243.

P. A. *Munch*, 1810-63; no historiker og sprogmænd. S. 61.

Carl *Mundt*, 1802-73, cand.teol. 1829, mag (matematik) 1842, tit. prof 1849, medl Rfors 1848-59, Lt 1854-55. S. 26, 170.

Jakob Peter *Mynster*, 1775-1854, biskop, cand.teol. 1794, dr.teol. 1815, hofprædikant 1826, biskop over Sjælland 1834, medl Stf 1835-36, 1838, 1840, 1842, 1844, Rfors 1848-49. S. 18, 44, 72, 74, 81, 89, 121, 194, 201.

P. L. *Møller*, 1814-65, forf. S. 37, 108 f, 200.

Poul *Møller*, 1794-1838, forf, filosof. S. 11, 32, 201, 215, 221, 226, 227.

Napoleon I, 1794-1821, fr. kejser. S. 17, 221.

Carl *Neergaard*, 1800-50, etatsråd, medl Stf 1834-48, Ffors 1848-49, Lt 1849-50. S. 81, 89, 91.

Hans *Nielsen*, 1817-93, gårdejer, medl. Ft 1852-53, 1855-58, S. 93.

Chr. Vilhelm *Nielsen*, 1808-78; cand.teol. 1833, kateket 1837, kappellan 8/12 1845 (Trinitatis), sognepræst (Trinitatis Søndre-sogn) 1858, g. 1837 m. Augusta Schack. S. 157, 158.

Hans *Nissen*, 1788-1857; foregangsmand for den frie nordslesvigske bondestand. S. 49.

Biografisk register

- J. J. *Nordström*, 1801-74; sv-fi retslærd. S. 55.
J. A. *Nyblæus*, 1821-99; sv. filosof, prof (Lund). S. 25, 58.
B. L. *Nørgaard*, 1805-62, gårdejer, medl. Rfors 1848-49, Ft 1850.
S. 101, 231.
H. J. T. *Palmerston*, 1784-1865; br. pol, udr.min. 1846-51. S. 191.
F. *Paludan-Müller*, 1809-76; digter. S. 105, 200.
H. C. *Pape*, 1808-89, propr. medl Rfors 1848-49, Ft 1866. S. 91.
Paulus, apostel. S. 221.
R. *Peel*, 1788-1850, br. pol. S. 205.
Petrus (Peter), apostel. S. 222.
W. *Pitt*, 1759-1806, br. pol. S. 205.
Carl *Ploug*, 1813-94; forf. red Fædrelandet 1841, medl Rfors 1848-49, Ft 1854-58, Lt 1859. S. 19, 32 f, 34, 46 f, 58 f, 69, 73, 74, 77, 81, 106, 157, 163, 215.
Annette Marie Bolette *Puggaard*, 1821-49; gift m. Orla Lehmann 1844. S. 47.
Daniel *Rantzeau*, 1529-69, da-hol. feltherre. S. 166.
Mikkel *Rasmussen*, 1798-1859; lærer, medl Rfors 1848-49, Ft 1852-58. S. 93.
Adolph v. der *Recke*, 1820-67; cand.jur. 1844, i admiralitetskollegiet, fm 1863; forf. S. 39.
Bernh. *Reé*, 1813-68; red 1838, medl Stf 1844-48, Rfors 1848-49, Ft 1849-54, 1864-66, Lt 1866. S. 178.
H. *Reventlow-Criminil*, 1798-1869; min, se T. S. 117, 120, 123.
Johan Gabriel *Richert*, 1784-1864; sv. retslærd, politiker, medl af lovkomitéen 1814. S. 159.
C. M. *Rottbøll*, 1791-1884; gehejmekonferensrd, hrjst. S. 105.
C. E. *Rotwitt*, 1812-60, cand.jur. 1834, prok 1838, hradv 1842, medl Ft 1849-60, amtmand 1855, kpr. dec 1859. S. 43.
Kr. *Rovsing*, 1812-89; cand.teol. 1841, lærer i klass. sprog og dansk 1844, medl Ft 1849-52, g. 1845 m. Marie Schack.
B: Til Belysning af den gaadefulde Afskedigelse under Krigsministeriet (1872).
S. 20, 47, 102, 143, 154, 157, 159, 163.

- John *Russel*, 1792-1878, br. pol. S. 88.
- Poul *Rytter*, se Carl Ploug.
- Peter *Salicath*, 1794-1864; cand.jur. 1815, hradv 1821. Forsvarer for Ørsted m.fl. i Rigsretten 1855.
- B: Christian den Ottende, Mindeblade om hans Person, Regering og Død (1848).
- S. 134.
- C. G. *Salzmann*, 1744-1811, ty. pædagog (legemsøvelser). S. 161.
- P. B. *Scavenius*, 1795-1868; kammerherre, godsejer, medl Stf 1835-48, Rfors 1848-49. S. 90.
- Augusta *Schack*, 1812-1894; datter af N. C. Schack, g. m. Vilh. Nielsen. S. 20, 40, 153, 157.
- Edle *Schack*, 1808-1871; datter af N. C. Schack, g. 1833 m. J. C. Johansen. S. 20, 157, 158.
- Hansine *Schack*, 1817-98; datter af N. C. Schack, g. 1842 m. C. G. Andræ. S. 20, 67, 109, 135, 138, 140, 143, 251 f.
- Marie *Schack*, 1814-1888; datter af N. C. Schack, g. 1845 m. Kr. Rovsing. S. 20, 154, 157, 252.
- Nicolai Clausen *Schack*, 1791-1844; præst, cand.teol. 1804, sognepræst (Sengeløse) 1807, dr.phil. 1813, provst (Smørum og Sokkelund) 1824, sognepræst ved Frelzers kirke på Chr.havn 1833, g. 1807 m. Tagea Dorothea Erasmi, 1785-1841. S. 20.
- Tage *Schack*, 1810-62; cand.teol. 1833, dr.phil. 1836 (Rostock), kateket Frelzers kirke 1807, præst Ring og Føvling 1847, Hersted Øster og Vester 1859, søn af N. C. Schack. S. 20, 157, 163.
- A. W. *Scheel*, 1799-1879; cand.jur. 1825, prof 1836-46, justits.min 1851-55, se T. S. 28, 29, 43, 45, 117, 120, 123, 134, 238.
- L. N. *Scheele*, 1796-1874; cand.jur. 1821, amtmand 1831 (Gottorp), landdrost i Pinneberg 1852, min 1854, se T. S. 133, 134, 140, 141, 250, 251.
- F. v. *Schiller*, 1759-1865, ty. digter. S. 221.
- J. F. W. *Schlegel*, 1765-1836; cand.jur. 1785, prof 1800 (1789). S. 31, 48 f, 50.
- F. A. *Schlepppegrell*, 1792-1850, militær. S. 167.

Biografisk register

- J. F. *Schouw*, 1789-1852; cand.jur. 1811, dr.phil. 1816, prof i botanik 1821, medl Stf 1835-41, 1847, 1848, Rfors 1848-49, Lt 1849.
B: Nogle Bemærkninger om Forfatningsværket (1849), sammen med Clausen: Ved Tronskiftet (1848).
S. 68, 72, 167.
- J. *Schovelin*, 1821-70; kaptajn, medl Ft 1852-61.
B: Rigsdagen og Hæren (1854).
S. 125, 126.
- Publius Cornelius *Scipio*, 253-183 f.Kr, rom. feltherre. Slog Hannibal ved Zama 202. S. 92 f.
- Augustin-Eugene *Scribe*, 1791-1861; fr forf. S. 109.
- H. P. *Selmer*, 1802-77; personalhistoriker, sprogrener, kc ved univ. direktionen 1837. S. 27 f, 38.
- F. Chr. *Sibbern*, 1785-1872; filosof, prof 1829. S. 16.
- Carl *Simony*, 1806-72; cand.jur. 1829, i kancelliet 1837, dep chef 1848 (indr.min), medl Lt 1849-66, stiftamtmand 1860, min, se T. S. 117, 120, 122, 133, 238, 251.
- Laurids P. *Skau*, 1817-64; gårdejer, medl Ft 1849-52.
B: Hvor vidt ere vi komne? (1848).
S. 49, 213.
- Aug. *Sohlman*, 1824-74; sv. red, skandinav, Aftonbladet 1857. S. 25, 26, 66, 91, 102, 105, 106, 135 f, 215.
- Sokrates*, 469-399 f.Kr, gr. filosof. S. 221.
- Niels Møller *Spandet*, 1788-1858; cand.jur. 1811, lorass 1820. S. 71, 100, 101, 113, 127, 136, 210, 213, 214.
- Wilhelm *Sponneck*, 1815-88; cand.jur. 1836, i generaltoldkammeret, medl Rfors, medl Ft 1849-53, generaltolddirektør 1854, f.min, se T.
B: Om Toldvæsen i Almindelighed og det danske Toldvæsen i Særdeleshed (1840).
S. 74, 75 f, 96, 117, 118, 120, 125, 126, 134, 231, 237 f, 240 f.
- Adolph *Steen*, 1816-86; mag 1845, prof 1861, medl Ft 1849-52, 1854-58, 1864-69. S. 32, 70, 102, 113, 137.
- H. *Steffens*, 1773-1845, da-ty. filosof. S. 201.

- O. P. *Sturzen-Becker*, 1811-69; sv. forf. red. S. 58, 59, 80, 81.
- Theodor *Suhr*, 1792-1858, handelsmand, medl af de 32 mænds forsamling 1822-34.
- »Under indtryk af fru Heibergs personlighed blev S. et helt nyt menneske. Han gik nu regelmæssigt i teatret, gjorde bestillinger hos tidens førende malere og billedhuggere og samlede i sit hjem politikere, kunstnere og videnskabsmænd. På ny vendte livet tilbage til det S.ske hjem«, DBL XXIII.134.
- S. 105.
- W. E. *Svedelius*, 1816-89, sv. historiker, stasvidenskabsmand, prof i Lund 1856-62, Uppsala 1862-84. S. 54, 159.
- Carl *Säve*, 1812-76; sv. sprogforsker, docent i Uppsala 1849, prof 1859. S. 25, 54.
- Rasmus *Sørensen*, 1799-1865; politiker, skolemand, lægprædikant.
- B: Mit Levnedsløb og dets levende Berørelse med Almueskolens Historie i Danmark i indeværende Aarhundredes første Halvdeel (1847).
- S. 75.
- C. M. de *Talleyrand*, 1754-1830, fr. pol. S. 118.
- E. *Tegnér*, 1782-1846, sv. digter. S. 201, 219.
- B. *Thorvaldsen*, 1770-1844; billedhugger. S. 103, 106, 179, 201, 208.
- L. *Tieck*, 1773-1853, ty. forf. S. 28.
- F. *Tillisch*, 1801-89; gehejmeråd, cand.jur. 1825, chef for kgl T. 1859-64, medl Stf 1841-44, Ft 1851, 1852, 1858, min, se T. S. 123, 134.
- F. U. *Timm*, 1801-60; herredsfgd, medl Ft 1849-52. S. 213.
- J. P. *Trap*, 1810-85, cand.jur. 1833, kab.sekr., top. forf. (Trap: Dmk). S. 36.
- A. F. *Tscherning*, 1795-1874; kaptajn 1829, oberst 1848, formand i Bondevennernes Selskab 1846-56, medl Rfors 1848, Ft 1849-66, min, se T. S. 18, 69, 71, 74 f, 76 f, 78 f, 81, 85, 91, 95, 96, 97, 100, 103 f, 110, 111, 113, 124, 125, 126, 130, 137, 140, 151, 167, 168 f, 231, 234, 237 f.

Biografisk register

- Peter Adolph *Tutein*, 1797-1885; godsejer, politiker, cand.jur. 1818, medl Stf 1834-48, Ft 1854-56, Rr 1856-57. S. 15.
- P. H. *Tvede*, 801-57; prok, medl Rfors 1848-49. S. 90, 91.
- Rudolph *Varberg*, 1828-69; cand.jur. 1854, medarbejder ved *Cor-saren* 1845-47, *Kjøbenhavnsposten* 1848, *Dagbladet* 1852, lands-tingssekr 1859, *Folkets Avis* 1860, justitssekr ved Sø- og Han-delsretten 1862, medl Ft 1864-66.
- B: Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskaben og den officielle Theologi (1851).
- S. 230.
- Annette *Vedel*, 1830-57, f. Mourier Petersen, g. m. P. V. 1854. S. 23.
- Frans *Vedel*, 1826-1906, præst; Flensborg, sognepræst i Søllerød; broder til P. Vedel. S. 89.
- Nicoline Johanne *Vedel*, 1801-1871. S. 36.
- Peter *Vedel*, 1823-1911; cand.jur. 1846, univ.lektor (statsforvalt-ningsret) 1851, prof. 1852, gehejmelegationsråd, departements-
chef 1858, udenrigsministeriets direktør 1864. S. 11, 21, 22, 23, 36, 38, 40 f, 50, 53, 58, 89, 143, 251.
- Valdemar *Vedel*, 1865-1942; litteraturforsker, søn af Fanny og Peter Vedel. S. 21 f, 24, 153.
- C. F. *Wegener*, 1802-93; cand.teol. 1828, adj (Sorø), lektor 1837, kgl historiograf 1847, gehejmearkivar 1848, medl Rfors 1848-49.
- B: Om Hertugen af Augustenborgs Forhold til det holsten-ske Oprør (1849), Forsvar for Danmarks Kongers og Konge-huses, navnlig Prins Christians og Gemalindes fulde Arveret efter Lex Regia (1852).
- S. 115, 125, 126 f.
- Peter *Wessel*, 1690-1720; søhelt (Tordenskjold). S. 179.
- C. E. F. *Weyse*, 1774-1842, komp. S. 201.
- Olof *Wingqvist*, 1800-61; docent i historie 1834, adj 1837, prof 1843. S. 160.
- Chr. *Winther*, 1796-1876; digter. S. 105, 200.

Biografisk register

J. P. *With*, 1791-1854; cand.jur. 1812, orass 1820, herredsfgd 1826, medl Stf 1835-48, Rfors 1848-49, Ft 1849-52. S. 167.

C. E. *Zahrtmann*, 1800-60; mar.min, se T. S. 69, 75.

Chr. *Zeuthen*, 1794-1850, baron, cand. jur. 1815, medl Stf 1840-48, Rfors 1848-49. S. 90, 91, 167.

Adam *Oehlenschläger*, 1779-1850; digter, tit. prof 1809, ekstraord. prof (æstetik) 1810. S. 16 f, 28, 37, 106, 167, 200 ff, 221.

Anders Sandøe *Ørsted*, 1778-1860; retslærd, cand.jur. 1799, dommer 1802, dep i danske kancelli 1813-48, generalprok 1825-48, min, se T, kgl. kom ved Stf 1835-46, medl. Rfors 1848-49, Lt 1850-53. S. 15, 16 f, 19, 29 f, 43, 44, 68, 74, 82, 83, 89, 116, 121 ff, 124, 126, 127 f, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 157, 167, 178, 194, 201, 240.

H. C. *Ørsted* 1771-1851, fysiker. S. 167, 201.

Kilder

- Poul Andersen = Poul A., Grundtvig som Rigsdagsmand (1940).
Poul Andersen: Dansk Statsforfatningsret (1954).
H. Andræ = Hansine A., Geheimeraadinde Andræ's politiske Dagbøger (ved P. Andræ 1914-20).
P. Andræ = Poul A., Andræ's Torsdage i Samvær med Hall og Krieger (1920).
Poul Andræ: Geheimekonferentsraad C. G. Andræ I-IV (1897-1912).
Poul Andræ: Andræ og Fællesforfatningen 1855 (1903).
Poul Andræ: Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden I-II (1905-07).
Oscar Arlaud: Bevingede Ord. De i det danske Tale- og Skriftsprog hyppigst anvendte Citater (1881).
Povl Bagge: Levned og politisk Virksomhed, i Johan Nicolai Madvig, et mindeskrift, I (1955).
Povl Bagge: Studier over D. G. Monrads Statstanker (1936).
Fr. Bajer: Frederik B., Klara-Rafael-Fejden (1879).
Fr. Barfod = Frederik B., Dansk Rigsdagskalender (1856).
Fr. Barfod: Skandinavisk Folkekalender (1845-46).
Bille = C. St. Andersen B., Tyve Aars Journalistik I-II (1873-76).
P. Bojsen = P. B., Budstikkens Udgiver, Præsten F. E. Boisens Liv og Levned (1883).
B. Boëthius og C. W. U. Kyulenstierna: Pehr Erik Bergfalk, i Svenskt Biografiskt Lexikon III (1922).
Borchsenius = Otto B., Fra Fyrreerne I (1878).
Bornemann = Blandede Skrifter af Frederik Christian Bornemann. Udgivne efter Forfatterens Død ved C. Goos og Fr. Krieger (1866-68). Indeholder bl.a. Indledningsforedrag til Forelæsninger over Retsvidenskaben ved Københavns Universitet. 1840.
O. A. Borum m.fl.: Retsplejeloven gennem 50 år (1969).

- Buemann = H.O.B., Hans Egede Schack, »Phantasternes« forfatter, Nordisk Tidsskrift för Vetenskap, Konst och Industri 1912. 125 ff.
- Clausen = Henrik Nikolai C., Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie. (1877).
- H. N. Clausen: Mindre Arbejder – Fædrelandske Forhold og Anliggender. (1881).
- Jul. Clausen = Julius C., Skandinavismen historisk fremstillet (1900).
- Sv. Clausen = Sven C., Talernes præg, DDR IV (1949) s. 393-492.
- A. L. C. de Coninck: Bidrag til det bondevenligmenigmandige Partis Karakteristik (1860).
- Dahl = Flemming D., C. G. Andræ. En Karakteristik (1933).
- Frantz Dahl = F.D., Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie (1937).
- Frantz Dahl: Juridiske Profiler (1920).
- Danstrup = John D., Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-50, Scandia, Tidsskrift för Historisk Forskning, 1944. 207-86.
- Dumreicher = Hans Egede Schack, Sandhed med Modification, En ufuldendt Roman, Udgivet af Carl Dumreicher, København, Dansk Kautionsforsikring (1954).
- Elberling I og II = Victor E: Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar I (1949) og II (1950).
- A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og examinati Juris 1736-1936 IV (1958).
- M. Goldschmidt: Livs Erindringer og Resultater I-II (1877).
- Gram = F.T.J.G., Nord. Univ. Tidsskr. III.1. (1857).
- M. Hammerich og A. F. Krieger = M.H. og A.F.K., Forhandlingerne ved Studentersamfundets Stiftelse. (1840).
- I. A. Hansen I = J. A. Hansen, Vor Forfatnings Historie fra 1848 til 1866 I (1868).
- I. A. Hansen: Mit Livs Historie og Gjerning (1876).
- Hatting = Jørgen H., Valghandling og vælgermøder, DDR III (1950) s. 51-126.
- Henrichsen = Erik H., Mændene fra 48 (1911).

Kilder

- Hertel = Hans H., Omkring Phantasterne. En Studiebog (1969).
Hertel (1968) = Hans H.: Sandhed med Modification (1968).
Hostrup = J.C.H., Erindringer fra min Barndom og Ungdom (1891).
Israel Hwasser: Om äktenskapet (Uppsala 1841).
P. Ilsøe = Peter I, Litterære Forudsætninger for Schacks »Phantasterne«, Festskrift til Vilhelm Andersen (1934).
Hans Jensen I-II = Hans Jensen, De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848 I (1931), II (1934).
Franz v. Jessen = F.v.J., Danske i Paris gennem Tiderne, II¹, 1820-1870 (1938).
John Chr. J. Jørgensen: Lad os genindføre privatlivet, Politikens kronik 22/3 1975.
Thormod Jørgensen: T. J., Anthon Frederik Tscherning (1938).
Halvdan Koth: Ludvig Kristensen Daa, i Norsk Biografisk Leksikon III (1926).
Krieger = Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848-1880 I-VII, udg. af Elise Koppel, Aage Friis, P. Munch. 1920-25.
Kringelbach = G.N.K., Den civile Centraladministration 1848-93 (1894).
C. W. U. Kuylenstierna, se Boëthius.
P. Lauritsen I-II: D. G. Monrad, Grundlovens skaber og folkefredens bannerfører I-II (1950).
Lehmann I-III = Orla Lehmann, Efterladte Skrifter udgivne af Hother Hage og Carl Ploug I-III (1872-73).
Madvig = J.N.M., Livserindringer (1887).
Matzen I og II = Henning M., Københavns Universitets Retshistorie 1479-1879 I-II (1879).
Læssøe Müller = P.L.M., Hans Egede Schack, DBL XXI (1941).
Mynster = J.P.M., Meddelelser om mit Levnet I (1854).
Neergaard = Nils N., Under Junigrundloven. En Fremstilling af Det danske Folks politiske Historie I (1892), II¹ (1916), II² (1916).
Neiiendam = Robert N., Rigsdagen og Det kongelige Teater, DDR V (1953) s. 597-689.

- Alb. Olsen = Albert O., Studier over den danske Finanslov 1850-1864 (1930).
- Ostenfeld = Hans Egede Schack, Breve, udvalgt, indledet og kommenteret af Ib Ostenfeld, Hasselbalchs Kultur-Bibliotek (1959).
- H. Ploug = Hother Ploug, Carl Ploug. Hans Liv og Gerning. Første Del 1813-48 (1905).
- H. Pontoppidan: Undervejs til mig selv (1943).
- Reinhardt = C.F.J.R., Orla Lehmann og Hans Samtid. Et Bidrag til Belysning af Friheds- og Nationalitetstankens Udvikling i Danmark (1871).
- Rockstroh = K.C.R., Christian Frederik Hansen, DBL IX (1936).
- Selmer = Københavns Universitets Aarbøger udgivet af Hannibal Peter Selmer.
- Sjøqvist I og II = Viggo S., Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør I og II (1957, 1962).
- O. P. Sturzen-Becker: Biographiskt Lexicon öfver namnkunige svenska män, bd. 16, 1849 (selvbiografi s. 179-84).
- Lise Sørensen: Den nødvendige nedtur. Besyv om Mathilde Fibiger og kvindernes gamle sag, (1977).
- Ditlev Tamm: Fra »Lovkyndighed« til »Retsvidenskab«. Studier over betydningen af fremmed ret for Anders Sandøe Ørstedes privatretlige forfatterskab (1976).
- Rudi Thomsen: Den almindelige værnepligts gennembrud (1949).
- Thorsen = Svend T., Rigsdagen og pressen, DDR III (1959) s. 527-613.
- Thorsøe = Alex T., Lehnsgreve Frederik Marcus Knuth, Danmarks udenrigsminister 1848 (1911).
- Topsøe = V.T., Politiske Portrættstudier (1878).
- Trap = J.P.T., Fra fire Kongers Tid I-II (1966).
- Tscherning I-III = Af Anthon Frederik Tschernings efterladte Papirer I-III (1876-78).
- Vedel = Peter Vedel, Erindringer (afsnit fra manuskript, ca. 1902, i Rigsarkivet, offentliggjort i Hans Hertel: Omkring Phantasterne s. 172-176).
- Wulff = H.W., Den danske Rigsdag (1882).

Kilder

Forkortelser:

An = Anordning.

Bek = Bekendtgørelse.

DBL = Dansk Biografisk Leksikon, red. af Povl Engelstoft I-XXVII (1933-1944).

DDR = Den danske Rigsdag 1849-1949 I-IV (1949), udg. af statsministeriet og rigsdagens præsidium.

DpB = Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne. Udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie. Povl Bagge, Povl Engelstoft og Johs. Lomholt-Thomsen I-IV 1830-1849 (1958).

Fr = Forordning.

Grl = Grundloven.

Pl = Plakat.

Res = Resolution.

Rigsfors = Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848-49.

Rskr = Reskript

RT = Rigsdagstidende.

RT 1850.1 = Første session 30/1-29/6 1850.

RT 1850.2 = Anden session 5/10 1850-26/3 1851.

RT 1851.3 = Tredje session 4/10 1851-20/3 1852.

RT 1852-53.4¹ = Fjerde session, 1. saml. 4/10 1852-13/1 1853.

4² = Fjerde session, 2. saml. 7/3 1853-19/4 1853.

Statsforfatningsret = Poul Andersen, Dansk Statsforfatningsret (1954).

Breve

- 18. 8.1835: F. C. Bornemann til M. Hammerich (DpB I.109).
- 25. 7.1843: Schack til J. C. Johansen m.fl. (Pers. Hist. T. 1908.4).
- 29. 8.1843: Orla Lehmann til Marie Puggaard (DpB II.332).
- 17.12.1845: Schack til C. V. Nielsen m.fl. (Pers. Hist. T. 1908.8).
- 16. 1.1846: Schack til C. V. Nielsen m.fl. (Pers. Hist. T. 1908.16).
- 15. 3.1847: Schack til Axel Nyblæus (Sthlm.).
- 31. 1.1848: P. Vedel til Schack (DpB IV s. 14 f).
- 20. 5.1848: Schack til Hierta (DpB IV.221).
- 30. 5.1848: Schack til Hierta (DpB IV.224).
- 17. 6.1848: Andræ til Schack (P. Andræ III.238).
- 23.12.1848: Bergfalk til Schack (DpB IV.365).
- 27. 1.1849: Schack til Sturzen-Becker (DpB IV.378).
- 28. 1.1849: Schack til Hierta (DpB IV.379).
- 18. 5.1849: Frans Vedel til P. Vedel (DpB IV.416).
- 9. 6.1849: Schack til Sohlman (Sthlm.).
- 24.12.1850: Schack til Sohlman (Sthlm.).
- 15. 1.1851: Schack til Sohlman (Sthlm.).
- 29. 5.1851: Schack til Andræ (P. Andræ III.239).
- 5. 6.1851: Andræ til Schack (P. Andræ III.242).
- 3. 5.1855: Schack til P. L. Møller (Pers. Hist. T. 1908.30).
- 27. 5.1855: Schack til P. L. Møller (Pers. Hist. T. 1908.31).
- 4. 9.1856: Schack til Sohlman (Sthlm.).
- 14. 4.1857: Schack til Andræ (Ostenfeld).
- 4. 2.1858: P. L. Møller til Schack (Hertel s. 94).
- 3. 3.1858: P. L. Møller til Schack (Hertel s. 95).
- 14. 3.1858: Schack til P. L. Møller (Hertel s. 97).
- 28. 4.1858: P. L. Møller til Schack (Hertel s. 98).
- 5. 7.1858: Schack til P. L. Møller (Hertel s. 99).
- 1. 6.1859: Schack til Andræ (P. Andræ III.250).
- 16. 6.1859: Andræ til Schack (P. Andræ III.254).
- 28. 6.1859: Fanny Schack til Nicoline Christine Andræ (Rigsark).

Breve

12. 7.1859: Fanny Schack til Nicoline Christine Andræ (Rigsark.).

19.10.1868: C. St. A. Bille til Augusta Nielsen (Pers. Hist. T. 1908.
33).

© G. E. C. Gads Forlag 1978

Papiret er matglittet, tonet E-masse fra
A/S De forenede Papirfabrikker
Reproduktioner udført af F. Hendriksens Eftf.
Bogbinderarbejdet fra Jakob Badens Eftf.
ved Mogens Wille
Sat og trykt i Langkjærs Bogtrykkeri
København
Typografien ved
Erik Ellegaard Frederiksen 1DD